

दनरुकरषป้า ป้าरुकरषदन

สมเด็จพระพุทธรุคโษษาจารย์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ดนตรีกับป่า ป่ารักดนตรี

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์รวมเล่ม ครั้งที่ ๑ — มาฆบูชา ๒๕๕๔

- มุขนิธิปัญญาประทีป ผู้ก่อตั้งโรงเรียนปัญญาประทีป ...๐๐๐ เล่ม

หนังสือที่นำมารวมเล่ม

๑. คนไทยกับป่า (เข้าร่วมเล่มนี้ คือพิมพ์ครั้งที่ ๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - คณะกรรมการการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย พฤษภาคม ๒๕๓๗

- ดร.สุรีย ภูมิภมร จัดให้มีการคัดลอกธรรมกถาจากแถบบันทึกเสียง พ.ศ.๒๕๓๗
- พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตปาณโณ) จัดทำรูปเล่ม พ.ศ.๒๕๓๗

๒. คนไทยกับสัตว์ป่า (เข้าร่วมเล่มนี้ คือพิมพ์ครั้งที่ ๓)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - สัตวแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย ตุลาคม ๒๕๔๐

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตุลาคม ๒๕๔๐

- ดร.สุรีย ภูมิภมร จัดให้มีการคัดลอกธรรมกถาจากแถบบันทึกเสียง พ.ศ.๒๕๓๘
- พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตปาณโณ) จัดทำรูปเล่ม พ.ศ.๒๕๔๐

๓. พระกับป่า มีปัญหาอะไร? (เข้าร่วมเล่มนี้ คือพิมพ์ครั้งที่ ๗)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ชุมนุมนุพุทธธรรมศิริราช (ฝ่ายนักศึกษ) ธันวาคม ๒๕๓๔

- พ.ญ.วันเพ็ญ บุญประกอบ นำลงฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ พ.ศ.๒๕๓๔
- พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตปาณโณ) จัดทำรูปเล่ม พ.ศ.๒๕๓๔

ที่พิมพ์:

อนุโมทนา

มูลนิธิปัญญาประทีป ผู้ก่อตั้งโรงเรียนปัญญาประทีป โรงเรียนประจำวิถีพุทธสหศึกษา ระดับมัธยม บ้านหนองน้อย ต.ปากช่อง จ. นครราชสีมา มีความปรารถนาดี มุ่งหวังให้มวลชาวโลกอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข ได้แจ้งกุศลฉันทะจะขออนุญาติพิมพ์หนังสือเรื่อง *คนไทยกับป่า* เรื่อง *คนไทยกับสัตว์ป่า* และเรื่อง *พระกับป่า มีปัญหาอะไร?* โดยพิมพ์ทั้งสามเรื่องรวมไว้ในเล่มเดียวกัน แจกเป็นธรรมทาน

ในการพิมพ์หนังสือนี้ ทางมูลนิธิมีความประสงค์เพื่อเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับมุมมองของพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับเรื่องป่าและระบบนิเวศ โดยเชื่อมั่นว่าจะประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการศึกษาวิถีพุทธที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมและประชาชนทั่วไป อาตมภาพขออนุโมทนาบุญเจตนาอันดีโดยพร้อมใจ

เพื่อให้ชื่อหนังสือรวมเป็นหนึ่งเดียว กะทัดรัด สั้น และจำง่าย ได้ตกลงตั้งชื่อรวมกันว่า *คนรักป่า ป่ารักคน*

หากประชาชนพลโลกมีความรู้เข้าใจ มีน้ำใจ และร่วมมือกันประพฤติปฏิบัติชอบต่อสิ่งแวดล้อมทั่วทั้งระบบนิเวศ นอกจากเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ และช่วยให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว ก็จะเป็นการปฏิบัติธรรมในภาวนาครบ ๔ ทั้งเจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต และเจริญปัญญา อีกทั้งจะเป็นหลักประกันให้มีโอกาสเจริญความสุขที่เป็นพื้นรองใจจากการชื่นชมธรรมชาติที่บริสุทธิ์สดชื่นงดงามรื่นรมย์สืบต่อไปด้วย

ข

คนรักป่า ป่ารักคน

จึงหวังว่า ความมุ่งหวังของมูลนิธิปัญญาประทีปในการ
เผยแพร่ธรรมด้วยหนังสือ *คนรักป่า ป่ารักคน* เล่มนี้ จักสัมฤทธิ์
ผลสมหมาย อำนวยให้มวลชาวโลกอยู่ร่วมกันด้วยไมตรี มีน้ำใจ
เกื้อกูล เจริญมั่นคงในสันติสุขยั่งยืนนานสืบไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๕ มกราคม ๒๕๕๔

สารบัญ

อนุโมทนา

ก

ดนตรีกับป่า ป่ารักกับคน

๑

เกริ่นนำ

๒

ภาค ๑ คนไทยกับป่า

๕

- ตอน ๑: ไทยอดีตกับป่า

๗

ผู้นำชาวพุทธที่ยิ่งใหญ่

ปลูกป่าปลูกต้นไม้เพื่อให้ประชาชนอยู่ดี

๗

เสียงกู่เตือนภัย

ว่าป่ากำลังจะหมดไป

๑๐

คนไทยกับป่า

อยู่กันมาด้วยความสัมพันธ์แบบไหน

๑๔

วัฒนธรรมของคนไทย

เกี่ยวข้องกับป่ามาอย่างไร

๑๙

พุทธศาสนา

มองธรรมชาติอย่างไร

๒๔

มองธรรมชาติ

ด้วยความรู้สึกอย่างพุทธะ

๒๘

ภูมิหลังของคนไทย

ในบรรยากาศแห่งป่าเขาลำเนาไพร

๓๔

ง

จิตใจคนไทยสมัยนี้ ที่น่าเคลือบแคลง	๓๘
- ตอน ๒: ไทยปัจจุบันกับป่า	๔๒
สภาพความสัมพันธ์ ระหว่างคนไทยปัจจุบันกับป่า	๔๒
มุ่งหน้าพัฒนา แปลงป่าเป็นป่าน	๔๕
มนุษย์กับธรรมชาติ ในแนวคิดเดิมของตะวันตก	๔๗
ความสำนึกผิด ที่ทำให้หันสู่แนวทางใหม่	๕๑
ความสำคัญของป่า ในความหมายของคน	๕๕
จะอนุรักษ์ป่าได้ ต้องขยายความคิดของคน	๕๗
แนวคิดที่ครอบงำ อยู่เหนืออารยธรรมยุคปัจจุบัน	๖๒
สู่มิติใหม่ แห่งการมองความหมายของชีวิต	๖๕
จะแก้ปัญหาให้สัมฤทธิ์ ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดกันใหม่	๗๐
จากการประนีประนอมในระบบขัดแย้ง สู่ดุลยภาพในระบบเอื้อประสาน	๗๓
องค์รวมแห่งองค์รวมสามประสาน คือฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๗๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)	๑
- ตอน ๓: ไทยอนาคตกับป่า	๘๑
หลักการทั่วไป ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม	๘๑
การแก้ปัญหา	
สัมพันธ์กับการพัฒนาตัวคน	๘๑
คนยิ่งพัฒนา	
การแก้ปัญหายิ่งได้ผล	๘๕
ปฏิบัติการในการแก้ปัญหา	๘๕
การแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรม:	
ด้วยกติกาของสังคม	๙๐
การแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรม:	
ด้วยการสร้างความเคยชินที่ดี	๙๓
การแก้ปัญหาในระดับจิตใจ:	
สร้างคุณธรรมและความสุข	๙๘
การแก้ปัญหาในระดับปัญญา:	
เมื่อมองเห็นคุณค่า ก็แก้ปัญหาด้วยความพอใจ	๑๐๐
การแก้ปัญหาในระดับปัญญา:	
จากจริยธรรมแห่งความกลัว สู่อริยธรรมแห่งความสุข	๑๐๔
การแก้ปัญหาในระดับปัญญา:	
มองเห็นระบบปัจจัยสัมพันธ์แห่งสรรพสิ่ง	๑๐๗
การแก้ปัญหาในระดับปัญญา:	
บริโศคด้วยปัญญา ให้เกิดความพอดี	๑๐๘
การแก้ปัญหาในระดับปัญญา:	
พอคนมีความสุขเป็นอย่างอิสระ ป่าก็ได้รับการอนุรักษ์เต็มที	๑๑๒
คติธรรมส่งท้าย	๑๑๗

ภาค ๒ คนไทยกับสัตว์ป่า

๑๒๓

- ดูเขาแดงยางเป็นตัวอย่าง
ก็พอเห็นว่าสัตว์ป่าไปไหน ๑๒๔
- เมื่อสัตว์เมืองเจริญขึ้นมา
สัตว์ป่าก็ล้มหาย ๑๓๐
- ถ้าสัตว์เมืองยังโหด
ป่าก็ต้องหด สัตว์ป่าก็ต้องหาย ๑๓๘
- ถ้าสัตว์เมืองไม่พัฒนาจิตใจ
ใครๆ ก็ช่วยสัตว์ป่าไม่ไหว ๑๔๖
- ถ้าพัฒนาคนให้ดี เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าคือหูตาของชาวบ้าน
ถ้าคนไม่พัฒนา เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าต้องหันหน้าสู่ชาวบ้าน ๑๕๒
- เมื่อคนฝึกตนให้มีเมตตา
สัตว์ป่าก็ปลอดภัย ใจคนก็เป็นสุข ๑๖๐
- สัตว์เมืองอยู่ร่วมโลกกับสัตว์ป่า
ควรศึกษาคตินิยม และมีน้ำใจไมตรี ๑๖๖
- คนไทยมีคตินิยมและสัญลักษณ์ที่คุ้นใจ
พาสัตว์ป่าเข้ามาให้รู้สึกใกล้ชิดและชื่นชมเป็นมิตร ๑๗๓
- ไม่ว่าจะล่า หรือจะอนุรักษ์สัตว์ป่า ก็เพื่อคนทั้งนั้น
การอนุรักษ์ยั่งยืนไม่ได้ ถ้าสัตว์เมืองไร้น้ำจิตไม่จริงใจ ๑๘๒
- คนพัฒนาจากสัตว์ป่าเป็นสัตว์เมือง โลกยิ่งเสี่ยงภัย
ต้องให้สัตว์เมืองพัฒนาเป็นอารยชน จึงมีสันติสุขได้ ๑๘๗

ภาคพิเศษ พระไทยกับป่า มีปัญหาอะไร?

๑๙๓

- พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา
ป่าเป็นที่แผ่สันติสุข ๑๙๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)	๗
พระพุทธรเจ้าส่งเสริมให้พระอยู่ป่า จะได้มุ่งมั่นในอธิจิตอธิปัญญา	๑๙๘
พระได้ธรรมในป่า พาธรรมจากป่ามาให้แก่ประชาชน	๒๐๑
มีหลักตรัสไว้ พระใดคิดไปอยู่ป่า จะควรอยู่ไหม อยู่เมื่อไร เพื่ออะไร ทำตัวทำใจอย่างไร	๒๐๕
วัดป่า วัดบ้าน เป็นสองปีกเสริมกัน ให้สังฆะและสังคมสุขสันต์มั่นคง	๒๐๙
พระบ้าน พระป่า มาแบ่งชัดเมื่อจัดตามสายสงฆ์จากศรีลังกา	๒๑๒
สงครามยุทธหัตถีรักษาเอกราชไทย ได้พระพนรัตน์รักษาชีพแม่ทัพใหญ่	๒๑๔
คามวาสี - อรัญวาสี ในประเพณีการปกครองของคณะสงฆ์ไทย	๒๑๗
ย้อนดูกำเนิดวัดเริ่มจากอุทยานที่ชานเมืองชานบ้าน แล้วลึกเข้าไปในอรัญ วัดที่นั่นจึงค่อยเติบโตตามขึ้นมา	๒๑๙
ในที่สุด ทั้งป่า ทั้งเมือง ทั้งบ้าน มาประสานในสันติสุขเป็นหนึ่งเดียวกัน	๒๒๑
สรุปข้อปฏิบัติ จนถึงหลักการ ที่จะให้เมืองป่าบ้านประสานในสันติสุขทั่วกัน	๒๒๔
ตอบปัญหาเรื่อง พระกับป่า	๒๒๘
บันทึกท้ายเล่ม	๒๓๒

คนรักษ์ป่า ป่ารักษ์คน

เกริ่นนำ

คนไทยถือกันมาแต่โบราณว่า ในชีวิตที่เป็นอยู่ ซึ่งมีกายกับใจนี้ ร่างกายของเราประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งจะต้องสมดุล ชีวิตจึงจะดำเนินไปด้วยดี

ภายในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ดิน น้ำ ลม ไฟ จะต้องบริสุทธิ์สะอาดและสมดุล ฉะนั้นใด ภายในโลกนอกร่างกาย ก็ฉนั้นนั่น ชีวิตทั้งหลาย ไม่ว่าพืชหรือสัตว์ จะอยู่ดีมีสันติสุขได้ ต่อเมื่อดิน น้ำ ลม ไฟ ยังสะอาดบริสุทธิ์และสมดุลกัน

แม้ว่าคนปัจจุบันมักมองว่า ธาตุ ๔ ที่คนโบราณเชื่อถือเป็นเรื่องเหลวไหล เพราะดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ใช่ธาตุ สาร ๑๐๗ ชนิดต่างหากเป็นธาตุ (ธาตุประดิษฐ์ขณะนี้ขึ้นไปถึงเลขที่ 116 แล้ว) แต่ธาตุ ๔ ของคนโบราณนี้แหละเป็นสภาพความจริงของธรรมชาติในระดับที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของเรามากที่สุด และมีผลในทางปฏิบัติมากที่สุด แม้ว่าคนปัจจุบันอาจจะใช้คำเรียกต่างไปบ้าง คือเรียกลมว่าอากาศ เรียกไฟว่าความร้อน โดยวัดเป็นอุณหภูมิ

มนุษย์สมัยใหม่ ได้สร้างความเจริญทางวัตถุที่เรียกว่าการพัฒนาขึ้นมามากมาย จนเกิดปัญหาที่เรียกว่ามลภาวะ และทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เสียความสะอาดบริสุทธิ์ และทำลายสมดุลของดิน น้ำ ลม/อากาศ และไฟ/อุณหภูมิ

ดังที่ได้เกิดภาวะดินเสีย น้ำเสีย อากาศ(ลม)เสีย และ
อุณหภูมิ(ไฟ)สูง แล้วตนเองก็ได้รับโทษทุกข์ภัยจากความวิปริต
ปรวนแปรของธาตุ ๔ ที่เป็นสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น

บัดนี้ ได้เป็นที่วันวิตกกันว่า ถ้ามนุษย์ขึ้นสร้างความเจริญ
แบบนี้กันต่อไป โดยไม่ยอมแก้ปัญหากันอย่างจริงจัง สภาพแวด
ล้อมที่เป็นโลกธรรมชาติก็จะวิบัติ และโลกมนุษย์ก็อาจถึงกับ
พินาศสูญสิ้น

มนุษย์ผู้มีปัญญาส่วนหนึ่งได้ตระหนักเห็นภัยจากความวิบัติ
และวิปริตของดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ชีวิตทั้งปวงต้องอาศัยนี้ จึงได้ชัก
ชวนวิงวอนให้เพื่อนมนุษย์ช่วยกันแก้ไขเปลี่ยนแปลงการสร้าง
ความเจริญที่เรียกว่าการพัฒนากันเสียใหม่ ให้เป็นความเจริญที่ไม่
ทำลายความบริสุทธิ์และสมดุลของดิน น้ำ ลม ไฟ เรียกว่า “การ
พัฒนาที่ยั่งยืน” คือ การพัฒนาที่โลกมนุษย์ก็อยู่ดี และโลกธรรมชาติ
ก็อยู่ได้

ถ้าจะให้ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือดิน น้ำ อากาศ และอุณหภูมิ คง
อยู่ในสภาพที่ดีงามเกื้อหนุนต่อชีวิต พวกเราก็จะต้องช่วยกันดูแล
รักษาแหล่งน้ำ ลำน้ำ ท้องฟ้า ทุ่งนา ป่าเขา และผืนแผ่นดิน ซึ่งเป็น
ที่อาศัยของดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นไว้ให้ดี

วิธีง่ายๆ ที่จะช่วยกันได้ ก็เช่นว่า ไม่เทหรือระบายของเสียลง
ในแม่น้ำลำคลอง ไม่ทิ้งขยะกระจัดกระจายไปบนผืนดิน ไม่ปล่อย
ควันไฟ ควันรถ ขึ้นไปในท้องฟ้ามากเกินไป ไม่ทำลายป่าต้นน้ำ
ลำธาร ไม่เผาป่า ไม่ล่าสัตว์ เป็นต้น และช่วยแนะนำให้ความรู้แก่
กันถึงความสำคัญของธรรมชาติที่แวดล้อมเหล่านี้ ตลอดจนเรียนรู้
วิธีการที่จะบำรุงรักษาให้คงอยู่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

เรื่องราวที่จะพูดต่อไปนี้ อาจจะช่วยให้สาธุชนได้มองเห็น
ความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม และพร้อมที่จะช่วยกันสงวน
รักษาด้วยความมีน้ำใจและโดยใช้ปัญญา

ภาค ๑

คนไทยกับป่า^๑

วันนี้ ขออนุโมทนา รองศาสตราจารย์ ดร.สุรีย ภูมิภมร คณะ
อนุกรรมการวิจัยและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และไม่โตเร็วเอนก
ประสงค์ สาขาเกษตรศาสตร์และชีววิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ คุณ
ประภาศรี ธนสุกาญจน์ และเจ้าหน้าที่สภาวิจัยแห่งชาติ ที่ได้มา
ช่วยปลูกต้นไม้ให้ที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรมแห่งนี้

นอกจากคณะอาจารย์ และคณะอนุกรรมการวิจัยและ
พัฒนาทรัพยากรป่าไม้และไม่โตเร็วเอนกประสงค์ กำลังสำคัญก็
คือท่านอาจารย์และคณะนิสิต คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ ซึ่งอยู่ในระหว่างการฝึกปฏิบัติงานภาคฤดูร้อน เรื่อง
การปลูกสร้างสวนป่า หลายท่านได้มาร่วมในการช่วยกันปลูกต้นไม้
ให้วัด ซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญ ตามคำสอนที่มีมาในพระไตร-
ปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง (ส.ส.๑๕/๑๔๖/๔๖) ว่า

อารามโรปา วนโรปา เย ชนา เสตการกา ...

^๑ ธรรมกถา ของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต) แก่คณะข้าราชการและนิสิต มี ดร.สุรีย ภูมิภมร เป็นผู้นำ ในคราวทำบุญปลูกป่าที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาสร้างดงยาง ต.หนองแห่น อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๓๖

เป็นคาถาซึ่งแปลได้ความว่า “ผู้ที่ปลูกสวน ปลูกป่า สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำบริการ และขุดบ่อน้ำสำหรับผู้เดินทาง ให้ที่พักอาศัย ถือว่าเป็นผู้มีบุญที่เจริญทุกเมื่อ ตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน”

ทำไมจึงได้บุญเพิ่มพูนตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้คนอาศัยใช้ประโยชน์ตลอดเวลา อย่างต้นไม้ที่ปลูกไปแล้ว ก็เป็นประโยชน์อยู่เรื่อยไป มิใช่ว่าครั้งเดียวหมด เพราะฉะนั้นจึงเป็นการทำบุญที่ท่านยกย่องสรรเสริญ

ท่านอาจารย์และนิสิต พร้อมด้วยคณะอนุกรรมการฯ ที่ได้มาร่วมในกิจกรรมวันนี้ ก็ถือว่า ได้ทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากมาปลูกต้นไม้ให้แล้ว ก็ยังได้เลี้ยงภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ ณ ที่นี้ด้วย

ตอน ๑: ไทยอดีตกับป่า

ผู้นำชาวพุทธที่ยิ่งใหญ่

ปลูกป่าปลูกต้นไม้เพื่อให้ประชาชนอยู่ดี

เรื่องการปลูกต้นไม้ปลูกป่านี้ คิดว่าเป็นคติอย่างหนึ่งที่พระเจ้าอโศกมหาราช คงจะได้ทรงถือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าดังที่ได้ยกมาอ้างข้างต้น กล่าวคือ เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเปลี่ยนนโยบายจากสังคามวิธี (การเอาชนะด้วยสงคราม) มาเป็น **ธรรมวิธี** (การเอาชนะด้วยการทำความดีหรือปฏิบัติธรรม) แล้ว พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เป็นการใหญ่ เช่น ปลูกสวนปลูกป่า รวมทั้งปลูกป่าสมุนไพร โดยเฉพาะก็กล่าวระบุไว้ด้วยถึงเรื่องการปลูกต้นไม้ที่เป็นยา แล้วก็สร้างโรงพยาบาลคน โรงพยาบาลสัตว์ ทำถนนหนทางต่างๆ ตลอดจนจารึกศิลาเพื่อให้การศึกษาและสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนเป็นการใหญ่ จนปรากฏว่าในยุคนั้น สังคมอินเดียเจริญด้วยการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประชาชน เรื่องนี้ก็คงจะได้คืบจากคำสอนของพระพุทธเจ้าอันนี้

กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในยุคสมัยหลังที่ใฝ่พระทัยในทางธรรม ก็ยึดถือพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแบบอย่าง แม้กระทั่งพระมหากษัตริย์ไทย อย่างเช่น พระมหาธรรมราชาลิไท ดูพระจรัญวัตร ก็

เห็นว่า คงจะได้แบบอย่างจากพระเจ้าอโศกมหาราช คือพยายามที่จะทำความดีต่างๆ ให้ได้อย่างพระเจ้าอโศกมหาราช

กษัตริย์รุ่นหลังๆ ได้พยายามทำกันอย่างนั้น แล้วก็มักจะมีพระนามที่มีคำว่า “ธรรม” นำหน้า เช่น พระเจ้าลิไท ก็ทรงมีพระนามว่าพระมหาธรรมราชาลิไท ทำนองเดียวกับที่พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงธรรม หันมาทางธรรมหันมาทำความดี ทรงบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ประชาชนแล้ว ก็ได้พระนามว่าธรรมาโศกราช โดยเปลี่ยนจากจันทาศोक คือแต่ก่อนนี้เป็นอโศกผู้ดุร้าย เรียกว่า จันทาศोक (จันท + อโศก) อโศกผู้ดุร้าย หรืออโศกผู้ดุเดือด เปลี่ยนมาเป็น “ธรรมาโศก” แปลว่า อโศกผู้ทรงธรรม

อันนี้ก็เป็นคติในทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่า การทำประโยชน์สุขให้แก่ประชาชนเป็นบุญเป็นกุศลที่สำคัญ โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันนี้ อันตรายจากปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมเสีย ก็เป็นที่รู้ตระหนักกันอย่างกว้างขวาง เรียกว่าเป็นปัญหาระดับโลก ประเทศไทยเราก็ประสบภัยอันตรายในเรื่องนี้ไม่น้อย

แต่การที่รู้ตระหนักกันมากถึงกับมีความตื่นตกใจนั้น ก็เป็นอาการของปัญหาที่ใหญ่โตกระเทือนไปทั่วโลก คือ ในระดับโลกประเทศที่พัฒนาแล้วเขาตื่นตัวกลัวภัยเหล่านี้ ก็เลยทำให้คนในประเทศไทยเราพลอยหันมาตระหนักถึงภัยเหล่านี้ด้วย

ถ้ามองในแง่ดี ประเทศไทยเราซึ่งเป็นผู้พัฒนาตามอย่างเขาทีหลัง เมื่อเรารู้ตัวก่อน เราก็มีเวลาที่จะใช้บทเรียนของเขาให้เป็นประโยชน์ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าคนไทยเราจะได้รับเอาบทเรียนนี้มาใช้

ทันการณ์หรือเปล่า คือ ทั่วๆ ทั่วๆ ประเทศที่เขาพัฒนาไปแล้วซึ่ง
เดินหน้าไปก่อนเขาประสบปัญหาหนัก เราได้รู้ได้เห็น ก็น่าจะรู้ตัว
แล้วรีบป้องกันยับยั้ง แต่บางทีก็ไม่เป็นอย่างนั้น บางทีเราก็กินไป
ตามกระแสเก่า เดินหน้าไปหาอันตรายอย่างนั้นอีก ถ้าหากว่าเรา
ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากบทเรียนนั้นได้ ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย

สำหรับประเทศไทยของเราเวลานี้ ก็เป็นที่น่ายินดีว่ามีหลาย
กลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้แล้ว ก็ได้พยายามที่จะสกัดกั้น
ปัญหา ยับยั้งภัยอันตรายเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเฉพาะการปลูกป่า
การรักษาป่า การอนุรักษ์ป่านี้ เป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องช่วยกัน

แต่ถ้าเทียบกับประชาชนส่วนใหญ่แล้ว ความรู้ตระหนักและ
เอาใจใส่ในเรื่องนี้ ยังนับว่าอยู่ในวงค่อนข้างแคบ ยังมีคนไม่มาก
นักที่เอาใจจริงเอาจังในเรื่องนี้ แต่จำนวนที่ไม่มากนักนี้ ก็หวังว่าคงจะ
ขยายออกไปให้มีคนเอาแบบอย่างกันมากขึ้น

ถ้าเมื่อไรประชาชนเอาด้วย คือมีจิตใจที่จะเอาใจใส่ในเรื่องนี้
เข้ามาช่วยกันอนุรักษ์ป่าเอง และไม่ใช่เฉพาะมีจิตใจที่เอาใจใส่เท่า
นั้น แต่มีความรู้ความเข้าใจด้วย คือ มีปัญญาและมีกำลังพร้อมที่
จะทำด้วย ถ้าประชาชนเอาด้วยอย่างนี้แล้วละก็ปลอดภัย ไม่ต้อง
มาฉ้อฉลก็ให้เป็นภาระของรัฐบาลและผู้สนใจบางกลุ่มอย่างนัก
วิชาการเท่านั้น ซึ่งจะหนักมากและคงจะไม่ไหว

ตอนนี้เราจึงต้องพยายามที่จะให้ความรู้สึกนึกคิดจิตสำนึกนี้
ขยายไปถึงประชาชน ซึ่งคิดว่าอันนี้จะเป็นเป้าหมายสำคัญ

เสียงกู่เตือนภัย ว่าป่ากำลังจะหมดไป

เรื่องเกี่ยวกับป่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องธรรมชาติแวดล้อม แต่นับว่าเป็นส่วนสำคัญทีเดียว เป็นปัญหาอย่างทีกล่าวในตอนต้นว่า ไม่เฉพาะประเทศไทย หรือว่ากันตามเรื่องที่แท้แล้ว ถ้าจะใช้คำว่าไม่เฉพาะแต่ประเทศไทยก็อาจจะไม่ถูกเสียด้วยซ้ำ เพราะว่าเรานี้เป็นไปตามเขา คือ ประเทศที่พัฒนาเจริญมากแล้วเขาประสบปัญหานี้ก่อน เหมือนอย่างที่พูดตั้งแต่ข้างต้นแล้ว

ในระดับโลก มีการเตือนกันในเรื่องนี้มากมาย สถิติระดับโลกก็มีออกมาอยู่เรื่อยๆ เช่น หนังสือ *State of the World* (สภาวะของโลก) ซึ่งเป็นที่อ้างอิงกันมาก เล่มล่าสุดปี 1993 บอกว่า ป่าในโลกนี้ถูกทำลายลงไปปีละ ๑๐๕ ล้านไร่

สถิตินี้เป็นตัวเลขที่น่ากลัวอยู่พอสมควร และเนื่องจากการสูญเสียป่าไปนี้โยงไปสู่ปัญหาอื่น เช่น การขาดแคลนน้ำ เป็นต้น ตลอดจนต้องสูญเสียแผ่นดินที่จะทำการเพาะปลูกไป เขาบอกว่าแผ่นดินที่จะให้ปลูกพืชลดน้อยลงไป ปีละถึง ๕.๘๓ ล้านไร่ ซึ่งก็ไม่ใช่เล็กน้อย

เรื่องนี้ยังเกี่ยวโยงไปหาปัญหาอื่นๆ อีก คือ การที่สัตว์และพืชทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในป่า ต้องพลอยสูญพันธุ์หรือลดน้อยลงไปแล้วก็เกิดความเสียดุลในธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศก็แปรปรวนไป เรื่องอากาศเสียและมลภาวะต่างๆ ก็มีอยู่แล้ว เมื่อป่าหมดไป เขต

อุตสาหกรรมก็ขยายออกไปมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นก็ยังเกิดปัญหาความแห้งแล้ง แผ่นดินกลายเป็นทะเลทรายมากขึ้นๆ

เรื่องอย่างนี้ ความจริงก็มีมานานซ้ำรอยเดิมในประวัติศาสตร์ อารยธรรมในสมัยโบราณที่เคยรุ่งเรืองมาในถิ่นต่างๆ ที่ล่มสลายไป โดยมากก็มาจากเรื่องธรรมชาติแวดล้อมเสียนี้แหละ คือเมื่อคนไปอยู่กันมากๆ ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก แล้วก็ระบายของเสียลงไปมาก นานๆ เข้า ผืนแผ่นดินและสภาพแวดล้อมก็เสื่อมโทรมหมด แล้วมนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ เมื่อมนุษย์อยู่ไม่ได้อารยธรรมก็สูญสลาย เช่น ต้องอพยพหนีไปอยู่ที่อื่น เป็นต้น

ภัยพิบัติได้เป็นมาอย่างนี้ไม่รู้เท่าไรแล้ว แต่คนเราก็ไม่ค่อยจะได้รู้ตระหนัก ไม่ได้เข้าใจปัญหาเหล่านี้ จนมาถึงยุคปัจจุบันก็กลายเป็นยุคที่มีภัยอันตรายในเรื่องนี้ร้ายแรงที่สุด เพราะว่าอารยธรรมสมัยก่อนมีขอบเขตไม่กว้างขวางทั่วโลกเท่ากับสมัยนี้ แม้ว่ามันจะสูญสลายไป มันก็หมดเป็นหย่อมๆ แต่มาในยุคปัจจุบันนี้ อารยธรรมขยายครอบคลุมไปหมดทั่วโลก เพราะฉะนั้น ถ้าสูญสลายไปคราวนี้ ก็เป็นอันว่าหมดโลกหมดแผ่นดินเลย

สำหรับในสายของเรา อันที่จริง ถ้ามอดูแม้แต่ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป ก็อาจจะเห็นร่องรอยของความเสื่อมและความเจริญในอดีต

อารยธรรมอินเดียเคยรุ่งเรืองมากในยุคก่อนโน้น มีประวัติเกิดขึ้นมาตั้งหลายพันปีแล้ว เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป แต่บัดนี้อารยธรรมอินเดียก็ล่มสลายไปหมด ประเทศอินเดียก็เป็นประเทศที่

เสื่อมโทรมลงไป แผ่นดินแห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนก็มีความยากจนมาก มีปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนามากมาย ถ้าเทียบเคียงดูเรื่องราวในพุทธประวัติ ก็จะได้เห็นได้ชัดเจน

ตามเรื่องที่ย่อบรรยายไว้ในพุทธประวัติ จะเห็นว่า ในสมัยโบราณ อินเดียมีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร เต็มไปด้วยป่า ดังมีป่าชื่อต่างๆ มากมายเต็มไปหมด พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในป่าแทบทั้งนั้น จากเมืองก็ออกไปป่า และจากป่าก็ทะลุออกไปอีกเมืองหนึ่ง ในระหว่างเมืองระหว่างแคว้นก็เป็นป่า ป่ามีมากมาย และมีแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์

อย่างสถานที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ คือริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อมาดูในปัจจุบันนี้ก็เปลี่ยนแปลงไป แม่น้ำเนรัญชราที่พระพุทธรเจ้าเสด็จไปประทับได้ร่มโพธิ์แล้วตรัสรู้ ตอนนั้น ตามประวัติแสดงว่ามีน้ำไหล เป็นที่น่ายินรมยใจ เป็นภูมิสถานที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีความสงบร่มเย็น

แต่ในปัจจุบันนี้ บริเวณแม่น้ำเนรัญชราไม่ได้รับเย็น ไม่ได้ร่มรื่นอุดมสมบูรณ์ แต่แห้งแล้งเหลือเกิน ในแม่น้ำนี้ไม่มีน้ำสักหยด แต่ก็ยังเป็นแม่น้ำอยู่ คือเราเห็นชัดว่าเป็นแม่น้ำ เพราะว่ามันมีฝั่งมีตลิ่ง มีลักษณะเป็นลำน้ำชัดเจน แต่ในลำน้ำนั้น ระหว่างสองฝั่งแทนที่จะเป็นน้ำ กลับเป็นทรายหมด เป็นผืนทรายที่กว้าง อาจจะมีถึง ๑ กิโลเมตร นั่นคือความกว้างของแม่น้ำ แล้วเดี๋ยวนี้เราสามารถเดินบนแม่น้ำ เราเดินข้ามแม่น้ำได้อย่างสบาย ไม่ต้องมีฤทธิ์อย่างสมัยก่อน

อันนี้เป็นตัวอย่างที่ทำให้เราเห็นสภาพอย่างชัดเจน เราลอง

จากฝั่งแล้วเดินลงไปเหยียบแม่น้ำเนรัญชรา แล้วก็เดินข้ามไปอย่างสบายๆ แต่ในแม่น้ำนั้นมันร้อนไม่ใช่เย็น ต้องกางร่มด้วย เพราะไม่มีน้ำเลย มีแต่ความแห้งแล้ง ในที่อื่นๆ ก็เหมือนๆ กัน ภูเขาต่างๆ ก็หาต้นไม้ได้ยาก

อันนี้ก็คือความเสื่อม ที่ว่าเจริญในอารยธรรมนั้น ก็เจริญเฉพาะในเรื่องกิจกรรมของมนุษย์ แต่ธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรมจนกระทั่งในที่สุดมนุษย์เองก็อยู่ไม่ได้

หันมาดูในประเทศไทยของเราเนี่ย เราก็มีปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมมาก โดยเฉพาะเรื่องป่า อาตมาได้อ่านหนังสือที่ท่านอาจารย์ ดร.สุริย์ นามาทวาย ตอนหนึ่งบอกว่า เมื่อปี ๒๕๒๘ ป่าในประเทศไทยนี้เหลืออยู่ ๒๙% แล้วก็บอกว่าทางองค์การสหประชาชาติเขาไม่เห็นด้วย เขาสำรวจแล้ว เขาบอกว่าเหลืออยู่แค่ ๑๖% ในปีเดียวกันนั้น สถิติของรัฐบาลไทยว่าเหลือ ๒๙% แต่สถิติขององค์การสหประชาชาติว่าเหลือแค่ ๑๖% อันนี้ก็ตั้งแต่ปี ๒๕๒๘ แล้ว

เมื่อมาถึงปัจจุบันนี้ห่างกัน ๘ ปี (๒๕๓๖) ป่าเมืองไทยเหลืออยู่ที่เปอร์เซ็นต์ก็ไม่ทราบ แต่พูดได้ว่าต้องน้อยกว่า ๒๙% และก็น้อยกว่า ๑๖% ไม่ว่าจะเอาตัวเลขของไทย หรือตัวเลขขององค์การสหประชาชาติก็แล้วแต่ จะต้องน้อยกว่าเก่าแน่นอน

ตามสถิตินี้แสดงว่า ประเทศไทยของเราได้สูญเสียป่าไปมากมายเหลือเกิน ย้อนหลังไปเมื่อปี ๒๕๐๔ ยังมีป่ามากถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ปี แค่ ๒๔ ปี ป่าหมดไปถึงเกือบครึ่งต่อครึ่ง เรียกว่าหมดไปอย่างรวดเร็ว และการทำลายป่าก็ยังมืออยู่ตลอดเวลาโดยกลุ่มคนต่างๆ เรียกว่ามีการทำลายในหลาย

ระดับ จากหลายกลุ่มชน ซึ่งในที่นี้คงจะไม่มาบรรยายว่าใครบ้าง เป็นผู้ทำลายป่า แต่ผลก็คือป่าของเราลดน้อยลงไปเรื่อย

รวมความก็คือว่า ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ คนไทยเรากับป่า ไม่ค่อยจะเกื้อกูลต่อกันเท่าที่ควร ถ้าเราเกื้อกูลต่อป่า ป่าคงจะไม่หมดไปอย่างนี้ อันนี้ก็ทำให้เป็นที่น่าสงสัย หรือทำให้มีคำถามว่า คนไทยเรานี้มีความสัมพันธ์กับป่ากันอย่างไร จึงทำให้ป่าต้องหมดไป ท่านอาจารย์ก็เลยตั้งหัวข้อมาว่า ขอให้เอาตมาพูดเรื่อง “คนไทยกับป่า”

คนไทยกับป่า

อยู่กันมาด้วยความสัมพันธ์แบบไหน

เมื่อตั้งหัวข้อ “คนไทยกับป่า” ก็ทำให้รู้สึกว่ เขาคนไทยมาตั้งอยู่ข้างหนึ่ง แล้วก็เอาป่าไปตั้งอีกข้างหนึ่ง เป็นสองฝ่ายมาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

แล้วก็ต้องถามต่อไปว่า คนไทยกับป่าสัมพันธ์กันแบบไหน ถ้าจะเอาแบบง่ายๆ ที่สุด การสัมพันธ์กันก็มี ๒ แบบ คือสัมพันธ์กันอย่างเป็นมิตร กับสัมพันธ์กันอย่างเป็นศัตรู คนไทยเรากับป่านี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูกัน อันนี้ก็เป็คำถามหนึ่ง เป็นคำถามแบบง่ายๆ

ถ้ามีการทำลายกันให้หมดๆ ไป ก็ทำให้ระแวงว่าจะมีความสัมพันธ์แบบเป็นศัตรูกัน

ถ้าเป็นศัตรูกัน ก็จะมีคำถามต่อไปว่า ระหว่างคนไทยกับป่า ใครจะอยู่ ใครจะไป ถ้าดูจากที่ผ่านมา บอกว่าป่าลดน้อยลงเรื่อยๆ และเราก็เห็นชัดว่าคนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ก็แสดงว่าป่าจะไป ไข้ หรือไม่ คือ ป่าแพ้คน ถ้าอย่างนั้นคนก็คงจะชนะแล้วสิ เพราะป่าจะไปแล้ว

แต่ลองมองดูกันให้แนบอีกหน่อย จริงหรือที่ป่าจะไป คนจะอยู่ ไม่แน่ ถ้าป่าไปแล้ว สงสัยว่าคนจะไปด้วย เห็นจะต้องไปด้วยกัน เราบอกว่าป่าแพ้คน แล้วป่าก็หมดไป แต่ในที่สุด ภัยอันตราย มันจะกลับมาถึงตัวคนเอง แล้วคนก็จะไปด้วย คนจะอยู่ไม่ได้ คนไม่สามารถจะอยู่ได้โดยปราศจากป่า เพราะฉะนั้น เราพูดได้ว่า จะไปด้วยกัน เพียงแต่ตอนนี้อาจจะรู้สึกว่าคนชนะหน่อย

ไม่ต้องดูอะไรมาก ขนาดป่าเหลืออยู่ประมาณ ๒๐ เปอร์เซ็นต์นี้ สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ของคนไทยแยลงขนาดไหน มันก็เป็นเครื่องเตือนแล้วว่า ถ้าป่าหมด คนก็ต้องไปด้วย

เวลานี้ดินฟ้าอากาศรู้สึกวุ่นวายแปรปรวน ไม่ค่อยปกติ ความแห้งแล้งก็เกิดขึ้นมา มีการขาดแคลนน้ำมากขึ้น ตัวอย่างเช่น จังหวัดฉะเชิงเทราที่เรานั่งพูดกันอยู่ที่นี่ ปีนี้ก็มีภาวะประท้วงของทางราชการ ได้ยินวิทยุออกมาในช่วงเดือนที่แล้วว่าเริ่มขาดแคลนน้ำ จังหวัดฉะเชิงเทราขาดแคลนน้ำ ไม่น่าจะเป็นไปได้

เหตุการณ์นี้เป็นสัญญาณเตือนอย่างหนึ่งว่า ปัญหาคงจะเกี่ยวโยงกับเรื่องความเสื่อมของป่าด้วยเหมือนกัน แล้วก็รวมอยู่ในเรื่องของสภาพแวดล้อมทั้งหลายนั้นแหละ แต่โดยสรุปก็คือ มันเป็นเรื่องเตือนว่า ถ้าป่าหมดไปแล้ว คนก็ต้องไปด้วย เมื่อคนไม่มี

น้ำกิน ไม่มีธรรมชาติแวดล้อมที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติสูญเสียมรดกไป คนจะอยู่อย่างไร คนก็ต้องไปด้วย

เพราะฉะนั้น การที่มนุษย์ไปทำลายสภาพแวดล้อม ก็เป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อม แต่เรื่องไม่จบเท่านั้นหรอก ภัยอันตรายนั้นจะตั้ยย้อนกลับมาหามนุษย์เองนั่นแหละ

ตามที่กล่าวมานี้ ถ้ามองให้ดีจะเห็นได้ว่า การที่เราทำตัวเป็นศัตรูกับป่านั้น ว่าที่จริง มันเป็นเรื่องของมนุษย์ฝ่ายเดียวที่ไปตั้งตัวเป็นศัตรูกับป่า ป่าเขาไม่ได้มาทำตัวเป็นศัตรูกับมนุษย์หรอก ป่าก็อยู่ของป่าตามธรรมชาติของมัน แต่มนุษย์เองไปทำตัวเป็นศัตรูกับป่า เรียกให้ตรงเลยว่าเป็นผู้ไปทำร้ายเขา เบียดเบียนเขา เอาเปรียบเขา เอาป่ามาใช้ทำประโยชน์สนองความต้องการของตัวเอง นึกว่าตัวเองนี่เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากป่า เป็นนายเหนือป่า ฉะนั้นใช้ป่าอย่างไรก็ได้ ฉะนั้นเอาประโยชน์ของตน สมองความต้องการสนองความอยากของตน อันนี้แหละ เรียกว่าเอาเปรียบ

ขณะที่ป่าอยู่เฉยๆ มันก็ถูกทำลาย เป็นฝ่ายรับ ส่วนมนุษย์เป็นฝ่ายรุกไป แต่โดยที่ว่ามนุษย์ทำการอย่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็เรียกได้ว่าเป็นกรรมที่ไม่ดี ในที่สุด ผลกระทบก็กลับมาตกแก่มนุษย์เอง มนุษย์จึงกำลังได้รับผลกรรมของตัวเองมากขึ้นๆ จนกระทั่งเริ่มเกิดความรู้สึก ฐัตระหนักถึงภัยอันตรายที่เกิดกับตน ก็เลยหันมาพยายามหาทางแก้ไข

ตกลงว่า ปัญหาที่เกิดแก่ป่า เป็นปัญหาที่เกิดจากคน ป่าไม่ได้เกิดเป็นปัญหาเอง ปัญหาเกิดจากคน แล้วในที่สุดปัญหาก็กเกิดแก่คน แสดงว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างปัญหา แล้วก็เป็นผู้ได้รับปัญหา

ในที่สุด เพราะว่าคนไปเอาจากป่า ทำร้ายป่า เสร็จแล้วคนก็เดือดร้อนเอง เป็นผู้สร้างปัญหาด้วย แล้วก็เป็นผู้รับปัญหาด้วย แล้วก็เลยต้องเป็นการแก้ปัญหาจากคน

ไปๆ มาๆ เป็นเรื่องของตนเองทั้งนั้น คนสร้างปัญหา คนประสบปัญหา แล้วคนก็ต้องแก้ปัญหาของคน

เพราะฉะนั้น เวลาที่ มนุษย์คิดจะแก้ปัญหาในเรื่องป่านั้น โดยมากเราจะทำโดยไม่ได้เห็นแก่ป่า แต่เราแก้ปัญหาเรื่องป่าเพื่อเห็นแก่คน เราทำเพื่อคน เราไม่ได้ทำเพื่อป่า

จะว่ากันไปแล้ว มนุษย์ก็ยังคงอยู่ในสภาพเห็นแก่ตัวนี้เอง เราไม่ได้เห็นแก่ป่า ใจเราเห็นแก่ตัว เราอยากจะเอาประโยชน์เพื่อมนุษย์ เราเอาจากป่า จนกระทั่งป่ามันจะแยءแล้ว จนเกิดภัยอันตรายแก่ตัวเองแล้ว จึงคิดแก้ปัญหา แต่ที่เราจะแก้ปัญหานั้นเราไม่ได้เห็นแก่ป่า เราเห็นแก่ตัวเรา แก้เพื่อเห็นแก่ตัวมนุษย์เอง

ตรงนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาด้วยว่า ถ้าเราจะแก้ปัญหา โดยเห็นแก่คน ไม่ได้เห็นแก่ป่าจริงนี้ มันเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องและเพียงพอหรือไม่ แล้วอีกอย่างหนึ่ง มันแสดงสภาพของมนุษย์เราด้วยหรือเปล่าว่า มนุษย์เราอาจจะยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร นี่เป็นข้อพิจารณาอันหนึ่ง ถ้ามีโอกาสจะได้พูดกันต่อไป

แต่ว่าที่จริง ในระยะยาว ธรรมชาติมีการปรับตัวของมันเอง ให้มีดุลยภาพหรือมีสมดุล ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม มันจะต้องปรับตัวของมันให้เข้าอยู่ในสภาพที่มันอยู่ได้ แต่มนุษย์เราต้องการจะคงอยู่ในระบบของดุลยภาพนี้ด้วย เท่ากับว่าเราต้องการให้มนุษย์เรานี้อยู่ร่วมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบดุลยภาพนี้

แต่ทีนี้ ถ้าหากว่าเราไม่ปรับตัวให้ดี ธรรมชาติก็ปรับตัวของมันอยู่ดี และเมื่อธรรมชาติปรับตัวของมันให้มันอยู่ได้นั้น มันอาจเป็นธรรมชาติที่ไม่มีคนอยู่ด้วยก็ได้

เราอย่านึกว่าธรรมชาติจะอยู่ไม่ได้ เมื่อมีเหตุเปลี่ยนแปลง ต้องปรับตัวกันไปมา ในที่สุดธรรมชาติต้องอยู่ได้ เป็นแต่เพียงว่ามันจะเป็นธรรมชาติที่ไม่มีมนุษย์อยู่ด้วยเท่านั้นเอง คือ ไม่ว่าเราจะทำลายป่าหมดไป หรือทำอะไรต่างๆ อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติก็จะปรับตัวของมันเองจนกระทั่งมันจะอยู่เป็นธรรมชาตินั้นแหละ เพียงแต่ว่ามันอาจจะเป็นธรรมชาติที่ในนั้นไม่มีมนุษย์

เวลานี้เรามองโดยเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง เราแยกตัวเองออกมา แล้วเราก็เรียกธรรมชาติส่วนอื่นนอกจากตัวเราว่า *ธรรมชาติแวดล้อม* คือเราเอาคนเป็นหลัก แล้วเราก็พูดออกไปว่าธรรมชาติแวดล้อม

แต่ที่จริง ถ้าเรามองจากมุมมองของธรรมชาติ มันอาจจะไม่ได้บอกว่ามันแวดล้อมตัวคน ธรรมชาติก็อยู่ของมันตามธรรมดา เราไปเอาตัวเราเป็นหลัก แล้วเราก็บอกว่ามันเป็นธรรมชาติแวดล้อม

แต่ความจริงก็คือ ถ้าหากว่าคนทำอะไรไม่ดี คนเองนั้นแหละจะหมด และถึงคนจะหมด ธรรมชาติก็จะยังอยู่ แล้วตอนั้น ธรรมชาติก็จะไม่ได้แวดล้อมคนอีกต่อไป เพราะฉะนั้น ก็คงไม่เรียกว่าธรรมชาติแวดล้อม มันก็เป็นธรรมชาติเฉยๆ เป็นธรรมชาติที่อยู่ของมันเองโดยไม่มีคน แล้วก็ไม่ว่าจะไปแวดล้อมใคร

เป็นอันว่า เรามองโลกโดยเอาตัวเราเป็นหลัก แล้วเราก็เรียกธรรมชาติส่วนอื่นๆ นอกจากตัวเราว่าสภาพแวดล้อม

แต่ที่จริงนั้น จะต้องมองรวมกัน ไม่ใช่แยกกัน คือมองว่าเป็นระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ หรือระบบของธรรมชาติทั้งหมด ที่มีมนุษย์เป็นส่วนร่วมอันหนึ่ง เราต้องการให้ธรรมชาติทั้งหมดนี้มีมนุษย์อยู่ร่วมต่อไปด้วย เราจึงต้องรักษาระบบที่มีคุณภาพนี้ไว้ให้เป็นสภาพชนิดที่เรียกว่า มีคนอยู่ร่วมด้วย

ที่จริงนั้น มันเป็นการแก้ปัญหาเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เอง แล้วมนุษย์ก็เลยต้องหันไปทำดีกับป่า เพื่อจะรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง

ที่เราพูดกันมานี้ เราพูดเกี่ยวกับคนหรือมนุษย์ทั่วไปด้วย แต่เจาะจงเน้นที่คนไทยเป็นพิเศษ

วัฒนธรรมของคนไทย เกี่ยวข้องกับป่ามาอย่างไร

อยากจะหันไปพูดถึงพื้นเพของคนไทยว่า การที่คนไทยของเรามีลักษณะพฤติกรรมในระยะที่ผ่านมานี้ในทางที่ไม่ค่อยเป็นมิตรกับธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติถูกทำลายสูญเสียนั้น ได้เป็นอย่างนี้กันมาแต่ดั้งเดิมหรืออย่างไร คนไทยเรามีพื้นเพในเรื่องนี้อย่างไร มีวัฒนธรรม มีลักษณะจิตใจเป็นอย่างไร ต้องย้อนไปดูกันนิดหน่อย

ว่าที่จริง คนไทยแต่เดิมนี่มีคติอะไรบางอย่างที่ทำให้เห็นว่าจะมีความรู้สึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ชาติในทางที่ตีงามอยู่เหมือนกัน ความรู้สึกนี้เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการที่ต่างคนต่างต้องพึ่งพากัน

อย่างคำโบราณที่ว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” อันนี้ก็แสดงถึงความรู้สึกที่ว่าต้องอาศัยกัน หรืออย่างสุภาษิตเก่าว่า “เสือพีเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี” อันนี้ก็เป็นที่แสดงถึงความรู้ตระหนักต่อระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันในธรรมชาติ ซึ่งก็คือระบบแห่งดุลยภาพนั่นเอง

คำโบราณอย่างที่ว่านี้ นับว่าเป็นคติอย่างหนึ่ง ที่แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีและจิตใจของคนไทยแต่โบราณ ว่ามีความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันในธรรมชาติ

นอกจากนี้เรายังได้เห็นพฤติกรรมที่แฝงมากับความเชื่อถือทางศาสนาแบบโบราณ คือ คนไทยเรานี้มีความนับถือเกี่ยวกับเรื่องภูตผีเทวดา และเทวดานั้นก็เกี่ยวกับป่าอย่างสำคัญเหมือนกัน ต้นไม้ในป่าเราถือว่ามีรุกขเทวดาอยู่ประจำ ต้นไม้ใหญ่ๆ เราเรียกว่าต้นไม้เจ้าป่า

คตินี้จะเริ่มมาตั้งแต่ไหนเมื่อไรก็ไม่ทราบชัด แต่ในทางพระพุทธศาสนา ท่านกล่าวถึงความเชื่อเหล่านี้ที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เป็นไปได้ว่าเมื่อคำสอนในพระศาสนาเข้ามา ความเชื่อเหล่านี้ก็ติดมาด้วย แต่เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ซึ่งเราจะเห็นได้มากในชาดก มีหลายเรื่องหลายแห่งพูดถึงรุกขเทวดา

คนไทยเราก็นับถือรุกขเทวดา เรากลัวเจ้าป่า กลัวรุกขเทวดา ไม่กล้าไปตัดไปทำลายไม้ใหญ่ๆ เพราะกลัวท่านจะลงโทษ

แม้แต่ตอนที่มีการสร้างทางในดงพญาเย็นสมัยก่อน ก็ยังมีเรื่องเล่าต่อๆ กันมาว่า ต้นไม้ใหญ่บางต้นแรงมาก มีเจ้าป่าอยู่ใครไปตัดไปทำลาย ก็เกิดภัยพิบัติมากมาย ต้องมีการเซ่นสรวงบอกกล่าว ความเชื่อเหล่านี้ก็มีกันตลอดมายาวนาน

อย่างปัจจุบันนี้ เวลาจะให้ชาวบ้านยอมรับไม่ตัดต้นไม้ บางท่านก็ใช้วิธีเอาจิวรไปผูกไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น ซึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ

ความเชื่อทางจิตใจนี้มีอิทธิพลมาก คติเหล่านี้เป็นเรื่องทางด้านจิตใจที่ลึกซึ้ง แต่เราไม่ได้เอาคติเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ พอเข้ายุคปัจจุบัน เราก็ทิ้งเสียเลย เราโดดเข้ามาสู่อารยธรรมหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตก คล้ายกับว่าตัดขาดกันเลย สิ่งเหล่านี้ก็ถูกทอดทิ้งไป

เลยกลายเป็นว่า ความรู้ข้อมูลและเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องคุณค่าของป่า ในแง่ของคุณค่าทางสภาพแวดล้อม ก็ยังไม่มี ขณะที่ความเชื่อเก่าๆ ก็ถูกทิ้งหายไปแล้ว เราก็เลยสูญเสียประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ความสัมพันธ์ที่ดีก็เล็กร้างห่างหาย เหลือแต่ความเป็นปฏิบัติที่คิดมุ่งจะทำลายกัน

แต่ในสมัยโบราณนั้น ความเชื่อเรื่องดังกล่าวนี้มีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องรุกขเทวดา และในพุทธศาสนาเองก็กล่าวถึงความเชื่อเรื่องราวเก่าๆ เหล่านี้ไว้ ในแง่ที่จะเอามาใช้เป็นประโยชน์ทางคติธรรมหรือจริยธรรม ให้เห็นคติเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน

ท่านสอนหลักความสัมพันธ์ในธรรมชาติว่า แม้แต่รุกขเทวดาก็ยังต้องพึ่งพาอาศัยสัตว์ป่า รุกขเทวดาที่ว่ามีอิทธิฤทธิ์คน

ต้องกลัวนั้น ก็ต้องฟังพาอาศัยสัตว์ดิรัจฉาน ต้องให้ความสำคัญ แก่สัตว์ในป่าด้วย

จะเล่าชาดกให้ฟังเรื่องหนึ่ง เป็นคำสอนในทางพุทธศาสนาที่ แสดงถึงคติของการฟังพาอาศัยกัน ชาดกเรื่องนี้ว่าด้วย เสือสิงห์ กับรุกขเทวดา ว่า

ที่ป่าแห่งหนึ่งมีเสือกับสิงห์อาศัยอยู่ เสือก็คือเสือทั้งหลาย สิงห์ก็คือราชสีห์หรือสิงโต พวกสิงโตและเสือก็จับสัตว์ทั้งหลายกิน เป็นอาหาร เมื่อมันจับสัตว์กินเป็นอาหารแล้ว ก็ทิ้งซากไว้ ทำให้ เหม็นเน่าคูลิ่งไป

กล่าวฝ่ายรุกขเทวดา ๒ ท่านอยู่ในวิมานใกล้กัน วิมานก็คือ ต้นไม้ใหญ่ๆ รุกขเทวดาท่านหนึ่งก็ปรารภว่า อ้ายเจ้าเสือและสิงห์ พวกนี้มันยุ่ง มันทำให้กลิ่นเหม็นไปทั่วป่า เราจะต้องไล่มันออกไป เสีย เราจะไล่โดยวิธีแสดงฤทธิ์บันดาลให้มันเห็นรูปร่างที่น่า สะพรึงกลัว แล้วก็ทำให้มันตกใจหนีไป

ฝ่ายรุกขเทวดาอีกท่านได้ฟังก็บอกว่า ท่านอย่าคิดอย่างนั้น ไม่ถูกต้อง การที่เราอยู่ได้แบบนี้ วิมานของเราอยู่มาได้ด้วยดีนั้น ก็ได้อาศัยพวกสัตว์เหล่านี้แหละ เพราะว่า เมื่อพวกเสือสิงห์เหล่านี้ อยู่ มนุษย์ทั้งหลายก็กลัว ไม่กล้าเข้ามาตัดไม้ในป่าลึก ก็ทำให้ป่า อยู่ได้ เพราะฉะนั้นอย่าไปทำมันเลย

แต่รุกขเทวดาท่านแรกไม่เชื่อ ไม่ยอมฟัง ดิ่งดันจะต้องขับไล่ เสือสิงห์ออกไปให้ได้ วันหนึ่งก็เลยไปสำแดงรูปที่น่ากลัว ทำให้พวก เสือสิงห์ตกใจพากันหนีเตลิดออกจากป่านั้นไป

ฝ่ายมนุษยทั้งหลายที่เคยเข้ามาหาของในป่า ก็อยู่แค่ชายป่า เข้ามาเก็บหาพืชพรรณต่างๆ เก็บเผือกมัน เก็บหน่อไม้อยู่ชายป่า ไม่กล้าเข้ามาในป่าลึกเพราะกลัวสัตว์ร้าย ครั้นต่อมาถึงตอนนี้ เข้ามาชายป่าอยู่เรื่อยๆ นานๆ เข้า เมื่อไม่มีข่าวเกี่ยวกับเสือสิงห์ ไม่มี วิเววของพวกสัตว์ร้าย ก็ค่อยๆ เข้าป่าลึกเข้ามาทุกทีๆ ย่ามใจเข้ามาเรื่อยๆ

ในไม่ช้า ชาวบ้านก็เลยเข้ามาในป่าลึก แล้วก็ตัดต้นไม้ไปๆ จนกระทั่งในที่สุดก็มาตัดวิมานที่รุกขเทวดา ๒ ท่านนี้อยู่ด้วย เป็นเหตุให้รุกขเทวดานั้น ไม่มีวิมานอยู่ รุกขเทวดาก็เลยได้คิดว่า เออเนี่ย เราผิดพลาดไปเสียแล้ว

ท่านเล่าชาดกเรื่องนี้ไว้ เพื่อให้มนุษยได้คิดว่า ในระบบความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนี้ ชีวิตทั้งหลายต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน อย่าว่าแต่สัตว์ดิรัจฉานกับมนุษย์เลย แม้แต่เทวดาก็ยังต้องพึ่งพาอาศัยสัตว์ป่าด้วยเหมือนกัน

อันนี้เป็นคติอย่างหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ คนไทยได้รับคำสอนเหล่านี้อยู่เสมอๆ จึงคิดว่าคนไทยเราในสมัยโบราณ น่าจะมีความรู้สึกในเรื่องเหล่านี้อยู่ แต่ในสมัยปัจจุบัน คติความเชื่อถือเหล่านี้ค่อยๆ สูญหายไป ก็เลยทำให้คนไทยไม่ได้รับประโยชน์จากคติเหล่านี้ในปัจจุบัน

พุทธศาสนา มองธรรมชาติอย่างไร

เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมในทางพุทธศาสนาเองแท้ๆ เรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยกันนี้ ท่านย้ำมาก แต่นอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ดิงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดิงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า *ความกตัญญู*

ความกตัญญูนี้ มิใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำบ่อยๆ ในพระไตรปิฎก (เช่น ขุ.ชา.๒๓/๑๔๖๙/๒๓๗) สอนให้รู้จักคุณแม่แต่ของพืช มีใจความแปลเป็นไทยว่า

บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ใด ไม่พืงหัก
รานกิ่งใบของตนไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม

อันนี้เป็นคติเก่าแก่ แสดงถึงความรู้สึกที่ดีต่อกัน ให้ระลึกว่า ไร่ ต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์ ต้นไม้ที่มีค่า มีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป เรามาอาศัยร่มเงาของเขาแล้ว ก็เหมือนกับต้นไม้ที่เป็นมิตรของเรา เราก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปแก่งัดฟันกิ่งหรือส่วนต่างๆ ของเขาทิ้งเล่น ถ้าทำอย่างนั้น ท่านถือว่าเป็นการประทุษร้ายมิตร

อันนี้เป็นความรู้สึกที่ดิงามต่อพืชพรรณ คือต่อระบบชีวิตด้วยกันแม้แต่พืช เป็นเรื่องของท่าทีในจิตใจ คือก่อนที่จะแสดงออก

มาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมจะออกมาได้ ก็เกิดจากท่าทีในจิตใจ ถ้าเรามีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจ ก็จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งหรือ ทำให้มีความโน้มเอียงของจิตที่จะเป็นไปในทางที่ดี ที่จะช่วยเหลือ เกื้อกูล ไม่ทำลายกัน

นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว ก็คือความรู้สึกที่มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต

เมตตา นี้เป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพุทธศาสนา คือ การมองสรรพสัตว์ว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก ในพระพุทธศาสนาท่านสอนหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่เราได้ยินกันเป็นประจำคือ **อนิจจัง** ได้แก่ความไม่เที่ยง ท่านบอกว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงล้วนต้องตกอยู่ใต้กฎของธรรมชาติ ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเราต้องตกอยู่ใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกัน เราก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของกันและกัน

เมื่อเป็นเพื่อนร่วมโลก ร่วมสุขร่วมทุกข์กันแล้ว เราก็ควรจะมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แทนที่จะมาเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

การที่เราตกอยู่ใต้อำนาจของกฎธรรมชาตินั้นนับว่าแยกอยู่แล้ว ทำไมจะมาเบียดเบียนกันให้แยหน้ากลงไปอีก นอกจากพระยามัจจุราชที่คอยจะหาช่องเล่นงานเราอยู่เรื่อยๆ แล้ว ก็ยังมีตัวก่อกวนที่เรียกว่าเป็นมัจจุเสนา คือ กองทัพของพระยามัจจุราช ซึ่งได้แก่ความแก่ ความเจ็บไข้

ทั้งพระยามัจจุราชและเสนาของพระยามัจจุราช ต่างก็ตามตอแย หรือมารบกวนเราเรื่อยๆ อยู่แล้ว เราทุกคนต่างก็มีภัย

อันตรายนเหล่านี้ร่วมกันอยู่แล้ว จึงไม่ควรจะมาเบียดเบียนกันอีก ควรจะมาเป็นเพื่อนกันช่วยเหลือกัน อยู่ร่วมกันให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น จึงให้มองกันเป็นเพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์

คติเรื่อง เมตตาธรรม นี้เป็นสิ่งสำคัญมาก พระพุทธศาสนา สอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อมนุษย์ด้วยกัน และมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหมด ถ้าเรามีลักษณะหรือท่าที่แห่งเมตตา นี้ เราจะไม่ทำร้ายกัน การที่จะใช้หรือการที่จะทำอะไรต่อพืชต่อสัตว์จะเป็นไปด้วยเหตุผล โดยการไ้บัญญัติพิจารณาก่อน ไม่ทำโดยประมาท หรือทำโดยไม่คิดไม่พิจารณาไม่เห็นความหมาย

อีกอย่างหนึ่ง คติในทางพุทธศาสนา สอนให้มองธรรมชาติ เป็นสภาพแวดล้อมที่ “งดงามน่ารื่นรมย์” และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข

คตินี้จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข หรือมีความสุขในการที่จะอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ อันนี้ก็ เป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เดียว

อีกอย่างหนึ่ง พร้อมกับกรที่ถือว่าธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ และพืชทั้งหลาย เป็นสภาพแวดล้อมและเป็นบรรยากาศที่น่ารื่นรมย์สวยงาม ทำให้มีความสุขแล้ว ธรรมชาติก็เป็นส่วนประกอบ หรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ด้วย

หลักข้อนี้หมายความว่า พระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาของคน คือในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญองงาม เป็นคนที่มีคุณธรรม

ต่างๆ นั้น ท่านใช้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการฝึกด้วย การที่เอาธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นองค์ประกอบในการศึกษาของมนุษย์นี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก

การศึกษา ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะไปเรียนรู้ว่ามันเป็นอะไร แต่การศึกษาในที่นี้ หมายถึงการฝึกฝนพัฒนาชีวิตจิตใจของคน

คนเรานี้ ถ้ามองธรรมชาติอย่างถูกต้อง ก็จะได้เรียนรู้จักและรู้จักธรรมชาติ ธรรมชาติจะช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมคุณภาพของจิตใจได้ เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ โน้มไปสู่ความมีเมตตาการุณย์ และความรู้สึที่ประณีตอ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิ และการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ รู้เท่าทันโลกและชีวิต

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงใช้ธรรมชาติแวดล้อมของป่าเป็นส่วนประกอบในการฝึกคน เช่น ให้พระที่บวชใหม่เข้าไปอยู่ในป่า ให้ไปได้รับวิเวก จิตใจจะได้โน้มไปสู่ความสงบ และใช้เป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ

เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่ากายวิเวก คือความสงบทางด้านกาย

เมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงบ โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า ในร่มไม้หญ้าไม้ที่มีความสงบ มีแต่ธรรมชาติ มีเสียงนกร้อง มีแต่เสียงหรือตื้นหรืออะไร ฯลฯ ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย

เมื่อจิตใจรู้สึกสงบ มีความอึดใจ สดชื่น โน้มโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิด *จิตวิเวก* คือความสงบทางจิตตามมา

เมื่อจิตใจสงบสงบ ไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามาครอบงำ มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนา ยิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมดีอย่างนั้นแล้วไปใช้งาน ในการพิจารณาพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น *อุปวิเวก* คือทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุด

มองธรรมชาติ

ด้วยความรู้สึกอย่างพุทธะ

เนื่องจากเรื่องของป่าที่เป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินี้ ท่านเอามาใช้เป็นองค์ประกอบในการศึกษาคือในการพัฒนา มนุษย์ด้วย ดังนั้น ในประวัติพุทธศาสนาและตามบันทึกในคัมภีร์ต่างๆ จึงมีเรื่องราวมากมายที่ว่าพระได้เข้าไปปฏิบัติธรรมในป่า หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ก็ทรงหาที่ที่สงบสงบไปประทับอยู่ในป่า และพระองค์ก็บำเพ็ญเพียรในป่า เราจึงมีคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้อยู่มากมาย

ต่อไปนี้จะขออ่านข้อความจากพระไตรปิฎกให้ฟังสักนิด หน่อยว่า ในทางพระพุทธศาสนาท่านมีความรู้สึกต่อป่าอย่างไร และให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า พระสงฆ์ที่ไปอยู่ในป่าท่านใช้ป่าเป็น อุปกรณ์หรือองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนอย่างไร เริ่มตั้งแต่

ได้ความรู้ลึกซึ้งที่ดี มีการชื่นชมความงามของธรรมชาติ ทำให้จิตใจมีความสุข แล้วท่านก็ใช้เป็นส่วนประกอบในการฝึกอบรมจิตใจให้เข้าสู่สมาธิ

แม้ถึงพระพุทธเจ้าเอง ก็ทรงออกไปแสวงหาที่สงบสงัดอย่างนั้น ดังจะเห็นได้ในพุทธประวัติ อาตมาจะอ่านคำบรรยายในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งให้ฟัง คือตอนที่ทรงแสวงหาที่ที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อโพธิญาณ ซึ่งพูดถึงธรรมชาติว่า (เช่น ม.ม.๑๒/๓๑๙/๓๒๒)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานั้น เมื่อยังเป็นผู้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางประเสริฐแห่งสันติ อันยอดเยี่ยม เทียวจาริกไปในมคธชนบทโดยลำดับ ดำเนินมาถึงตำบลอรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิกาคอันรื่นรมย์ มีไพรสณฑ์น่าชื่นบานใจ แม่น้ำไหลใสเย็น มีทำน้างามสะอาดตา น่ารื่นรมย์ ทั้งมีโคจรคามตั้งอยู่โดยรอบ

จึงคิดว่า ภูมิกาคเป็นที่น่ารื่นรมย์หนอ ไพรสณฑ์ก็น่าชื่นบานใจ แม่น้ำก็ไหลใสเย็น มีทำน้างามสะอาดตาน่ารื่นรมย์ ทั้งมีโคจรคามตั้งอยู่โดยรอบ เป็นที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการบำเพ็ญเพียร เราจึงนั่ง ณ ที่นั้น ด้วยคิดว่า ที่นี่ละเหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร

ตามพุทธพจน์นี้ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแสวงหาสถานที่ที่มีธรรมชาติแวดล้อมสวยงามรื่นรมย์ ทำที่ในพระทัยของพระองค์ก็คือทรงเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่งดงาม มีผลเกื้อกูลต่อความคิดจิตใจ และเป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงธรรม อันนี้เป็นแนวโน้มของจิตใจที่จะไม่มีการทำลายป่าเป็นอันขาด

ต่อจากนี้ ลองไปดูความรู้สึกนึกคิดของพระสาวกบ้าง
 อาตมาจะอ่านให้ฟังสัก ๒-๓ ตัวอย่าง เช่น พระภิกษุองค์หนึ่งไป
 อยู่ในป่า และได้พูดถึงความรู้สึกของท่าน ท่านชื่อพระวนวัจจนเถระ
 ได้ภาษิตคาถาไว้อย่างนี้ว่า (พ.เถร.๒๖/๑๕๐/๒๖๓)

ภูเขาทั้งหลาย ล้วนแล้วด้วยศิลา สีเขียวทะมึนดั่ง
 เมฆ ดุริจรูปร่างดี มีธรรวาริเยนใสสะอาด ดารดาษไป
 ด้วยแมลงค่อมทอง แตนขุนเขา ทำใจเราให้รื่นรมย์

อีกองค์หนึ่ง คือ พระจิตตกะ ได้กล่าวเป็นคาถาไว้ แปลเป็น
 ไทยว่า (พ.เถร.๒๖/๑๕๓/๒๖๕)

นกยูงทั้งหลาย มีขนเขียว ขนคองาม หงอนงาม พา
 กันร่าร้องอยู่ในป่าการวี นกยูงเหล่านั้นระเริงร้อง
 ท่ามกลางลมหนาว อันเจ็ดด้วยฝน ปลุกบุคคผลผู้เจริญ
 ฌานซึ่งหลับอยู่ให้ตื่นจากการพักผ่อน

อีกองค์หนึ่งชื่อพระเอกวิหาริยเถระ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า
 (พ.เถร.๒๖/๓๗๑/๓๔๓)

... เราผู้มุ่งมั่นต่อธรรมที่เป็นจุดหมาย จักเข้าไป
 ลำพังผู้เดียวโดยเร็วพลัน สู่ป่าใหญ่ อันเป็นที่ก่อให้เกิด
 ปิติแก่พระโยคาวจร นำรื่นรมย์ เป็นที่อยู่ของหมู่ช้างตก
 มັນ เราลำพังผู้เดียวจักโสรจสรงกายในซอกเขาอันเยือก
 เย็น ในป่าอันยะเยือก ที่มีดอกไม้บานสะพรั่ง จักจงกรม
 ให้เป็นที่สำราญใจ

... เมื่อลมเย็นพัดมา พากลิ่นดอกไม้หอมฟุ้งไป เรา
 นั่งอยู่บนยอดเขา จักทำลายอวิชชา ณ เจ็อมผาที่ดารดาษ

ไปด้วยดอกโกสุม มีภาคพื้นเยือกเย็นในแดนป่า เราผู้เป็นสุขแล้วด้วยวิมุตติสุข จะรื่นรมย์อยู่ในถ้ำแห่งขุนเขาอย่างแน่นอน

เรานั้นมีความดำริอันเต็มเปี่ยมแล้ว เหมือนดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญ เป็นผู้สิ้นอาสวะทั้งปวงแล้ว บัดนี้ ภพใหม่มิได้มี

คำกล่าวแบบนี้มีมากมาย ขอยกมาอีกท่านหนึ่ง คือพระมหากัสสปะ ได้กล่าวว่า (ขุ.เถร.๒๖/๓๙๙/๔๒๒)

... ตัวท่านนี้ ได้ไปสู่เรือนคือถ้ำ ที่เชื่อมเขอันสวยงามตั้งสรรสร้าง^๑ เป็นที่เหล่าหมู่นกและกวางพากันมาอาศัย อยู่ในแดนป่าคราวฝนตกใหม่ จักได้รื่นรมย์ใจ

ณ ที่นั้น ผุ้ชกยุงมีขนคอเขียว มีหงอนและปีกงามรำแพนหางมีแวววิจิตรนัก ส่งสำเนียงก้องกังวาลไพเราะจับใจ จักยังท่านผู้บำเพ็ญฌานอยู่ในป่าให้รำเริงได้

คราวฝนตกแล้ว หย้างอกยาวประมาณ ๔ นิ้ว ดอกไม้บานลานตา ท้องฟ้างามแจ่มใส ไร่เมฆปกคลุม ตัวท่านเป็นดั่งกิ่งคอนขนไม้ นอนอยู่บนหญ้าระหว่างภูเขานั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดั่งสำลี

ที่นี้ลองมาฟังพระองค์อุคคิมาล ที่เคยเป็นโจรใหญ่ แต่ก่อนนี้อยู่ในป่าด้วยความรู้สึกอย่างหนึ่ง แต่พอได้ปฏิบัติธรรมแล้วเปลี่ยนมา

^๑ ปกณู (ปกเทว ก็ว่า) อรรถกถาของที่นี้เองแปลว่า “อย่างปกติ” แต่คำนี้โดยทั่วไปแปลว่า ทำ หรือสร้าง อรรถกถา-ฎีกาบางแห่งแปลว่า “ปฏิบัติ, อภิสกฺขต” ในที่นี้ ถ้อยคำนั้นนี้จึงแปลว่า จัดสรร แต่งสรร หรือสรรสร้าง

เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ก็เปลี่ยนไป โดยมีความรู้สึกต่อป่าใหม่อีกอย่างหนึ่ง ท่านได้กล่าวไว้ว่า (จุ.เถร.๒๖/๓๙๒/๓๙๐)

... แต่ก่อนนั้น เราอยู่ในป่า อยู่ที่โคนไม้ ภูเขา หรือในถ้ำ ทุกหนแห่ง มีใจเสียวสยองอยู่ตลอดเวลา โอ้อ่าเราผู้นับพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ไม่เข้าไปในเงื่อมมีอมาร จะยืนจะนอน ก็เป็นสุข มีชีวิตที่เป็นสุข

อีกองค์หนึ่งเป็นกษัตริย์เก่า ครองแคว้นศากยะแล้วออกมาบวช ขอเอามาอ่านเพื่อให้เห็นความรู้สึกของท่านที่เปลี่ยนแปลงไป ท่านกล่าวไว้ว่า (จุ.เถร.๒๖/๓๙๑/๓๙๖)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนนั้น ข้าพระองค์จะไปไหนก็ขึ้นคอช้างไป แม้จะนุ่งห่มผ้า ก็นุ่งห่มแต่ผ้าที่ส่งมาจากแคว้นกาสี มีเนื้ออันละเอียด แม้จะบริโภค ก็บริโภคแต่อาหารล้วนเป็นข้าวสาลี พร้อมด้วยเนื้ออันสะอาดมีโอชารส ถึงกระนั้น ความสุขนั้นก็หาได้ทำจิตของข้าพระองค์ให้ยินดีเหมือนความสุขในวิเวก ณ บัดนี้ไม่

ในกาลนี้ ข้าพระองค์ผู้มีนามว่าภักทียะ โอรสของพระนางกาลิโคธา เป็นกัทรชน ผู้มีความเพียรสม่ำเสมอ ยินดีแต่อาหารที่ได้มาด้วยการเที่ยวบิณฑบาต ไม่ถือมั่นสิ่งใดๆ เฟ่งพินิจธรรม

... ข้าพระองค์ละทิ้งเครื่องราชูปโภค คือ จานทองคำ ราคา ๑๐๐ ตำลึง ซึ่งล้วนแล้วด้วยลวดลายอันงดงาม วิจิตรด้วยภาพทั้งภายในและภายนอก นับได้ตั้ง ๑๐๐ มาใช้บาตรดินใบนี้ นี่เป็นการอภิเษกครั้งที่สอง

แต่ก่อนนั้น ข้าพระองค์มีหมู่ทหารถือดาบรักษาบน
กำแพงอันสูงที่ล้อมรอบ กับทั้งที่ป้อมและซุ้มประตูพระ
นคร อย่างแน่นหนา ก็ยังมีความหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์

บัดนี้ ข้าพระองค์ผู้ชื่อว่าภักทียะ โอรสของพระนาง
กาลิโคธา เป็นภักทรชน ไม่มีความสะดุ้งหวาดเสียว ละ
ความขลาดกลัวภัยได้แล้ว มาหยังลงสู่ป่า เฟ่งพินิจธรรม
ข้าพระองค์ตั้งมั่นอยู่ในศีลขันธ์ อบรมสติปัญญา ใต้บรรลุ
ถึงความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวงโดยลำดับ

คำพูดของท่านมีใจความว่า แต่ก่อนนี้ เมื่อเป็นกษัตริย์อยู่วัง
แสนจะมีความสุข มีเครื่องอุปโภคบริโภคใช้พรังพร้อมทุกอย่าง ก็
ยังมีความหวาดหวั่นพรันใจ ความสุขก็ไม่สมบูรณ์ แต่บัดนี้ได้มา
ดำเนินชีวิตอย่างสงบเรียบง่าย จิตใจเข้าถึงธรรมแล้ว แม้จะอยู่ป่า
ไม่มีอะไรเลย ก็มีความสุข

คำบรรยายความรู้สึกที่มีมาในคัมภีร์อย่างนี้ แสดงถึงชีวิต
ของพระอรหันต์ ทั้งของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก เป็นคติ
ทางพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิม ในด้านความสัมพันธ์กับธรรม
ชาติ ให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นส่วนสำคัญของชีวิตที่ติงาม เป็นองค์
ประกอบของชีวิตที่พึงประสงค์

มนุษย์ไม่ควรติดต่อธรรมชาติอย่างเป็นทางการเป็นปฏิบัติ หรือมุ่งจะ
ไปเอาประโยชน์จากธรรมชาติเท่านั้น แต่ควรมีความรู้สึกที่จะอยู่
ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นทางการเป็นมิตรและมีความสุข แล้วแต่ฝ่ายก็จะ
เป็นปัจจัยแห่งความสุขแก่กันและกันได้

ภูมิหลังของคนไทย ในบรรยากาศแห่งป่าเขาลำเนาไพร

ในหมู่คนไทยเรา นี้ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน และวัฒนธรรมไทย ก็มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา มาก เราจึงคุ้นดีกับพุทธประวัติ

ในพุทธประวัตินั้น ก็เต็มไปด้วยเรื่องของต้นไม้ พระพุทธเจ้าเองประสูติก็ได้ต้นไม้ คือ ใต้ต้นสาละ ซึ่งวันนี้คณะอาจารย์และนิสิตก็มาปลูกต้นสาละกันถึง ๙ ต้น ต้นสาละเป็นต้นไม้ที่สำคัญในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าประสูติใต้ต้นสาละ แล้วก็ปรินิพพานใต้ต้นสาละ ทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ต้นสาละ วันนี้จึงนับว่าเราได้ปลูกต้นไม้ที่สำคัญมากในพุทธประวัติ คือ ต้นไม้ซึ่งเป็นที่เริ่มต้นและสิ้นสุดแห่งพระชนมชีพของพระพุทธเจ้า

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งก็เป็นต้นไม้อีกนั้นแหละ และการแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในพุทธประวัติ ก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งร่วมรื่นด้วยต้นไม้

แม้แต่ยามปกติ ในพระชนมชีพของพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจาริกไปในท้องถื่น ตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้น พระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุดทีเดียว

เพราะฉะนั้น ชื่อป่าต่างๆ จึงมีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพพวัน ป่ารักขิตวัน เป็นต้น และวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า ป่า เช่น วัดเชตวัน (วัดป่าเจ้าเชต หรือวัดสวนเจ้าเชต) วัดเวฬุวัน (วัดป่าไผ่) วัดปาวาริกัมพวัน วัดอัมพวัน ฯลฯ แสดงว่าวัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนั้น

เราจึงถือว่า ป่ามีส่วนสำคัญในพระชนมชีพของพระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นอย่างนี้ คนไทยของเราก็น่าจะได้มีความรู้สึกที่ดีงามต่อป่า เพราะว่าป่านั้นคู่กันมาและพ่วงอยู่กับพระพุทธเจ้า และพระพุทธศาสนาที่เราเคารพนับถือ เมื่อเราเคารพพระพุทธเจ้าและนับถือพระพุทธศาสนา เราก็ต้องมีความรู้สึกที่ดีต่อป่าด้วย

แล้วจากการนับถือพระพุทธศาสนา เรื่องของป่าก็เข้ามาในวัฒนธรรมไทยด้วย อย่างเรื่องเวสสันดรชาดก ที่เราเอามาจัดทำเป็นเรื่องมหานิเวศน์ ก็แสดงให้เห็นถึงการที่เรานำเอาชาดกสำคัญมาสร้างประเพณีเทศน์มหาชาติขึ้น

สมัยก่อนมีการเทศน์มหาชาติกันทุกปี คือเป็นเรื่องใหญ่ในประเพณีของไทย ซึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับป่าอีกนั่นแหละ โดยเฉพาะจะมีกัณฑ์หรือตอนที่ว่าด้วยเรื่องป่าโดยตรงแท้ๆ อยู่ ๒ ตอน คือในเวสสันดรชาดก ซึ่งมีทั้งหมด ๑๓ ตอนนั้น มีสองตอนว่าด้วยการพรรณนาความงามของป่า คือ จุลพน (ป่าเล็ก) กับมหาพน (ป่าใหญ่) ทั้งสองกัณฑ์หรือสองตอนนี้ เป็นคำพรรณนาป่าทั้งหมด มีเนื้อหาซึ่งจะทำให้คนมีความรู้สึกที่ดีงามต่อป่า ให้ชื่นชมความงามของธรรมชาติ และมีความสุขกับสิ่งต่างๆ ที่ดีงามในป่านั้น

เมื่อเอาเรื่องมหาชาติมาพูดมาแหล่และได้ฟังกันอยู่เสมอ ความรู้สึกที่ตึงามอันนี้ก็ย่อมต้องฝังลึกลงไปในจิตใจ ก็น่าจะทำให้คนไทยมีความรู้สึกที่กลมกลืนประสานกับธรรมชาติ มีความเป็นมิตร และมีความรู้สึกที่นรมย์ยินดีในธรรมชาติและในป่า

ในเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ ขอถือโอกาสนำคำที่กล่าวบรรยายธรรมชาติมากล่าวไว้สักนิดหนึ่ง

คำพรรณนานานี้ ท่านบันทึกไว้มากมายในตอนที่ชูชกเข้าป่า คือ พอชูชกเข้าป่า แยกไปเจอนายพราน ก็ขอให้เขาช่วยบอกทางไปหาพระเวสสันดร พรานแกก็ชี้ทางให้ ในการชี้ทางนั้นก็มีการบรรยายธรรมชาติ พรรณนาป่า โดยมีความรู้สึกในทางสุนทรีย์ หรือมีความสุขความชื่นชมในความงามตลอดเวลาในการพูดถึงป่าอย่างตอนหนึ่งพรานได้พรรณนาว่า

ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมู่ไม้ต่างๆ พันธุ์ ทั้งไม้ มุกมัน โกฐ สะค้าน แคล้อย บุนนาค บุนนาคเขา และไม้ ชิก มีดอกบานสะพรั่งหลายหลากสี ราวกะหมู่ดาวพราว พรายอยู่กลางนภา

อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้ราชพฤกษ์ ไม้ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่ ไม้ประดู่ มี ดอกบานสะพรั่ง มีไม้มูกหลวง ไม้สน ไม้กะทุม ไม้ซ้อ ไม้ ตะแบก นางรัง ล้วนมีดอกบานเป็นพุ่มพวงดั่งลอมฟาง

ในที่ไม้ไกลจากอาศรมนั้น มีสระโบกขรณีตั้งอยู่ ณ ภูมิภาคอันน่านรมย์ใจ ดาดำไปด้วยดอกปทุมชาติ และอุบล ดุจดั่งสระโบกขรณีในสวนนั้นทวันของทวย

เทพก็ปานฉะนั้น

อหนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น มีฝูงนกดูเหว่าเมารสดอกไม้ ส่งเสียงไพเราะจับใจ ทำปานนั้นให้ดังอีกทีกก็กกก้อง เมื่อคราวหมู่ไม้ผลิดอกแย้มบานตามฤดูกาล รสหวานดั่งน้ำผึ้งเยี่ยมหยดจากเกสรดอกไม้ลงมาค้างอยู่ที่บนใบบัว

อหนึ่ง ลมจากทิศทักษิณและทิศประจิมรำพายพัดมาที่อาศรมนั้น ทำให้อาศรมสถานดารดาษไปด้วยละอองเกสรปทุมชาติ . . .

แลในสระโบกขรณีนั้น น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลาเต่าและปูเป็นอันมาก สัญจรไปมาเป็นหมู่ๆ รสหวานปานน้ำผึ้งไหลย่อยออกจากเหง้าบัว รสมันปานนมสดและเนยใสก็ไหลออกมาจากสายบัว

ปานนั้นมีนาคกลิ่นสุคนธ์ ที่ลมรำพายพัดมา หอมฟุ้งตระหลอบอบอวล เหมือนดังจะเชิญชวนคนที่มาถึงให้เบิกบาน ด้วยดอกไม้และกิ่งไม้อันมีกลิ่นหอม หมู่แมลงภู่อันชมกลิ่นดอกไม้ พวกกันบินว่อนวุ่นลือเสียงอยู่โดยรอบ

อหนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้น ฝูงวิหคมากมาย ต่างสีต่างพรรณน บันเทิงอยู่กับคู่ของตนๆ รำร้องขานขันแก่กันและกัน

ตามคำพรรณนານี้จะเห็นว่า ท่านผู้เล่าเรื่องเต็มไปด้วยความรู้ลึกสุนทรีย์ มีจินตนาการต่างๆ ที่เกี่ยวกับความงดงามอยู่โดยตลอด

ดังนั้น คนไทยเราจึงน่าจะได้รับการปลูกฝังความรู้สึกที่ดี
 อย่างนี้ไว้มากมาย แต่ทำไมจึงกลายเป็นว่า เดียวนี้คนไทยมีความรู้
 สึกที่จะเล่นงานป่า จะทำลายป่ากันอยู่เรื่อยๆ ความรู้สึกที่ดีงาม
 เหล่านี้ได้เลือนลางหายไปพร้อมกับความตื่นเต้นในความเจริญ
 ใหม่ ๆ จนกระทั่งลืมไปเลยหรืออย่างไร

ภาพป่าอย่างที่ท่านพรรณนาไว้ข้างต้น จะหาพบในเมืองไทย
 เราเวลานี้ที่ไหนบ้างหรือไม่

จิตใจคนไทยสมัยนี้ ที่น่าเคลือบแคลง

คนไทยปัจจุบันนี้ ดูท่าที่ไม่ค่อยเป็นมิตร และไม่ชื่นชมกับ
 ธรรมชาติ แต่จะคอยทำลายอยู่เรื่อย

เด็กของเราเดินไปไหน ก็ชอบถือไม้ พอผ่านต้นไม้มีดอกสวย
 งามก็แก้งัดเด็ด บางทีก็เอาไม้ฟาดซ้าย หวดขวา มันจะหักจะอะไร
 ก็ช่างมัน เห็นกระรอกกระแต หรือสัตว์อะไรก็ตามขวางหน้าไม่ได้
 มีไม้ขว้าง ก็ขว้าง ถ้ามีหนังสัตว์ ก็ยิงเตลิดเปิดเปิง สัตว์เล็กสัตว์
 น้อยทั้งหลายอยู่ไม่ติด เข้าหน้าไม่ได้เลย

จะเห็นว่า ในเมืองไทยนี้ สัตว์ทั้งหลายไม่เข้าหน้าคน ที่เข้า
 หน้าคนหายาก ไปที่ไหนมีไหมที่กระแตกระรอกจะวิ่งเข้ามาหา แต่
 พอเราไปประเทศอื่น เช่น ไปอินเดีย หรืออเมริกา สัตว์จะวิ่งเข้ามา

หา กระรอกก็เข้ามา มันไม่เห็นคน เราไปหา แทนที่มันจะหนี มันกลับเข้ามาใกล้ แล้วก็มาขึ้นสองขา สองขาหลังยันพื้น สองขาหน้าก็ยกขึ้นมาที่ปาก ทำจ๊ิบจ๊ิบๆ พวกนกยูงหรือนกอะไรต่างๆ ยังมีมาก และเห็นคนก็ไม่หนี

ไม่เหมือนที่เมืองไทย สัตว์ทั้งหลายที่จะเข้าหาคนไม่มีเลยหนีหมด แต่ที่เมืองแขกเมืองฝรั่งเขาเหมือนกัน พวกสัตว์ทั้งหลายไม่กลัวคน อย่างเช่นกระรอกที่ว่าแล้วนั้น เห็นบ่อยมาก มีทั่วไปทั้งเมืองแขกและเมืองฝรั่ง เห็นคนก็ไม่หนี และชอบเข้ามาหาด้วย โดยเฉพาะที่เมืองฝรั่ง จะไปที่ไหนก็มีต้นไม้ มีป่า เขายังรักษาไว้ได้ดีพอสมควร

จากที่พูดมาก็กลายเป็นว่า ในเมืองไทยเรานี้ ผู้คนมีลักษณะที่ไม่ค่อยเป็นมิตรกับธรรมชาติ แต่มีลักษณะที่ชอบเบียดเบียนรังแก มีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่จะทำลายหรืออย่างไร อันนี้ก็น่าประหลาดใจ มันเป็นไปได้อย่างไร

นอกจากนั้น ก็ยังมีลักษณะที่เรียกว่า มักง่ายอีกด้วย เวลาเราจะเอาประโยชน์จากธรรมชาติ เราจะไม่คำนึงถึงความเสียหายที่จะเกิดแก่ธรรมชาติเลย และนึกถึงแค่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า ไม่คำนึงถึงประโยชน์และความเสียหายของส่วนรวมในระยะยาว

เอาละ เราต้องอาศัยธรรมชาติเลี้ยงชีวิต เราก็เอาประโยชน์จากมันบ้าง แต่ทำไมเราจะทำด้วยความรู้สึกที่มีความรักความห่วงใยเอาใจใส่ช่วยระงับรักษา หรือคิดถึงผลข้างหน้าที่กว้างไกลออกไปบ้างไม่ได้หรือ

อย่างที่ป่าทางจังหวัดอุบลราชธานี อาตมาไปวัดป่า ได้ไปรู้ไปเห็นว่า พระท่านต้องกลายเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาป่า ต้องดูแลต้นไม้

ท่านเล่าว่า บางครั้งชาวบ้านจะเอาประโยชน์อะไรนิดเดียว เขาก็โค่นต้นไม้ทั้งต้นเลย ต้นไม้ใหญ่ กว่าจะโตขึ้นมา ต้องใช้เวลา ๔๐-๕๐ ปี หรืออาจได้ถึง ๑๐๐ ปี คนจะมาเอารังผึ้งรังเดียว หรือเอาผลของมัน ก็โค่นต้นไม้ทั้งต้น

บางครั้งจะล่าสัตว์ จะยิงสัตว์ จะเอาสัตว์ตัวเดียว ก็เผาป่าทั้งป่า เพื่อจะดักสัตว์ ต้อนสัตว์ ด้วยไฟป่า ไม่ได้คำนึงว่า มันจะไหม้ต่อไปแล้วเกิดความเสียหายมากเท่าไร ทำไมเราจึงทำโดยไม่ได้คิด ไม่ได้พิจารณาอะไร กลายเป็นคนคิดสั้น มั่งง่าย

พฤติกรรมอย่างนี้ ไม่ได้สอดคล้องกับภูมิหลังทางวัฒนธรรม หรือว่าเราอบรมกันไม่สำเร็จ นับว่าเป็นลักษณะที่ไม่เกื้อกูล เป็นทำที่ที่ไม่เอื้ออำนวยในการที่จะอนุรักษ์ป่า เป็นลักษณะของการมีทำที่ที่ไม่เป็นมิตร

ธรรมชาติอยู่ที่ไหน พอไปเห็นเข้าก็ต้องยิง จะต้องขว้าง ต้องฟาด คือ ถ้าเป็นใบไม้ดอกไม้ก็ฟาด เด็ดได้ก็เด็ด ถ้าเป็นกิ่งไม้หักได้ก็หัก ถ้าเป็นสัตว์ทั้งหลายก็ต้องยิง เป็นต้น ทั้งๆ ที่ว่าไม่ได้เอาเป็นอาหาร ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ก็ยังทำลายเล่นสนุกๆ ก็ทำกันไปอย่างนั้นแหละ และทำไปแบบที่เรียกว่ามั่งง่าย เอาแต่จะได้ง่ายๆ มันจะเสียเท่าไรก็ช่างมัน ทำไมจึงเป็นอย่างนี้

ทำที่นี้คงจะต้องเปลี่ยนกัน ต้องฝึกต้องให้การศึกษากันมาก

ถ้าปล่อยให้เป็นอย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นคนมองแต่จะเอาประโยชน์ ส่วนตัวเฉพาะหน้า เกียจคร้าน ไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ไม่รับผิดชอบต่อสังคม หรือต่อส่วนรวม

แม้แต่มองในแง่มนุษยด้วยกันเอง ก็ยังต้องคำนึงถึง ประโยชน์ส่วนรวมของมนุษยด้วยกัน หรือประโยชน์ต่อสังคม ถึง จะไม่มองในแง่กึ่งกุลแก่ธรรมชาติ ถ้ามองในระดับมนุษยด้วยกัน ก็ยังดีว่า เออ เราจะต้องมีความรับผิดชอบต่อประโยชน์ร่วมกันของ ชุมชนหรือของหมู่ชนของเรานะ ให้คนอื่นเขาได้กินได้ใช้ด้วย และ ให้มีกินมีใช้กันไปได้นานๆ

เป็นอันว่า ตามที่เป็นอยู่ คนไทยเราไม่ค่อยมองประโยชน์ ระยะยาว จึงจะต้องฝึกสอนให้การศึกษากันใหม่ ให้เด็กเป็นคนรู้จักคิดพิจารณา และถ้าหากว่าจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ต้องมีน้ำใจต่อสัตว์ ทั้งหลายด้วย

แต่ถ้าเป็นอย่างที่ว่่ามานี้ แม้แต่มนุษยด้วยกัน เราก็ยังไม่มี น้ำใจ ไม่ต้องไปนึกถึงการที่จะมีน้ำใจต่อสัตว์ทั้งหลาย นับว่าเป็น เรื่องที่น่าเสียดาย จึงได้พูดถึงเรื่องของภูมิหลังที่เอามาประกอบการพิจารณา

ที่นำมาพูดนี้ ก็เป็นข้อเสนอไว้ให้เอามาช่วยกันคิดเท่านั้น และอาจจะพูดไม่ครบถ้วนทุกแง่ทุกมุมก็ได้ เอาแค่เป็นข้อสังเกต

ตอน ๒: ไทยปัจจุบันกับป่า

สภาพความสัมพันธ์

ระหว่างคนไทยปัจจุบันกับป่า

ที่ว่ามานี้ เป็นการมองดูความสัมพันธ์โดยทั่วไปของมนุษย์กับธรรมชาติ แต่เป็นการเน้นในด้านที่จะให้เห็นภูมิหลังของคนไทยตอนนี้ลองมาทบทวนดูท่าทีของคนไทยปัจจุบัน ตามที่ปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสืบสาวหาตัวอิทธิพลที่ส่งผลให้เกิดลักษณะท่าทีอย่างนั้น

ว่ากันโดยทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า หรือมนุษย์กับธรรมชาตินั้น นอกจากมีท่าทีความรู้สึกแบบเป็นปฏิปักษ์หรือเป็นมิตร ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์กว้างๆ แบบหนึ่งแล้ว ความรู้สึกอย่างหนึ่งที่สำคัญและส่งผลกว้างไกลมากก็คือ บางทีมนุษย์มีความรู้สึกที่เราเป็นเจ้าของ เป็นผู้ครอบครองธรรมชาติเป็นเจ้าของมัน มันเป็นสมบัติของเรา ซึ่งเราจะจัดการอย่างไรก็ได้

อันนี้ไม่ใช่เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น แต่ในอารยธรรมตะวันตก มันเป็นที่ปฏิญญา คือความยึดถือ ความเชื่อ เป็นทฤษฎี เป็นหลักคำสอน หรือเป็นบทบัญญัติเลยทีเดียว ดังจะได้พูดต่อไป

อย่างไรก็ดี การยึดถือว่า ธรรมชาติเป็นสมบัติของเรา หรือว่าเราเป็นผู้ครอบครองธรรมชาตินั้น ในแง่ของธรรมแล้ว มันเป็นเรื่อง

ไม่ได้ เพราะมนุษย์ไม่สามารถไปยึดครองเป็นเจ้าของอะไรได้จริง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เราได้แต่สมมติกันเท่านั้นว่าเป็นเจ้าของ แต่โดยสัจธรรมแล้วเป็นไปไม่ได้

สิ่งทั้งหลายเป็นของธรรมชาติ มันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ มันไม่ได้เป็นไปตามความอยากของคน เราจะไปบังคับมันไม่ได้ บงการมันไม่ได้ นอกจากทำตามเหตุปัจจัยของมัน แล้วมันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น แต่มนุษย์ไม่มองความจริง ก็ไปตั้งความรู้สึกและยึดถือว่าเป็นผู้ครอบครอง เป็นเจ้าของมัน อย่างที่เล่ามาแล้ว

นอกจากนี้ ในด้านความรู้สึกที่ดี ก็มีความรู้สึกชื่นชมความงาม และความรู้สึกสดชื่นรื่นรมย์ที่ทำให้เกิดความสุข ซึ่งเป็นความรู้สึกที่เอื้อต่อการอนุรักษ์

ความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกเคารพยำเกรง อย่างที่คนโบราณยึดถือว่ามีเจ้าป่า หรือมีรุกขเทวดาศักดิ์อยู่ตามต้นไม้ใหญ่ๆ ความเชื่อหรือยึดถือนี้ ทำให้เกิดความเคารพยำเกรงแล้วก็กลัว ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ช่วยเอื้อในการรักษาป่า

แต่ในยุคที่บ้านเมืองเจริญพัฒนาในการศึกษาแบบสมัยใหม่มากขึ้น ความรู้สึกนี้ก็ค่อยๆ หดไป ต้องเปลี่ยนมาเป็นความรู้สึกที่ประกอบด้วยเหตุผล

แต่ก็จะต้องมีการเปลี่ยนอย่างดี อย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่างมีกระบวนการ มิฉะนั้นแล้วจะกลายเป็นว่า ของเก่าก็ทิ้งไป ของใหม่ก็ไม่ได้ คือ ความรู้สึกแบบเคารพยำเกรงเทวดาก็หดไป ส่วนความรู้สึกเข้าใจในเหตุผลที่จะต้องอนุรักษ์ก็ไม่มี เป็นความผิดพลาดของการพัฒนา เรียกว่าเสียหลัก พอเสียหลักแล้วก็ไม่ได้เลย

ทั้ง ๒ อย่าง มีแต่เสียอย่างเดียว

เพราะฉะนั้น ถ้าจะทิ้งอันเก่า ก็จะต้องรู้จักชะลอให้มีการเชื่อมต่อดี ให้รับกันให้ได้ ถ้าอันใหม่ยังไม่ได้ อาจจะต้องใช้อันเก่าให้เป็นประโยชน์ไปก่อน

ในเมื่อชาวบ้านยังไม่มีจิตสำนึกที่ประกอบด้วยเหตุผลในการที่จะรักษาป่าด้วยความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ เราก็อาจต้องเอาความรู้สึกรูปแบบยาเกรงพวกเทพเจ้าต่างๆ นี้มาช่วย

จนกว่าเมื่อใดชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติมากขึ้น ก็จะโอนมาสู่ความรู้สึกแบบมีเหตุผลมากขึ้น และมีความคิดแบบพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อนั้นแหละเขาจึงจะรักษาธรรมชาติ อนุรักษ์ป่าได้เอง

แต่ทั้งนี้ ก็จะต้องมีการพัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญา คือพัฒนาคนให้มีความซาบซึ้ง มีความเข้าใจ ให้เกิดเป็นจิตสำนึกที่จะเอาใจใส่รับผิดชอบด้วย

ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่น่าจะส่งผลมาเป็นความรู้สึกนึกคิดต่อธรรมชาติของคนไทยสมัยนี้ ก็คือเรื่องที่จะพูดต่อไป ในตอนที่ว่าด้วย *รากฐานทางความคิดของอารยธรรมตะวันตก*

นอกจากนั้น ยุคหนึ่งที่ผ่านมาใกล้ๆ นี้ ซึ่งยังสืบมาจนถึงปัจจุบัน เป็นยุคที่คนไทยของเรามีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อป่าและต้นไม้ ซึ่งอาจจะมีอิทธิพลมาถึงยุคนี้ด้วย และก็อาจจะเกี่ยวพันกับรากฐานความคิดจากตะวันตกนั้นด้วย ก็คือยุคที่ประเทศไทยเราเข้าสู่การพัฒนา

มุ่งหน้าพัฒนา แปลงป่าเป็นป่วน

ยุคพัฒนาของประเทศไทย เริ่มต้นเมื่อใกล้จะถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นช่วงที่องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็น “ทศวรรษแห่งการพัฒนา” (Development Decade) คือปี ค.ศ. 1960-1970 ตอนนั้นประเทศไทยของเราก็เริ่มยุคพัฒนากับเขาด้วย คำว่า “พัฒนา” ก็เริ่มใช้จริงจังอย่างเป็นทางการตอนนั้น

แต่ก่อนนี้เราไม่มีคำว่าพัฒนา ก่อนเข้ายุคพัฒนาในปี ๒๕๐๓ เราไม่ใช่คำว่าพัฒนา เราพูดแต่เพียงว่า สร้างความเจริญ ทำให้เจริญก้าวหน้า หรืออะไรทำนองนั้น ถ้าใช้คำว่าพัฒนา ก็จะใช้ในการอวยพร เช่น ขอให้พัฒนาสภาพ หรือวัฒนาสภาพ ฯลฯ

คำว่า “พัฒนา” ที่ใช้ในความหมายปัจจุบันนี้ เริ่มเมื่อจะก้าวขึ้นปี ๒๕๐๓ และประเทศไทยก็เข้าสู่ยุคของการพัฒนา แล้วก็มีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเกิดขึ้น

ก่อนหน้านั้นเรามีแผน แต่ไม่เรียกว่าแผนพัฒนา เราเรียกว่า “แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ” จนกระทั่งถึงปี ๒๕๐๒ จึงออก พ.ร.บ. ตั้งสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น แล้วแผนนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ” เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ และต่อมาอีกฉบับหนึ่ง (ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔) ก็เติมคำว่า “และสังคม” เข้าไปเป็น “แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”

แผนแรกก็ไปปรับกับแผนเก่า คือ แผนเก่ามีแต่เศรษฐกิจ ไม่มีความพัฒนา พอเริ่มแผนนี้ ก็เติมคำว่าพัฒนาเข้าไป

ตกลงว่า จาก “แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ” ก็เปลี่ยนเป็น “แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ” แล้วก็มาเป็น “แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”

ถึงตอนนี้เมืองไทยก็เข้ายุคพัฒนา มีการตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาขึ้น เช่น กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ (๒๕๐๖) แต่ต่อมาก็เลิกล้มไป แล้วก็มีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (๒๕๐๗) มีกรมการพัฒนาชุมชน (๒๕๐๕) มีหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาเกิดขึ้นในยุคนี้มากมาย เราสร้างถนนหนทางและตึกกรมบ้านช่องกันเป็นการใหญ่

จุดที่น่าสังเกตในที่นี้คือ ตอนนั้นได้มีความรู้สึกที่แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางว่า “ป่า” เป็นเครื่องหมายแห่งความล้มเหลว ป่าเป็นเครื่องหมายแห่งความเถื่อน ป่า คู่กับคำว่า เถื่อน คือป่าเถื่อน “เถื่อน” ก็คือ ห่างไกลความเจริญ ไม่พัฒนา เพราะฉะนั้น มีต้นไม้ที่ไหน ก็น่าจะตัดเสีย แล้วก็ปลูกสร้างอาคารคอนกรีตขึ้นมาแทน

ความรู้สึกนี้ได้ระบาดเข้าไปแม้กระทั่งในวัด ตอนนั้นวัดทั้งหลายก็พยายามพัฒนากันใหญ่ ก็เลยตัดต้นไม้กันเป็นการใหญ่ สร้างตึกสมัยใหม่กันเป็นการใหญ่ รัชนีนั้นเป็นช่วงเวลาที่มิลักษณะพิเศษอย่างนี้ โดยประมาณ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา เรียกได้ว่า ยุคพัฒนาของประเทศไทย

ตัวอย่างเช่น วัดหนึ่ง ที่อยู่ทางฝั่งธนบุรี มีโยมที่เคยอยู่วัดตั้ง

กล่าว เล่าให้ฟังว่า วัดนั้นแต่ก่อนมีต้นไม้ในพุทธประวัติหลายอย่าง
ปลูกไว้ ท่านเจ้าอาวาสในยุคพัฒนานั้น ท่านเห็นว่า ป่าเป็นเครื่อง
หมายของการที่ยังไม่พัฒนา ไม่เจริญ ท่านก็เลยให้ตัดต้นไม้เหล่า
นั้นหมด

นอกจากป่าแล้ว ยังลามไปถึงสิ่งอื่นๆ ที่แสดงถึงความเก่า
ด้วย ก็คือมีคัมภีร์โบราณเก่าๆ อยู่ในตู้ ท่านก็เอาคัมภีร์เหล่านั้น
ออกมาเผาหมด เพื่อชำระวัดให้สะอาดเรียบร้อยเป็นระเบียบ
อะไรๆ ก็ใหม่เอี่ยม

นี่คือยุคพัฒนาของประเทศไทย นี่ก็เพราะการศึกษาไม่เพียงพอ
การพัฒนาบ้านเมืองไม่ได้สมดุลในทางการศึกษาด้วย ความรู้
ความเข้าใจไม่ดีพอ ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างขาดดุลยภาพ
เมื่อขาดความรู้ความเข้าใจ ก็เกิดปัญหาขึ้นในด้านอื่นๆ ตามติดมา
แต่ไม่ต้องพูดถึง

นี่เพียงแต่พูดให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เกิด
ขึ้น โดยเฉพาะในทางความรู้สึกนึกคิดในยุคหนึ่ง ที่เราถือว่า ป่า
เป็นเครื่องหมายของความล้าหลัง การไม่พัฒนา ซึ่งทำให้คนไทย
เราตัดไม้ทำลายป่ากันมากมาย เพื่อสร้างความเจริญที่เรียกว่า
การพัฒนา โดยที่เบื้องหลังนั้นก็มีความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวด้วย

อย่างนี้ต้องพูดว่า ความเห็นผิดเป็นชอบได้เกิดขึ้นแล้ว อันนี้
เป็นปรากฏการณ์จริงๆ สังคมเห็นเป็นอย่างนั้น มีต้นไม้ที่ไหนก็
บอกว่า ไร่ นี่ไม่เจริญ แล้วก็ตัดต้นไม้ด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง นั่น
เป็นยุคที่ผ่านมาแล้ว ซึ่งยังมีอิทธิพลมาถึงปัจจุบันด้วย

ก็เป็นอันว่า เราตัดต้นไม้เพื่อจะปลูกสร้างอาคารสิ่งก่อสร้าง โดยเฉพาะที่เป็นคอนกรีตขึ้น เพื่อแปลงป่าให้เป็นบ้านเป็นเมือง ที่เรียกว่า มีความเจริญ

ที่นี้ ต่อไปอีกชั้นหนึ่ง มองลึกลงไปอีก เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครอบคลุม โดยเฉพาะเมื่อความเจริญทั่วโลกไปถึงกันหมด ปัจจุบันนี้ เราจะต้องมองปัญหาในวงกว้างไปถึงระดับโลกด้วย

อารยธรรมของโลกที่มีการพัฒนาแบบนี้ นั้น ถือกันว่าฝรั่งหรือตะวันตกเป็นผู้นำ และการคิดพัฒนาแบบนี้ก็มาจากรากฐานความคิดของตะวันตก

ตะวันตกที่เขาพัฒนาอารยธรรมมา และสร้างสรรคให้เกิดความเจริญแบบที่ปรากฏอยู่ในบัดนี้นั้น เขาก็ต้องมีรากฐานทางความคิด คือ ก่อนที่จะออกมาเป็นพฤติกรรมและกิจกรรมภายนอก ก็ต้องมาจากความเชื่อ ความนิยมยึดถือ และความคิดในใจก่อน เรียกสั้นๆ ว่า ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เป็นรากฐานของการกระทำหรือพฤติกรรมทั้งหมด

การสร้างสรรคพัฒนาของตะวันตกนี้ ต้องมาจากรากฐานทางความคิด เช่น ศาสนา และปรัชญาของเขา ซึ่งเวลานี้เขาเองได้สืบค้นมาบอกกันให้เห็นเหตุปัจจัยชนิดลงลึกถึงสมุฏฐานทางความคิด คือ ทฤษฎีและความเชื่อ เพื่อจะได้ช่วยกันหาทางแก้ปัญหา และเราก็ควรจะติดตามให้รู้ทันเขาอย่างเข้าถึงอารยธรรมนั้นด้วย

มนุษย์กับธรรมชาติ ในแนวคิดเดิมของตะวันตก

ทีนี้ก็มาดูว่า รากฐานทางความคิดของอารยธรรมตะวันตกที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินี้ เป็นอย่างไร

ตอนนี่ฝรั่งเองก็มาถึงจุดที่ต้องหันมาสนใจในเรื่องนี้ คือ ฝรั่งเขาก็ขบคิดกัน แล้วเขาก็สืบค้นว่าอารยธรรมที่เขาได้พัฒนาขึ้นมาจนกระทั่งมีปัญหา เกิดสภาพแวดล้อมเสีย นั้นเกิดจากอะไร พฤติกรรมในการสร้างความเจริญแบบนี้ มีเหตุปัจจัยมาจากรากฐานทางความคิดอย่างไร ก็สืบกันไป

เวลานี้ก็พูดกันแทบจะเป็นเสียงเดียวในทางตะวันตกว่า สาเหตุสำคัญอันเป็นต้นตอของปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย ก็คือ การที่มนุษย์มองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ

ตอนนี่ฝรั่งจับจุดอันนี้ไว้ แล้วก็ย้ำกันอยู่เสมอ ในหนังสือที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมจะมีการย้ำเตือนกันอยู่เสมอว่า **ให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ**

เดี๋ยวนี้หนังสือฝรั่งพูดอย่างนี้เรื่อย ทำไมฝรั่งเขาพูดอย่างนี้ เพราะแต่ไหนแต่ไรมาฝรั่งไม่เคยมองอย่างนั้น ไม่เคยมองตัวเองเป็นส่วนร่วมอย่างหนึ่งอยู่ในธรรมชาติ

ฝรั่งยอมรับเต็มที่เลยว่า อารยธรรมตะวันตกมาจากรากฐานทางความคิด ที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วไม่ใช่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติเท่านั้น ยังมองในลักษณะที่

มนุษย์จะต้องเข้าไปครอบงำ ครอบครอง เป็นนายเหนือธรรมชาติ เป็นผู้พิชิตธรรมชาติ

พิชิตเพื่ออะไร ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะได้ไปจัดสรรธรรมชาติ จัดการบ้านแต่งมาเป็นสิ่งบริโภคน เพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์

เมื่อว่าโดยสรุป ความคิดของตะวันตกในเรื่องนี้มี ๓ ขั้นตอน คือ

๑. มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ
๒. มนุษย์ที่แยกต่างหากจากธรรมชาตินั้น จะต้องครอบครอง เป็นนาย เป็นผู้พิชิต เป็นผู้จัดการธรรมชาติ
๓. ที่จัดการธรรมชาตินั้น ก็เพื่อเอาธรรมชาติมาบ้านั้นแต่งเป็นรูปต่างๆ ให้เป็นเครื่องรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์

อันนี้เป็นความคิดของตะวันตก ซึ่งตอนนี้ฝรั่งเองได้หันไปสืบค้นออกมาบอกกัน ถึงกับเขียนเป็นบทตอนสำคัญในหนังสือเล่มใหญ่ ๆ^๑

เขาพูดไว้ชัด เพราะเขาสืบค้นมาตลอด ย้อนหลังไป ตั้งแต่โสเครติส ว่ามีความคิดอย่างนี้ พลาโต อริสโตเติล ก็มีความคิดอย่างนี้ ฟรานซิส เบคอน เดคาร์ตส์ แม้กระทั่ง ชิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิทยาคนสำคัญ อิมมานูเอล คานท์ นักปรัชญาใหญ่ จนกระทั่ง คัมภีร์ไบเบิลก็คิดก็สอนมาอย่างนี้ รายละเอียดขอให้โปรดอ่านเอง

^๑ หนังสือเล่มหนึ่งที่เขียนเรื่องนี้ไว้มาก คือ

Clive Ponting, *A Green History of the World* (New York: St. Martin's Press, 1991), pp. 141-160

ลองดูวาทีของเดการ์ตส์ (Descartes) เพียงท่านเดียวเป็นตัวอย่างไว้ก่อน ท่านผู้นี้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์ว่า เพื่อช่วยให้มนุษย์ต่อสู้อัจฉริยะ “ผืนตัวเองขึ้นเป็นเจ้านายผู้ครอบครองธรรมชาติ”

รวมความว่า ศาสนา ปรัชญา และวิทยาการต่างๆ ของตะวันตก รวมทั้งพวกนักเศรษฐศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะทางฝ่ายทุนนิยม หรือสังคมนิยม แทบจะหมดสิ้นในตะวันตก มีความคิดความเชื่ออย่างนี้ทั้งนั้น จนกระทั่งเขาบอกว่า ในที่สุดแล้วความคิดของตะวันตก ไม่ว่าจะฝ่ายทุนนิยมก็ดี ฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็ดี ที่มาแยกกันเป็น ๒ ฝ่ายนั้น ที่แท้จริงแล้วก็มีรากฐานทางความคิดอันนี้อย่างเดียวกัน

อารยธรรมตะวันตกตั้งอยู่บนรากฐานทางความคิดอันนี้ทั้งหมด คือ ความคิดที่มนุษย์แยกตัวจากธรรมชาติออกมาตั้งตนเป็นผู้ครอบครองจัดการ

ความสำนึกผิด ที่ทำให้หันสู่แนวทางใหม่

นี่คือความคิดของตะวันตก ที่ปรากฏออกมาว่าฝรั่งได้มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างนี้ อันนี้คือตัวการหรือตัวเหตุตัวปัจจัยที่สำคัญที่สุด ที่เขาถือว่าจะต้องแก้ ถือได้ว่าเป็น จุดสำนึกผิดของตะวันตก ซึ่งในปัจจุบันยอมรับแล้วว่า ในการที่จะแก้ไขปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย นั้น ในที่สุดจะต้องแก้ไขถึง

ระดับความคิดนี้ จะต้องเปลี่ยนปรัชญาใหม่ เปลี่ยนความคิดใหม่ ไม่ใช่เปลี่ยนเฉพาะในระดับปฏิบัติการเท่านั้น

ถ้าจะสรุปความเป็นไปในแนวทางการพัฒนาของตะวันตก ในปัจจุบัน เขาได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่เกิดจากการมีความสำนึกผิด ๒ ประการ คือ

๑. ความสำนึกผิดในระดับปฏิบัติการ

ระดับปฏิบัติการ คือ การกระทำต่างๆ ทั้งพฤติกรรมและกิจการในกระบวนการพัฒนา ซึ่งเขายอมรับว่า ได้ดำเนินมาผิดพลาดทำให้เกิดความเสียหายต่างๆ มากมายหนักหนา โดยเฉพาะก็คือ ธรรมชาติแวดล้อมเสีย

๒. ความสำนึกผิดในระดับรากฐานความคิด

ระดับฐานความคิด คือ ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี แนวความคิดทางปรัชญา และบทบัญญัติ หรือหลักคำสอนของศาสนา ที่เป็นต้นแหล่งหรือที่มาของพฤติกรรมและการดำเนินกิจการต่างๆ อย่างที่บอกว่ามีการพัฒนาอย่างนี้ ก็เพราะมีฐานความคิดอย่างนี้

ฝรั่งเคยอวดไว้ เช่นบอกว่า การพัฒนาวิทยาศาสตร์ของตะวันตกที่เจริญล้ำหน้าตะวันออกมาได้ ก็เพราะฐานความคิดนี้

ในหัวข้อประวัติวิทยาศาสตร์ ในหนังสือ *Encyclopaedia Britannica* เขาเขียนอวดไว้เลยได้ใจความว่า แต่ก่อนนี้ ตะวันออกเหนือกว่าตะวันตกในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ด้วยแนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ (the conquest of nature) จึงทำให้

ตะวันตกเจริญล้ำหน้าตะวันออกมาได้^๑

อันนี้ เป็นฐานความคิดในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็มาจากคำสั่งสอนทางศาสนาและความคิดทางปรัชญาของตะวันตกเอง การที่วิทยาศาสตร์พัฒนามาแบบนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงการถูกรอบงำด้วยอิทธิพลความคิดเก่าที่มาจากสายมนุษยศาสตร์

ในโลกสมัยใหม่นี้ คนนิยมวิทยาศาสตร์มาก ทำให้วิชาการจำพวกมนุษยศาสตร์อับแสงไป แต่ดูไปดูมา ไม่ใช่วิทยาศาสตร์อยู่เหนือมนุษยศาสตร์หรอก ที่จริงมนุษยศาสตร์นี้แหละมีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังวิทยาศาสตร์ เป็นตัวที่หันเหทางวิทยาศาสตร์ด้วยซ้ำ

ตกลงว่า แนวความคิดที่มองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ โดยมนุษย์จะต้องพิชิตธรรมชาตินี้แหละ ที่ทำให้วิทยาศาสตร์พัฒนามา แล้วเราก็เอาวิทยาศาสตร์มาเป็นฐานของการสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยี

เทคโนโลยีเป็นอุปกรณ์สำคัญที่มีบทบาทใหญ่ในกระบวนการพัฒนาอารยธรรมปัจจุบัน อันเป็นอารยธรรมที่อาศัยอุตสาหกรรม ซึ่งดำเนินไปด้วยเทคโนโลยี เสร็จแล้วทั้งหมดก็มาจากฐานความคิดอันนี้ทั้งสิ้น

นี่คือการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในขั้นรากฐานของการพัฒนาอารยธรรม

^๑ "... through science and technology, man could bend nature to his wishes. This is essentially the modern view of science, and it should be emphasized that it occurs only in Western civilization. It is probably this attitude that permitted the West to surpass the East, after centuries of inferiority, in the exploitation of the physical world."

"science, history of." *Encyclopædia Britannica*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 1998.

ในที่สุด การที่จะแก้ปัญหาล้วนทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อม รวมทั้งเรื่องป่านั้น จะต้องหาจุดลงตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้เด่นชัดว่าเราจะเอาอย่างไร มนุษย์จะสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะไหน มีท่าทีแห่งความรู้สึกต่อกันอย่างไร ต้องลงไปถึงขั้นนี้ จึงจะแก้ปัญหาก็ได้

ทางฝ่ายตะวันตกเอง ตอนนี้ก็กำลังรู้ตัวว่าต้องแก้ปัญหามาถึงจุดสำคัญนี้ คือจะต้องมาแก้ปัญหาก็รากฐานของความคิด และเขาก็มาถึงจุดที่ยอมรับว่าจะต้องเปลี่ยนความคิดความเชื่อของเขามันมีมาแต่ดั้งเดิมเสียใหม่ เขาก็จึงย้ายอยู่เสมอในหนังสือเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม

ถึงแม้ว่าตอนนี้เราจะไม่มีเวลาพูดถึงเรื่องรากฐานความคิดของฝรั่ง แต่เพียงสังเกตนิดหน่อยก็จะเห็นว่า เขาชอบย้ายอยู่เสมอว่า จะต้องมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

ขอให้สังเกตดู หนังสือของฝรั่งตอนนี้พูดเรื่องนี้และย่ำบ่นๆ ซึ่งมันไม่ใช่ความคิดเดิมของเขาเลย เพราะฝรั่งมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติมาโดยตลอด แต่ตอนนี้เขามาเน้นอย่างนี้ ก็เพราะเขาสำนึกผิดนั่นเอง

นี่เป็นส่วนหนึ่งของการที่จะแก้ปัญหารวมชาติแวดล้อมของยุคปัจจุบัน และมีใช้ส่วนหนึ่งที่เล็กน้อย แต่เป็นส่วนรากฐานที่สำคัญที่สุด

อันนี้เป็นเรื่องที่ยังตั้งเป็นหัวข้อไว้ก่อน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญ แต่เป็นจุดที่จะต้องพิจารณาศึกษานาน เมื่อไม่มีเวลาพอ จึงต้องผ่านไปก่อน

ความสำคัญของป่า ในความหมายของคน

ที่นี่ เราจะกลับมาพูดถึงเรื่องป่ากันอีก ตอนนี้จะพูดถึงเรื่องความสำคัญของป่า ที่จริงเรื่องนี้ก็พูดไปแล้ว แต่จะมาประมวลดูอีกที

ป่ามีความสำคัญอย่างไร เรื่องนี้มองได้หลายแง่

ถ้าจะพูดอย่างรวบรัด เรามองความสัมพันธ์ของคนกับป่าได้ ๔ แ่ง คือ

- (๑) ในแง่เศรษฐกิจ
- (๒) ในแง่สังคม
- (๓) ในแง่ระบบนิเวศ และอีกแง่หนึ่งที่ทั่วไปไม่มองกัน คือ
- (๔) ในแง่ชีวิตจิตใจและการพัฒนามนุษย์

แง่ที่คนมองมากที่สุดคือ **แง่เศรษฐกิจ** คือมองในแง่ที่คิดหาทางว่าจะทำอะไรกับป่า เพื่อจะหารายได้ จะเอาอะไรไปขาย เพื่อเลี้ยงชีวิต เพื่อหาเงิน หรือเพื่อสร้างความร่ำรวย เช่น อดีตกัปลูกป่าเพื่อเอาไม้ไปขาย อย่างร้ายก็ตัดไม้แบบทำลายป่า หรือแม้แต่ชาวบ้านเข้าไปในป่า ส่วนมากก็เข้าไปหาปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพซึ่งเป็นเรื่องของปัจจัยสี่ แล้วก็มองใน **แง่สังคม** มองใน **แง่ระบบนิเวศ** ซึ่งเป็นการมองที่กว้างออกไป

ส่วนแง่ที่ ๔ นั้น เป็นด้านที่มักจะขาดไป แต่จะต้องถือว่าสำคัญมาก ถ้าจะแก้ปัญหานิเวศวิทยาให้ตก จะต้องทำให้ถึงขั้นนี้

ด้วย คือจะต้องมองให้มาถึงขั้นที่สี่ ได้แก่ มองในแง่ความสัมพันธ์กับชีวิตจิตใจและการพัฒนาตัวเองของมนุษย์

ใน *แง่เศรษฐกิจ* ถ้าลงไปดูในรายละเอียดสักชนิดหนึ่ง ก็จะมองเห็นว่า ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ เช่น ชาวบ้านอาศัยป่าเป็นที่ไปหาอาหาร ทั้งพืชพรรณ เช่น เผือก มัน หน่อไม้ ผลไม้ และสัตว์บก สัตว์ปีก ตลอดจน ฟืน ถ่านไฟสำหรับหุงต้ม ไม่ต้องพูดถึงความเป็นแหล่งน้ำต้นน้ำ

ในด้านเครื่องนุ่งห่ม ก็ไปนำเอาพวกพืชมาทอ มาปั่นฝ้าย ฯลฯ ในเรื่องที่อยู่อาศัย ก็ต้องเอาไม้มาสร้างบ้าน เอาแฝกเอาจากมามุงหลังคา และในด้านยารักษาโรค ก็ไปหาสมุนไพรต่างๆ ในป่า

เป็นอันว่า คนโบราณต้องอาศัยป่าทุกอย่าง ปัจจัยสี่ล้วนเอามาจากป่าทั้งนั้น ป่าเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

ถ้าชาวบ้านยังมีป่าดีอยู่ เขาจะไม่ต้องอาศัยระบบเศรษฐกิจเงินตราแบบปัจจุบัน ชาวบ้านจะอยู่ได้โดยอาศัยธรรมชาติ

แต่เมื่อไม่มีป่าหรือป่าเสื่อมโทรมไปแล้ว มนุษย์ก็ต้องมาขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ต้องหาเงินไปซื้อของมา ต่างจากคนโบราณที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน อยู่กับป่า กินกับป่ามาตลอด ตามคติที่ว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว และในป่าก็มีสินทรัพย์ต่างๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ

นอกจากเป็นแหล่งปัจจัยสี่แล้ว ต่อมา เมื่อเราพัฒนาเศรษฐกิจกันมากขึ้น ป่าก็เป็นแหล่งผลิตผลที่มีรายได้ ตอนนี่เองที่

มีคำว่า “รายได้” เข้ามา

การเป็นแหล่งปัจจัยสี่นั้น ไม่จำเป็นต้องมีรายได้ เพราะมันเป็นสิ่งที่เราเอาไปกินไปใช้บริโภคได้โดยตรง แต่ตอนนี้มีเรื่องรายได้เข้ามาแล้ว มีระบบเงินตราเข้ามา นี่คือระบบเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพัฒนาแล้ว แต่ไม่ชัดว่าพัฒนาไปในทางที่เป็นประโยชน์หรือโทษมากแค่ไหน

เรื่องนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่เราจะต้องมองอย่างรอบคอบทั้งสองด้าน ว่ามีโทษและมีประโยชน์แค่ไหน อันนี้เป็นด้านที่หนึ่งที่สำคัญมาก

ในแง่สังคม ป่ามีส่วนสำคัญมากในการกำหนดวิถีชีวิตและลักษณะความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่ในป่าหรืออาศัยป่านั้น ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ทั้งหมดที่ต้องอาศัยป่า ตัวอย่างก็คืออารยธรรมโบราณที่เจริญมาในอดีต ล้วนแต่ต้องอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เกื้อกูลทั้งนั้น

ดังจะเห็นว่า อารยธรรมที่เจริญขึ้นมาแล้ว ต้องเจริญในที่ๆอุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีป่า มีสัตว์และพืชพรรณพร้อมพร้อมบริบูรณ์หรือมองในทางกลับกัน เมื่อป่า ดิน และน้ำที่เป็นสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร ก็จะเป็นตัวกำหนดการดิ้นรนปรับตัวของมนุษย์ที่ทำให้อารยธรรมนั้นๆ มีลักษณะเฉพาะตัวที่ต่างกันไป

อันนี้ก็ไปเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจอีกนั่นแหละ พอสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเปลี่ยนไป พอป่าเปลี่ยนไป ดิน น้ำเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องก็เปลี่ยนไปด้วย การทำมาหาเลี้ยงชีพของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป เช่น เคยอาศัยทำนา พอสภาพหรือปริมาณ

ที่ดินเปลี่ยนไป ก็ต้องเปลี่ยนไปทำพืชอื่น

ตัวอย่างมีมากมาย เช่น ฝรั่งเศสศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมบางแห่ง อาจจะเป็นเมโสโปเตเมีย จีน หรืออียิปต์ก็ได้ เขาพบหลักฐานว่า ในยุคนี้มีการปลูกข้าวชนิดนี้ ต่อมาเนื่องจากการบริโภคและการพัฒนาอารยธรรมของคน ดินเสื่อมลง ดินเค็มมากขึ้น ข้าวชนิดนี้ทนไม่ได้สำหรับสภาพดินแบบนี้แล้ว ก็ต้องเปลี่ยนไปปลูกข้าวหรือพืชชนิดอื่น มีร่องรอยปรากฏให้เห็น และต่อมาปลูกอย่างนั้นไม่ได้ ก็ต้องเปลี่ยนไปอีก

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจก็ส่งผลโยงไปทางด้านสังคมด้วย พอพืชที่ใช้เปลี่ยนเป็นชนิดที่ต่างออกไป หรือย้ายไปใช้สารหรือวัสดุอย่างอื่น วิถีชีวิต เช่น การใช้เวลา การแบ่งหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็เปลี่ยนไปตาม แล้วทุกอย่างก็เปลี่ยนไปหมด

อย่างในปัจจุบัน เมื่อป่าหดหาย ไม้หายาก คนต้องหาหรือประดิษฐ์วัสดุก่อสร้างอย่างอื่นขึ้นมาใช้ บ้านเรือนร้านค้าอาคาร และสภาพบ้านเมืองการเป็นอยู่ก็เปลี่ยนไป แต่ไม่เท่านั้น สภาพดิน น้ำลมไฟ หรือดินฟ้าอากาศ ก็ผันแปร ต้นน้ำลำธารเหือดแห้ง น้ำท่วมตามตาม แต่มีภัยแล้ง ฯลฯ ผู้คนต้องย้ายถิ่นบ้าง เปลี่ยนอาชีพบ้าง ตามมาด้วยภัยพิบัติอื่นๆ ที่แผ่กว้างและยาวไกล ชนิดที่เกินคิดเกินคาด อาจถึงกับเกินกว่าที่คนจะทนอยู่ได้

เพราะฉะนั้น ป่าจึงมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนไป อย่างน้อยที่สุดเฉพาะหน้า ป่าก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชุมชนไว้ โดยทำให้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น มีความเป็นอยู่ที่ร่วมกัน อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดเป็นกลุ่มเป็นหมู่ได้

จะอนุรักษ์ป่าได้ ต้องขยายความคิดของคน

นอกจากที่ว่ามา ป่าเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกขึ้นี่นรมณ์ มนุษย์ปัจจุบันจึงใช้ป่าเป็นที่ท่องเที่ยวด้วย ดังที่เรามีวนอุทยานและสวนพฤกษชาติต่างๆ อันนี้ก็เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าในแง่สังคมส่วนหนึ่ง แสดงว่ามนุษย์สมัยนี้ก็ยังมีความรู้สึกในเรื่องการชื่นชมความงามของธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดมีความสุข ซึ่งเป็นบทบาททางด้านจิตใจ เป็นบทบาทของป่าในด้านสุนทรีย์

ป่าจึงเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของบ้านเมือง แม้แต่สังคมกรุงหรือเมืองหลวง ก็ต้องสร้างสวนพฤกษชาติไว้

ในเรื่องนี้ ก็อย่างที่บอกแล้วข้างต้น ในทางพระพุทธศาสนา การใช้ประโยชน์แง่นี้จะโยงต่อไปสู่ความสำคัญของป่าในแง่ที่สี่ คือ การเอาป่าและธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมในการพัฒนามนุษย์ เป็นเครื่องโน้มน้าวจิตเข้ามาสู่วิเวก สู่การบำเพ็ญภาวนา เพื่อการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม เริ่มตั้งแต่ทำให้เกิดท่าทีความรู้สึกที่ดี มีความประณีต ความละมุนละไม การมีความรู้สึกอ่อนโยนเป็นมิตรต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ จนเข้าถึงสัจธรรม

แต่ตามที่ปฏิบัติกันอยู่ในโลกของการพัฒนานั้น ไม่ได้มองประโยชน์ทางจิตใจมาถึงขั้นนี้ เขามองแค่จะหาความสุขทางผัสสะ

จากธรรมชาติของป่าไม้ ตามแนวคิดเอาธรรมชาติมารับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องบำเรอความสุขของมนุษย์เท่านั้น

ในแง่ระบบนิเวศ ป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นเรื่องที่พูดกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เพราะปัจจุบันนี้คนในประเทศที่พัฒนาแล้วได้รู้ตระหนักถึงภัยร้ายแรงของการทำลายธรรมชาติให้เสียดุล จึงเน้นกันนักหนาในเรื่องระบบนิเวศและการรักษาคุณภาพในระบบนิเวศ ในเมื่อเขาพูดกันมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดอีกในที่นี้ เพียงแต่ยกมาอ้างอิงเพื่อวางเป็นหลักไว้ให้เห็นว่า บทบาทของป่ามีเรื่องนี้อยู่ด้วย

อย่างไรก็ตาม การมองในแง่ระบบนิเวศนี้ ว่าที่จริงเป็นการมองความสัมพันธ์ในธรรมชาติข้างนอก ระหว่างสัตว์และพืช กับสิ่งแวดล้อมของมันเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ เพราะตามหลักวิชาเดิมในแนวตะวันตก ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น ก็มาจากฐานความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ ดังนั้นคำว่า นิเวศวิทยา ที่แท้ของตะวันตกเดิม จึงไม่ได้เกี่ยวกับมนุษย์

แต่ก่อนนั้น นิเวศวิทยาของฝรั่งเป็นเรื่องของพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ ต่อมาตอนหลังจึงมีนิเวศวิทยาประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ แต่ก็เกี่ยวข้องกันมนุษย์ในแง่ที่มนุษย์จะไปเอาประโยชน์จากระบบนิเวศของพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่มนุษย์จะไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยดีกับสิ่งมีชีวิตอื่น (พืช และสัตว์) ไม่ใช่อย่างนั้น

นิเวศวิทยาประยุกต์เป็นเรื่องของการที่จะเอานิเวศหรือธรรมชาติ

ชาติแวดล้อมมาใช้ประโยชน์อย่างไร เพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์

จนกระทั่งมาช่วงท้ายนี้ จึงมี Human Ecology หรือมนุษยนิเวศวิทยาขึ้นมาเป็นของใหม่ แต่นิเวศวิทยาเดิมนั้นไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เพราะว่ามันไม่ได้มองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มองในแง่หาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น สัตว์และพืช เพื่อหาประโยชน์จากมัน ไม่ใช่เพื่อจะอยู่ร่วมกับมันด้วยดี อันนี้เป็นแนวคิดของเดิมแบบตะวันตก

ปัจจุบันนี้ การมองในแง่ระบบนิเวศได้โยงเข้ามาหาตัวมนุษย์มาก เขาผลกระทบต่อมนุษย์เป็นจุดเน้น การที่เราต้องรักษาป่า ก็เพราะว่าป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ แล้วคุณภาพนี้ก็จะโยงมาถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย เพราะคุณภาพทำให้สภาพแวดล้อมดำรงอยู่ด้วยดี เมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดี มนุษย์จึงอยู่ได้

อย่างไรก็ดี เรื่องคุณภาพในระบบนิเวศที่พูดกันทั่วไปนั้น เป็นการมองในด้านกายภาพ หรือทางด้านวัตถุ แต่มีคุณภาพอีกอย่างหนึ่งที่คนไม่ค่อยพูดถึง คุณภาพอันนี้มีความสำคัญที่จะเป็นรากฐานให้เราสามารถรักษาคุณภาพในด้านกายภาพไว้ได้ด้วย คุณภาพนี้คือคุณภาพอะไร

คุณภาพนี้จะต้องรวมองค์ประกอบทุกอย่างของชีวิตที่ดำรง และความสุขของมนุษย์ไว้อย่างครบถ้วน จนเราเรียกได้ว่าเป็นคุณภาพขององค์รวมที่สมบูรณ์

การที่มนุษย์จะอยู่ดีได้ เขาจะต้องมีองค์ประกอบทางจิตใจ เช่นความสุขด้วย คุณภาพแห่งองค์รวมของชีวิตที่ดีงาม มีความหมายที่กว้างลึกและครอบคลุมยิ่งกว่าจะเป็นเพียงระบบนิเวศเท่านั้น และคุณภาพที่สมบูรณ์นี้แหละจะเป็นฐานของการรักษาระบบนิเวศด้วย คุณภาพที่ว่าเป็นอย่างไร

แนวคิดที่ครอบงำ

อยู่เหนืออารยธรรมยุคปัจจุบัน

เบื้องต้นเรามาดูสภาพชีวิตของมนุษย์ก่อน แล้วจึงค่อยย้อนไปหาหลัก คือ การที่จะสรุปวางหลักนั้นบางครั้งก็พุดยาก จะต้องดูความเป็นอยู่ของมนุษย์ก่อน

มนุษย์โดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ ก็ดำเนินชีวิตตามแนวความคิดซึ่งมาจากหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก คือถือว่ามนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำเรอพร้อมที่สุด ยิ่งมนุษย์มีวัตถุบำเรอพร้อมเท่าไร ก็จะมีสุขมากเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นความคิดที่เป็นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรม

แล้วการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ไปโยงกับวิทยาศาสตร์ คือเอาความรู้วิทยาศาสตร์มาสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยี แล้วนำเทคโนโลยีนั้นมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมตั้งอยู่บนฐานของเทคโนโลยี แล้วเทคโนโลยีก็ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ แต่ทั้งหมดทั้งระบบทั้งกระบวนการนี้ ก็มาจาก

ฐานความคิดที่ว่า มนุษย์จะมีความสุขเมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อมที่สุด

แล้วอันนี้ก็โยงไปหาความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ เพื่อจะได้เอาธรรมชาติมาจัดการจัดสรรและเอามาผลิตเป็นวัตถุบำรุงบำเรอให้พร้อมที่สุด

จะเห็นว่า ความคิดและพฤติกรรมทั้งหมดมาบรรจบกัน ณ จุดนี้ ความคิดแบบอุตสาหกรรมจึงตีโยงไปเข้ากับฐานความคิดเดิมที่ว่า มนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ จะต้องเป็นเจ้านายเข้าไปครอบครอง จัดการธรรมชาติ เอาธรรมชาติมาจัดสรรไว้ใช้สนองความต้องการของมนุษย์ คือไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาผลิตเป็นวัตถุบำรุงบำเรอความสุขของมนุษย์

ความคิด ๒ อย่างนี้มาบรรจบกันในการสร้างสรรค์อารยธรรมของตะวันตกที่นำมาสู่ปัญหาปัจจุบัน

สำหรับความคิด ๒ อย่างนี้ (คือ แนวความคิดความเข้าใจและท่าทีต่อธรรมชาติแบบแยกตัวต่างหากจากธรรมชาติ และจะเป็นผู้พิชิตธรรมชาติ กับ แนวคิดเกี่ยวกับการหาความสุขของมนุษย์แบบที่ว่า จะมีความสุขจริงต่อเมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อมที่สุด) เมื่อก็ได้พูดไปแล้วในเรื่องการมองมนุษย์แยกจากธรรมชาติ ตอนนี้จะมองเฉพาะจุดที่ถือว่า มนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อม

เมื่อมนุษย์คิดว่า มนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อม ความคิดนี้ก็จะเป็นไปสู่วิถีกรรม โดยเป็นตัวกำหนดแนวทางของพฤติกรรมของเขา คือมนุษย์ก็จะพยายามหา

วัตถุมาให้พร้อมที่สุด

เมื่อมนุษย์สละวณกับการแสวงหาวัตถุบำรุงบำเรอให้พร้อม มนุษย์ก็จะมาอยู่กับกิจกรรมในหมู่มนุษย์เอง การอยู่กับอยู่ในหมู่มนุษย์นี้ ก็คือการทำที่ต่างคนต่างก็พยายามหาวัตถุบำรุงบำเรอให้แก่ตัวเองให้มากที่สุด การวุ่นกันนั้นก็จะเป็นไปในลักษณะของการแข่งขันแย่งชิงและเบียดเบียนกัน แล้วก็เกิดปัญหาความเดือดร้อนในหมู่มนุษย์เอง

พร้อมกับการที่มนุษย์มีวุ่นวายอยู่กับอยู่ในหมู่มนุษย์เอง และก่อความทุกข์แก่กันและกันเองนี้ มนุษย์ก็จะห่างเหินจากธรรมชาติ เพราะไม่เห็นว่าเป็นธรรมชาติเป็นองค์ประกอบที่เป็นแก่นสารของชีวิตและความสุขของมนุษย์ นี้ก็แค่เอาธรรมชาติมาผลิตเป็นวัตถุบริโภค ทำเป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมสำหรับบำรุงบำเรอความสุขให้มีความสะดวกสบาย

ยิ่งกว่านั้น การหาความสุขของมนุษย์แบบนี้ยังส่งผลตีกลับมาทำให้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นไปในทางลบอีก คือ เมื่อมนุษย์ต้องแย่งชิงหาวัตถุบำรุงบำเรอให้พร้อมที่สุด แหล่งที่จะได้วัตถุเหล่านี้ก็ต้องไปเอาจากธรรมชาติ จึงทำให้มนุษย์ต้องไปสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะที่ต้องไปเบียดเบียนข่มเหงแย่งชิงเอาจากธรรมชาติอีก

เลยกลายเป็นว่า การที่มนุษย์แย่งชิงกันนั้น เท่ากับเป็นการสมคบกันทำลายธรรมชาติ การแย่งชิงเบียดเบียนซึ่งกันและกันในระหว่างมนุษย์นั้น มีความหมายเท่ากับว่ามนุษย์เหล่านั้นสมคบกันทำลายธรรมชาติ

ตกลงว่า ความสัมพันธ์แบบนี้มีผลเสียหมดตลอดทั้งสายเลย คือมนุษย์แต่ละคนถือว่าตัวเองต้องมีต้องหาวัตถุบำรุงบำเรอพรั่งพร้อมให้มากที่สุด ก็มาแย่งกันในหมู่มนุษย์ เสร็จแล้วผลรวมออกมาก็คือต้องไปเอาจากธรรมชาติ มนุษย์ก็ทำลายกันเอง แล้วพร้อมกันนั้นก็ร่วมกันทำลายธรรมชาติไปด้วย

ความสุขแบบนี้ไม่สมดุลง ไม่มีคุณภาพ เป็นความสุขแบบด้านเดียว แล้วก็นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ซึ่งมองอีกด้านหนึ่งก็คือ การมีความทุกข์ทั้งในสังคม และกับธรรมชาติ

ลุ่มิติใหม่

แห่งการมองความหมายของชีวิต

ที่นี้ยังมีวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมองดูได้จากวิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า ถ้าบุคคลเข้าถึงธรรมชาติ เขาจะมีความสุขเพิ่มอีกอย่างหนึ่ง คือความสุขกับธรรมชาติ ที่เป็นเรื่องพื้นฐาน เป็นเรื่องของความจริงตามธรรมดาที่มีอยู่ เช่น จากการทำได้ชื่นชมสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ

ความสุขกับธรรมชาตินี้ เป็นความสุขพื้นฐานที่มีได้ง่ายๆ เป็นของธรรมดา หาได้ตลอดเวลา เมื่อเขามีความสุขชนิดนี้เป็นฐานอยู่ ก็เท่ากับมีความสุขเป็นทุนอยู่กับตัวส่วนหนึ่งแล้ว และอีกด้านหนึ่งเขาก็มีตามปกติอย่างที่แสงสว่างกัน คือความสุขจากวัตถุบำรุงบำเรอความสุข

แต่การที่เขามีความสุขกับธรรมชาติเป็นทุนในตัวอยู่แล้วนี้ ทำให้เขาไม่ต้องทุ่มตัวไปหวังความสุขจากการที่จะต้องหาวัตถุบำรุงบำเรอให้เต็มที่เพียงอย่างเดียว คือ ไม่ต้องมุ่งไปด้านเดียว ที่จะต้องหาวัตถุให้เต็มที่

ต่างกับคนพวกที่ไม่มีมีความสุขกับธรรมชาติเป็นฐานเป็นทุนอยู่ คนพวกนั้นมีความหวังในความสุขอยู่กับวัตถุบำรุงบำเรอเพียงอย่างเดียว ไม่มีความสุขอย่างอื่นเลย จึงฝากความหวังไว้กับวัตถุภายนอกอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้น เขาจะต้องเอาวัตถุให้ได้ และให้มากที่สุดอย่างเดียวเท่านั้น มิฉะนั้นก็จะเป็นความสุขไม่ได้เลย

เมื่อคนมีความสุขกับธรรมชาติแล้ว การที่จะต้องดิ้นรนหาความสุขจากการหาวัตถุมาบำรุงบำเรอให้เต็มที่ ก็จะมีขอบเขตขึ้นมาทันที มันจะลดความรุนแรงลง คือจะเกิดความพอดี เป็นไปอย่างพอดี ไม่เกิดโทษแก่ชีวิตและสังคม และเขาก็จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดความเสียหายแก่ธรรมชาติ และไม่เกิดความเสียหายต่กลับจากธรรมชาตินั้นด้วย

ความสุขกับธรรมชาติ และความสุขจากธรรมชาติ นั้น มิใช่มีเพียงขั้นพื้นฐานที่ว่ามาแล้ว ซึ่งเป็นทุนขั้นต้นที่ทุกคนควรจะมี สำหรับการมีชีวิตที่ดีงามอยู่ในโลกเท่านั้น แต่ในขั้นสูงสุด ความสุขที่แท้จริง ก็เป็นความสุขที่เนื่องด้วยธรรมชาติอีก คือความสุขในความเป็นอิสระที่เกิดจากการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ความสุขระดับนี้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับการใช้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการพัฒนามนุษย์โดยตรง แต่เป็นเรื่องที่จะต้องพูดไว้ต่างหาก ในที่นี้จึงเพียงแต่อ้างอิงไว้ให้เห็นหลัก

การมองธรรมชาติในแง่ประโยชน์ทางจิตใจนี้ เป็นวิธีรักษา
คุณภาพขององค์รวมเบ็ดเสร็จที่ครอบคลุมด้านจิตใจด้วย ซึ่งรวม
ถึงคุณภาพในแง่ของความสุขด้วย

เป็นอันว่า ความสุขของมนุษย์ไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุบำรุงบำเรอ
คือ ไม่ขึ้นต่อวัตถุภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่มีอยู่ที่ตัวเองซึ่งหา
ได้จากธรรมชาติด้วย เมื่อรวมแล้วจึงมีความสุข ๒ แบบ คือ ความ
สุขที่สร้างขึ้นได้ในตัวเอง ที่มีได้เอง กับความสุขที่ต้องขึ้นต่อวัตถุ
ภายนอก

มนุษย์ทั้งหลายหาความสุขไป โดยคิดว่าตัวเองนี้เก่งกาจ
สามารถหาวัตถุได้มากมายจากการพิชิตธรรมชาติได้แล้วจัดสรร
ปรุงแต่งเอามาสนองความต้องการของตนได้ตามชอบใจ มีความ
ภูมิใจว่าตัวเรานี้ยิ่งใหญ่

มนุษย์ที่มีฐานความคิดแบบเมื่อกี้ คิดแต่จะพิชิตธรรมชาติ
และก็เข้าใจว่าตนพิชิตทุกอย่างได้สำเร็จ เรายิ่งใหญ่ เรามีอิสรภาพ
ไม่ต้องอยู่ภายใต้การครอบงำของธรรมชาติแล้ว ฯลฯ มนุษย์ภูมิใจ
ในการมีวัตถุบำรุงบำเรอมากขึ้นนี้ว่าเราเก่งๆ แต่ไม่รู้ว่าในเวลา
เดียวกันนั้น ตนเองได้สูญเสียอิสรภาพไปแล้ว

พอเราสร้างหรือหาวัตถุบำรุงบำเรอขึ้นมาได้ เราก็คิดว่า เรา
จะมีความสุขด้วยสิ่งนั้นๆ แล้วพอมันมีขึ้นมา เราก็รู้สึกว่ามีความ
สุขจริงๆ เราเก่งในการหาความสุข แต่ไปๆ มาๆ พอคิดดูอีกทีก็กลายเป็นว่า
เราต้องมีมันเราจึงจะมีความสุขได้ ถ้าขาดมันเราอยู่ไม่ได้
เราไม่มีความสุข

กลายเป็นว่า มนุษย์ต้องฝากความสุขไว้กับวัตถุภายนอก ความสุขขึ้นต่อวัตถุภายนอก นี่ก็คือการสูญเสียอิสรภาพนั่นเอง

การที่มนุษย์ไม่สามารถมีความสุขด้วยตัวเอง และต้องคอยเพิ่มปริมาณของวัตถุภายนอกมากขึ้น เพื่อให้ตนเองมีความสุข ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านั้นอยู่ไม่ได้ ไม่มีความสุข อันนี้ในแง่ของพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์สูญเสียอิสรภาพ กลายเป็นผู้ขึ้นต่อสิ่งภายนอก

อันนี้เป็นการเมืองสวนทางกันกับแนวคิดตะวันตก ฝ่ายหนึ่งมองว่าเป็นความยิ่งใหญ่หรือความมีอิสรภาพของมนุษย์ที่สามารถไปเอาวัตถุมาบำรุงบำเรอตนให้พรั่งพร้อมได้ แล้วตนก็จะมีความสุขเต็มที่ แต่พุทธศาสนากลับมองว่า การรอความสุขจากวัตถุบำรุงบำเรอพรั่งพร้อมเต็มที่นั้นคือการสูญเสียอิสรภาพ เพราะมนุษย์อยู่เองมีความสุขไม่ได้ ต้องเอาความสุขไปขึ้นกับสิ่งภายนอก

โดยวิธีนี้ วิทยาศาสตร์จะพัฒนาไปจนกระทั่งว่า เมื่อมนุษย์มีปัญญาในจิตใจของตนเอง ก็แก้ปัญหาด้วยจิตใจของตนเองนั้นไม่ได้ แต่มนุษย์ที่คิดว่าตนเองเก่ง พิษิตธรรมชาติได้ กลับเห็นไปว่าตนเองสามารถสร้างวัตถุมาแก้ปัญหาจิตใจได้

ต่อไปจะต้องมียาแก้ทุกขใจและยาบำรุงความสุข ทั้งยาเม็ดและยาฉีด เมื่อต้องการมีความสุขในทางจิตใจอย่างที่เคยเล่ามาแล้ว ก็ไปซื้อยานั้นมาฉีด ซื้อยาโน้นมากิน

เวลานี้เขากำลังค้นกันอยู่ เวลาจิตใจมีความสุขสดชื่นเบิกบาน มีสารอะไรหลั่งออกมาในสมอง ก็บันทึกไว้ เวลาโกรธมีสารอะไรออกมา เวลาหดหู่มีสารอะไรออกมา ก็บันทึกไว้ แล้วก็ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เอาเทคโนโลยีจัดการสังเคราะห์สารนั้นขึ้นมา

ต่อไปมนุษย์ก็จะมีความสุขที่สร้างสรรคได้เอง เป็นความสุขที่เนรมิตได้ เวลาต้องการความร่าเริงเบิกบานก็ไปเอาเข็มฉีดยามา แล้วก็ฉีดเอาสารนี้ฉีดเข้าไป ก็เกิดมีความสุขชนิดนี้ ต่อมาต้องการความสุขแบบโน้น ก็ไปเอาเข็มฉีดยามาฉีดสารโน้นฉีดเข้าไป

นี่คือสิ่งที่มนุษย์บอกว่า เป็นความยิ่งใหญ่ของตน เพราะไม่ว่าจะต้องการความสุขอะไรก็ทำได้ แต่ที่จริงมันเป็นความยิ่งใหญ่ที่แท้จริงหรือเปล่า มันเป็นความสุขที่ขึ้นอยู่กับเข็มฉีดยา ขึ้นต่อสารภายนอก

ยิ่งกว่านั้น สารเหล่านี้ไม่สามารถประสานกลมกลืนเข้าไปในเนื้อตัวของระบบชีวิตได้จริง จึงอาจเป็นโทษแก่ร่างกายเองด้วย ต่อมากลายเป็นว่าสุขภาพก็อาจจะเสียด้วย ได้ด้านหนึ่ง เสียอีกด้านหนึ่ง ทำให้ระบบชีวิตแปรปรวนไป

สิ่งเหล่านี้เป็นได้แค่เครื่องระงับอาการ หรือสำหรับใช้แก้ปัญหาชั่วคราว ก็ใช้ได้ ก็อย่างแก้ไขโรคด้วยยานั้นแหละ แก้ไขให้ผ่านไป แต่ไม่ควรอยู่ด้วยยา ส่วนที่จะแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง จะต้องแก้ที่ตัวมนุษย์เอง และต้องแก้ให้ถึงจิตใจของมนุษย์

มนุษย์ที่มีความสามารถและมีอิสรภาพที่แท้จริงก็คือ ผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถกำหนดชีวิตจิตใจของตนเองได้ตามสบาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า การที่จะชื่อว่าเป็นมahanurux ก็เพราะว่า เมื่อต้องการจะคิดอะไร ก็คิดสิ่งนั้น เมื่อไม่ต้องการจะคิดอะไร ก็ไม่คิดสิ่งนั้น โดยที่พระองค์ไม่ต้องเอายามาฉีดยาหรือฉีดเลย ท่านเรียกว่า เจโตวสี แปลว่ามีอำนาจเหนือจิตของตน

ต้องการมีสมาธิเมื่อไร ก็มีได้เมื่อนั้น ต้องการทำให้สงบเมื่อไร ก็ทำได้ทันที ต้องการทำให้จิตใจให้ร่าเริงเบิกบาน ก็ทำได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องเอายามาฉีดยา นี่คือ อิสรภาพที่แท้จริงของมนุษย์ และความสุขที่แท้จริง ก็ตั้งอยู่บนฐานของอิสรภาพที่แท้จริงนี้ด้วย

จะแก้ปัญหาให้สัมฤทธิ์ ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดกันใหม่

ตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนา มนุษย์จะมีอิสรภาพเมื่อเป็นใหญ่ในชีวิตของตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้จริง คือ พัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจของตนเอง พัฒนาปัญญา จนกระทั่งทำให้ตัวเองเป็นได้ในสิ่งที่ดีที่สุด สามารถเข้าถึงหรืออยู่ในภาวะที่ดีที่สุดได้ โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งจัดการภายนอก

หลักนี้ต่างจากวิถีของความคิดแบบตะวันตกที่เข้าใจว่าความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ คือ การไปเอาชนะธรรมชาติภายนอก และเอาธรรมชาติมาจัดสรรปรุงแต่งเพื่อรับใช้มนุษย์ แต่เสร็จแล้วกลายเป็นว่าตัวเองต้องไปขึ้นกับสิ่งเหล่านั้น ไม่เป็นตัวของตัวเอง อยู่เป็นสุขโดยลำพังตัวเองไม่ได้ อยู่ไม่ได้ถ้าขาดสิ่งเหล่านั้น ซึ่งก็คือได้สูญเสียอิสรภาพไปแล้ว

ทีนี้ พอมนุษย์เข้าถึงธรรมชาติแล้ว มนุษย์ก็มีความสุขด้วยตัวเองได้ ส่วนวัตถุบำรุงบำเรอภายนอก ก็เป็นเครื่องเสริมความสุขระดับรอง เมื่อเรามีความสุขภายในของตัวเองเป็นทุนอยู่ขั้นหนึ่ง

หรือเป็นหลักประกันอยู่แล้ว ความสุขที่อาศัยวัตถุภายนอกของเรา ก็อยู่ในขอบเขต เราไม่ถึงกับต้องขึ้นต่อมัน แต่มันจะเป็นเครื่อง ประกอบที่เสริมเพิ่มพูนความสุข

เมื่อเรามีความสุขส่วนหนึ่งเป็นทุนอยู่แล้ว เราก็ไม่จำเป็นต้องไปดิ้นรนอย่างรุนแรงในการหาวัตถุบำเรอจากภายนอกเหล่านั้น จึงทำให้เกิดดุลยภาพในเรื่องของความสุข ซึ่งโยงไปหาความหมายของอิสรภาพด้วย คือ อิสรภาพของมนุษย์ที่แท้จริง ที่เป็นไทแก่ตัวเอง ไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกในการที่จะมีความสุข

เมื่อมีดุลยภาพอย่างนี้ ก็จะมีผลออกมาทางสังคมด้วย คือ จากจุดเริ่มของดุลยภาพที่เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจของตัวเอง เมื่อชีวิตจิตใจของตัวเองเป็นอิสระ มีความสุขได้เองโดยลำพัง ไม่ต้องขึ้นต่อ การแสวงหาวัตถุบำรุงบำเรอแล้ว มนุษย์ก็จะไม่ต้องเบียดเบียนกัน ทางสังคม และไม่ต้องไปสมคบกันทำลายธรรมชาติแวดล้อมด้วย

มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในแง่ที่อยู่ร่วมกันได้ เพราะมนุษย์สามารถมีความสุขจากการสัมพันธ์กับธรรมชาติเอง โดยตรง ไม่ใช่ต้องรอไปเอาธรรมชาติเป็นทรัพยากรมาผลิตเป็น วัตถุบริโภคก่อน แล้วจึงเอามารุ่งความสุข แต่มนุษย์มีความสุข กับธรรมชาติโดยตรงได้เลยทันที

พร้อมกันนี้ มนุษย์ก็มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม อย่างเป็นมิตรและเสมอภาค ไม่ใช่สัมพันธ์แบบข่มเหง เอาเปรียบ

มนุษย์ที่พัฒนาแบบที่กล่าวในตอนก่อนนั้น เป็นการทำให้ห่างเหินจากธรรมชาติ แยกตัวจากธรรมชาติ และเป็นการหาความ

สุข โดยการไปเอาธรรมชาติมาจัดการปั้นแต่งเป็นผลิตผลอีกทีหนึ่ง เป็นวิถีชีวิตที่เอียงหรือพุ่งสุดไปข้างเดียว เรียกว่าเสียดุล ดุลยภาพที่สำคัญมาก ได้แก่ ดุลยภาพของความสุข และดุลยภาพที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์

เพราะฉะนั้น มนุษย์จะต้องได้รับการพัฒนาให้มีดุลยภาพในความหมายที่ถูกต้องนี้ด้วย แล้วก็จะแก้ไขปัญหานี้ได้ เขาจะสามารถเข้าถึงธรรมชาติ และมีความสุขจากธรรมชาติโดยตรง แล้วเขาก็จะอยู่กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยไม่ต้องไปเบียดเบียนธรรมชาติ

นี่คือ ถ้าไม่แก้ไขที่คนให้เขาพัฒนาจนถึงจุดนี้แล้ว จะแก้ปัญหาค่าการทำลายทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อมได้ยาก หรือแก้ไม่สำเร็จเลย เพราะเมื่อฐานความคิดมีอยู่อย่างนั้นแล้ว พฤติกรรมในการแก้ปัญหาก็เป็นไปแบบฝืนใจ

ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่ประสานไปด้วยกันกับการพัฒนาตัวคน จะเต็มไปด้วยความขัดแย้ง เริ่มตั้งแต่ความขัดแย้งในตัวมนุษย์เอง คือ การที่มนุษย์จะต้องฝืนใจในการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อม ตามหลักจริยธรรมที่เรียกร่องหรือบีบคั้นให้เขาต้องทำโน่นงั้นนี่ ซึ่งขอเรียกว่าเป็น **จริยธรรมแห่งความฝืนใจ** หรือ **จริยธรรมแห่งความกลัว**

นั่นก็คือ เป็น **จริยธรรมแห่งความทุกข์** นั่นเอง

จากการประนีประนอมในระบบขัดแย้ง สู่ดุลยภาพในระบบเอื้อประสาน

ถ้าไม่สามารถแก้ฐานความคิดที่ว่านั้น มนุษย์ยุคต่อไปนี้จะ
อยู่กันด้วยจริยธรรมแห่งความกลัว เพราะอะไร เพราะว่ามันจะ
ไม่สมัครงใจหรือไม่เต็มใจทำตามหลักจริยธรรม แต่จำต้องฝืนใจ
ประพฤติตามจริยธรรม เนื่องจากเกรงกลัวภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้น
แก่ตน

ที่ว่านี้หมายความว่า เมื่อมนุษย์เชื่อว่า เขาจะมีความสุขต่อ
เมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อมพร้อม แต่เขาจะมีวัตถุบำรุงบำเรอพร้อม
พร้อมได้อย่างไร เขาก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาจัดการใช้
ใหม่ เมื่อมนุษย์เอาธรรมชาติมาเป็นทรัพยากร เขาก็ต้องทำลาย
ธรรมชาติ แต่ถ้าเขาไปทำลายธรรมชาติแล้ว ธรรมชาติแวดล้อม
เสีย ภัยอันตรายก็จะเกิดแก่ตัวเขาเอง มนุษย์ก็แย่ ก็ทำลายธรรม
ชาติไม่ได้ เมื่อทำลายธรรมชาติไม่ได้ ก็ไม่ได้วัตถุบำรุงบำเรอตน
เอง ก็ไม่ได้ความสุขสมใจ ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งในตัวเอง ก็คือ
อยู่กับความทุกข์นั้นแหละ

อันนี้เป็นปัญหาที่ลึกลับไม่เข้าคายไม่ออก ที่ฝรั่งเรียกว่า
dilemma คือจะเอาทางไหนก็ไปไม่ได้ จะเอาความสุขให้เต็มที่ ก็
ต้องทำลายธรรมชาติ แต่จะทำลายธรรมชาติ ตัวเองก็เดือดร้อน
ทำไม่ได้ เมื่อทำไม่ได้ตามใจอยาก มนุษย์ก็ต้องอยู่ด้วยความฝืนใจ

ตกลงว่า มีตัวกีดขวางมาเกินไป เหมือนกับบอกว่า เธอต้อง

หยุดนะ เธอมีความสุขได้แค่นี้ เธอจะเอาความสุขมากกว่านี้อีกไม่ได้นะ เธอจะมีความสุขให้เต็มที่อย่างที่เธอต้องการไม่ได้เป็นอันขาด เพราะถ้าเธอจะมีความสุขให้เต็มอยาก เธอก็ต้องทำลายธรรมชาติ เมื่อเธอทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติก็ทำลายเธอด้วย ตกลงไปไม่รอด นี่แหละเป็นจุดติดตัน

ตอนนี้จริยธรรมตะวันตกมาติดตันอยู่ตรงนี้ คือเป็นได้แค่จริยธรรมแห่งการฝืนใจตัวเองเพราะความกลัวภัย ที่ว่าเราจะต้องประพฤติดีมีทำที่ที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ ต้องอนุรักษ์ธรรมชาติ ต้องมีการบริโภคอย่างยับยั้ง ด้วยความฝืนใจ เพราะกลัวว่าภัยจะมาถึงตัว

ตั้งแต่เข้าสู่ยุคปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ ฝรั่งเน้นย้ำเรื่องจริยธรรมกันยกใหญ่ เขาเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้จะแก้ไม่ได้เลย ถ้าคนไม่มีจริยธรรม แต่ฝรั่งก็ได้แค่จริยธรรมแห่งความกลัว

จริยธรรมแห่งความกลัวนี้ไม่ดี มันทำให้มนุษย์พัฒนาแบบครึ่งๆ กลางๆ หรือสูงๆ ตีบๆ ไม่สามารถทำให้มนุษย์เข้าถึงความสมบูรณ์ได้ ชัดขวางความสุข แล้วก็แก้ปัญหไม่ได้จริง

จริยธรรมที่ดี ต้องเป็นจริยธรรมแห่งปัญญา ที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติการด้วยความรู้เหตุผล และเป็นจริยธรรมแห่งความสุขด้วย

จริยธรรมที่แท้ต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งความสุข ที่คนมีความสุขเต็มใจจะทำการที่ดีงามถูกต้อง คือ มีจิตใจที่จะเป็นอยู่และจะทำอย่างนั้นเอง กลมกลืนประสานสอดคล้องกัน และมีความสุขที่จะทำอย่างนั้น ที่จะประพฤติดีงามอย่างนั้น แล้วจริยธรรมจึงจะมีฐานที่มั่นคง

เพราะฉะนั้น ตอนนี้อารยธรรมมนุษย์จึงมาถึงจุดติดตัน ซึ่งทางตะวันตกยังไม่พบทางออกที่มั่นใจว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร ตะวันตกได้ยอมรับว่า ต้องเลิกแนวคิดแยกตัวจากธรรมชาติ ต้องให้คนมองตัวเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตะวันตกยังไม่รู้จักแนวคิดที่จะมาแทนความเชื่อที่ว่ามนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอพรั่งพร้อม

เมื่อมาติดอยู่ตรงนี้ การแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อม ก็มีความขัดแย้งในตัวเอง คือขัดแย้งที่ว่า เมื่อจะหาความสุขให้ได้มากๆ ก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาจัดการจัดสรรผลิตให้มีวัตถุบำรุงบำเรอพรั่งพร้อมที่สุด แต่บัดนี้เราจะมีความสุขอย่างนั้นไม่ได้ เพราะถ้าเราทำอย่างนั้นธรรมชาติแวดล้อมก็เสีย เราจะแย่งเอง เมื่อมาเจอจุดตันอย่างนี้ ก็เลยต้องใช้วิธี *ประนีประนอม*

การประนีประนอมก็คือ การที่ต้องยอมอดใจสละเว้นการที่จะเสพสุขให้สมอยาก โดยต้องยอมยับยั้งไม่เอาเต็มที่จากธรรมชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้ธรรมชาติดำรงอยู่และเติบโตได้บ้าง ทั้งนี้เพราะถ้าธรรมชาติอยู่ไม่ได้ ตนเองก็จะต้องดับสูญด้วย ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งความกลัว หรือ จริยธรรมแบบผืนใจ หรือจะเรียกว่า จริยธรรมแห่งการประนีประนอม ก็ได้

ปัญหานี้ ถ้าจะแก้ ต้องแก้ด้วยหลักดุลยภาพ พอทำตามหลักดุลยภาพ ก็ทะลุรอดปลอดภัย ผ่านโถงไปได้เลย

แต่ดุลยภาพที่ว่านี้ ต้องหมายถึง *ดุลยภาพขององค์กรรวม* เบ็ดเสร็จ ที่ครอบคลุมชีวิตทั้งหมด รวมทั้งด้านจิตใจ คือต้องมีดุลยภาพทางจิตใจด้วย

เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาแค่รักษาคุณภาพในระบบนิเวศทางด้านกายภาพอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีคุณภาพในด้านจิตใจ คือต้องให้มีความสุขของมนุษย์ในการสัมพันธ์กับธรรมชาติ ตลอดจนจนการเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงในที่สุดด้วย

หลักการนี้แหละ คือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับป่า ในแง่คุณค่าต่อชีวิตจิตใจและการพัฒนามนุษย์

องค์กรร่วมแห่งองค์กรร่วมสามประสาน คือฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทั้งหมดนี้ ก็มาจากเรื่องราวฐานทางความคิดนั่นเอง ปัญหาอยู่ที่การมีฐานแห่งความคิดที่ผิด ซึ่งทางพระเรียกว่า “มิจฉาทิฏฐิ”

เมื่อมีมิจฉาทิฏฐิ มนุษย์ก็จะคิดจะตั้งความมุ่งหมายและดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด แล้วก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมกิจกรรมและกิจการงานน่านปการที่ผิด แล้วก็จะพัฒนาอารยธรรมไปในทางที่ผิด

เมื่อมีการพัฒนาที่ผิด ก็จะเกิดปัญหาแก่ชีวิตของตนเอง ทำให้ไม่ได้รับความสุขที่แท้จริง ชีวิตของตัวเองก็ไม่ได้รับผลที่ต้องการ แล้วก็เกิดปัญหาแก่สังคมต้องเบียดเบียนซึ่งกันและกัน แล้วก็เกิดปัญหาแก่ธรรมชาติ เพราะจะต้องไปเบียดเบียนเอามาจากธรรมชาติ ไปทำลายธรรมชาติ เป็นปัญหา เกิดผลเสียไปหมด ทั้งชีวิตบุคคล คือตัวมนุษย์เอง ทั้งสังคม และธรรมชาติ

เป็นอันว่า องค์ประกอบทั้งสามส่วนในระบบของชีวิตที่ดีงาม เสียไปหมดเลย

ระบบที่ว่านี้ คือระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ หรือองค์รวมที่มีองค์รวม ๓ คือ

๑. ตัวมนุษย์เอง หรือชีวิตที่พร้อมด้วยกายและใจ
๒. สังคม
๓. ธรรมชาติ

การที่จะให้มนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดี จะต้องให้องค์ทั้ง ๓ นี้ ประสานกลมกลืนกันให้ได้ หรือปรับเข้ากันให้สัมพันธ์ได้สัดส่วนอย่างพอดี

แต่ขณะนี้ ด้วยวิธีพัฒนาแบบที่เป็นมา ที่ทางตะวันตกได้สำนึกผิดแล้วนั้น อารยธรรมมนุษย์ต้องมาอัปจน เพราะเป็นการพัฒนาที่ทำให้องค์ทั้ง ๓ นั้นเกิดความขัดแย้งกัน ไม่สามารถจะประสานกลมกลืนกันได้

มนุษย์มององค์ทั้งสามนั้นอย่างเป็นปฏิปักษ์กัน ที่จะต้องชิงผลประโยชน์กันหรือเอาเปรียบกัน หรือเป็นเครื่องรับใช้สนองความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่มองในลักษณะที่ต่างก็เป็นองค์ประกอบร่วมอยู่ในระบบเดียวกัน ที่ต้องอิงอาศัยส่งผลกระทบต่อกัน

เมื่อมองผิดพลาดขัดแย้งต่อความจริงอย่างนี้ เวลาทำก็เกิดผลเป็นความขัดแย้งที่เสียหายด้วย เช่น เพื่อให้ตัวมนุษย์ได้ ก็จะต้องเสียหายแก่ธรรมชาติ หรือต้องเกิดการเบียดเบียน แย่งชิงกันในสังคม และเมื่อธรรมชาติเสีย สังคมมีปัญหา ชีวิตมนุษย์แต่ละ

คนก็ได้สุขสมดังใจด้วย แล้วก็พากันแปรปรวนหมดทั้ง ๓ องค์ประกอบ

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ได้ดี ก็ต้องให้องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้มาประสานกลมกลืนกันให้ได้ ให้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน หมายความว่า จะต้องทำให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะที่กลายเป็นว่า สิ่งที่ดีแก่มนุษย์ก็ดีแก่สังคมด้วย สิ่งที่ดีแก่สังคมก็ดีแก่มนุษย์แต่ละคน แก่ชีวิต ทั้งกายและใจของเขา และสิ่งที่ดีแก่มนุษย์ก็ให้ดีแก่ธรรมชาติด้วย สิ่งที่ดีต่อธรรมชาติก็ดีแก่สังคมและดีแก่ชีวิตของมนุษย์ด้วย

ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ให้ ๓ ส่วนนี้มาประสานกลมกลืนสอดคล้องกันได้ ในระบบของชีวิตที่มีดุลยภาพ เมื่อนั้นคือความสำเร็จของการพัฒนามนุษย์ สิ่งที่เราเรียกว่า การศึกษา หรือ การพัฒนามนุษย์ ก็อยู่ที่นี้

ที่ว่ามานี้แหละ คือหลักพระพุทธานุศาสน์ที่มุ่งความหมายอย่างหนึ่งของการศึกษาว่า เป็นการพัฒนามนุษย์ให้สามารถทำให้ความแตกต่างที่อาจขัดแย้ง กลายเป็นการประสานกลมกลืน หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ไม่ทำความต่างให้แตกต่างกัน แต่ทำให้ความต่างมาเติมกัน

ในทางตรงข้าม ถ้าเป็นการศึกษาที่ผิด ก็ทำให้ความแตกต่าง กลายเป็นความขัดแย้ง

ขณะนี้มีความแตกต่างและขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างผลประโยชน์ของมนุษย์ กับผลประโยชน์ของธรรมชาติแวดล้อม

อะไรที่เป็นผลประโยชน์ของธรรมชาติ ก็เป็นความสูญเสียแก่ผลประโยชน์ของมนุษย์ อันใดเป็นการได้ผลประโยชน์แก่มนุษย์ ก็เป็นการสูญเสียแก่ธรรมชาติ เมื่อจะเอาธรรมชาติไว้ มนุษย์ก็สูญเสีย ถ้าจะให้แก่มนุษย์ ธรรมชาติก็เสีย

นี่คือระบบความแตกต่างแห่งผลประโยชน์ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง ๓ ส่วนนี้

เราจะต้องหาทางให้ความแตกต่างนี้กลายเป็นความประสานกลมกลืนอย่างเกื้อกูลกันให้ได้ ซึ่งก็ยากเหมือนกัน ถ้าไม่เปลี่ยนแปลงให้ถึงรากฐานทางความคิด และไม่พัฒนามนุษย์ในแนวทางที่ว้ามาแล้ว ก็ไม่มีทางสำเร็จ แต่เราก็ไม่มีทางเสีย ถ้าต้องการให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน และให้มนุษย์เข้าถึงความสุข และอิสรภาพที่แท้จริง ก็ต้องพยายามทำให้ได้ตามหลักการที่กล่าวมานี้

ตอนนี้ก็มาติดตันอยู่ตรงที่ว่า ยังแก้ปัญหาคความขัดแย้งแตกต่างแห่งผลประโยชน์ระหว่าง ๓ ส่วนนี้ไม่ได้ และเดี๋ยวนี้ก็ยังเป็นอย่างนั้นอยู่ เรา(หมายถึงว่าตามฝรั่ง)ก็เลยใช้วิธีประนีประนอม เรียกว่าใช้จริยธรรมแห่งความกลัว หรือจริยธรรมแห่งการประนีประนอม

การที่จะเปลี่ยนจริยธรรมแห่งความกลัว มาเป็นจริยธรรมแห่งความสุข หรือเปลี่ยนจริยธรรมแห่งการประนีประนอม มาเป็นจริยธรรมแห่งความเอื้อประสานได้ จะต้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะป่านี้อย่างถึงขั้นพื้นฐาน ให้มนุษย์มองเห็นและใช้ประโยชน์จากคุณค่าที่ป่าและธรรมชาติแวดล้อมทั้งหลาย มีต่อชีวิตจิตใจและการพัฒนาตนของมนุษย์

หลักการนี้จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับ
ธรรมชาติแวดล้อมที่ประสบอยู่ในปัจจุบันได้ มนุษย์จะก้าวหน้าไป
ในปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาที่จะกล่าวในตอนต่อไปได้จนถึงระดับ
สูงสุด แล้วเราก็จะหลุดออกจากสภาพปัญหาในปัจจุบัน ผู้การแก้
ปัญหาและสู่ความหวังที่จะเสวยผลสำเร็จของการแก้ปัญหานั้นได้
ในอนาคต

ตอน ๓: ไทยอนาคตกับป่า

หลักการทั่วไป ในการแก้ไขปัญหาสังแวดล้อม

-๑-

การแก้ปัญหา สัมพันธ์กับการพัฒนาตัวคน

ต่อไปจะพูดถึง การแก้ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งเรื่องของการแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าและการทำลายป่าด้วยการแก้ปัญหาที่มีหลายระดับ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในระบบการแก้ปัญหา ซึ่งต้องดูที่ประโยชน์ที่เราต้องการ

การแก้ปัญหาระดับที่หนึ่ง คือ การแก้ปัญหาโดยเอื้อต่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล เป็นขั้นที่เรายอมรับผลประโยชน์ส่วนตัวของมนุษย์ จึงเป็นการแก้ปัญหาร่วมไปด้วยกันกับการอำนวยประโยชน์แก่ตัวเองของมนุษย์แต่ละคน เช่น เมื่อจะแก้ปัญหาเรื่องป่า เราก็ต้องหาทางออกให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ด้วย แล้วเขาก็จะได้มาร่วมมือช่วยกันรักษาป่า

เราต้องยอมรับว่า มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการพื้นฐาน ซึ่งเราควรจะให้เขาได้รับผลประโยชน์ด้วย แม้ว่าจะจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้น ในการที่จะอนุรักษ์ป่า เราจึงต้องหาทางให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์บ้าง เราจะไปให้เขาเสียสละอย่างเดียว ก็เป็นการขัดแย้งกับกระแสความต้องการเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม มนุษย์จะหยุดอยู่แค่นั้นไม่ได้ เขาจะต้องมีการพัฒนาต่อไป ถ้าเอาแค่ผลประโยชน์ส่วนตัวสนองความต้องการเบื้องต้นเท่านั้นแล้ว ในที่สุดมันก็จะนำไปสู่การเบียดเบียนกันและความเสื่อมสูญแห่งจริยธรรม แล้วในที่สุดทุกคนก็ต้องเดือดร้อนไปด้วยกัน เพราะฉะนั้น เราจะหยุดอยู่แค่นั้นไม่ได้

ในการแก้ปัญหาในระดับที่หนึ่ง โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัวของมนุษย์แต่ละคนนั้น เรายอมรับความต้องการของปวงชนว่า “เมื่อเขาทำ ก็ให้เขาได้ด้วย”

ทำอย่างไรจะ让他มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา โดยมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ด้วย ให้เขามองเห็นว่า การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ก็หมายถึงการได้รับผลประโยชน์ด้วย

ตอนแรก มนุษย์จะมองผลประโยชน์ในความหมายหยาบๆ ก่อน แต่ที่จริงประโยชน์ของมนุษย์นั้นมีหลายระดับ ถ้าเขามีปัญญา ถ้าเขาพัฒนาขึ้นไป เขาจะมองเห็นประโยชน์ที่ต่างออกไปด้วย

ยกตัวอย่างง่ายๆ คนเรานี้ เมื่อจะบริโภคหรือจะกินอะไร ประโยชน์เบื้องต้นที่เขาต้องการคืออร่อย เขาจึงมองหาวว่าจะกินอะไรจึงอร่อย เขาอยากได้ของอร่อยมาให้แก่ตัวเองให้มากๆ นี่คือประโยชน์ของเขา คนที่ยังไม่มีการศึกษา ยังไม่มีการพัฒนา ก็จะมีให้ได้ประโยชน์อันนี้ คือได้สนองความต้องการของประสาทสัมผัส อยากให้ตาได้ดูรูปดี ๆ สวย ๆ งาม ๆ หูได้ฟังเสียงไพเราะ จมูกได้ดมกลิ่นหอม ๆ ลิ้นได้ลิ้มรสที่อร่อย ร่างกายได้สัมผัสสิ่งนุ่มนวล ซาบซ่า อันนี้เป็นประโยชน์เบื้องต้น

ต่อมา เมื่อมนุษย์พัฒนาขึ้น มีสติปัญญามากขึ้น เขาเริ่มเข้าใจว่า สิ่งทีอ่ร่อยไม่จำเป็นต้องเป็นประโยชน์แก่ชีวิต บางที่เป็นโทษด้วย ถ้ากินตามอ่ร่อยแล้วบางที่เป็นโทษแก่ร่างกาย เริ่มตั้งแต่กินมากจนกระทั่งท้องอืดไม่ย่อย หรือว่ากินเข้าไปแล้ว บางอย่างไปมีผลร้ายต่อสุขภาพ ก็กลับไม่ดี ของอ่ร่อยที่ชอบใจไม่จำเป็นต้องเป็นประโยชน์แก่ชีวิต

เขาเริ่มมีสติปัญญามองเห็นว่าเขากินเพื่ออะไร กินเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี แล้วสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำหน้าที่การงานได้ผล และเป็นอยู่อย่างผาสุก

ถึงตอนนี้ เขาเริ่มมองต่างไปแล้ว เขามองสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาในความหมายที่ต่างจากเดิม คนที่เห็นแก่ตัว เริ่มเห็นแก่ตัวเป็น

แต่ก่อนนี้ เห็นแก่ตัวไม่เป็น คือเห็นแก่ตัวแล้วเป็นโทษแก่ตนเอง จะเอาสิ่งที่ตัวชอบใจ แต่ที่จริงเป็นโทษแก่ตัวเอง ไม่รู้จักคิด ไม่มีปัญญา แต่ต่อมาเขาเริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเขาจริง อย่างอาหารที่จะกินนี้ อะไรเป็นคุณค่าต่อชีวิตอย่างแท้จริง เขาเริ่มรู้จัก ทีนี้เขาจะเปลี่ยนพฤติกรรมในการกินใหม่

ตอนนี้จะเลือกกินอาหารที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ชีวิต ถึงแม้จะกินอาหารที่อ่ร่อย ก็รู้จักชอบเขต รู้จักปริมาณ กินในขอบเขตที่พอดี ไม่ให้เป็นโทษแก่ร่างกาย ตอนนี้เขาเปลี่ยนพฤติกรรมแล้ว นี้เรียกว่าเห็นแก่ตัวเป็น รู้จักเห็นแก่ตัวได้ดีขึ้น เพราะเริ่มมีปัญญา รู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ชีวิตตัวเองจริง ตอนนี้ประโยชน์ไม่ใช่อยู่แค่อ่ร่อยแล้ว แต่ประโยชน์ย้ายไปอยู่ที่คุณค่าของอาหารต่อชีวิต

ร่างกาย

จากที่พูดมานี้ก็จะเห็นว่า มนุษย์ต้องพัฒนา ถ้าไม่มีปัญญา มนุษย์จะไม่สามารถเข้าใจความจริงนี้ได้ เขาก็อยู่ได้แค่ระดับที่หนึ่ง คือ อะไรที่ฉันชอบใจ อะไรอร่อย ก็คือประโยชน์ของฉัน ต้องเอาอันนั้นให้มากที่สุด แต่พอมีพัฒนาการทางปัญญาขึ้น มีการศึกษาขึ้น เขาก็รู้จักว่า อะไรเป็นประโยชน์ที่แท้จริงแก่ชีวิตของตนเอง เขาก็รู้จักที่จะปฏิบัติต่อชีวิตและต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น อย่างไม่ได้ผลมากขึ้น

นี่คือการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ที่ต้องอาศัยการพัฒนา เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์โดยตลอด

ผลจากการศึกษาหรือการพัฒนาอีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่เขาเริ่มมองเห็นว่า ผลประโยชน์ของตัวเอง ต้องสัมพันธ์กับผลประโยชน์ของคนอื่น ถ้าเราเอาแต่ผลประโยชน์ของตัวเอง ก็จะต้องมีการเบียดเบียนแย่งชิงซึ่งกันและกัน

พอเรามองกว้างออกไป เราก็เห็นว่า ผลประโยชน์ของเราขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของผู้อื่น เช่น การที่จะรักษาป่านี้ มันเป็นประโยชน์แก่เราด้วย และแก่ชุมชนของเราด้วย เมื่อชุมชนของเราดีอยู่กันได้ดี มีความสงบสุข ตัวเราเองก็มีความสุขด้วย ความเข้าใจของเขากว้างขวางขึ้น เขาพัฒนาขึ้น เมื่อเขาคิดเขามองเขาเข้าใจอย่างนี้ การแก้ปัญหาในระบบผลประโยชน์ก็เปลี่ยนไป และเขาก็พร้อมที่จะก้าวต่อไปสู่การแก้ปัญหาในระดับที่สอง

สรุปว่า ตอนแรกที่เราแก้ปัญหาโดยเชื่อมต่อผลประโยชน์ส่วนตัวของคนนั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับผลประโยชน์มี ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับประโยชน์ส่วนตัวของคนที่ไม่มีการศึกษาเลย ซึ่งมองแต่ในแง่ของความชอบใจหรือไม่ชอบใจ

๒. ระดับประโยชน์ส่วนตัวของคนที่มีการศึกษาแล้ว ซึ่งมองเห็นว่าอะไรเป็นประโยชน์ที่แท้จริงแก่ชีวิต

๓. ระดับประโยชน์ส่วนตัวของคนที่มีการศึกษาแล้ว ซึ่งมองเห็นว่า ประโยชน์ของตน เนื่องกันกับประโยชน์ของผู้อื่นหรือของสังคม

คนยังพัฒนา การแก้ปัญหาให้ได้ผล

ระดับที่ ๒ คือ การแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สังคม ขั้นนี้จะเริ่มต้นได้ในเมื่อคนมีการศึกษาได้พัฒนาตนเองมากยิ่งขึ้น แล้วทำให้มองเห็นประโยชน์แก่สังคมของตน

ขอให้สังเกตว่า ที่ว่าสังคมนั้น ก็ยังเป็นสังคมของตนอยู่ หมายความว่า มันเป็นเรื่องของหมู่พวกเรา ชุมชนของเรา ตลอดคนหมู่มนุษย์ของเรา ตอนนี้อาจมีจริยธรรมตัวหนึ่งเกิดขึ้น คือ **ความรู้สึกรับผิดชอบ**

พอมีความรู้สึกรับผิดชอบเกิดขึ้น การแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สังคมก็สำเร็จได้ ปฏิบัติการในขั้นนี้ก็จะได้ผล คนจะมี

ความเข้าใจและมีจิตสำนึกขึ้นมาว่า ที่เราต้องรักษาป่านี้ ก็เพื่อประโยชน์ของสังคมของเรา ที่เรามีส่วนร่วมเป็นส่วนประกอบ หรือเป็นสมาชิกผู้หนึ่ง เราจะต้องช่วยกันรักษาป่านี้ไว้ เพราะเป็นผลประโยชน์ร่วมกัน

นี่คือการที่เรามีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงก้าวจากการแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล มาสู่การแก้ปัญหาเพื่อผลประโยชน์ของสังคม เริ่มแต่ของชุมชนเป็นต้นไป

อย่างไรก็ตาม ในการแก้ปัญหาแบบนี้ จะต้องมีการผสมผสาน คือมีการทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวรวมอยู่ด้วย โดยวิธีที่ค่อยๆ ขยายกว้างออกไป

ต่อไป เมื่อมนุษย์มองกว้างขึ้น จนถึงขั้นที่มองเห็นความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ เข้าใจถึงระบบการพึ่งพาอาศัยกัน และผลกระทบที่มีต่อกันในระบบนิเวศ มนุษย์ก็จะขยายความคิดเรื่องผลประโยชน์ออกไป จนถึงขั้นที่เป็น การแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งหมด คือแก่สรรพชีวิตเลยทีเดียว

ที่เป็นอย่างนี้เพราะอะไร ก็เพราะเขาขยายความเข้าใจกว้างขวางออกไป มนุษย์มีการพัฒนาตัวเองเพิ่มขึ้น มองเห็นอะไรต่ออะไรลึกซึ้งและละเอียดลออขึ้น รู้จักคิดและมองเห็นว่า ชีวิตทุกชีวิตมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตอนนี้ก็แก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สรรพชีวิต หรือเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์

นี่เป็นการขยายขอบเขตกว้างออกไป คือ ไม่ใช่เฉพาะเพื่อ

สังคมของตัวเองเท่านั้น แต่มองเห็นพืชพรรณและสัตว์ทั้งหลาย ที่จะต้องได้รับประโยชน์ด้วย และเราก็มีเหตุผลในการที่คิดอย่างนั้น

ต่อจากนั้นอีกชั้นหนึ่ง ก็คือชั้นที่พูดเมื่อก็ ได้แก่ การแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่ระบบชีวิตที่ดำรง ที่มีดุลยภาพแห่งความสุขของมนุษย์ ที่ได้พูดไปในตอนสุดท้าย ที่ว่า เมื่อมนุษย์เข้าใจว่าอะไรเป็นความสุขที่แท้จริงของตนเอง อะไรเป็นอิสรภาพที่แท้จริงแล้ว เขาก็ปรับจิตใจของเขาและปรับพฤติกรรมใหม่ แนวความคิดก็เปลี่ยนไป และพฤติกรรมก็เปลี่ยนไป

ตกลงว่า ที่พูดมาทั้งหมดนี้ เป็นวิธีแก้ปัญหาตามระบบผลประโยชน์ทั้งนั้น แต่เป็นความเข้าใจเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของมนุษย์ เงื่อนไขสำคัญก็คือ การพัฒนามนุษย์ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการศึกษา

การศึกษาก็เพื่อพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะรู้เข้าใจแยกได้ตั้งแต่ระดับความหมายของผลประโยชน์ ซึ่งทำให้เขามีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ว่า ประโยชน์อะไรอยู่ที่ไหน

ประโยชน์เบื้องต้นที่สุดก็คือ ผลประโยชน์ที่มาปรนเปรอ ตา หู จมูก ลิ้น กายของตัวเอง แล้วต่อมาก็เป็นประโยชน์แก่ชีวิตที่แท้จริงของเขา ทั้งสองอย่างนี้ยังเป็นส่วนตัว แล้วก็ขยายออกไปเป็นประโยชน์ของชุมชนของสังคม ต่อมาก็เป็นประโยชน์ของระบบชีวิตทั้งหมด ที่มีทั้งมนุษย์ สัตว์ พืช รวมอยู่ด้วยกัน

แล้วก็มาถึงประโยชน์ของระบบชีวิตที่ดำรงที่เป็นนามธรรม เป็นขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นขั้นของความสุขที่มีอิสรภาพที่แท้จริง

นี่คือการแก้ปัญหาในระบบผลประโยชน์ ซึ่งมนุษย์จะทำอะไรก็เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์นั่นเอง แต่เป็นประโยชน์ที่ประณีตขึ้นไป ที่มนุษย์จะต้องเข้าใจเป็นลำดับขั้น

ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาตัวเอง เขาก็ไม่สามารถก้าวหน้าไปในการเข้าถึงประโยชน์เหล่านี้ และการแก้ปัญหาก็จะทำได้ยาก เพราะเป็นการฝืนใจ

การแก้ปัญหาที่ดีจะสำเร็จได้ เมื่อมนุษย์ไม่มีความฝืนใจ และความเข้าใจเกี่ยวกับผลประโยชน์นี้จะทำให้เขาไม่ต้องฝืนใจ แต่ในทางตรงข้ามจะทำให้เขาพอใจ ชื่นชมยินดี และมีความสุขในการที่จะทำการแก้ปัญหา

เป็นอันว่า ถ้าความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ไม่สอดคล้องตามแนวการพัฒนา การแก้ปัญหาก็จะไปขัดกับผลประโยชน์ และก็จะต้องเกิดการฝืนใจขึ้นมา เป็นการแก้ปัญหาในลักษณะของความขัดแย้ง ที่จบลงด้วยการประนีประนอม ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาแบบครึ่งๆ กลางๆ

แต่ในทางตรงข้าม เมื่อมนุษย์พัฒนาตนเองขึ้นไปให้มีปัญญาารู้เข้าใจความหมายของผลประโยชน์ที่กว้างขวางออกไปตามลำดับจนครอบคลุมที่สุด การแก้ปัญหาก็จะประสานสอดคล้องกันไปกับกระบวนการพัฒนามนุษย์ เป็นการแก้ปัญหาที่ควบคู่กันไปกับการพัฒนามนุษย์ หรือการแก้ปัญหาที่มีลักษณะของความประสานกลมกลืน ที่ให้ผลจบรอบสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ “การแก้ปัญหาก็ได้ผล และตัวคนก็เป็นสุข”

ตกลงว่า นี่เป็นหลักการสำคัญในการแก้ปัญหา

ปฏิบัติการในการแก้ปัญหา

-๑-

ต่อไปนี่ก็คงจะมาถึงข้อเกือบสุดท้ายแล้ว ได้แก้ตัวจริงของการแก้ปัญหา หรือปฏิบัติการในการแก้ปัญหานั้นเอง

การแก้ปัญหานั้น จะต้องเป็นการแก้ปัญหอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และพร้อมกันนั้น ก็ต้องมีองค์ประกอบในการแก้ปัญหามาประสานกันเป็นระบบบูรณาการ

ระบบบูรณาการก็คือ มีองค์ประกอบร่วมหลายอย่างที่ต้องมาประสานสอดคล้องกลมกลืนเข้าด้วยกัน เมื่อปัจจัยต่างๆ พรั่งพร้อมถึงที่ ก็แก้ปัญหาก็ได้ แต่ถ้าแก้อย่างหนึ่งอย่างเดียว หรือแก้แบบแยกส่วน ก็ไม่สำเร็จ

ที่นี้จะพูดกันในหลักใหญ่ๆ การแก้ปัญหในระบบบูรณาการ หรือจะเรียกว่าระบบองค์รวมก็ได้ มี ๓ ระดับด้วยกัน คือ

๑. ระดับพฤติกรรม
๒. ระดับจิตใจ
๓. ระดับปัญญา

การแก้ปัญหาระดับพฤติกรรม:

ด้วยกติกาของสังคม

๑. ระดับพฤติกรรม การแก้ปัญหาระดับพฤติกรรม คือ ทำอย่างไรจะให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่ไม่ทำลายป่า แต่ให้มีพฤติกรรมที่อนุรักษ์ป่า หรือมีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการอยู่ด้วยดีของป่า

เครื่องมือขั้นพื้นฐานที่สุดที่จะจัดวางไว้เป็นหลักประกันเบื้องต้น ก็คือ กฎเกณฑ์ หรือระเบียบ ข้อบังคับในสังคม เรียกว่า กติกาของสังคม อันนี้จำเป็นต้องมี แม้ว่าจะต้องระลึกระหนักใจว่า ตลอดเวลาว่า กติกาอย่างเดี๋ยวนี้อาจให้ผลสำเร็จไปหมดไม่ได้

แต่ในสังคม มนุษย์ก็ต้องอาศัยองค์ประกอบประเภทนี้ คือ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งจะต้องตกลง กำหนดกันว่าเอาอย่างไร สังคมจะเอาอย่างไร

แต่กฎเกณฑ์หรือกฎหมายนี้ มีจุดอ่อนที่เป็นปัญหาหลายอย่าง คือ

ก) ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนา ไม่มีปัญญา ขาดความเข้าใจในเรื่องประโยชน์ ก็กลายเป็นเครื่องบีบบังคับกัน ทำให้ต้องมีการลงโทษ และทำให้เกิดการฝืนใจปฏิบัติ เนื่องจากความกลัวภัย กลัวโทษ เสียผลทางจิตใจ

ข) เมื่อเป็นเรื่องบีบบังคับฝืนใจ มนุษย์ก็จะหาทางหลีกเลี่ยง และนอกจากพวกที่หลบเลี่ยงได้แล้ว ก็ยังจะมีการทุจริตในระบบของการใช้กฎหมายอีกด้วย มนุษย์อาจจะสมคบกัน หรือทำอะไร

ด้วยประการต่างๆ ที่เป็นการทุจริต ทำให้กฎหมายไม่ได้ผล

อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นในหมู่มนุษย์ ที่ว่าสังคมต้องมีกติกา

นอกจากนี้ กฎหมายยังจะมีปัญหาอีกอย่างหนึ่ง คือ กฎหมายเป็นของรัฐ เป็นของส่วนรวม เป็นข้อกำหนดความต้องการของส่วนรวมทั้งประเทศ แต่เมื่อสภาพท้องถิ่นไม่เหมือนกันก็จะทำให้เกิดผลในทางลบได้ เพราะในท้องถิ่นก็จะมีกฎหมายอีกประเภทหนึ่ง คือกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นมาโดยไม่มีลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วัฒนธรรมประเพณี ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของกฎระเบียบเหมือนกัน

วัฒนธรรมประเพณีก็คือ กฎระเบียบข้อบังคับที่มีมาโดยไม่ได้วางเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นข้อกำหนดให้มนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นต้องอยู่ในกรอบที่ว่าจะประพฤติตัวอย่างไร จะมีพฤติกรรมอย่างไร ตลอดจนมีวิถีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันอย่างไร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ในการเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้นเอง เพราะฉะนั้น โดยปกติมันจะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และได้ผลกว่า

บางครั้ง กฎหมายของรัฐ ซึ่งออกจากส่วนกลางจะไปขัดกับวัฒนธรรมประเพณี ก็เลยเกิดปัญหา

ที่จริง ทางฝ่ายกฎหมายของรัฐนั้นแพ้วัฒนธรรมประเพณี เพราะคนที่วางกฎเกณฑ์จากศูนย์กลางนั้น ไม่รู้ความเป็นจริง ไม่รู้จักสภาพที่แท้ของท้องถิ่น แต่วัฒนธรรมประเพณีนั้น เกิดจาก

ประสบการณ์ของคนที่เขาอยู่กับมาอย่างนั้น เขาสร้างขึ้นมาจากความ เป็นอยู่ และจากการคำนึงถึงผลประโยชน์ของเขาเอง ที่เขา จะต้องอยู่กับให้ดี

นอกจากนั้น กฎหมายของประเทศที่เป็นของกลาง ต้องทำ ในวงกว้างแบบเหมาคลุม จึงไม่อาจทำให้เหมาะกับท้องถิ่นต่างๆ ที่ไม่เหมือนกันได้ทั่วทั้งหมด

ถ้าจะให้ดี จึงควรจะต้องใช้วิธีประสานกลมกลืนกัน โดยให้ กฎหมายเอื้อโอกาสแก่วัฒนธรรมประเพณีบ้าง ให้กฎหมายคลุม ในส่วนที่ต้องปรับสม่ำเสมอทั่วประเทศ แล้วใช้ประโยชน์จาก วัฒนธรรมประเพณีในฐานะเป็นตัวเสริมสำหรับบ้าง

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมประเพณี ก็มีใ้ว่าจะดีเสมอไป สภาพ แวดล้อมเปลี่ยนแปลง ก็อาจจะขัดแย้ง ไม่ประสานกลมกลืน และไม่ เอื้อประโยชน์เท่าที่ควร จึงต้องมีการปรับ และต้องรู้จักใช้อย่าง ฉลาด แต่รวมแล้วก็เป็นเรื่องของกฎระเบียบ ข้อบังคับ กติกาของ สังคมซึ่งต้องมี อันนี้เป็นประการที่หนึ่ง

ในสังคมที่พัฒนาดีแล้ว ที่คนก็พัฒนาแล้ว และกฎหมายก็ วางไว้ดีตามหลักการเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยบริสุทธิ์ยุติธรรม จริงๆ กฎหมายนั้นจะมีความหมายเป็นกติกาดิจจริง ๆ คือเป็นเพียงข้อ ตกลงสำหรับคนในสังคมจะหมายรู้ร่วมกัน ว่าในการอยู่ร่วมกัน และเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันนั้น เราจะอยู่กับอย่างไร และจะทำ อะไรกันอย่างไร

นี่ก็เหมือนการอยู่ในครอบครัว ที่มีข้อตกลงกันว่า จะกิน

จะนอน จะทำอะไรที่ไหนเวลาไหน หรือเหมือนกฎจราจรที่มีไว้เพื่อให้ทุกคนได้ประโยชน์ที่จะเดินทางได้สะดวกที่สุดในสถานการณ์ที่ต่างคนต่างก็จะต้องเดินทางกันทั้งนั้น

สำหรับคนที่พัฒนาแล้ว กฎหมายจึงไม่ใช่สิ่งบีบบังคับ แต่เป็นข้อหมายรู้ร่วมกัน

การแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรม: ด้วยการสร้างความเคยชินที่ดี

อย่างไรก็ดี ในสังคมที่มีคนมากมายอยู่ในระดับการพัฒนาต่างๆ กัน การแก้ปัญหาในด้านพฤติกรรมแค่นี้ยังไม่พอ ได้บอกแล้วว่า กฎหมายและระเบียบข้อบังคับทั้งหลาย ยังมีข้อบกพร่องอย่างที่ว่า เมื่อคนมองเป็นเครื่องบีบบังคับ ก็จะมีการฝืนใจ เนื่องจากขัดแย้งต่อผลประโยชน์ ความสะดวกสบาย และความเคยชินส่วนตัว ทำให้มีการหลีกเลี่ยง และมีการสมคบกันทุจริตได้

วิธีแก้ปัญหาอีกอย่างหนึ่งก็คือ การสร้างพฤติกรรมเคยชิน ซึ่งเป็นปฏิบัติการในระดับพฤติกรรมเหมือนกัน

ส่วนตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมประเพณีได้ผลดีกว่ากฎหมายของรัฐก็คือ การสร้างความเคยชิน

วัฒนธรรมประเพณีเป็นพฤติกรรมเคยชินอย่างหนึ่ง ที่เป็นส่วนหลักของสังคม คือเป็นสิ่งที่สังคมถ่ายทอดทำตามกันมาจนลงตัว ถึงขนาดที่ปฏิบัติไปตามโดยไม่รู้ตัว

นอกจากพฤติกรรมเคยชินของสังคมแล้ว พฤติกรรมเคยชินของแต่ละบุคคลก็เป็นตัวกำหนดสำคัญในการดำเนินชีวิตของเขา

การที่คนจำนวนมากมีพฤติกรรมบางอย่างที่พึงปรารถนา ก็เพราะมีพฤติกรรมเคยชิน ซึ่งมาจากพฤติกรรมเคยชินของสังคม คือวัฒนธรรมประเพณีก็มี มาจากพฤติกรรมเคยชินส่วนบุคคลก็มี

อย่างเช่น เมื่อเราพูดถึงสังคมตะวันตกว่า คนมีนิสัยชอบศึกษาค้นคว้า ชอบอ่านหนังสือ ตลอดจนเข้าคิวเรียงแถว อันนี้ก็เป็นพฤติกรรมเคยชินที่ถ่ายทอดกันมาจากพ่อแม่ถึงลูก จากคนรุ่นเก่าถึงคนรุ่นใหม่ ซึ่งทำตามกันมาโดยไม่รู้ตัว เป็นเรื่องที่เคยชินลงตัวไปอย่างนั้นแล้ว

คนเรานี้เกิดมาแล้ว ก็ต้องมีการเคลื่อนไหว เมื่อมีการเคลื่อนไหวอย่างไรแล้ว ก็มักจะเคลื่อนไหวซ้ำอย่างเดียวกันนั้นอีกในสถานการณ์ที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน เมื่อเคลื่อนไหวอย่างนั้นๆ ซ้ำๆ ก็กลายเป็นพฤติกรรมเคยชิน และพฤติกรรมเคยชินของเขานั้นก็จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ไม่ดีก็เสีย และถ้าพฤติกรรมเคยชินเกิดขึ้นแล้ว ก็แก้ไขยาก

ฉะนั้น เราจะต้องหาทางทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดีขึ้นมา ก่อนที่พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีจะชิงตัดหน้าเกิดขึ้นเสียก่อน

โดยเฉพาะในการให้การศึกษาแก่มนุษย์ จุดนี้สำคัญมาก อย่างเช่น ในครอบครัว การศึกษาส่วนใหญ่ในตอนแรกก็เป็นการสร้างพฤติกรรมเคยชินนั่นเอง คือทำให้เด็กมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีเสียก่อน เป็นการตัดหน้า ไม่ปล่อยให้เรียบร้อย หรือไม่เปิดโอกาสให้

พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีเข้ามาได้ แต่ถ้าผลพลอยให้เด็กมีพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีเกิดขึ้นแล้ว ก็แก้ไขยาก

โดยเฉพาะก็พ่อแม่ที่แหละสำคัญยิ่งนัก เด็กจะติดความเคยชินจากการพูดตามทำตามรู้สึกตามพ่อแม่เป็นทุนประเดิม ถ้าพ่อแม่ขาดสติ ไม่ระมัดระวัง ลูกก็จะได้ความเคยชินที่ไม่ดีทั้งทางพฤติกรรมและทางความคิดความรู้สึกทัศนคติจากพ่อแม่เองบ้าง จากสิ่งแวดล้อมอื่นที่มีอิทธิพลแรง เช่นทีวี บ้าง พ่อแม่จึงต้องตระหนักเรื่องนี้ไว้ให้ดี และมีสติที่จะนำลูกไปในวิถีที่ถูกต้อง

ต้องย้ำว่า มนุษย์ส่วนใหญ่นี้ เมื่อมีพฤติกรรมเคยชินลงร่องแล้วจะแก้ไขยาก มนุษย์ส่วนใหญ่จะอยู่ด้วยพฤติกรรมเคยชิน เคยทำอะไรอย่างไร ก็จะทำอย่างนั้น เคยชอบหรือไม่ชอบอะไร อย่งไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้น แล้วความเคยชินทั้งทางพฤติกรรมและทางความคิดจิตใจ ก็จะเป็นตัวการสำคัญที่นำกำหนดวิถีชีวิตหรือโชคชะตาของเขา และก็อันนี้แหละที่คำพระเรียกว่า “วาสนา”

มีมนุษย์ส่วนน้อยที่พัฒนาตัวได้ดี ที่จะสามารถปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมความคิดทำที่ของจิตใจที่เคยชินได้ และมนุษย์พวกนี้แหละที่จัดว่าเป็นมนุษย์ชั้นที่ดีมาก คือเป็นนักพัฒนาตน มีการศึกษาที่ดี และจะมีวาสนาที่ดี

วิธีการส่วนสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับประเมินศักยภาพของคนในการที่จะพัฒนาต่อไปว่าจะดำเนินไปได้ดีแค่ไหน ก็ดูที่การแก้ไขพฤติกรรมเคยชิน คนที่ไม่ติดในพฤติกรรมเคยชิน หรือพร้อมที่จะแก้พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีได้ง่าย จะเป็นผู้สามารถพัฒนาปรับปรุงชีวิตให้เจริญงอกงาม และดำเนินกิจการต่างๆ ได้สำเร็จด้วยดี แต่

คนอย่างนี้มีน้อย มนุษย์ส่วนใหญ่จะติดอยู่ในพฤติกรรมเคยชิน

ฉะนั้น จึงถือเป็นหลักการสำคัญว่า จะต้องสร้างพฤติกรรมเคยชินที่เอื้อต่อการบำรุงรักษาธรรมชาติ

ในสังคมบางสังคม พฤติกรรมเคยชินจะเป็นอย่างนั้นเอง เนื่องจากถ่ายทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมประเพณี แล้วก็ทำตามกันไปโดยไม่รู้ตัว ไม่ต้องพยายาม เมื่อพฤติกรรมเคยชินอย่างนั้นเป็นพฤติกรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ และเป็นพฤติกรรมที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของธรรมชาติ ก็จึงเป็นการรักษาธรรมชาติไปในตัว

ในสังคมไทย ดูเหมือนว่าเราจะมีพฤติกรรมเคยชินที่ไม่เกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อม เช่น เด็กของเรานี้ พอเห็นสัตว์เล็กหรือสัตว์ที่อ่อนแอกว่าตัวที่ไหน ก็จะมีแว้งไล่ จะต้องเอาไม้ตี ไม้ขว้าง หรือยิงมัน นี่ถือว่าเป็นพฤติกรรมเคยชินในทางที่ไม่ดี

เมื่อปล่อยต่อไปก็เคยตัว เป็นผู้ใหญ่แล้ว ก็ถ่ายทอดไปยังรุ่นเด็กต่อไป กลายเป็นวัฒนธรรมของสังคม แต่เป็นวัฒนธรรมในทางเลื่อมเสีย

เพราะฉะนั้น เรื่องพฤติกรรมเคยชินนี้จึงเป็นหัวใจของการแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรม ซึ่งจะต้องเน้นสำหรับเด็ก เราจะต้องพยายามวางแนวทางการศึกษาในขั้นต้น คือ การสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดีที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ป่า รักษาธรรมชาติแวดล้อม อันนี้เป็นเรื่องที่สังคมจะต้องช่วยกัน

แม้แต่การบริโภค ก็จะเป็นไปในรูปของพฤติกรรมเคยชิน

พฤติกรรมเคยชินเป็นอย่างไร ก็จะกินกันอย่างนั้น แล้วก็จะมีผลให้เป็นการกินที่ฟุ่มเฟือย หรือการกินที่ประหยัด เป็นต้น ของสังคมนั้น อย่างไม่รู้ตัว

ขอยกตัวอย่าง เช่น ในสังคมเกาหลี ซึ่งอาตมาเคยไป และได้ฉันอาหารของเกาหลี เขาเอาบาตรของเกาหลีมาให้ใช้ บาตรของเขานั้น เป็นบาตรชุดที่ซ้อนกันหลายขนาด และทั้งหมดนั้นซ้อนอยู่ในบาตรใบใหญ่ใบเดียว รวมทั้งหมดมี ๔-๕ ใบซ้อนกันอยู่ เล็กลงไปตามลำดับ

พอนั่งจะฉัน ก็ดึงเอาแต่ละใบนี้ออกมาวางต่างหากกัน แล้วก็ตักอาหารใส่ และตักฉันให้หมด ไม่ให้มีเหลือ เพราะจะต้องเก็บบาตรทุกใบนั้นซ้อนกันอย่างเก๋า เพราะฉะนั้น จะต้องฉันให้เกลี้ยง และจะต้องเทน้ำล้างลงในบาตรทุกใบ แล้วตีมด้วย ตีมหมดแล้ว บาตรก็สะอาด แล้วก็นำมาซ้อนกัน เสร็จแล้วก็ถือเอาไปเก็บไว้ อันนี้ก็เป็ นพฤติกรรมเคยชิน สังคมของเขาอยู่กันมาอย่างนั้น เราจะเห็นว่าพฤติกรรมเคยชินแบบนี้เอื้อต่อการประหยัด

ที่นี้เราก็ลองมาตรวจสอบตัวเองดูซิว่า พฤติกรรมเคยชินของคนไทย เป็นพฤติกรรมที่เอื้อต่อการประหยัดและส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือไม่ พฤติกรรมไหนดี ที่ควรจะรักษา พฤติกรรมไหนไม่ดี ที่ควรจะแก้ไข เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของพฤติกรรมเคยชินทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องใหญ่

สรุปว่า การแก้ปัญหาในระดับที่หนึ่งคือ การแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรม ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. การออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ กติกาของสังคม
๒. การสร้างพฤติกรรมเคยชิน

สองอย่างนี้จะต้องเป็นองค์ประกอบสำคัญในการที่จะแก้ปัญหา แต่แค่นี้ยังไม่พอ การแก้ปัญหาในระดับพฤติกรรมเท่านั้นไม่พอ จะต้องก้าวไปสู่ขั้นที่สอง คือ ระดับจิตใจด้วย

การแก้ปัญหาระดับจิตใจ: สร้างคุณธรรมและความสุข

๒. ระดับจิตใจ องค์ประกอบของการแก้ปัญหาระดับจิตใจนี้มีมากมาย เช่น จิตสำนึกที่รับผิดชอบ ความเมตตากรุณา ท่าทีของจิตใจที่ชื่นชมความงามของธรรมชาติ ความรู้สึกเป็นสุขในการอยู่กับธรรมชาติ เป็นต้น คุณสมบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้น

คุณสมบัตินี้ว่านั้น บางทีเป็นความเคยชินของจิตใจ ที่ส่งอิทธิพลหล่อหลอมจากพ่อถึงลูก และจากแม่ถึงลูกได้ เรานำเด็กเข้าไปเที่ยวในสวน ในอุทยานแห่งชาติที่สวยงาม ให้เขาสนุกสนานเพลิดเพลินมีความสุข เขาก็จะมีความประทับใจ ผ่องใส แล้วมีความรู้สึกที่ดีต่อธรรมชาติ มีความรักความพอใจชอบที่จะอยู่ในบรรยากาศอย่างนั้น

เมื่อใดพฤติกรรมที่ดี มีรากฐานทางจิตใจด้วย พฤติกรรมนั้นจะแน่น ถ้าเขาไม่มีความสุขในการมีพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมนั้นจะไม่ยั่งยืน ถ้าเมื่อไรเขามีความสุขในการมีพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมนั้นจะมั่นคงยั่งยืนคงอยู่เรื่อยไป เพราะฉะนั้น เราจะต้อง

ให้พฤติกรรมกับจิตใจประสานกัน

ทำอย่างไรจึงจะให้เรามีความสุขในการที่จะมีพฤติกรรมอย่างนั้น ถ้าพฤติกรรมนี้เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนา เราอยากให้เรา มีพฤติกรรมอย่างนั้นสืบต่อไป เราก็ต้องพยายามให้เรา มีความสุขในการที่จะมีพฤติกรรมอย่างนั้นด้วย

ในเรื่องนี้ การสร้างท่าทีความรู้สึก พร้อมทั้งบรรยากาศแวดล้อม เช่น ความรู้สึกของพ่อแม่ ครู อาจารย์ ที่แสดงออกต่อสภาพแวดล้อม เป็นการสร้างบรรยากาศในการนำเด็กเข้าสู่ธรรมชาติ บรรยากาศนี้มีอิทธิพลมากในการสร้างความรู้สึกแก่เด็ก

โดยเฉพาะในครั้งแรก พอเขาเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติแวดล้อมครั้งแรก ถ้าผู้ที่นำเข้าไป โดยเฉพาะผู้ใหญ่ จะเป็นพ่อแม่ หรือครูอาจารย์ก็ตาม ทำให้เกิดความรู้สึกประทับใจที่ดี ก็จะทำให้เรามีความสุข ต่อจากนั้น ความรู้สึกที่ดีนั้นก็ติดอยู่ และพฤติกรรมที่ดีต่อธรรมชาติก็จะตามมา อันนี้สำคัญมาก

เพราะฉะนั้น พฤติกรรมจึงต้องให้สัมพันธ์กับจิตใจ ให้ลงถึงจิตใจ ด้วยการสร้างท่าทีของจิตใจ พร้อมทั้งความรู้สึกที่ดีงาม ที่มีความชื่นชมธรรมชาติเข้ามาให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะก็คือความสุข ถ้าคนมีความสุขควบคู่ประสานกันไปกับพฤติกรรม พฤติกรรมนั้นก็จะมีมั่นคง

ตกลงว่า ในระดับจิตใจนี้ เราอาจจะมุ่งไปที่คุณธรรมสำคัญ คือ เมตตากรุณา ความรู้สึกพอใจและเป็นสุข และจิตสำนึกรับผิดชอบ ทั้ง ๓ ตัวนี้ถ้าได้มา ก็เป็นส่วนที่มีประโยชน์ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะการรักษาป่ามาก

อย่างไรก็ดี เพียงแค่ระดับจิตใจยังไม่พอ ต้องได้อีกระดับหนึ่งคือ **ระดับปัญญา**

การแก้ปัญหาระดับปัญญา:

เมื่อมองเห็นคุณค่า ก็แก้ปัญหาด้วยความพอใจ

๓. ระดับปัญญา การแก้ปัญหาระดับปัญญาเริ่มตั้งแต่การมองเห็นเหตุผล หรือมองเห็นประโยชน์ในการที่จะมีพฤติกรรมอย่างนั้น

เราอาจจะอธิบายให้เขาเห็นว่า การกระทำอย่างนั้นคืออย่างไร เป็นประโยชน์ต่อตัวเขาเองอย่างไร เป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันอย่างไร การมีพฤติกรรมนั้นๆ มีเหตุผลอย่างนี้ๆ

เมื่อเด็กเข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่าของพฤติกรรมนั้นๆ แล้ว ก็อย่างยิ่งสำคัญให้เขามีความพอใจและมีความสุขในการมีพฤติกรรมอย่างนั้นมากขึ้น เพราะการเห็นคุณค่านั้น เป็นปัจจัยที่เสริมความพอใจและความสุข

เมื่อเด็กเห็นคุณค่าของสิ่งที่เขาทำ เขาก็จะมีความพอใจที่จะทำยิ่งขึ้น และความพอใจก็ทำให้เขามีความสุข

เพราะฉะนั้น ในภาคจิตใจ ความพอใจและความสุข ในการที่จะทำอย่างนั้น ก็อาศัยภาคปัญญา คือการสร้างความสำเร็จเข้ามาช่วยเสริมอีก แล้วก็ส่งผลไปยังภาคพฤติกรรมให้ได้ผลจริงจัง

ยั้งยืนยงขึ้น การแก้ปัญหาทั้ง ๓ ระดับ หรือ ๓ ภาค จึงสัมพันธ์ถึง
อาศัยกัน

เพราะฉะนั้น ในการที่จะให้เด็กมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์
เมื่อเด็กพร้อม เราจะต้องให้ความรู้ความเข้าใจเสริมเข้าไปเรื่อยๆ
ให้เขาเห็นเหตุผลในการกระทำของเขา เห็นคุณค่า เห็นประโยชน์
ในการกระทำ แล้วการเห็นคุณค่าของพฤติกรรม หรือประโยชน์
ของพฤติกรรม และเหตุผลที่ว่าทำไมเราจึงต้องทำอย่างนี้ ก็จะย้ำ
พฤติกรรมที่เขาพอใจให้ประทับแน่น

การมองเห็นเหตุผลที่ชัดเจน จะเป็นหลักประกันให้เขาถูกชัก
จูงไปอย่างอื่นไม่ได้ เป็นการพัฒนาขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

ถ้าเป็นพฤติกรรมเคยชินอย่างเดียว แม้จะมีความสุขทางจิต
ใจมาช่วย แต่ถ้าไม่มีปัญญากำกับ ก็ยังไม่แน่น ไม่มั่นคงโดย
สมบูรณ์ เขาอาจจะถูกชักจูงให้เขวได้ แต่พอมิปัญญามองเห็นเหตุ
ผลเห็นคุณค่าแล้ว เห็นด้วย มีความชัดเจนด้วยปัญญาของตนเอง
พฤติกรรมก็แน่นถึงที่สุด ใครจะชักจูงออกไปไม่ได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนาคนให้ครบทั้ง ๓ ระดับ

อย่างไรก็ตาม เรื่องยังไม่จบแค่นี้ ในระดับปัญญา การ
พัฒนายังมีความเจริญแยกชอยออกไปอีกมาก เมื่อกี้เห็นเหตุผล
ของพฤติกรรม โดยมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น
มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติแวดล้อม เห็นคุณค่าของต้นไม้ เห็น
คุณค่าของป่า ซึ่งเกิดจากปัญญา ด้วยการสอนให้เกิดความเข้าใจ

แต่คุณค่าที่ว่านี้เรามักจะมองในความหมายของคน ซึ่ง
หมายถึงคนที่เห็นแก่ตัว หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า มองในความ

หมายที่สื่อนองความเห็นแก่ตัวของคนก่อน คือในตอนแรกนั้น เรามุ่งที่จะเอาประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย โดยเราไม่ได้นึกถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น

ทีนี้ พอเราจะมองหาคุณค่า คุณค่าแง่หนึ่งที่หนึ่งที่เรามองเห็น ก็จึงเป็นคุณค่าในแง่ที่เราจะเอาประโยชน์จากมัน โดยมากคนจะมองคุณค่าในแง่ที่ว่า เออ! เราจะเอาอะไรจากมันได้บ้าง เราจะเอามันมาทำอะไรได้บ้าง นี่คืคุณค่าในความหมายของคนหมู่มาก

คุณค่าอย่างนี้ ยังอยู่ในระบบความคิดแบบเห็นแก่ตัวที่จะไปเอาผลประโยชน์ คือมนุษย์มองแต่เพียงว่าจะได้ จะเอา จากสิ่งทั้งหลาย พอมองคุณค่าบ้าง ก็นึกถึงแต่คุณค่าที่สื่อนองความต้องการของตัวเอง ว่าเราจะเอาประโยชน์อะไรจากมันได้บ้าง

นี่เป็นการมองความหมายของคุณค่าในระบบความคิดที่แพร่หลายมาก แต่การมองอย่างนี้ไม่ถูก คุณค่าในความหมายอย่างนี้ยังไม่ปลอดภัย คุณค่าที่แท้ไม่ใช่อย่างนี้ ไม่ใช่แค่นี้

คุณค่าที่ถูกต้องแท้จริง เป็นคุณค่าที่ออกมาจากตัวของสิ่งนั้นเอง แต่คุณค่าที่แท้จริงนี้ก็เกิดจากการมองย้อนพลิกกลับนั่นเอง คือคุณค่าที่ว่าเราจะเอาประโยชน์จากมันนี้แหละ ถ้ามองอีกที่แบบพลิกกลับด้านกัน ก็จะเห็นเป็นคุณค่าอีกแบบหนึ่ง

ตรงนี้หมายความว่า ทีแรกเรามองว่า เราจะได้อะไรจากมัน เราจะเอามันมาทำอะไร แต่ทีนี้ถ้ามองกลับอีกที่หนึ่ง ความหมายจะกลายเป็นว่า สิ่งนั้นให้อะไรแก่เรา เมื่อทีนี้เรามองจะเอา คราวนี้เรามองว่า มันให้อะไรแก่เรา

พอเรามองว่า มันให้อะไรแก่เรา ก็เริ่มจะเป็นคุณค่าที่แท้จริงของมันแล้ว คราวนี้เราจะมองเห็นว่ามันมีคุณค่าต่อชีวิตของเรา มันเป็นประโยชน์ มันเอื้ออำนวยต่อชีวิตของเรา เป็นความดีของมัน ตรงนี้แหละคือคำว่า “คุณ” ที่โบราณเรียกว่า “มันมีคุณ” ที่เราควร จะ “กตัญญู”

ตามความหมายนี้ พี่ชพรรณ ต้นไม้ ป่า มีคุณแก่มนุษย์ มันมีคุณ มันมีความดี มันเอื้อ มันให้อะไรแก่เรา เราจึงมีความสำนึกคุณ คือรู้เข้าใจคุณค่าของมัน

คุณค่าในแง่นี้ ไม่ใช่เป็นเพียงว่า คุณค่าที่ว่าเราจะเอามันมาทำอะไร หรือจะเอาอะไรจากมันได้บ้าง ไม่ใช่มองในแง่ของตัวเอง หรือการสนองความต้องการของเรา โดยเอาตัวเราเป็นศูนย์กลาง แต่เป็นการมองออกไปที่สิ่งนั้นๆ ว่า มันให้อะไรแก่เรา มันมีอุปการะต่อชีวิตของเราอย่างไร มันเป็นเครื่องค้ำจุนชีวิตของเราอย่างไร

คุณค่าในความหมายนี้แหละสำคัญ พอเรามองเห็นคุณค่า ในความหมายนี้ว่า มันมีคุณต่อชีวิตของเรา เราจะเริ่มมีความรู้สึก รักมัน และจะมีความรู้สึกที่ดีตอบแทน คือความรู้สึกที่เริ่มคิดว่าจะ ให้แก่มันบ้าง

ตรงนี้แหละจะเป็นจุดเริ่มที่นำไปสู่พฤติกรรมอนุรักษ์ที่มั่นคง เป็นทำที่ที่เป็นประโยชน์มาก คือมีความระลึกว่า มันให้อะไรแก่เรา แล้วเราก็เริ่มรู้สึกที่อยากจะให้แก่มันบ้าง หรือจะทำอะไรเพื่อมัน บ้าง มันเกื้อกูลต่อเรา เราก็คิดเกื้อกูลต่อมัน

แล้วก็จะนำไปสู่ความรู้สึกตามมาอีกอย่างหนึ่งที่ดีมาก คือ พอเรารู้สึกรักมัน อยากจะเกื้อกูลให้แก่มันบ้าง เราจะมีความรู้สึก “เป็นสุข” ในการที่จะทำอย่างนั้นด้วย ความสุขก็เกิดขึ้นในลักษณะใหม่ หรือ มีความสุขอย่างใหม่เกิดขึ้น

การแก้ปัญหาระดับปัญญา:

จากจริยธรรมแห่งความกลัว สู่จริยธรรมแห่งความสุข

แต่ก่อนนี้เรามีความสุขแบบเดียว คือ ความสุขด้วยการเอาจากธรรมชาติ หรือได้จากธรรมชาติ เมื่อจัดการเอาธรรมชาติมาสนองความต้องการของเราได้ เราก็มีความสุข ซึ่งเป็นความสุขแบบคับแคบ

แต่ตอนนี้เราจะมีความสุขอย่างใหม่ คือ เมื่อเรามีความรู้สึกที่ดีต่อธรรมชาติแล้ว มีความรู้สึกเห็นคุณของธรรมชาติ รักธรรมชาติ อยากจะทำอะไรให้แกธรรมชาติบ้างแล้ว เราก็จะมีความสุขในการที่จะให้ หรือทำให้แกธรรมชาติ

ที่เป็นอย่างนั้นเพราะอะไร ก็เพราะว่า ความรู้สึกที่รักธรรมชาติ อยากจะเกื้อกูลต่อธรรมชาติ อยากจะให้แกธรรมชาตินั้น ก็คือความอยากจะให้ธรรมชาติมีความสุข หรือให้ธรรมชาติอยู่ในภาวะที่ดีที่งามที่มีความสมบูรณ์ ที่นี้ พอเราทำได้อย่างนั้น ก็สมใจเรา เราก็มีความสุข

เหมือนกับในการปฏิบัติต่อคนด้วยกัน ตอนแรกเราอยากจะ

ได้จากเขาอย่างเดียว ต้องเอาจากเขา เมื่อได้จากเขามาแล้ว เราก็จะมีความสุข แต่ถ้าจะต้องให้แก่เขา เราก็เสีย พอรู้สึกว่าเขาเสีย เราก็เสียตาย ผีในใจ เราก็เป็นทุกข์

มนุษย์เรานี่ ตอนแรกเมื่อยังไม่พัฒนา ก็จะต้องมีความสุขจากการได้การเอา เมื่อได้มาฉันก็มีความสุข แต่ถ้าจะต้องให้เขาบ้างก็ผีในใจ ต้องเสีย การให้ก็กลายเป็นความทุกข์

แต่ถ้าเราเกิดมีความรักขึ้นเมื่อไร ทำที่นี้ก็เปลี่ยนไป พอรักเขา เราก็อยากให้เขามีความสุข อยากทำให้เขามีความสุข และอยากเห็นเขามีความสุข ถ้าเราทำอะไรให้เขามีความสุขได้ เราก็จะมีความสุข การให้แก่เขา เป็นพฤติกรรมสำคัญที่จะทำให้เขามีความสุข เพราะฉะนั้น เราจึงให้แก่เขา แล้วเราก็มีความสุข

เหมือนอย่างพ่อแม่รักลูก พ่อแม่ให้แก่ลูก พ่อแม่ก็มีความสุข แต่ถ้าไม่รักกัน การให้ก็เป็นการผีในใจ กลายเป็นความสูญเสีย และทำให้เกิดความทุกข์

เป็นอันว่า ถ้าไม่รัก การให้ก็เป็นความเสีย และเป็นความทุกข์ แต่ถ้ารัก การให้ก็กลายเป็นความสมใจปรารถนา และเป็นความสุข

พูดง่าย ๆ ว่า “ความรักทำให้การให้ เปลี่ยนจากความเสีย มาเป็นความสุข” และเมื่อการเอาหรือการได้ เปลี่ยนมาเป็นการให้ ความสุขของฝ่ายหนึ่งก็ก่อความทุกข์แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ก็กลายเป็นการสร้างความสุขแก่ทั้งสองฝ่าย อันนี้เป็นหลักธรรมตามธรรมชาตินี้เอง

เพราะฉะนั้น ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างถูกต้อง จะต้องให้มนุษย์กระทำด้วยความสุข ให้มีพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อกัน ด้วยลักษณะจิตใจที่ดี มีความรู้สึกที่ดี คือมีความสุข

เมื่อพัฒนาคนได้ถูกต้องอย่างนี้แล้ว มนุษย์ให้แกกัน ก็มีมีความสุขได้ เพราะรักกัน มีเมตตาต่อกัน มิไม่ตรีต่อกัน

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเรามีความรู้สึกมองเห็นคุณของธรรมชาติ มองเห็นคุณของสิ่งทั้งหลาย เราก็อยากที่จะเห็นสิ่งเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่ดี แล้วเราก็มีความรู้สึกที่ดี อยากจะเกื้อกูล อยากจะช่วยเหลือเกื้อหนุน อยากจะให้แกมัน และเราก็มีความสุขในการที่จะทำอย่างนั้น

อันนี้เป็นสิ่งที่ช่วยมากในระดับที่ว่า ปัญญาอ่อนกลับมาช่วยพฤติกรรม โดยเกิดจากปัญญาเห็นคุณก่อน ปัญญาเห็นคุณแล้วก็ช่วยให้จิตใจมีความสุขความพอใจ ในการที่จะทำพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ และทำให้พฤติกรรมนั้นยั่งยืนมั่นคงยิ่งขึ้น โดยมีฐานทั้งทางจิตและปัญญา เกิดความประสานสอดคล้องไปด้วยกันหมดทั้ง ๓ ระดับ ครอบทั้งระบบ

ตกลงว่า เรามีการพัฒนาจากการมองหาผลประโยชน์ให้แกตัวเอง มาสู่การมองเห็นคุณค่าของผู้อื่น แล้วความหมายของคุณค่าก็พัฒนามาเป็นคุณ ในแง่ที่ว่ามีความเกื้อกูลต่อกัน มีอุปการะต่อกัน เกื้อหนุนต่อกัน แล้วก็นำไปสู่คุณธรรมที่เป็นไปเองโดยธรรมชาติ คือ เกิดความรัก แล้วก็อยากจะให้ อยากจะเกื้อกูลกัน แล้วก็มีความสุขที่เกิดจากการให้ หรือการเกื้อกูลกันนั้น

ตามหลักการแห่งการพัฒนาคนุษย์นี้ ก็จะได้สิ่งที่เป็นจริยธรรมแห่งความสุข ไม่ใช่เป็นจริยธรรมแห่งความกลัว ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งโมหะ ที่มนุษย์กลัวภัยอันตราย แล้วจึงยอมประพฤติดีไปทีหนึ่ง ถ้าไม่มีภัยอันตรายมาถึงตัว ก็ไม่ยอมทำความดี

ที่ต้องทำดี ก็เพราะกลัวจะถูกลงโทษบ้าง กลัวอันตรายต่างๆ จะเกิดขึ้นแก่ตนบ้าง กลัวจะไม่ได้ผลประโยชน์ที่ปรารถนาบ้าง เป็นอย่างนี้มาตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว แล้วก็ไมู้ตัวกันด้วยว่า อันนี้เป็นจริยธรรมที่มีปัญหา

เมื่อเราเห็นคุณค่าของสิ่งใดแล้ว เราก็เห็นโทษของการทำลายสิ่งนั้นไปพร้อมกันด้วย แต่เราก็ต้องชี้แจงเพื่อให้เกิดความชัดเจน อันนี้ก็เป็นกรปฏิบัติในระดับปัญญาเหมือนกัน คือ การมองเห็นโทษของการทำลายธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำลายป่า

การแก้ปัญหาระดับปัญญา:

มองเห็นระบบปัจจัยสัมพันธ์แห่งสรรพสิ่ง

ต่อจากนี้เป็นขั้นลึกเข้าไปอีก ซึ่งจะไปสัมพันธ์กับสิ่งที่ได้พูดมาแล้ว คือการมีปัญญาที่มองเห็นความจำเป็นในการรักษาคุณภาพในระบบของการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งทั้งหลาย

ตอนนี้ก็เข้ามาสู่ระบบความคิดที่ว่า เรามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ คือระบบของความ เป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายว่า สิ่งทั้งหลายทุกอย่างมี

ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีผลกระทบต่อกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่นด้วย อันนี้เรียกสั้นๆ ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือระบบปัจจัยสัมพันธ์

เมื่อเราสอนเรื่องความสัมพันธ์อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ก็คือการให้ปัญญาขั้นเข้าใจกฎธรรมชาติ ที่จำเป็นยิ่งสำหรับยุคปัจจุบันนี้

มนุษย์จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนี้ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ที่สิ่งทั้งหมด รวมทั้งมนุษย์ ต่างก็เป็นส่วนประกอบรวมอยู่ในระบบความสัมพันธ์อันเดียวกัน ที่จะต้องส่งผลกระทบต่อกัน

ความเข้าใจในเรื่องนี้ จะเป็นเครื่องบอกเหตุผลว่า ทำไมเราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อจะรักษาระบบความสัมพันธ์นี้ให้อยู่ในดุลยภาพ การที่เราพูดถึงระบบดุลยภาพแห่งนิเวศ และอะไรอื่นทำนองนั้น ก็เป็นเรื่องในขั้นนี้ทั้งนั้น

การแก้ปัญหาระดับปัญญา:

บริโภคด้วยปัญญา ให้เกิดความพอดี

เรื่องของปัญญา ยังรวมถึงความเข้าใจในเรื่องปลีกย่อยอีกมากมาย แต่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อย่างยิ่ง ซึ่งจะต้องย้ำเน้นไว้ ก็คือเรื่องความเข้าใจคุณค่าที่แท้ของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งที่จริงก็พูดมาแล้ว แต่เป็นส่วนสำคัญมากในการรักษาธรรมชาติแวดล้อม กล่าวคือ

พฤติกรรมสำคัญของมนุษย์ที่ก่อปัญหาแก่ธรรมชาติอย่างมาก ก็คือ การบริโภคน

เมื่อมนุษย์จะบริโภค คือเมื่อจะสนองความต้องการในการบริโภค เขาก็ต้องผลิต เมื่อเขาต้องผลิต เขาก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ เมื่อบริโภคนมาก ก็ผลิตมาก เมื่อผลิตมาก ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก

เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ คำว่า การผลิต จึงมีความหมายเป็นการทำลายด้วย

ในยุคนี้ คนเริ่มมองเห็นความหมายใหม่ว่า การผลิตมีความหมายเป็นการทำลายด้วย แต่ก่อนนี้ไม่คิดกันว่า การผลิตคือการทำลาย แต่เดี๋ยวนี้อยอมรับว่า การผลิตคือการทำลายในรูปใดรูปหนึ่ง

เมื่อเราเอาทรัพยากรธรรมชาติมาทำการผลิตในทางอุตสาหกรรม ก็คือเราต้องทำลายธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าเราจะอนุรักษ์ธรรมชาติ เราก็ต้องพยายามให้การผลิตของเรานี้ทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด หรือไม่ทำลายเลย

แต่การผลิตนั้น ก็เพื่อสนองการบริโภค เพราะฉะนั้น พฤติกรรมของมนุษย์ที่สำคัญคือ “การบริโภคน

ถ้าเราแก้พฤติกรรมในการบริโภคของมนุษย์ได้ ก็จะแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมไปได้มากมาย และตอนนี้แหละที่ปัญญา มีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้อง

เบื้องต้น ขอให้พิจารณาความหมาย ความมุ่งหมาย และ

เหตุผลของการบริโภคน

คนจำนวนมาก ไม่เคยคิดไม่เคยถามตัวเองเลยว่า การบริโภคนของมนุษย์เพื่ออะไร แต่เขาจะมีความรู้สึกที่เป็นการมองความหมายและคุณค่าของการบริโภคนว่าเป็นการกระทำเพื่อจะได้นำรูงำเรอความสุขของตัวเอง ซึ่งก็เข้าสู่ระบบความคิดของยุคอุตสาหกรรมเมื่อที่บอกว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่ต้องหาวัตถุนำรูงำเรอตนเองให้มากที่สุด ซึ่งก็คือต้องบริโภคนให้มากที่สุด

พฤติกรรมการบริโภคนอย่างนี้ก็คือ การบริโภคนชนิดที่บอกเมื่อกี้ว่าเป็นการเห็นแก่ตัวไม่เป็น มุ่งแต่จะสนองความพอใจในระดับพื้นฐานที่ไม่ใช้ปัญญา เช่น กินเพื่อเห็นแก่อร่อยอย่างเดียว หรือเพื่อเห็นแก่ความโก้ หรือกินเพื่ออวดฐานะ แสดงความฟุ่มเฟือยอะไรต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมบริโภคนที่ทำให้เกิดการสูญเปล่านั้นมากมาย ไม่ได้ทั้งแก่ชีวิต ทั้งแก่สังคม และแก่ธรรมชาติแวดล้อม เสียหมดตลอดกระบวนการ

ที่นี้ พอมนุษย์ใช้ปัญญาในการบริโภคน คือบริโภคนด้วยปัญญา เขาก็จะถามตัวเอง และจะพิจารณาหาความหมายและคุณค่าอย่างจริงจังว่า “บริโภคนเพื่ออะไร”

แล้วเขาก็จะตอบได้เองว่า บริโภคนเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ที่จะหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีสุขภาพดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จะได้นำเนินชีวิตที่ดีงาม มีกำลังที่จะศึกษาเล่าเรียน ทำหน้าที่การงานได้ ทำประโยชน์สุขได้ และเป็นอยู่ผาสุก

เมื่อมองเห็นความหมายและความมุ่งหมายอย่างนี้ ก็จะมี

มาตรฐานในการวัดความพอดีในการบริโภคว่า กินแค่ไหนจึงจะพอดีกับความต้องการของชีวิต และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง แล้วเขาก็จะกินอย่างพอดี พฤติกรรมในการบริโภคก็จะเปลี่ยนไป

ตอนนี้ก็จะมีกรบริโภคชนิดที่เรียกว่า *รู้จักประมาณ* ขึ้นมา คือรู้จักพอดีในการบริโภค หรือ*บริโภคอย่างพอดี* ทำให้การบริโภคมีขอบเขต และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะเป็นการบริโภคที่เป็นประโยชน์แก่ตัวชีวิตเอง ไม่ใช่ว่า ตัวคนแซบ แต่ชีวิตแทบสิ้น

นี่ก็คือนับเป็นการ *บริโภคด้วยปัญญา* ที่ทำให้ชีวิตเข้าถึงประโยชน์ ทั้งได้คุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิตด้วย และทำให้ลดการเบียดเบียนกันในสังคม ไม่ต้องแย่งชิงกันมากด้วย แล้วก็ทำลายธรรมชาติแวดล้อมน้อยลงด้วย คือ ได้ผลดีครบหมดเลยทั้ง ๓ ด้าน

ดังนั้น เพียงแค่มนุษย์ปรับความเข้าใจในการบริโภคให้ถูกต้อง แล้วเปลี่ยนพฤติกรรมในการบริโภคให้สนองปัญญา ที่เข้าใจความหมายที่แท้จริง ผลดีก็เกิดขึ้นแก่การอนุรักษ์ธรรมชาติทันที และผลดีนั้นก็สอดคล้องกันหมดทั้งกระบวนการ

ฉะนั้น การบริโภคด้วยปัญญานี้ จึงเป็นการฝึกเบื้องต้นในพุทธศาสนา ท่านเรียกว่า “โภชนมัตตัญญูตา” (ความรู้จักประมาณในการบริโภค) ซึ่งหมายถึงการบริโภคด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความหมายและคุณค่าของการบริโภค ว่าเราบริโภคเพื่ออะไร

เพราะฉะนั้น สำหรับพระที่เข้ามาบวชใหม่ จึงมีคำสอนเบื้องต้นอย่างหนึ่งว่าให้ *ปฏิสังขา-โย* คือจะต้องพิจารณาก่อนบริโภคว่าเราบริโภคเพื่ออะไร ไม่ใช่บริโภคเพียงเพื่อเอร็ดอร่อย เพื่อจะสนุก

สนาน มัวเมา หรือเพียงเพื่อจะอดใจแสดงฐานะอะไรกัน ไม่ใช่
อย่างนั้น ถ้ากินแบบนี้ก็มีแต่ผลเสียหมดทุกด้าน จึงต้องมอง
ความหมายของการบริโภคให้ถูกต้อง

พอบริโภคด้วยปัญญา ก็ปรับพฤติกรรมในการบริโภค ทำให้
บริโภคอย่างรู้จักประมาณ รู้จักพอดี แล้วก็เกิดคุณทั้ง ๓ สถาน มี
ผลดีทั้งระบบ

อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า
มัชฌิมาปฏิปทา คือความพอดีที่เป็นทางสายกลาง

การแก้ปัญหาระดับปัญญา:

พอคนมีสุขอย่างอิสระ ปากก็ได้รับการอนุรักษ์เต็มที่

ผลดีที่สืบเนื่องต่อไป คือ การที่ได้ปฏิบัติอย่างนี้ ก็จะโยงเข้าไป
ไปสู่การเข้าถึงชีวิตดั้งแท้มที่เป็นอิสระ เพราะว่า เมื่อเราบริโภค
ด้วยปัญญา เรามองเห็นคุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริงแก่ชีวิตจาก
การบริโภคนั้น เราก็ได้ความพึงพอใจในการบริโภคอย่างนั้น

ตรงข้ามกับคนที่ไม่ใช้ปัญญาในการบริโภค เมื่อเขาไม่มองดู
คุณค่าที่แท้จริงต่อชีวิต เพราะมัวมุ่งแต่จะหาความสุขจากความ
เอร็ดอร่อย เขาก็ไม่มีความพอใจและไม่มีความสุขในการบริโภค
เพื่อคุณค่าที่แท้ อย่างนั้น เขาจะมีความสุขต่อเมื่อได้กินอร่อยอย่าง
เดียว

ส่วนคนที่บริโภคด้วยปัญญา จะกินเพื่อเอาคุณค่าที่แท้ พอเขามองเห็นว่ากินอะไรแค่ไหนจะเป็นประโยชน์ที่แท้จริงแก่ชีวิตแล้ว เขาก็มีความพอใจในการบริโภคสิ่งนั้นแค่นั้น เพราะเมื่อเขากินเพื่อเอาคุณค่าแท้แก่ชีวิต เขาก็สมปรารถนาที่จะได้ประโยชน์แก่ชีวิต และเขาก็มีความสุขในการบริโภคอย่างนั้นด้วย

อันนี้ก็เป็นการพัฒนาการของชีวิตอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งทำให้เขารู้จักชีวิตดีงามที่เป็นอิสระมากขึ้น เขาเริ่มมีความสุขโดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุบำรุงบำเรอมากนัก และรู้ด้วยว่ามันมีโทษอย่างไรในการกินแบบบำรุงบำเรอให้เต็มทีนั้น เขามองเห็นว่า เมื่อบริโภคไม่เป็น แม้แต่กินอาหารก็ยังเป็นโทษเลย การบริโภคสิ่งอื่นๆ อย่างขาดปัญญาและทำที่ที่ถูกต้อง จะมีโทษอีกเท่าไหน

ด้วยปัญญาและความสุขอย่างนี้ ชีวิตก็เป็นอิสระดีขึ้น

มนุษย์ที่รู้จักกินรู้จักบริโภคให้พอดี นอกจากมีความสุขแบบเป็นอิสระมากขึ้นแล้ว ก็ไม่ต้องทุ่มเทเวลา แรงงาน และความคิดไปให้กับการสาละวณหาสิ่งบำเรอผัสสะประสาท จึงสามารถนำเอาเวลา แรงงาน และความคิด ที่จะใช้ในการหาวัตถุบำรุงบำเรอขึ้นเป็นต้นนั้น ไปใช้ทำสิ่งอื่นที่ดีเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นไป เช่น การพัฒนาจิตใจ พัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาสังคม เป็นต้น

ด้วยการพัฒนาคนอย่างที่ว่ามานี้ การอนุรักษธรรมชาตก็ได้ผลขึ้นมาเองทันที โดยไม่ต้องตั้งใจอนุรักษเลย เพราะว่า ชีวิตมนุษย์เป็นอิสระมากขึ้น มีความสุขโดยไม่ต้องขึ้นกับวัตถุบำรุงบำเรอที่จะต้องคอยเอาจากธรรมชาติ แต่มีความสุขแบบที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากจิตใจของตัวเองที่เป็นมิตรสนิทสนมกับธรรม

ชาติ ตลอดจนเข้าถึงความจริงแห่งธรรมชาติของโลกและชีวิตด้วย ปัญญาที่สว่างแจ้ง

เมื่อปัญญาเกิดขึ้น ความพอใจและความสุขอย่างใหม่ก็เกิดขึ้นทันที มนุษย์ก็เป็นผู้มีอิสระมากขึ้น ธรรมชาติก็ปลอดภัยมากขึ้น มีโอกาสอยู่ดีมากขึ้น ชีวิตก็ได้ประโยชน์จากคุณค่าที่ที่มันต้องการ สังคมก็ไม่ต้องเบียดเบียนแย่งชิงกันมาก ธรรมชาติก็ค่อยรอดจากการถูกทำลาย ประสานไปด้วยกันทั้งหมด

นี่แหละคือหนทางแห่งดุลยภาพที่เกื้อกูลต่อทุกฝ่าย เช่นว่า เมื่อกินพอดีด้วยพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญา ชีวิตก็ดีขึ้น สังคมก็ดีขึ้น ธรรมชาติแวดล้อมก็ดีขึ้นด้วยหมด

เป็นอันว่า ในระบบการพัฒนาที่จะให้มีการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นธรรมชาติ โดยมีความประสานกลมกลืนนั้น เบื้องต้น คนจะต้องมีท่าทีที่เกิดจากรากฐานทางความคิดใหม่ที่ถูกต้อง คือ การมองมนุษย์เป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย มองสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์กันหมด มีอะไรเกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อกัน ที่เรียกสั้นๆ ว่า อิทัปปัจจยตา

จากนั้น แนวความคิดที่นำไปสู่ความเกื้อกูลต่อกันและกันก็จะเกิดขึ้น คือ ทำให้มองเห็นประโยชน์ของแต่ละฝ่ายที่ไปประสานกับประโยชน์ของฝ่ายอื่น ในลักษณะที่ว่า สิ่งที่ดีแก่มนุษย์ หรือสิ่งที่ดีแก่ชีวิต ก็ดีแก่สังคมด้วย และดีแก่ธรรมชาติด้วย สิ่งที่ดีแก่ธรรมชาติ ก็ดีแก่สังคมมนุษย์ และดีแก่ชีวิตมนุษย์ด้วย ถ้าถึงขั้นนี้ก็เป็นอันว่าหมดปัญหา

ที่พูดมานี้ คือ แนวทางการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเป็น
ขั้นๆ ๓ ระดับ คือ ระดับพฤติกรรม ระดับจิตใจ และระดับปัญญา
โดยที่ทั้ง ๓ ระดับนั้นจะต้องประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันด้วย
เพราะมันอาศัยซึ่งกันและกัน

ขอย้ำตั้งแต่ระดับเริ่มต้นว่า เมื่อมีพฤติกรรมเคยชินอย่างใด
คนก็มักจะติดในพฤติกรรมนั้น จะไม่เอียงหรือไม่รู้ตัวที่จะแก้พฤติ
กรรมนั้น เขาจะทำพฤติกรรมนั้นไปโดยไม่รู้ตัว หรือมีความยึดมั่น
ในพฤติกรรมของตนว่าดีแล้ว และมีความโน้มเอียงที่จะปกป้อง
พฤติกรรมนั้น

เมื่อใครคนใดคนหนึ่งมีพฤติกรรมเคยชินแล้ว คนอื่นลองมา
จะแก้ไข จะเกิดปัญหาทีเดียว

เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการให้คนมีพฤติกรรมที่ดี ที่เอื้อต่อการ
อนุรักษ์ธรรมชาติ ถ้าเป็นไปได้ เราต้องรีบให้เขาเคยชินกับพฤติ
กรรมที่ดีนั้นตั้งแต่ยังเป็นเด็ก หรือตั้งแต่เริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่อง
ราว กิจกรรม หรือกรณีนั้นๆ แล้วพฤติกรรมที่ต้องการก็จะลงตัว
และอยู่ตัว

ยิ่งถ้าเขาได้ความสุขจากพฤติกรรมแบบนั้น พฤติกรรมของเขาก็
ยิ่งยั่งยืน และถ้าเขาเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ เห็นเหตุผลในการมี
พฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมที่พึงประสงค์ก็ยิ่งหนักแน่นมั่นคง

เพราะฉะนั้น ทั้งพฤติกรรม ทั้งจิตใจ และทั้งปัญญา จะต้อง
ประสานเสริมกันตลอดทุกขั้น

เมื่อใดคนมีปัญญาารู้แจ้งชัดในระบบความสัมพันธ์แห่งดุลยภาพของชีวิตมนุษย์ ของสังคม และของธรรมชาติ อย่างชัดเจนทั่วตลอดแล้ว ก็จะทำให้พฤติกรรมและจิตใจประสานสอดคล้องกันไป ด้วย เพราะว่าเมื่อปัญญาคนเห็นอย่างไรแล้ว จิตใจก็จะปรับไปตาม พฤติกรรมที่มีจิตใจนั้นเป็นฐาน ก็จะเป็นของแท้จากในตัวของเขาเอง

ถ้าปัญญาเห็นชัดเจนทั่วตลอดจริงๆ จิตใจก็จะปรับตามถึงขั้นที่มีความพอใจและเป็นสุขในแนวทางที่ปัญญาชี้บอก เมื่อจิตใจพอใจและเป็นสุขอย่างนั้นแล้ว พฤติกรรมก็จะอยู่ตัวและยั่งยืนต่อไป

เพราะฉะนั้น การพัฒนามนุษย์จึงต้องประสานกันทั้ง ๓ ระดับ ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างที่ได้กล่าวมา

อันนี้เป็นกรแก้ปัญหาที่พูดในชั้นหลักการ ซึ่งคิดว่าการดำเนินการในระดับปฏิบัติการ ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของหลักการนี้

คิดว่าได้พูดมาก็ยาวนานแล้ว และนิสิตที่มา ก็ได้ช่วยกันขุดดิน ปลูกต้นไม้กัน ก็เหนื่อยกันมากพอสมควร แล้วยังต้องมานั่งทนฟังอีก ดังนั้นก็ควรจะพูดให้มาถึงจุดสุดท้ายเสียที

คติธรรมส่งท้าย

สุดท้ายนี้ จะขอฝากคติเตือนหน่อย ในพระพุทธานุศาสนานี้ พระพุทธเจ้าตรัสพุทธภาษิตไว้บทหนึ่งว่า “จงตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้” ผู้ฟังคงสงสัยว่า เอ! จะตัดป่า แต่ไม่ให้ตัดต้นไม้ จะทำอย่างไร

ใครไขปริศนาธรรมนี้ได้บ้าง เป็นคาถาอยู่ในธรรมบท คติธรรมนี้ก็เป็นที่คิดอย่างหนึ่งที่จะนำมาช่วยเสริมการแก้ปัญหาในการอนุรักษ์ธรรมชาติได้

ปัญหาการทำลายป่านี้ ก็คือคนไปตัดต้นไม้อะไร แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าตัดต้นไม้อะไรให้ตัดป่า

ที่นี้ ป่าคืออะไร ในภาษาไทยก็ดี ภาษาบาลีก็ดี อย่างที่เคยพูดมาแล้ว คำว่า “ป่า” นั้นคู่กับคำว่า “เถื่อน” มักจะพ่วงมากับความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น อย่าเอากฎหมายป่าเถื่อน หรือว่า อย่าทำกันอย่างป่าเถื่อนนะ ในคำพูดเหล่านี้ คำว่า “ป่า” พ่วงเอาความรู้สึกอย่างไรมาด้วย ลองวิเคราะห์หัดดู จะเห็นว่า

๑. “ป่า” ให้ความรู้สึกที่ *น่ากลัว โหดร้าย ทารุณ ไม่มีกฎเกณฑ์* เช่น กฎหมายป่า ก็หมายความว่าจัดการกันด้วยกำลัง ไม่ต้องเอาหลักเอาเกณฑ์อะไร แล้วแต่ว่าใครจะมีกำลังเหนือกว่ากัน คนที่มีกำลังเหนือกว่า ก็เบียดเบียนข่มเหงคนอื่นเอา เป็นเรื่องการข่มเหงแย่งชิงทำร้ายกันโดยไม่มีกฎเกณฑ์กติกากัน

๒. “ป่า” ให้ความรู้สึกที่ *รกรุงรัง ไม่มีระเบียบ* เช่น ในคำว่า รกเป็นป่าเลย ป่าช้า ไม่ใช่ระเบียบ ไม่สะอาด

๓. “ป่า” ให้ความรู้สึกที่ ล้ำหลัง ห่างไกล ไม่เจริญ

๔. “ป่า” ให้ความรู้สึกที่ ไร้เวลา เบาความ ไม่ค่อยมีปัญหา

ความรู้สึกเหล่านี้ฟุ้งมากับคำว่า “ป่า” ป่าอย่างนี้ก็อยู่ในใจของคนนี้แหละ คือภาวะจิตใจที่ไม่พัฒนา ป่าที่อยู่ในใจคนนี้แหละ ที่เป็นเหตุให้เกิดการทำร้าย และทำลายป่าข้างนอก โดยการไปตัดต้นไม้

เพราะฉะนั้น ที่ท่านบอกว่าให้ตัดป่าเสีย นั้น ก็คือให้ชำระล้างป่าที่อยู่ในใจคน คือตัดความเห็นแก่ตัว ตัดความคิดที่ว่าใครมีกำลังมากกว่าก็เอา ช่มเหงคนอื่น แล้วก็ทำรุนแรงโหดร้าย ไม่ทำตามกฎเกณฑ์กติกา ได้แก่ กิเลส ที่สกปรกรกรุงรังอยู่ในใจ เช่น โภก โภช หลง ความไร้เวลา ไร้ไม่เท่าทัน ล้ำหลัง อะไรต่างๆ เหล่านี้ ที่มันอยู่ในใจมนุษย์ ตัดคือกำจัดมันเสีย ไม่ต้องไปตัดต้นไม้

ถ้าเราแก้ป่า คือสภาพไม่พัฒนาในใจคนนี้ได้แล้ว ก็จะไม่แก้พฤติกรรมของคนในการไปตัดไม้ทำลายป่าได้ ฉะนั้น รวมความก็คือต้องพัฒนามนุษย์นั่นเอง ท่านจึงบอกว่าตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้

ส่วนการปลูกป่า ที่อาตมาได้ยกพุทธภาษิตมาอ้างตั้งแต่ต้นแล้วว่า ผู้ปลูกสวน ปลูกป่า ทำสาธารณประโยชน์ ได้บุญทั้งคืนทั้งวันตลอดเวลา อันนี้หมายถึงการปลูกป่า ในความหมายที่อยู่ในระบบนิเวศที่แท้จริง ที่จะทำให้อุรักษาดุลยภาพในธรรมชาติได้ ซึ่งเป็นการปลูกป่าที่เป็นป่าจริงๆ ภายนอก คือช่วยกันปลูกต้นไม้ อันนี้เป็นคำกล่าวในเชิงรูปธรรม ไม่เหมือนอันแรกที่ว่าตัดป่าในใจคน

เพราะฉะนั้นก็สรุปได้ว่า คนสมัยปัจจุบันนี้มีปัญหามากที่สุดว่า

ยังมีป่าอยู่ในใจ ที่จะต้องตัดทิ้งเสียด้วยการพัฒนามนุษย์ ไม่ใช่พัฒนาบ้านเมืองด้วยการตัดต้นไม้

เมื่อกำจัดสภาพป่าในใจให้หมดไป ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่อยู่ใตกฎเกณฑ์กติกา มีระเบียบ มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา มีความรับผิดชอบ มีปัญญารู้จักคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย และมีความสุขความพอใจในคุณค่าที่ประณีตแล้ว มนุษย์จะได้ช่วยกันรักษาป่าที่แท้ไว้ โดยที่การตัดต้นไม้ ก็จะได้เพลาลงไป ไม่ให้ถึงขั้นที่จะเกิดความเสียหาย ไม่ให้เป็นภัยอันตรายต่อระบบนิเวศ แต่อันนี้ก็เพียงพอแก่คิดไว้

ที่นี้ การที่เราจะวินิจฉัยว่า การอนุรักษ์ป่าและการปลูกไม้ อย่างไรจะดีที่สุดนี้ เราตกลงไว้ว่า จะคำนึงถึงประโยชน์เป็นขั้นๆ โดยยอมรับผลประโยชน์ส่วนตัวของคนไว้ด้วย ถือว่าเป็นประโยชน์ระดับที่หนึ่ง ในระบบการประสานประโยชน์ เรายอมรับว่า บางทีประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อส่วนรวมด้วย

แต่ถ้าเอาแค่ประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลอย่างเดียว ก็ไปไม่รอดแน่ๆ จะต้องทำให้ผลประโยชน์ส่วนตัวนั้น มีความหมายขยายออกไป เป็นผลประโยชน์ของชุมชน ของสังคม แล้วก็เป็นประโยชน์ของระบบนิเวศ ตลอดจนระบบชีวิตที่ดิงามที่ครอบคลุมทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด เป็นขั้นๆ ไปตามลำดับ

ถ้าเมื่อไรเราขยายประโยชน์ให้มีความหมายคลุมหมดได้ นั่นก็คือความสมดุล

เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาเรื่องนี้จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ให้พร้อมในระบบความสัมพันธ์ซึ่งอาศัยกันแห่งเหตุปัจจัยทั้งปวง

แม้แต่พฤติกรรมเพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตัว ถ้าส่งผลเกื้อกูลต่อส่วนรวม เราก็มอมรับได้ โดยถือว่าเป็นอุบายอันหนึ่ง เพื่อให้ประโยชน์ส่วนบุคคลโยงไปสู่ประโยชน์ส่วนอื่นที่กว้างออกไป เป็นจุดเริ่มต้นในการแก้ปัญหา อย่างน้อยก็ในเบื้องต้น เป็นการทำให้เขามีส่วนร่วม ซึ่งนอกจากจะ让他มีส่วนร่วมในการทำ หรือในการสร้างสรรค์แล้ว บางทีเราก็ต้องให้เขามีส่วนร่วมในการได้ผลประโยชน์ด้วย

แต่อย่าหยุดเท่านั้น ข้อสำคัญคือ มนุษย์ต้องมีการพัฒนา ถ้าเราไปติดอยู่ในระดับเดี๋ยวก็จบ ไปไม่รอด จะต้องพัฒนาขยายไปตามลำดับ แต่เราจะต้องรู้เท่าทันความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ทุกระดับ ตั้งแต่เขายังไม่ได้พัฒนาเลย ซึ่งเขามีความต้องการในระดับนั้นๆ ที่ยังต้องสนองอยู่

เมื่อรู้เข้าใจความจริงอย่างนี้ เราก็ขยายความสัมพันธ์ในระบบประโยชน์ให้กว้างออกไป จนกระทั่งสมบูรณ์เป็นองค์รวมที่มีดุลยภาพที่แท้จริง และอันนี้ก็คือ การแก้ปัญหาแบบที่ทุกอย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ถ้าแก้ปัญหาถึงระดับนี้ ก็จะแก้ปัญหาของประเทศได้ และแก้ปัญหาระดับโลกก็ได้ด้วย และในการแก้ปัญหานี้ มนุษย์ก็มีความสุขในการแก้ปัญหาด้วย แล้วคนกับป่าก็จะอยู่กันอย่างเป็นมิตร มีความสนิทสนมอยู่ร่วมกันด้วยดี

ขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์และนิสิตทุกท่านได้มีน้ำใจเกื้อกูลด้วยกุศลจิต ได้มาที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรมนี้ และได้บำเพ็ญประโยชน์ ช่วยกันปลูกต้นไม้ ด้วยความมุ่งหมายให้เป็นป่า เป็นส่วนเสริมเพิ่มป่าที่มีอยู่นี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอให้กุศลเจตนาอันอำนวยการอันสงฆ์ที่ดีงาม ให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความร่มเย็นเป็นสุข ประสบความก้าวหน้าองงามและความสำเร็จในชีวิตการงาน เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมให้พร้อมพร้อม โดยทั่วกัน

๑๒๒

หน้าว่าง

ภาค ๒

คนไทยกับสัตว์ป่า^๑

วันนี้ ที่บริเวณสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ที่เขาสำโรงดง ยาง ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่าเขาดงยางนี้ มีการ “ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ”

ญาติโยมได้เดินทางมากันเป็นจำนวนมาก ประมาณสัก ๑๐๐ ท่าน และได้ร่วมกันสละแรงสละเวลา บำเพ็ญประโยชน์ เจ้าภาพใหญ่คือ สัตวแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย

การมาปลูกต้นไม้ในช่วงนี้ก็เหมาะ คือเป็นฤดูฝน เรียกว่าฤดู พรรษา อีก ๔ วันข้างหน้าก็จะเป็นวันเข้าพรรษา

การปลูกต้นไม้ในช่วงนี้จึงถือว่า เป็นฤกษ์งามยามดี เป็น นิमितหมายว่า ต้นไม้จะเจริญงอกงามเพราะได้ฝน

นอกจากทางสัตวแพทย์สมาคมฯ แล้ว ก็ยังมีหน่วยงานอื่นๆ มาร่วมด้วย ซึ่งอาตมภาพในฐานะผู้อยู่ที่นี่ ก็ขออนุโมทนาไว้ด้วย

หน่วยที่ร่วมกุศล ก็คือ สำนักงานปศุสัตว์ เขต ๒, กรมส่งเสริม คุณภาพสิ่งแวดล้อม, คณะศิษย์เก่าโรงเรียนสตรีกุหลาบธนบุรี

^๑ ธรรมเนียม ของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) แก่คณะผู้ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โดยมี ดร.สุรีย ภูมิภมร เป็นผู้ประสานงาน ที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาสำโรงดงยาง ต.หนองแห่น อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๘

ทั้งนี้ก็มีคณะอนุกรรมการวิจัยและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ และไม้โตเร็วเอนกประสงค์ สภาวิจัยแห่งชาติ เป็นฝ่ายประสานงานและบำรุงรักษาดูแล

ทั้งหมดนี้ อาจารย์ ดร.สุรีย ภูมิภมร ได้ประสานงานเป็นหลัก สำคัญอยู่ทาง “กองทุนป่าสายใจธรรม”

วันนี้ปลูกป่ากันไม่ใช่น้อยทีเดียว ได้ทราบว่าเป็นจำนวนต้นไม้ถึง ๒,๐๐๐ ต้น ในเนื้อที่ ๑๐ ไร่ และยังมีไม้ที่บริจาคไว้ซึ่งจะขยายได้เป็น ๑๕ ไร่

ด้วยเหตุที่สัตว์แพทยสมาคมฯ เป็นเจ้าภาพวันนี้ เพราะฉะนั้น ป่าส่วนนี้ก็จะเรียกชื่อว่าเป็น “ป่าสัตวแพทยสมาคมแห่งประเทศไทย” จะได้เป็นที่ระลึกหรือเป็นอนุสรณ์สืบไปภายหน้า

ดูเขาตงยางเป็นตัวอย่าง

ก็พอเห็นว่าสัตว์ป่าไปไหน

ป่าที่เขาตงยางนี้ความจริงเป็นป่าเก่า การที่เรามาปลูกกันครั้งนี้ เท่ากับมารื้อฟื้นของเดิม

ได้ยินว่า เมื่อก่อนนั้น เขานี้ พร้อมทั้งบริเวณโดยรอบ เป็นป่าดงดิบที่บใหญ่มาก ถอยหลังไปแค่สัก ๔๐ ปี ยังมีเสื่อ มีซ้าง เฉพาะบนเขานี้เอง ลุงเถาะซึ่งเฝ้าอยู่ที่นี้ อายุตอนนี้ ๗๐ ปีเศษ เล่าว่า เมื่อตอนหนุ่มๆ ถอยหลังไป อย่างที่ว่าเมื่อกี้ประมาณ ๔๐ ปี เวลาเย็นๆ มีฝูงวัวแดงลงมาตามซ้างเขาเพื่อกินน้ำกัน แสดงถึงสภาพของสถานที่บริเวณนี้ที่เป็นป่าเก่า

แต่สภาพป่านั้นได้หมดไปอย่างรวดเร็ว มีการทำลายโดยการหักร้างถางพง ทำไร่ไถนา และทำสวนกันหมด ปัจจุบันนี้ บริเวณรอบเขานี้ไม่เห็นป่าเลย ป่าเหลืออยู่บ้างแต่บนเขา ซึ่งเป็นป่าเล็กๆ

ความจริงตัวป่าเองแท้ๆ หมดไปแล้ว ส่วนที่เห็นนี้เป็นไม้รุ่นหลังที่เกิดงอกขึ้นมาใหม่ และเหลืออยู่เฉพาะบริเวณที่เรียกว่าเป็นป่าเล็กๆ อย่างที่ว่าแล้ว

ธรรมชาติป่า ย่อมคู่กับสัตว์ป่า ที่ไหนมีป่า ก็ย่อมมีสัตว์ป่า ที่ไหนมีสัตว์ป่า ก็ต้องมีป่า แต่ป่าที่นี้แทบจะไม่มีสัตว์ป่าเลย ถ้าจะมีอยู่บ้างก็คือนก นอกจากนกก็มีไก่ป่า ซึ่งยังได้ยินเสียงขันบ้าง ตอนนี้นิญาติโยมเอาไก่บ้านมาปล่อยมาก ก็เลยมีทั้งไก่ป่าและไก่บ้านขันกันทั้งวัน

นอกจากนั้นก็คงมีงู ซึ่งพอมีให้พบเห็นได้เรื่อยๆ เคยเดินไปเจองูกะปะ งูแมวเซาก็มี นอกจากนี้ที่ไม่มีพิษหรือมีพิษน้อยก็มีบ้าง อย่างงูเขียว และงูสิงห์ เป็นต้น งูเหลือมใหญ่ๆ ก็มี บางครั้งมากินไก่ ลิงก็มีสัตว์สองตัว ตอนนี้จะเหลืออยู่หรือไม่ก็ไม่แน่ใจ มันเคยลงมาแล้วลักกินพวกพืช เช่นผักทอง ที่ญาติโยมปลูกไว้

สัตว์ป่าอีกอย่างหนึ่งก็คือ กระจ่างป่า เมื่อสัก ๔-๕ ปีก่อนได้ยินว่ามีบ้าง เดียวนี้ไม่ได้เห็นร่องรอยเลย สงสัยว่าจะหมดไปแล้ว เพราะคนมายิงเอาไปกิน

เวลานี้มีป่า แต่ไม่จำเป็นต้องมีสัตว์ป่า เพราะว่าสัตว์ป่าถูกทำลาย ถูกคนกำจัดหมดไป

อาตมาไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องสัตว์ป่าเท่าไร วันนี้ทางคณะผู้ดำเนินการขอให้พูดเรื่อง “คนไทยกับสัตว์ป่า”

ญาติโยมมาปลุกป่า แต่ให้พูดเรื่องสัตว์ป่า ท่านที่มาปลุกป่า นั้นคือ สัตวแพทย์สมาคมฯ ซึ่งทำงานเกี่ยวกับการช่วยเหลือสัตว์ เป็นผู้มีความรู้เรื่องสัตว์ เมื่อมาปลุกป่าก็นึกถึงสัตว์ป่า ก็คงอยาก จะให้มีสัตว์ป่าคู่กับป่า จึงขอให้พูดเรื่องนี้

แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว อาตมาไม่ค่อยรู้เลยเรื่องสัตว์ป่า คงจะ พูดได้แต่ในแง่ที่ว่า เราจะช่วยกันอย่างไรเพื่อทำให้มีสัตว์ป่าเหลือ อยู่ต่อไป หรือเพิ่มขึ้นมา แต่เมื่อไม่ค่อยมีสัตว์ป่าเหลือไว้ อาตมาก็ ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องสัตว์ป่า

ทีนี้ ที่ว่าสัตว์ป่าหมดไปนั้น เพราะอะไร สัตว์ป่าหมดไปด้วย เหตุสำคัญ

ประการที่ ๑ ก็คือ คนไปล่า บ้างก็ล่าเป็นอาหารโดยตรง โดย เฉพาะชาวบ้านที่มายิงสัตว์ป่ากัน ทั้งที่สัตว์ป่าเหลือน้อยอยู่แล้ว บางทีบนยอดเขาก็มีปลอกกระสุนตกอยู่ ซึ่งแสดงว่าชาวบ้านมาล่า สัตว์เอาไปเป็นอาหาร

ประการที่ ๒ คือคนมาทำลายป่า โดยที่จะเอาไม้ไปก่อสร้าง อย่างน้อยก็เอาไปทำฟืน หรือเอาไปเผาถ่าน หรืออีกอย่างหนึ่ง คือ คนขยายที่ทำมาหากิน ซึ่งก็เป็นเหตุให้ป่าหมดไป เมื่อป่าหมดไป สัตว์ป่าก็ไม่มีที่อาศัย สัตว์ป่าก็ยอมหมดไปด้วย

จึงกลายเป็นว่า สัตว์ป่าหมดไปโดยตรง จากการที่ตัวมันเอง ถูกล่าบ้าง และหมดไปโดยทางอ้อม เนื่องจากที่อยู่อาศัยของมัน คือป่าหมดไป มันจึงไม่มีที่จะอยู่ รวมเป็น ๒ ประการ

ป่าที่นี้ แม้จะเกือบหมดไปแล้วก็ตาม แต่สัก ๔-๕ ปีมานี้ ได้ ฟืนฟู่ขึ้นมาบ้าง เหตุที่ฟืนตัวขึ้นมาก็เพราะปัจจัยอย่างแรก คือ

ญาติโยมขอรับรอง และชาวบ้านก็ได้ร่วมมือ ในเรื่องการเลิกเผาถ่าน

ก่อนที่พระจะมาอยู่ เมื่อ ๖-๗ ปีก่อน มีการเผาถ่าน การเผาถ่านนี้ไม่ใช่เรื่องเล็ก แม้มีไม่กี่คนเผาถ่าน แต่ต้นไม้ยังเล็กอยู่ ต้องตัดที่ละหลายต้น แม้แต่ตัดที่ละต้นมันก็ขึ้นไม่ทัน เพราะฉะนั้นก็มีแต่จะหมดไป ป่าจึงโหรงเหรงลงไปทุกที

พอชาวบ้านร่วมมือ ปรากฏว่าต้นไม้ก็ขึ้นงอกงาม และที่ขึ้นมาก ชักจะหนาแน่นอย่างที่เห็นในปัจจุบัน อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นความร่วมมือของชาวบ้าน ซึ่งน่าอนุโมทนา

ปัจจัยเสริมสร้างอย่างที่ ๒ ก็คือ ฝ่ายบ้านเมือง โดยเฉพาะฝ่ายปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำท้องถิ่น ที่มีความเอาใจใส่เพิ่มขึ้น และได้มาช่วยกันห้าม มาช่วยกันป้องกัน ไม่ให้คนมาเผาป่า ไม่ให้คนมาล่าสัตว์ ในส่วนนี้ก็เป็นปัจจัยในด้านเสริมสร้าง

แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการทำลายอยู่เหมือนกัน เช่น ในหน้าแล้ง รวดเดือนห้า ยังมีการเผาป่ากันอยู่บ้าง ซึ่งบางทีก็น่าตกใจ ไฟไหม้เป็นทางยาวเป็นกิโลเมตร บางครั้งพระที่วัดก็ไปยื่นดู กลัวจะถูกลามมาถึงวัด

ไฟที่เกิดขึ้นนี้ ได้ทราบว่าเป็นเนื่องจากเมื่อมีชาวบ้านมาดักจับสัตว์ บางทีเขาก็ใช้วิธีเผาไฟดักหรือล้อมไว้ เพื่อให้สัตว์หนีไม่ได้ เสร็จแล้วก็กลายเป็นการทำลายทั้ง ๒ อย่าง คือทั้งทำลายสัตว์ป่า และทำลายป่าไปพร้อมกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ป่าหมดไปเรื่อยๆ

ตอนนี้ เมื่อกำนัน และผู้ใหญ่บ้านเป็นต้น เอาใจใส่ดูแล ก็เป็นส่วนดีงาม ที่จะช่วยให้ป่านี้ฟื้นตัวขึ้นมา

ปัจจัยประการที่ ๓ ก็คือการปลูกป่าเพิ่มเติม อย่างที่ปลูกกันในวันนี้ โดยเฉพาะ ในการที่อาจารย์ ดร.สุรีย ภูมิภมร ได้ประสานงานให้มีการมาช่วยกันปลูกเป็นครั้งใหญ่ ๓-๔ ครั้งแล้ว

ครั้งที่แล้วก็ปลูกในพื้นที่ติดต่อกันกับที่ปลูกในวันนี้ คือปลูกมาแล้วถึง ๔๐ กว่าไร่ คราวที่แล้วได้ทราบว่าเป็นปลูกตั้งหมื่นต้น วันนี้คิดว่า ถ้าดินฟ้าอากาศช่วย ก็คงจะเจริญงอกงามดี

แต่เราก็มีอุปสรรคสำคัญ คือ ต้องยอมรับความจริงว่า บริเวณนี้แห้งแล้งมาก โยมมาตอนนี้เป็นฤดูฝน มีฝนบ้างแล้ว ที่จริงฝนก็ไม่มาก ที่นี้ฝนไม่ชุกเลย ยิ่งถ้ามาหน้าแล้ง จะแห้งแล้งมาก ไปไม้จะร่วงหล่น โหรงเหรงหมด จนป่านี้โกรัน

ต้นไม้บางที่ปลูกแล้วก็ทนมไม่ไหว อย่างทางด้านบนเขา ห่างจากนี้ไปนิดหน่อย ใกล้ศาลาที่เรียกว่าสายใจธรรม อาจารย์ ดร.สุรีย ได้ร่วมมือกันกับท่านที่มีจิตศรัทธามาปลูกต้นสัตบรรณหรือต้นตีนเป็ดไว้ โดยเอาต้นโตๆ มาปลูกไว้ ปลูกกันเมื่อปีก่อนโน้น แต่เมื่อผ่านแล้งปีที่แล้วทนมไม่ไหว ตายไปหลายต้น อันนี้เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย

ในส่วนที่เราปลูกกันนี้ ก็ต้องบำรุงรักษาอย่างจริงจัง ซึ่งต้องขออนุโมทนาคุณประจวบ แห่งสวนปาลาดกระทิง ที่มาเอาใจใส่ดูแลอยู่เรื่อย

ต้องยอมรับความจริงว่า ธรรมชาติแวดล้อมที่นี่ไม่อำนวยความแห้งแล้งเป็นอุปสรรคสำคัญ เป็นอันว่า มีปัจจัยทั้งฝ่ายส่งเสริม และฝ่ายตัดรอน ป่าของเราจะมีชะตากรรมอย่างไร ก็ต้องดูกันต่อไป

เขาดงยางนี้ อาจารย์ ดร.สุรีย บอกว่าเป็น ๑ ในบรรดา ๓๔ เขาของจังหวัดฉะเชิงเทรา หมายความว่า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีเขาอย่างนี้ ๓๔ เขา และใน ๓๔ เขานี้ เขานี้มีป่าทิ้งอกงามที่สุด

ขอให้นึกดูกันว่า ขนาดป่าที่ว่าดีที่สุดที่สุดในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในบรรดาป่าแห่งเขา ๓๔ ลูก ดีที่สุดยังเป็นอย่างนี้แล้ว ที่อื่นจะเป็นอย่างไร และไม่เฉพาะในจังหวัดฉะเชิงเทรา แม้จังหวัดอื่นในประเทศไทยก็คงเป็นอย่างนี้

นอกจากนี้ ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เคยมาบอกว่า เขาดงยางที่ญาติโยมนั่งกันอยู่นี้ เป็นเขาลูกที่ใกล้กรุงเทพฯ มากที่สุด อันนี้ก็ เป็นข้อมูลที่ควรทราบไว้ด้วย

วันนี้เรามาปลูกต้นไม้กันที่ภูเขากว้างที่ใกล้กรุงเทพฯ ที่สุด หมายความว่าจากกรุงเทพฯ เราอาจไปทางสระบุรี และโคราช เป็นต้น เมื่อวัดไปรอบกรุงเทพฯ ก็มาเจอเขานี้ใกล้ที่สุด

ทางป่าไม้เคยบอกว่า มีโครงการจะมาปลูกต้นไม้ บำรุงที่นี่ ให้เขานี้มีป่าทิ้งดงงาม นี่ก็เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของป่าในประเทศไทยนี้

เมื่อสัตว์เมืองเจริญขึ้นมา สัตว์ป่าก็ล้มหาย

ประเทศไทยนั้น เราอาจมองไปจากที่นี่เป็นตัวอย่าง อาตมาบอกเมื่อกล่าวบริเวณนี้เคยเป็นป่าใหญ่ แล้วก็หมดไปเพียงในเวลา ๓๐-๔๐ ปี ประเทศไทยทั้งหมดก็เป็นเช่นนี้

ถ้าเราจับเอาที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตัดตอนได้ มีสถิติบอกว่า ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าอยู่ประมาณ ๖๐% ก็เป็นธรรมดาว่า เมื่อมีป่ามาก สัตว์ป่าก็ย่อมมีมาก

นับจากปีสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๕ มาถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ ป่าเมืองไทยลดจาก ๖๐% เหลือ ๕๓% ยังมีป่า ๑๗๑ ล้านไร่ คือ ประมาณ ๒๐ ปี ลดลงเพียง ๗% แสดงว่าลดลงไปนิดเดียวเท่านั้นเอง

จากปี ๒๕๐๔ นั้น มาดูอีกทีหนึ่ง พ.ศ. ๒๕๒๘ ป่าเมืองไทยลดจาก ๕๓% เหลือเพียง ๒๙.๐๑% เหลือป่าอยู่เพียง ๑๓.๑ ล้านไร่ คือประมาณ ๒๔ ปี ลดลงไปมากมายถึง ๒๓.๐๓% เป็นการลดวูบวาบ น้อยลงไปรวดเร็วอย่างน่ากลัว

จากปี ๒๕๒๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นเวลา ๑๐ ปีนี้ ไม่ทราบว่าจะปาลดลงไปอีกเท่าไร สถิติว่า ในจำนวนป่าทั้งหมด เป็นป่าอนุรักษ์อยู่ ๑๕% รวมความว่า ป่าเมืองไทยเราขณะนี้ร่อยหรอมาก

๑ ดร.สุรีย ภูมิภมร แจ้งสถิติจากภาพถ่ายผ่านดาวเทียม ปี ๒๕๕๐ ป่าเมืองไทยเหลืออยู่ ๒๕.๖%

ในการที่ปากกับสัตว์ป่าร้อยหรือลงไปในนี้ ผู้ทำลายป่าและสัตว์ป่า หรือศัตรูสำคัญ คือใคร ถ้าตอบอย่างง่าย ๆ ก็คือ สัตว์เมือง

สัตว์ป่านั้นคู่กับสัตว์เมือง สัตว์เมืองคือใคร ก็คือ คน คนนี้แหละเป็นสัตว์เมือง แต่ที่จริงนั้น เดิมแต่คนเรานี้กับสัตว์ป่า ก็เป็นสัตว์ป่าด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเกิดมาเดิม มนุษย์ก็เป็นสัตว์ป่า ฉะนั้นถ้ามองในแง่ว่าเป็นสัตว์ป่าด้วยกัน ก็ต้องนับว่าสัตว์ป่าที่เรียกว่ามนุษย์นี้ร้ายที่สุด เพราะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำลายสัตว์ป่าชนิดอื่นให้ร้อยหรือหมดไป จนแทบจะเหลือแต่ตัวคนเดียว

ถ้ามองในแง่นี้จะเห็นว่า เมื่อเอาระยะสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นจุดกำหนด เราจะเห็นความจริงอย่างหนึ่งว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาแล้ว สัตว์เมืองเจริญมาก และสัตว์เมืองนี้มีความเจริญหลายด้าน ที่ทำให้สัตว์ป่าหมดไป

แต่ก่อนนั้น เราเรียกได้ว่าเป็นยุคสัตว์ป่า เพราะก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีสัตว์ป่ามาก แต่พอมาถึงยุคนี้ ก็กลายเป็นยุคสัตว์เมือง

สัตว์เมืองเจริญมากเพราะอะไร ปัจจัยสำคัญประการแรก ก็คือ ประชากรของสัตว์เมืองเพิ่มมากมายและรวดเร็ว ถอยหลังไปเมื่อปี ๒๔๕๔ ในที่นี้ก็คงยังไม่มีใครเกิดเลย หรือจะมีบ้างก็ไม่ทราบ ถ้าเกิดปี ๒๔๕๔ เดียวนี้จะอายุเท่าไร ก็ ๘๔ ปี ถ้าอยู่ปานนี้ก็อายุ ๗ รอบ ตอนปี ๒๔๕๔ นั้น ลองทายซิว่า ประเทศไทยมีประชากรเท่าไร ทายในใจแล้วเอาตมาก็จะเฉลย ปรากฏว่าตอนนั้นมีประชากรของประเทศไทย ๘ ล้านคน

ต่อมาประชากรไทยก็เพิ่มมากขึ้นๆ จนหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาถึง ปี ๒๔๙๐ กลายเป็น ๑๘ ล้านคน แต่ก่อนนี้มีเพลงปลุกใจร้องกันอยู่เสมอ ถึงเรื่องประเทศไทยมีประชากรอยู่ ๑๘ ล้านคน

ลองเทียบกันดู จากปี ๒๔๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ ประชากรไทยเพิ่มขึ้นจาก ๘ ล้าน เป็น ๑๘ ล้านคน คือใน ๓๖ ปี เพิ่มขึ้น ๑๐ ล้านคน

แต่จากปี ๒๔๙๐ มาถึงปีนี้ ๒๕๓๘ ประชากรประเทศไทยเพิ่มขึ้นจาก ๑๘ ล้าน เกือบจะถึง ๖๐ ล้านคนแล้ว คือใน ๔๘ ปี เพิ่มขึ้น ๔๒ ล้านคน นี่แหละประชากรที่เรียกว่าสัตว์เมือง ได้เพิ่มขึ้นมากมายเหลือเกิน

เมื่อประชากรเพิ่มมาก เราก็ขยายที่ทำกิน และพร้อมกันนั้นก็มีการพัฒนาประเทศ มีการสร้างสรรค์ความเจริญ ก็ใช้ไม่มาก จึงมีการตัดไม้ ทำลายป่า เพื่อหาที่ทำกิน สร้างบ้านเมือง ทำถนนหนทาง และเอาไม้มาใช้

ไม่เฉพาะใช้ในประเทศไทยเท่านั้น ยังมีการค้าขาย รวมทั้งการตัดไม้ส่งไปนอกประเทศเป็นสินค้าอีกด้วย ความต้องการไม้มากทั้งในประเทศและนอกประเทศ ก็ทำให้มีการทำลายแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่า คือทำลายป่าไปมากมาย

สิ่งที่มาช่วยส่งเสริมการทำลายป่าหรือสัตว์ป่า ก็คือเทคโนโลยี มนุษย์ยุคนี้เจริญด้วยเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก สัตว์เมืองมีเทคโนโลยีที่จะทำลายทั้งสัตว์ป่า และป่า

ยกตัวอย่าง ถ้าจะทำลายสัตว์ป่า เราก็มีปืนที่จะไปล่าสัตว์ได้สำเร็จอย่างง่ายดายและรวดเร็ว สามารถยิงทีหนึ่งๆ ได้มาก ทีนี้ถ้า

จะทำลายป่าก็เช่นเดียวกัน เรามีเทคโนโลยีที่เจริญ แต่ก่อนต้องใช้
เลื่อยมือ แล้วก็ขวาน ต้นไม้ใหญ่ๆ กว่าจะตัดเสร็จ ว่ากันหลายวัน
แต่เวลานี้เรามีเลื่อยไฟฟ้า แม้แต่ต้นไม้ใหญ่ที่เจริญขึ้นมาใช้เวลา
เป็นร้อยปี เราตัดไม่กี่นาทีก็หมด

ฉะนั้น ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีก็เป็นส่วนสำคัญอย่าง
หนึ่ง ที่ทำให้การตัดไม้ทำลายป่า และการทำลายสัตว์ป่าได้ผลรวดเร็ว
เร็วมาก

เพราะเหตุที่ป่าและสัตว์ป่าลดหายไปอย่างรวดเร็ว ต่อมา
คนเราก็เห็นภัยอันตรายที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพราะป่าเป็นแหล่ง
ธรรมชาติที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ถ้ามีแต่ความแห้งแล้ง
มนุษย์ก็จะขาดแคลนอาหาร เป็นต้น ดินฟ้าอากาศก็จะแปรปรวน
และยิ่งมาถึงสมัยนี้ ภัยอันตรายจากการที่ธรรมชาติแวดล้อมเสื่อม
โทรมและทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ก็ปรากฏชัดขึ้นทุกที

เมื่อคนเห็นภัยอันตรายมาถึงตัวแล้ว ก็เห็นความสำคัญของ
ป่า จึงพยายามที่จะหาทางอนุรักษ์ป่าพร้อมทั้งสัตว์ป่าไว้

มนุษย์จะทำอย่างไร มนุษย์ก็ต้องหันมาสู้กับมนุษย์ด้วยกัน
เอง หมายความว่า ตอนนี้ สัตว์เมืองต้องมาสู้กับสัตว์เมือง เพื่อจะ
ช่วยเหลือป้องกันป่าและสัตว์ป่าไว้ เช่น มีการออกกฎหมายแผ่นดิน
ดินมาป้องกัน ให้สัตว์เมืองไม่ไปตัดไม้ทำลายป่าและไม่ไปยังสัตว์
ป่า

นอกจากออกกฎหมายแล้วทำอะไร ก็ตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบ
ผิดชอบเป็นการใหญ่ ตอนนี้จึงเกิดมีสิ่งๆ โบราณไม่เคยมี โบราณ

คงไม่เคยต้องออกกฎหมายมารักษาป่า ไม่เคยมีการตั้งหน่วยงานมารักษาป่า โบราณไม่เคยต้องมาเอาใจใส่ในเรื่องนี้

ยกตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เป็นปีแรกที่มี พรบ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า และปี ๒๕๐๔ ก็มี พรบ. อุทยานแห่งชาติ ต่อมาก็มีการตั้งกองอนุรักษ์สัตว์ป่าในปี ๒๕๑๘

จากนั้นก็มีการประกาศจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า มีการออกระเบียบการห้ามส่งสัตว์ป่าออกนอกราชอาณาจักร เป็นต้น

เรื่องนี้ในรายละเอียดไม่ต้องพูด เพราะอาตมาไม่ชำนาญอะไร มีท่านที่เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ที่เราจะหาความรู้หรือข้อมูลได้ทั้งมีหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ และมีหนังสือตำรับตำราอาตมายกมาพูดเพียงให้เห็นว่า มนุษย์เราได้เริ่มเห็นความสำคัญของป่าและสัตว์ป่า จึงมีการคุ้มครองป้องกันขึ้น

เรื่องที่ยากจะตั้งเป็นข้อสังเกต และเป็นความรู้ที่น่าสนใจดังที่ได้ยกมาพูดนิดๆ หน่อยๆ ก็คือเรื่องของอุทยานแห่งชาติ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพืชพรรณและสัตว์ป่า อาจจะต้องเป็นคำถามสำหรับทดสอบความรู้รอบตัว เช่น อาจจะมีคำถามขึ้นมาว่า อุทยานแห่งชาติแห่งแรกคือที่ไหน ตั้งขึ้นเมื่อไร

คำถามที่หนึ่ง ถ้าจะเฉลย ก็ตอบว่า ตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ อุทยานแห่งชาติสถานที่แรกคือที่ไทรโยค คือเขาใหญ่ และต่อมาแห่งที่ ๒ ลองทลายชิตที่ไทรโยค ก็ปีเดียวกันนั่นเอง ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ คือที่ภูกระดึง

ต่อไปลองทนายซี ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ เอาแค่นี้ก็พอแล้ว มากนักก็เกินจำเป็น แห่งที่ ๓ ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ คือ อุทยานแห่งชาติเขาสามร้อยยอด แล้วต่อมาข้ามอีก ๖ ปี จึงได้ตั้งแห่งที่ ๔ คือ ปี ๒๕๑๕ อุทยานแห่งชาติเขาน้ำหนาว แล้วมาปี ๒๕๑๗ คืออีก ๒ ปีต่อมา หลังจากตั้งบนแผ่นดินมานานแล้ว ก็ออกไปตั้งนอกแผ่นดินบ้าง ที่ไหนดี ก็ที่เกาะตะรุเตา

นี่เป็นความรู้รอบตัว เพื่อว่าจะไปทายกัน ถ้าอาตมาได้ข้อมูลมาผิด โยมว่าตาม ก็ตอบผิดด้วย

เวลานี้มีสถิติที่น่าสนใจนิดหน่อยคือ เมื่อปี ๒๕๓๑ มีอุทยานแห่งชาติทั้งหมดไม่ใช่ร้อย เพียงตั้งแต่ปี ๒๕๐๕ มาถึง ๒๕๓๑ ปรากฏว่ามีอุทยานแห่งชาติเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน ๕๒ แห่ง รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมดถึง ๑๖.๗ ล้านไร่ และตอนนั้นกำลังเตรียมการจัดตั้งอีกแห่งหนึ่ง

นอกจากอุทยานแห่งชาติแล้ว ก็ยังมีสถานที่สำคัญที่จะรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้อีก ๒๘ แห่ง และมีเขตห้ามล่าสัตว์อีก ๓๘ แห่ง มีวนอุทยานอีก ๓๕ แห่ง นอกจากนี้ยังมีสวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ และอะไรต่างๆ อีก แสดงว่าเมืองไทยเราได้พัฒนาในเรื่องนี้มาก

เวลานี้เรามีป่าประเภทต่างๆ เอาไว้สำหรับรักษาสัตว์ป่าในบ้านเรามากมายหลายประเภทหลายชนิด แต่ทั้งๆ ที่ได้พยายามตั้งกันขึ้นมาอย่างนี้ เจ้าหน้าที่ก็ยังยอมรับว่า ถึงแม้เราจะได้มีการจัดตั้งหน่วยราชการขึ้นมาคุ้มครองช่วยเหลือสัตว์ป่า ถึงแม้จะมีสถานที่จัดไว้เฉพาะ เช่น อุทยานแห่งชาติ เพื่อรักษาป่าและสัตว์

ป่า และยังมีกฎหมายคุ้มครองป้องกันอีกด้วย ก็ยังปรากฏว่า ไม่สามารถหยุดการทำลายป่าและสัตว์ป่าได้

เป็นที่น่าสังเกตและเป็นที่น่าเสียดายด้วยว่า ทั้งๆ ที่เราเพียรพยายามขนาดนี้ ป่าและสัตว์ป่าก็เหลือน้อยและร่อยหรอลงไปทุกที เจ้าหน้าที่เองก็ยังยอมรับเลยว่า สู้ไม่ไหว

เป็นอันว่า ในเมืองไทยนี้ การทำลายป่าและสัตว์ป่าก็ยังมียุ่ยเรื่อยไป ป่าที่ว่างลดน้อยลงแล้ว ก็จะมียิ่งลดน้อยลงไปอีก และการที่เรามาปลูกกันจะตันหรือเปล่า หลายคนคงบอกว่าไม่ทันหรอก การทำลายนั้นไวกว่าเราที่มาสรางได้ที่ละชนิดหนึ่งๆ เราทำได้ทีละคืบ แต่เขาทำลายทีละวา ฉะนั้นจึงไม่ทันกัน

เวลานี้ขอความรู้รอบตัวอีกสักข้อหนึ่งว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยอยู่ที่ไหน เฉลยก็คือ พุงใหญ่บนเรศวรรณ และห้วยขาแข้ง ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด ๔,๘๓๑ ตารางกิโลเมตร ที่ว่าใหญ่ที่สุดนั้น ตอนนี้อยู่จะรักษาความใหญ่ไว้ได้เท่าไร เพราะในเวลาแต่ละชั่วโมงที่ผ่านมา คนไทยเราก็กินป่า และทำลายสัตว์ป่ากันไปตลอดเวลา

สิ่งที่สำคัญมากอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่า นอกจากจำนวนสัตว์ป่าจะลดลงแล้ว บางชนิดยังสูญพันธุ์ด้วย

ตอนนี้จะขอความรู้รอบตัวอีกสักข้อหนึ่งว่า สัตว์ป่าอะไรที่มีอยู่เฉพาะในประเทศไทยแห่งเดียวในโลก และเวลานี้สัตว์ป่าชนิดนั้นสูญพันธุ์ไปแล้ว คำตอบคือ สมัน แต่ก่อนนี้ สมันมีมาก แถวรังสิตก็มี แต่เวลานี้หมดไปแล้ว

นอกจากนั้นก็ยังมีพวกสัตว์ป่าอื่น ที่หมดไปจากประเทศไทย แต่พอดียังเหลือที่อื่นบ้าง เช่น พวกแรด กระซู่ ละอง ละมั่ง สัตว์ป่าพวกนี้หมดจากประเทศไทยแล้ว

นอกจากสัตว์ป่าจะร่อยหรอลงไปแล้ว สัตว์อื่นๆ ก็มีจำนวนน้อยลง แล้วก็ส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนนั่นเองที่ทำลายสัตว์ไป

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่น นกลดน้อยลงเพราะอะไร เหตุหนึ่งก็คือ การที่คนเราทำเกษตรกรรม มีการใช้สารเคมี ซึ่งทำให้เป็นพิษ นกมากินพวกสัตว์ คือหนอนต่างๆ ที่มีพิษแล้ว นกก็ตายหรือบ้างก็อาจถึงกับสูญพันธุ์

ยังมีภัยอันตรายอื่นที่กลับมาถึงคนอีก เช่น คนเราทำลายสัตว์ป่า เช่น ฆ่า งู เจ้างูนี้มันกินหนู เช่น หนูในนา พอหมดไป ไม่มีงูมากินหนูนา หนูนาก็เจริญแพร่พันธุ์กันใหญ่ แล้วมันก็มากัดกินต้นข้าว ก็มนุษย์เองนั่นแหละที่ได้รับผลร้ายจากการกระทำของตัวเอง ฉะนั้น เวลานี้จึงเป็นปัญหาที่พันกันไปหมด

ทางชาติบ้านเมืองมองเห็นปัญหาและความสำคัญในเรื่องนี้ ก็ได้ดำเนินการสงวนพันธุ์สัตว์ต่างๆ เวลานี้ ทางกรมได้กำหนดสัตว์คุ้มครอง โดยห้ามหรือจำกัดการล่าหรือการค้าขายมากมายถึง ๒๒๘ ชนิด แต่ถึงอย่างนั้นก็ป้องกันไม่ไหว

ที่ว่ามานี้ก็เป็นความรู้ต่างๆ ที่พวกเราคนไทยควรจะทราบเกี่ยวกับบ้านเมืองของตัวเอง ถ้าต้องการรู้เพิ่มเติมก็มีตำราเยอะแยะ และมีผู้เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งมีหน่วยราชการที่รับผิดชอบ อาตมาบอกแล้วว่าไม่ได้มีความรู้อะไรในเรื่องนี้ เพียงแต่ยกเอาเรื่องราวข้อมูลที่น่าสนใจมาเล่าให้กันฟัง

แต่อย่างน้อย เราควรช่วยกันกระตุ้นให้คนไทยสนใจและหันมาเหลียวแลเรื่องป่า และสัตว์ป่ากันบ้าง

ถ้าสัตว์เมืองยังโหด ป่าก็ต้องหด สัตว์ป่าก็ต้องหาย

ทีนี้เรามาดูเรื่องการทำลายป่าและสัตว์ป่า ว่าเขาทำลายด้วยวิธีใดบ้าง เมื่อकिनี้ ได้พูดไปให้เห็นเค้าคร่าวๆ แล้ว ตอนนี้มีสรุปกันดูซิว่า การทำลายสัตว์ป่านี้เกิดจากเหตุปัจจัยอะไร ท่านแบ่งโดยย่อไว้ ๒ อย่าง คือ ทำลายโดยตรง กับ ทำลายโดยอ้อม

ทำลายโดยตรงคือ การฆ่าสัตว์ป่านั้นเอง ส่วนทำลายโดยอ้อม ก็คือ ทำลายที่อยู่อาศัยของมันด้วยการทำลายป่า

ทีนี้คนทำลายสัตว์ป่า ที่ว่า ทำลายโดยตรง ทำลายอย่างไรบ้าง ที่เห็นได้ชัดๆ ก็คือ **ล่าเป็นอาหาร** เช่น สมัน แม้จะไม่อยู่ในป่าก็คงจะหมดไปเพราะเป็นอาหารนั่นเอง ส่วนสัตว์ในป่า เช่นพวกกระท่ายป่า ก็หายากแล้ว อย่างที่พูดเมื่อกี้ ไม่แน่ว่าเวลานี้ที่เขานี้เหลือหรือไม่ ทั้งที่เมื่อมาอยู่ใหม่ๆ ประมาณ ๗ ปีมาแล้ว ยังมีกระท่ายป่า นี้เป็นตัวอย่างง่ายๆ ชาวบ้านมาหามาจับมายิงเอาไปกิน ก็ทำให้สัตว์ป่าหมดไป การล่าเป็นอาหารนี้จึงเป็นสาเหตุอย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง แม้จะไม่เอาเป็นอาหาร แต่ **ล่าเอาอวัยวะ** ของมันไปทำเป็นเครื่องประดับบ้าง ทำเครื่องใช้ไม้สอย และอุปกรณ์ต่างๆ เช่น งาช้าง เขากวาง หนังเสือ เวลานี้มีการล่าเสือเพื่อเอา

หนังและตัวไปทำเครื่องประดับตามบ้าน คนต้องการงาช้างเป็นเหตุให้ฆ่าช้างทั้งตัว ต้องการเขากวางเป็นเหตุให้ฆ่ากวางทั้งตัว ต้องการหนังเสือเป็นเหตุให้ฆ่าเสือทั้งตัว อย่างนี้ก็ทำให้สัตว์เหล่านั้นต้องหมดไป

อีกอย่างหนึ่งคือ *กีฬาล่าสัตว์ หรือเล่นสนุก* มองเห็นการล่าสัตว์เป็นเรื่องสนุกสนาน สมัยก่อนมีกีฬาล่าสัตว์ สมัยนี้เลิกไปแล้ว ถอยหลังไปเมื่อระยะเวลาสงครามเล็กใหม่ๆ ก็ยังมีการล่าสัตว์

เคยมีเด็กนักเรียนถามอาตมา เด็กมองจากสภาพปัจจุบันบอกว่า ฝรั่งเศสเขาดีนะ เขาคงจะมีวัฒนธรรมไม่ฆ่าสัตว์ เขามีเมตตากรุณา แต่คนไทยเราเป็นอย่างไรไม่รู้ ไม่มีเมตตากรุณา ชอบล่าสัตว์มาก

ที่จริงฝรั่งนี้แหละตัวดี ถอยหลังไปเมื่อก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใหม่ๆ ฝรั่งเศสล่าสัตว์อย่างกะอะไร ฝรั่งเศสแหละเป็นผู้นำและอาจจะทำให้คนไทยพลอยนิสัยเสียด้วย พอถึงช่วงเวลาพักผ่อน ฝรั่งเศสที่มาเป็นคนชั้นสูงอยู่ในเมืองไทย รวมทั้งนักเผยแพร่ศาสนา อย่างที่เรียกว่ามิชชันนารี หรือหมอสอนศาสนา ก็พาเอาวัฒนธรรมจากประเทศของตนมาปฏิบัติในบ้านเมืองอื่น บางท่านจึงมีนิสัยชอบสนุกสนานออกปาล่าสัตว์

อย่างเช่น ดร.บัลค์เลย์ (Dr. L.C. Bulkley) ซึ่งเป็นหมอสอนศาสนาที่ได้บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือคนไทยไว้มากในด้านการแพทย์ ประมาณ ค.ศ. 1908 (พ.ศ. ๒๔๕๑) เป็นต้นมา ก็มีชื่อเสียงทั้งในด้านที่เป็นหมอผ่าตัดตา และเป็นนักล่าสัตว์ขนาดใหญ่ (big-game hunter) ด้วยพร้อมกัน

ทั้งนี้เพราะลัทธิศาสนาวัณธรรม (รวมทั้งปรัชญาสำนักใหญ่ๆ) ของตะวันตก ยอมรับ หรือไม่ก็สนับสนุนเรื่องนี้

สำหรับคนไทยก็คงเดินรอยตามอย่างฝรั่ง โดยเฉพาะชาวบ้านไทยก็อาจจะติดสอยห้อยตามไปเป็นลูกมือและลูกหาบ เป็นไปได้ไหมที่คนไทยมีนิสัยรังแกสัตว์ ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการเอาอย่างฝรั่งที่ไปล่าสัตว์ อันนี้เพียงตั้งเป็นข้อสังเกตไว้

เป็นที่รู้กันอยู่ว่า มนุษย์สมัยโบราณก็ออกป่าล่าสัตว์เป็นอาหาร โดยเฉพาะชาวตะวันตก อารยธรรมของเขาเจริญขึ้นมาทีหลังตะวันออกนาน เพราะฉะนั้น ระยะเวลาที่เป็นนักล่าสัตว์จึงอยู่ในประวัติศาสตร์ที่ไม่นานไกลนัก เมื่อเจริญขึ้นมาถึงยุคเกษตรกรรมแล้ว และหมดความจำเป็นที่จะต้องล่าสัตว์เป็นอาหาร ก็เกิดความนิยมเอาการล่าสัตว์เป็นกีฬา

ในสมัยโบราณก่อนโน้น การล่าสัตว์เป็นกีฬาของพระราชา มหาอำมาตย์ ผู้มีทรัพย์สินสมบัติและเวลาว่างมาก แม้เมื่อฝรั่งเจริญขึ้นแล้ว กีฬาล่าสัตว์ก็เด่นอยู่ในหมู่กษัตริย์ในยุโรป

บางพระองค์มีประวัติแสดงความสามารถจึกไว้ เช่น พระเจ้าอ็อลดเตอร์ จอห์น ยอร์จ ที่ ๒ แห่งแซกซัน (ครองราชย์ ค.ศ. 1656-80 = พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๒๓) ทรงล่ากวางแดงได้รวมหมดถึง ๔๒,๖๔๙ ตัว

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ แห่งฝรั่งเศสก็โปรดกีฬาล่าสัตว์มาก เพียงใน ค.ศ. 1726 (พ.ศ. ๒๒๖๙) ปีเดียว เสด็จออกล่าสัตว์ถึง ๒๗๖ วัน

พระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียก็ไม่เบา คราวหนึ่งเสด็จออกล่าสัตว์ ครั้งเดียวต่อกัน ๑๒ วัน ทรงยิงกวางเอลค์ (elk) ได้ ๓๖ ตัว กวาง สแตก (stag) ๕๓ ตัว กวางโรบัค (roebuck) ๓๒๕ ตัว กระติง ๔๒ ตัว และวัวป่า ๑๓๘ ตัว

กีฬาล่าสัตว์เป็นเรื่องบันเทิงสามัญสำหรับชาวยุโรปที่เป็นผู้ดี มีฐานะ ไม่ว่าจะหญิงว่าชาย ไม่ว่าจะชาวบ้านหรือนักบวช

เมื่อชาวยุโรปมาอเมริกา ความนิยมล่าสัตว์ก็ยิ่งแพร่ขยาย จนถึงขั้นที่ในยุคนุกเบิกมีคิดว่า “ทุกคนเป็นนักล่า” เด็กชายพอ บรรลุนิติภาวะ เขาก็ให้ปืนไว้ล่าสัตว์

เมื่อฝรั่งออกล่าอาณานิคม อย่างในอาฟริกา สมัยปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 19 ตอนแรกก็ล่าสัตว์เป็นอาหาร ต่อมา พอเข้าใจ ครอบความเป็นใหญ่ได้แล้ว การล่าสัตว์ก็กลายเป็นกีฬา ล่ากันจน ในอเมริกาเหนือทั้งทวีป แม้แต่สัตว์ที่มีมากมายดาษดื่นอย่าง กระติงก็จะหมดสิ้น แทบสงวนพันธุ์ไม่ทัน

ตอนฝรั่งขึ้นฝั่งทวีปอเมริกา ประมาณว่ามีกระติงในทวีป อเมริกาเหนือ ๖๐ ล้านตัว แต่พอถึงยุคที่ฝรั่งมุ่งหน้าตะวันตก พห อารยธรรมสมัยใหม่แผ่ขยายไปยังฝั่งแปซิฟิก ฝรั่งผ่านไปไหน พบ กระติงมากมาย ก็ล่าฆ่าอย่างสนุกมือ กว่าที่จะถึง ค.ศ. แฉงๆ 1900 กระติงก็แทบเหี้ยนแผ่นดิน (*Funk & Wagnalls New Encyclopedia* ว่า ปี 1895 คือ พ.ศ. ๒๔๓๘ ทั้งอเมริกาเหลืออยู่ ๔๐๐ ตัว)

การล่ากระติงนี้แหละ เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ก่อความ เป็นศัตรูกันระหว่างฝรั่งกับอินเดียนแดง สำหรับกระติงนี้ ยังสงวน

พันธุ์ไว้ได้ แต่ที่ล่ากันจนสูญพันธุ์ก็มี เช่น นกพิราบชนิดหนึ่งที่เรียกว่า passenger pigeon (ไม่ใช่ชนิดที่ใช้เป็น messenger) ซึ่งเคยมีมากมายหลายพันล้านตัวในอเมริกา เวลานี้หาไม่ได้แล้ว

ในเอเชีย เมื่อฝรั่งมายึดอาณานิคมได้แล้ว ก็ฟาล่าสัตว์ก็เป็นไปตามนิยมของเขา แต่เมื่อเทียบกับการล่าในอเมริกาและแอฟริกาแล้ว ก็ฟาล่าสัตว์ของฝรั่งในเอเชียอยู่ในขอบเขตจำกัดกว่ามาก (ขนาดที่ว่าเบาหน้อยก็ทำเอาสัตว์ป่าสำคัญบางชนิด เช่น เสือ และ แรด ในเอเชีย แทบสูญพันธุ์)

ที่เล่าเรื่องของฝรั่งมานี้ ก็ว่าไปตามหนังสือของฝรั่งนั่นเอง โดยเฉพาะ *Encyclopaedia Britannica* ท่านผู้ใดจะอ่าน ก็อาจจะดูที่คำว่า “hunting” และคำเฉพาะเช่น “bison”

ความนิยมในกีฟาล่าสัตว์ของฝรั่งนี้ ถ้าจะเรียกว่าเป็นวัฒนธรรม ก็คงต่างกันมากกับวัฒนธรรมไทย ขอออกตัวก่อนว่าอาตมาไม่มีความรู้เรื่องคนไทยกับการล่าสัตว์ และถ้าจะค้นหาเอกสารมาพูดกัน ก็หายาก และคงต้องใช้เวลามากทีเดียว

แต่เท่าที่นึกได้ คนไทยดูเหมือนจะไม่มีค่านิยมในเรื่องนี้ (ไม่เป็นวัฒนธรรม) แม้แต่พระมหากษัตริย์ จะทรงล่าสัตว์ (หรือจับสัตว์) ก็มักเป็นเรื่องเฉพาะกิจ คือทำเฉพาะครั้งเฉพาะคราวด้วยความมุ่งหมายพิเศษ เช่น จับเอาช้างมาใช้งาน หรือเอาไว้รบทัพจับศึก หรืออย่างทีพระพันวษา ทรงบัญชาให้ขุนไกร บิดาของขุนแผน ล้อมฝูงกระบือ เป็นต้น (ซึ่งก็ไม่ใช่การล่า)

ส่วนชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไป ก็มีแต่การล่าเป็นอาหาร

โดยส่วนมากเป็นความจำเป็นในการเลี้ยงชีพ ถ้าทำจริงทำจ้งก็เป็นพราน ซึ่งก็ไม่ใช่อาชีพที่นิยมกัน

สำหรับชาวบ้านทั่วไปก็มีแต่คำว่า "ยิงนกตกปลา" ซึ่งเขามักใช้พูดในเชิงติเตียน ใครชอบยิงนกตกปลา ทั้งที่เป็นการเบียดเบียนแค่สัตว์ตัวเล็กๆ น้อยๆ ก็มักเป็นที่รังเกียจ

เวลานี้มีการตกปลาเป็นการสนุกหรือพักผ่อน ทำนองว่าเป็นกีฬา ซึ่งเป็นการตามแนวทางของฝรั่งที่ถึงกับผลิตเบ็ดตกปลาด้วยเทคโนโลยีขั้นสูงเลยทีเดียว

ได้ยินว่า บางคนถึงกับบอกว่า การตกปลาเล่นเป็นวิธีฝึกสมาธิอย่างหนึ่ง ซึ่งก็มีส่วนถูก เพราะในการที่จะทำอะไรให้ได้ผล ก็ต้องอาศัยสมาธิทั้งนั้น อย่างใจเราเข้าไปล้นบ้านผู้คน แล้วจับเจ้าบ้านและคนในบ้านมัด แล้วดึงปืนยิงเป้าที่ละคน บอกว่าได้ฝึกสมาธิ ก็เป็นความจริง เพราะยิงด้วยสมาธิจึงจะแม่น แต่เมื่อวิธีฝึกสมาธิที่ดีๆ ซึ่งสร้างสรรค์ ไม่ทำให้ใครอื่นต้องทุกข์ยาก ก็มีอยู่มากมาย ทำไมจะต้องมาเลือกวิธีที่ทำคนอื่นให้เดือดร้อน

ฝรั่งได้เห็นภัยอันตรายก่อนคนไทย เขาเห็นโทษของการล่าสัตว์ และทำลายสัตว์ป่า เวลานี้ฝรั่งเลิกล่าสัตว์และเอาใจใส่ในการสงวนพันธุ์สัตว์ป่า มีการตั้งองค์กรต่างๆ พร้อมทั้งวางกฎเกณฑ์กติกากันขึ้นมามากมาย เพื่อจะคุ้มครองสัตว์ป่า ก็เลยกลายเป็นว่าฝรั่งนี้คล้ายๆ มีเมตตากรุณา เอาใจใส่เรื่องสัตว์ป่ามาก

แต่ที่จริง ฝรั่งนั้นเป็นตัวอย่งนำในเรื่องการล่าสัตว์เล่นเป็นการสนุกสนานเลยทีเดียว แต่ข้อดีของเขาก็คือ เวลาถูกรู้ขึ้นมา เขา

ก็ทำอย่างเอาจริงเอาจังมาก (เพราะเวลาล่า ก็ล่ากันจริงจังมาก เวลาแก่ ก็เลยต้องจริงจังมากด้วย)

อนึ่ง คงเป็นเพราะกระแสเก่าของเขาในการล่านั้นแรงมาก การป้องกันแก้ไขจึงต้องระดมใช้มาตรการที่แรงอย่างทันกันด้วย เราจึงเห็นได้ว่าระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย และการจัดตั้งต่างๆ ในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เริ่มต้นมาจากเมืองฝรั่งแทบทั้งสิ้น

นอกจากเล่น รังแก สนุกสนานเป็นกีฬาแล้ว ก็คือ การ**ทำเป็นสินค้า** ด้านนี้ก็สำคัญมาก การค้าสัตว์ป่ากลายเป็นธุรกิจไปเลย มีการลักลอบค้าสัตว์ นำสัตว์ส่งออกนอกประเทศ นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้เกิดการลักลอบล่าสัตว์จำนวนมาก

นอกจากนั้น ภายในประเทศของเราเอง ก็มีการจับมาขาย ตลาดนัด เป็นต้น และส่งร้านขายอาหาร มีการขายสัตว์ป่า ขายอาหารป่า แถมยังมีการชักจูง โฆษณา

บางทีมีคนมาจากต่างประเทศ เพื่อมากินเนื้อสัตว์ป่าที่เมืองไทย แทบทุกท่านคงทราบข่าวกันดี เป็นพวกชาวต่างประเทศที่อยากมากินอู้งานหมี่ของไทย มากินดิงู

แม้แต่คนไทยเอง บางทีก็ชอบกินอะไรต่างๆ ที่เป็นของแปลกประหลาด แม้ว่าจะต้องการกินเพียงอวัยวะส่วนเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นเหตุให้ต้องทำลายสัตว์ป่า ต้องฆ่าสัตว์ป่าทั้งตัวเพื่อให้ได้อวัยวะเล็กๆ น้อยๆ มา นี่เป็นเรื่องของการทำลายโดยตรง คือการทำลายที่ตัวสัตว์

ที่นี้ ทำลายโดยอ้อม ก็คือ ทำลายป่าซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ที่เห็นง่าย ๆ ก็คือ ชาวบ้านบุกรุกป่าหาที่ทำกิน อาจเป็นชาวบ้านที่ยากจน ตลอดจนกระทั่งถึงคนภูเขา คือชาวเขาพากันทำลายหักล้างถางพงเพื่อจะทำไร่ ปลูกต้นไม้ ปลูกพืช ทั้งปลูกกินเอง และทั้งปลูกเป็นสินค้า เป็นการบุกรุกป่า ก็ทำให้ป่าค่อย ๆ หดไป เป็นสาเหตุสำคัญแบบเป็นลำดับขั้นที่ใหญ่มาก

นอกจากนั้นก็คือการตัดไม้ เนื่องจากมีการค้าไม้กันมากมาย ทั้งไม้ถูกต้องและไม่เถื่อน และการเผาป่า แม้แต่เพียงเพื่อล่าสัตว์

อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ การพัฒนาบ้านเมือง การที่คนเราพัฒนาบ้านเมือง มีการตัดถนนหนทาง สร้างเขื่อน เป็นต้น ก็เป็นเหตุหนึ่งของการทำลายป่า

เวลาตัดถนนที่หนึ่ง ก็ต้องทำลายป่าไปส่วนหนึ่ง แต่ไม่ใช่เฉพาะตัดถนนเท่านั้น การทำลายป่าเพื่อตัดถนนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่พอถนนเข้าไปแล้ว คราวนี้ละก็กลายเป็นว่า ถนนนั้นนำมาซึ่งการทำลายป่าอย่างกว้างขวางออกไป ถ้าตัดป่าเฉพาะส่วนที่ทำถนนคงไม่เท่าไร แต่ถนนนั้นกลายเป็นต้นเหตุที่มีผลในการทำลายป่าเพิ่มขยายออกไปอีกหลายเท่า

เมื่อมีการสร้างเขื่อนพัฒนาบ้านเมืองที่หนึ่ง ก็เป็นปัญหาใหญ่มาก ดังที่มีการคัดค้านกัน เวลาสร้างเขื่อนที่หนึ่ง ปากก็ต้องถูกน้ำท่วมไปมากมาย แล้วบางทีก็มีปัญหาอื่นติดตามมา เยอะแยะหมด จะให้ได้ประโยชน์ด้านหนึ่ง ก็ไปเสียประโยชน์อีกด้านหนึ่ง หรือหลาย ๆ ด้าน อย่างน้อยก็ทำให้คนแตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งก็จะสร้างเขื่อน อีกฝ่ายหนึ่งก็คัดค้าน โดยที่ทั้งหมดนี้เป็น

เรื่องเป็นปัญหาของมนุษย์ทั้งสิ้น

ตลอดจนวิธีการเกษตรสมัยใหม่ ที่พูดไปแล้วเมื่อกี้ คือการใส่สารเคมีกำจัดแมลงและศัตรูพืช ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ป่า เช่นนก ตายไป เป็นเรื่องของการทำลายสัตว์ป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ถ้าสัตว์เมืองไม่พัฒนาจิตใจ

ใครๆ ก็ช่วยสัตว์ป่าไม่ไหว

ถ้าจะแก้ปัญหา เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องแก้ตามเหตุ แต่จะทำอย่างไร ในข้อที่ ๑ ก็บอกแล้วว่า เราล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร คนไทยเราถือสืบกันมาว่า สัตว์ป่าเป็นอาหาร

ตัวอย่างหนึ่งก็เช่น กระรอก เรามีคำพังเพยหนึ่งบอกว่า “ไม่เห็นน้ำตดกระบอก ไม่เห็นกระรอกโก่งหน้าไม้”

คำพังเพยนี้แสดงว่า เราเคยเห็นกระรอกเป็นอาหาร เป็นของปกติธรรมดา จนกระทั่งเกิดเป็นคำพูดนี้ขึ้นมา เพราะฉะนั้น เราเข้าไปในป่า เราเห็นกระรอก เราก็จะเอามันกิน ก็คงติดนิสัยมาจนถึงทุกวันนี้ เห็นกระรอกแล้วก็จะจับจะกิน อย่างน้อยก็จะยิงเล่น

เดี๋ยวนี้ ความจำเป็นที่จะเอากระรอกเป็นอาหารไม่มี แต่เราอาจติดนิสัยเก่าที่เคยล่ามันเป็นอาหาร ก็จะต้องแกล้งมันละ มีไม้ก็ขว้างมัน ถ้าเป็นเด็กอาจมีหนังสติ๊ก ก็ยิงมัน อะไรทำนองนี้ ทั้งๆ ที่ว่าก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรมันแล้ว เพราะเหตุนี้กระรอกเห็นคนจะต้องหนีทันที

ตรงข้ามกับในบางประเทศ อย่างในอินเดีย เขาไม่ทำลายสัตว์ป่าทั้งหลาย พวกกระรอกก็ตาม พวกนกทั้งหลายก็ตาม ก็อยู่กันดี เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้จะเชื่อง เวลาเราเดินไปใกล้ สัตว์เหล่านี้ก็จะเดินเข้ามาหาอย่างสนิทสนมกับคน ดูมันน่ารัก คนก็ไปเล่นกับมัน

ไม่เฉพาะในประเทศอินเดีย เมืองฝรั่งก็เหมือนกัน อย่างเป็นทางการอเมริกา เราไปที่มีต้นไม้ มีป่า กระรอกจะลงมาจากต้นไม้ บางทีก็เข้ามาหาคน พอเข้ามาใกล้คน มันก็มายืน ๒ ขา เอาขาหลังตั้งยื่นขึ้นมา แล้วยกขาหน้าขึ้น แล้วก็ทำปากจู้บจิบๆ คนก็ชอบไปเลี้ยงอาหารมัน ก็มีความสุขดีทั้งคนและกระรอก แต่ในเมืองไทยนี้ไม่อย่างนั้น พอกระรอกเห็นคน ก็รีบหนีทันที

ยกเว้นบางแห่ง อย่างที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรมนี้ กระรอกเชื่องพอสมควร บางตัวเชื่องมาก เมื่อมีคนเข้าไป บางทีมันก็เข้ามาเล่นด้วย

แต่บางทีคนไปแก่งมัน พอกระรอกมาให้เล่น คนไปแก่งมัน มันก็เลยแก่งบ้าง เล่นบ้าง บางทีมันกัดเอา เวลาคนมา มันลงมาหาเหมือนกัน แต่มันแก่งกัด เพราะฉะนั้นก็ไม่ค่อยดีเหมือนกัน เราต้องระวังว่า สัตว์พวกนี้เป็นประเภทเลี้ยงลูกด้วยนม จึงอันตรายเหมือนกัน เพราะอาจเกิดมีโรคที่มีพิษร้าย เช่น โรคกลัวน้ำ ต้องระวังไว้บ้าง

รวมความว่า ถ้ามนุษย์เป็นมิตรกับมัน เราไม่แก่ง ไม่รังแกมันๆ ก็จะเป็นมิตรกับคนเราด้วย มันจะเชื่อง

คนไทยเรานี่ ไม่รู้เป็นอย่างไร ติดนิสัยกันมา แม้แต่เด็ก ก็ชอบบรังแกนกและสัตว์เล็กๆ พอเห็นสัตว์ ก็ชอบวิ่งไล่จะฆ่ามัน จะทำร้ายมัน เอาไม้ขว้างมัน เอาก้อนดินขว้างมัน เป็นต้น อันนี้อาจติดมาจากคติเก่าที่ว่าเมื่อกี้ที่ว่า ไม่เห็นน้ำตดกระบอก ไม่เห็นกระรอกโก่งหน้าไม้ คงจะใช้กันมาเป็นธรรมเนียม พอเห็นสัตว์พวกนี้ ก็จะต้องทำอะไรมันสักอย่าง

พูดถึงเรื่องนี้เลยขอเล่าแทรกนิดหนึ่ง หลายปีมาแล้วในประเทศสหรัฐอเมริกา ไปที่วิทยาลัยแห่งหนึ่ง เขามีป่ามาก มีต้นไม้เยอะแยะไปหมด ตามต้นไม้ก็มีพวกกระรอกมาก

คนที่นี่เล่าให้ฟังว่า กระรอกที่นั่นแต่ก่อนก็อยู่กันมาดีๆ แต่เวลานี้มีภัยแล้ว มีภัยอะไร ก็คือว่า มีคนลาวอพยพมาอยู่มาก พอมาอยู่เยอะ ก็จับกระรอกกินเลย ตอนนี่กระรอกจึงไม่ค่อยปลอดภัย และกระรอกไม่ค่อยเชื่องแล้ว อย่างนี้ก็เกิดปัญหา เคยกินกระรอกที่เมืองนี้ ก็ไปกินที่เมืองโน้นอีก

อันนี้เป็นข้อสังเกตในเรื่องที่ถือสืบกันมานาน แล้วเราจะแก้อย่างไร เดียวนี้เราไม่มีความจำเป็นที่จะกินกระรอกหรือสัตว์ป่าเหล่านี้ เราเจริญขึ้นมาแล้ว มีวิธีการหาอาหารอย่างอื่นต่างออกไปแล้ว ฉะนั้น เราต้องแก่นิสัย แก่ความเชื่อถือหรือธรรมเนียมเหล่านี้

ฝรั่งที่เคยชอบล่าสัตว์ เขายังเลิกได้ ทำไมคนไทยจะเลิกนิสัยจับสัตว์ป่าเล็กๆ น้อยๆ กินเล่นไม่ได้

ที่จริงปัญหาเหล่านี้มันพันกัน เหตุอย่างหนึ่งก็คือ ความยากจนขาดแคลน แม้เราจะบอกว่าสัตว์เหล่านี้ น่าจะเลิกกินได้แล้ว แต่

ถ้าคนยังยากจน เขาไม่มีอาหารอื่นกิน เขาก็ต้องจับมันกิน เพราะฉะนั้น เราจะต้องแก้ปัญหาที่ลึกลงไป คือความยากจนขาดแคลนไม่มีกิน ที่ทำให้ต้องไปเอาสัตว์ป่ามากิน และเมื่อไม่มีที่ทำกิน ก็ไปบุกรุกป่าทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยทั้งสองวิธีนี้ก็คือการที่ความยากจนเป็นเหตุให้สัตว์ป่าหมดไป

ไม่เฉพาะคนยากจนที่มีความจำเป็นในการเลี้ยงชีวิตเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม แม้แต่คนที่ร่ำรวยแล้ว แต่โลกมากมาย ก็เป็นเหตุหนึ่งด้วย คือ เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ ก็เอาสัตว์ป่าไปหาผลประโยชน์ด้วยการค้าออกไปต่างประเทศ ลักลอบขายหาเงินมาเพื่อความร่ำรวยของตนเอง หรือตัดไม้ทำลายป่าเพื่อผลประโยชน์ของตนเองต่างๆ ที่รวยอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เฉพาะคนจนเท่านั้น คนรวยก็ร่ำรวยมาก จึงยังมีทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งคนจนและคนรวย ช่วยกันทำลายป่า

อีกอย่างหนึ่งก็คือ *ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์* คือความไม่รู้ว่าการทำลายป่ามีโทษอย่างไร และไม่รู้ว่าการที่ธรรมชาติแวดล้อมเสียหายแล้ว ภัยจะมาถึงมนุษย์อย่างไร ถ้าเขาตระหนักเห็นภัย ก็อาจจะได้ระมัดระวังบ้าง

ความไม่รู้ หรือขาดการศึกษา จึงเป็นปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ทางแก้ก็คือให้การศึกษแก่คน เวลานี้เราก็ให้การศึกษากันมากขึ้น แต่จะตรงจุดหรือไม่ ก็ยังจะต้องพิจารณากันต่อไปอีก

อีกอย่างหนึ่งก็คือ *ความมั่งง่าย* นิสสัยเสียคือ เอาแต่ง่าย เอาแต่สะดวก พอเห็นสัตว์ที่พอจะเอาได้ หรือเห็นไม้ที่พอจะฟันจะโค่น

ได้ จะเอามาทำประโยชน์ที่ตนต้องการ ก็ไม่คำนึงว่า ทำไปแล้วจะเกิดผลเสียอย่างไร ขาดความรับผิดชอบ เอาแต่ตัว หรือเอาแต่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า

อาตมาเคยไปป่าทางภาคอีสาน อย่างที่เขื่อนสิรินธร ที่นั่นก็มีวัด พระที่วัดป่านั้น ถ้าใช้ภาษาชาวบ้านก็ว่า ต้องรบกับชาวบ้าน คือ ต้องคอยดูแล คอยบอก คอยไล่ คอยกัน เพราะว่า ในป่าที่วัดช่วยดูแลรักษาไว้จำนวนสัก ๒,๐๐๐ ไร่ นั้น ชาวบ้านมักเข้ามาหาสัตว์ป่าและพืชพรรณ ตลอดจนผลที่เกิดจากต้นไม้ เช่น รังผึ้ง เป็นต้น

บางที่ชาวบ้านต้องการรังผึ้งรังเดียว ก็ตัดไม้ทั้งต้น อย่างนี้เรียกว่าความมั่งง่าย เห็นแก่ประโยชน์เพียงเล็กๆ น้อยๆ แต่ทำลายสิ่งที่มีค่ามากไปทั้งหมด หรือที่ยกตัวอย่างเมื่อกี้ก็เช่นว่า ต้องการยิงสัตว์เล็กๆ สักตัวสองตัว ก็เผาป่า ทั้งทำลายป่าและสัตว์อื่นก็พลอยตายเพราะถูกไฟเผาไปอีกมากมาย เพื่อให้เขาได้สัตว์แค่ตัว ๒ ตัวเท่านั้น ไม้ก็หมดไป สัตว์ป่าชนิดอื่นก็หมดไป

อันนี้เป็นอันตรายที่ร้ายแรง วัดป่า เช่น วัดเขื่อน ที่อุบลฯ ตอนนี้ต้องสร้างกำแพงลั้นเงินไปมากมาย เพื่อกันชาวบ้านที่จะเข้ามาทำลายแบบนี้

เรื่องของการชอบแก่งสัตว์ที่ว่าเมื่อกี้ อาจจะเป็นนิสัยที่ติดมาจากการที่เคยเอาสัตว์เหล่านั้นกินเป็นอาหาร แล้วก็อาจเกิดจากค่านิยมซึ่งไม่ยืนยันที่บอกเมื่อกี้

นั่นก็คือว่า สมัยก่อนฝรั่งชอบล่าสัตว์เห็นเป็นกีฬาสนุก แล้วก็มาล่าสัตว์ในเมืองไทย ผู้ใหญ่ผู้โตในเมืองเราก็เล่นกีฬาล่าสัตว์ด้วย ต่อมาชาวบ้านก็คงมีความนิยมชมชอบอย่างเดียวกัน โดยตามฝรั่งเห็นเป็นเรื่องโก้ แต่เป็นการทำลายสัตว์ป่า เป็นเรื่องของนิสัยใจคอที่สะสมกันมา จนกลายเป็นวัฒนธรรมในทางเลื่อม

นอกจากนั้นก็คือ **จิตใจที่ขาดเมตตากรุณา** ข้อนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ถ้ามีเมตตากรุณาเพียงอย่างเดียว ก็แก้ปัญหาได้หมด แต่มันเป็นเรื่องใหญ่มาก เราพูดได้ แต่แก้ยาก แต่ก็ต้องพูดไว้ว่า เหตุอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ การที่คนเราขาดความเมตตากรุณา ไม่เห็นแก่สุขทุกข์ของสัตว์

เวลาเห็นมันทุกข์ เราไม่มีความเห็นใจ เวลามันอยู่ดีๆ เราก็ไม่รักมัน ไม่เห็นแก่ความสุขของมัน เรียกว่าขาดเมตตากรุณา

อีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด เป็นเรื่องของ **ผลประโยชน์ขัดกัน** ระหว่างสัตว์บ้านกับสัตว์ป่า หรือสัตว์เมืองกับสัตว์ป่า

ที่ว่าผลประโยชน์ขัดกัน ก็อย่างที่ว่าเมื่อๆ เช่นเราจะพัฒนาบ้านเมือง เราก็ต้องทำเขื่อน ทำถนนหนทาง ผลประโยชน์ของเราก็ขัดกับผลประโยชน์ของสัตว์ป่า

เรื่องนี้เราจะแก้ปัญหาได้อย่างไร ก็เป็นข้อที่เสนอเพื่อพิจารณากัน เช่นการหาที่อยู่ทดแทนให้แก่สัตว์ป่า และเดี๋ยวอาจได้มาพูดกัน

ถ้าพัฒนาคนให้ดี เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าคือหูตาของชาวบ้าน
ถ้าคนไม่พัฒนา เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าต้องหันหน้าสู่วชาวบ้าน

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ *ความเสื่อมทางวัฒนธรรม* โดยเฉพาะการทำลายคติความเชื่อโบราณ สมัยก่อน เรามีวิธีรักษาสัตว์ป่าพร้อมทั้งป่าด้วยอีกอย่างหนึ่ง คือการเชื่อผีสางเทวดา เทพารักษ์ หรือรุกขเทวดา (เทวดาประจำต้นไม้) โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ๆ จะเรียกว่าต้นไม้เจ้าป่า ซึ่งมีในภาษาบาลี

คิดว่าคตินี้คนไทยเอามาจากภาษาบาลี คือไม่ใช่เป็นความเชื่อของพุทธศาสนาโดยตรง แต่เป็นความเชื่อที่มีมาในอินเดียแต่เดิม และท่านนำมาเล่าไว้

ขาดกบางเรื่องเล่าถึงคติความเชื่อของคนโบราณก่อน พุทธกาลว่า มีต้นไม้ใหญ่ๆ เรียกว่า วนปป์ติ = วนบตี ได้แก่ ต้นไม้เจ้าป่า ซึ่งจะมีรุกขเทวดาที่ศักดิ์สิทธิ์มาก สิงหรืออาศัยอยู่ คนไทยเราก็เชื่อถือสืบมา ถ้าจะไปตัดต้นไม้ใหญ่แม้เพียงต้นเดียว ก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก คนจำนวนมากไม่กล้าตัด ถ้าจะตัด ก็ต้องมีพิธีบวงสรวงเป็นการใหญ่

อย่างตอนที่ตัดถนนผ่านดงพญาเย็น ก็มีเรื่องเล่ากันสืบมาว่า คนไปทำลายไม้เจ้าป่าแล้วเกิดอาเพศอาถรรพ์ มีอันเป็นไป คนโบราณเชื่อในเรื่องเทวดาผีสางต่างๆ อย่างนี้ จึงทำให้ชาวบ้านกลัวไม่กล้าไปตัดไม้ทำลายป่า เพราะกลัวรุกขเทวดาจะมาลงโทษ

ต่อมาความเชื่อเก่าๆ เหล่านี้ได้ถูกทำลาย คนรุ่นหลังๆ เลิก

เชื่อถือ เพราะเห็นว่าไม่จริง ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ทีนี้เราก็จะหันมา รักษาป่ากันด้วยเหตุผลแบบคนที่มีการศึกษา ซึ่งถือว่า ต้นไม้เป็น ทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่า และเป็นสภาพแวดล้อมที่สำคัญ ควรจะ ช่วยกันบำรุงรักษา ถ้าคนเราอยู่ในเหตุผล ต้นไม้ก็อยู่ได้ แต่มันไม่ เป็นอย่างนั้น

ปรากฏว่า ทั้งๆ ที่รู้เหตุรู้ผลว่า ถ้าทำลายต้นไม้ หรือทำลาย สัตว์ป่าไป จะเกิดภัยอันตราย จะสูญเสียทรัพยากรของธรรมชาติ ธรรมชาติแวดล้อมจะเสื่อมโทรม แต่ทั้งๆ ที่รู้อย่างนี้ เราก็เห็นแก่ผลประโยชน์มากกว่า ความโลภชนะ

โลภชนะปัญญา โลภชนะเหตุผล ก็เลยเอาปัญญาไปปรับ ใช้โลภ เอาความรู้ที่มีอยู่มาปรับใช้ความโลภ เลยมีความสามารถในการ ทำลายป่าและทำลายสัตว์ป่าได้มากกว่าชาวบ้าน กลายเป็นว่าก่อปัญหาหนักขึ้น

ความเชื่อเก่าที่ช่วยรักษาป่า ก็หมดไป เหตุผลใหม่ที่จะช่วย รักษาป่า ก็ไม่เป็นผล

ที่ว่าวิธีรักษาป่าแบบเก่าหมดไป ก็คือความเชื่อและกลัวต่อผี สางเทวดาหมดไป แต่สิ่งใหม่คือเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ เราก็ไม่ยอมปฏิบัติ เราก็เลยเสียทั้ง ๒ อย่าง อันนี้ก็คือปัญหาการ พัฒนา

ในที่สุด **ปัญหาอยู่ที่การพัฒนาคน** ทั้งนั้น เราต้องยอมรับว่า เราพัฒนาคนไม่ทัน ถ้าคนไม่พัฒนาแล้วก็กลายเป็นว่า ให้คนยังโง่ เชื่องมงายอย่างคนโบราณดีกว่า คนโบราณที่เชื่อผีสางเทวดา กลัว

รุกขเทวดาว่า ถ้าไปตัดต้นไม้ เทวดาจะมากหักคอ ยังช่วยรักษาป่าไว้ได้ แต่คนสมัยปัจจุบันนี้ จะอาศัยเหตุผลรักษาป่า ก็ใช้เหตุผลไปไม่รอด ความโลภเก่งกว่าปัญญา คนไม่พัฒนา เอาปัญญาชนะความโลภไม่ได้ กลายเป็นว่าเอาปัญญาไปเป็นข้าของความโลภ

ฉะนั้น จึงต้องให้เลิกกดู เมืองไทยของเราเนี้ อาจเป็นเพราะพัฒนาไม่พอดี สิ่งเก่าที่ควรจะรักษาเอาไว้ ก็ไปทำลายเสีย การพัฒนาคนในแบบใหม่ที่จะให้มีปัญญารู้จักใช้เหตุผลมาบังคับควบคุมพฤติกรรมของคน ก็ทำไม่ได้ เลยกลายเป็นเสียทั้ง ๒ ด้าน

นี่จึงกลายเป็นปัญหาที่น่าพิจารณา เช่นว่า ถ้าชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ เราควรจะสนับสนุนหรือไม่แค้ไหน แต่เวลานี้คงจะแก้ปัญหานี้ได้ยากแล้ว เพราะความเชื่อเรื่องรุกขเทวดาแทบจะไม่เหลือ ชาวบ้านเองก็ช่วยและร่วมมือทำลายป่าด้วย

ตอนนี้ การรักษาป่าและสัตว์ป่า ก็เลยมาเน้นกันมากในแง่ของการควบคุม เช่น ควบคุมการล่าสัตว์ ควบคุมการลักลอบล่าสัตว์ป่า วิธีการควบคุมนี้เป็นวิธีการที่ค่อนข้างไปทางบังคับ การที่จะได้ผลจริงนั้น มันอยู่ที่จิตใจเอาด้วย

วิธีการแบบบังคับควบคุม ก็เหมือนกับต้องมีการต่อสู้กันตลอดเวลา ฝ่ายหนึ่งควบคุมคอยรักษา อีกฝ่ายหนึ่งก็จ้องทำลาย ถ้าใช้วิธีสู้กันแบบนี้ เห็นจะสำเร็จยาก เพราะฝ่ายที่จ้องจะทำลายมีมากกว่า คงจะชนะ ฝ่ายรักษาคงจะแพ้

เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะเน้นกันแต่ในด้านควบคุมว่าจะควบคุมได้อย่างไร การควบคุมนี้แก้ปัญหามาไม่สำเร็จ ต้องแก้ที่

สาเหตุอย่างที่ว่าเมื่อก็ เริ่มต้นตั้งแต่ปัญหาใหญ่ คือความยากจน แร้นแค้นขาดแคลน

คนที่ยากจนขาดแคลนนั่นก็คือ คนที่สู้กันด้วยกันไม่ได้ คนที่เป็นสัตว์เมืองด้วยกันนี้แหละ ยังมีการแก่งแย่งกัน มีการแบ่งแยกกันเป็นคนเมืองกับคนป่า คนเจริญกับคนล้าหลัง คนเจริญแล้วก็เอาเปรียบคนที่ล้าหลัง คนเมืองก็เอาเปรียบคนบ้านนอก

เมื่อคนป่าหรือคนบ้านนอกขาดแคลน ไม่มีทางสู้ เขาสู้กันด้วยกันไม่ได้ ก็ไปรังแกสัตว์ และรังแกป่า หมายความว่า สัตว์เมืองที่สู้สัตว์เมืองด้วยกันไม่ได้ ก็ไปรังแกสัตว์ป่า

เมื่อความยากจนขาดแคลนเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนต้องไปรุกรานทำลายป่า รังแกสัตว์ป่า เราก็ต้องหาทางให้เขามีทางทำกินอย่างอื่น หรือมิฉะนั้นก็ให้เขาช่วยรักษาป่า ด้วยวิธีแก้ อย่างหนึ่ง คือ เมื่อเขาจะอยู่กับป่า ก็คือเขาจะต้องพึ่งพาอาศัยป่า เราก็ถือว่าเขาจะช่วยรักษาป่า และให้เขาได้รับผลประโยชน์จากป่าเป็นการตอบแทนด้วย

วิธีนี้จะเป็นการสอดคล้องกับเหตุผลตามธรรมชาติที่ว่า แต่ก่อนนี้ คนอยู่กับป่า ชีวิตก็ขึ้นกับป่า เขาจะอยู่ดีมีความสุข จะมีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ ก็ต้องอาศัยป่า เมื่อเขาอาศัยป่า ก็ต้องรักษาป่าด้วย

อย่างไรก็ตาม ก็ต้องไม่ลืมว่า ถ้าคนโง่เขลา ไม่พัฒนา บางทีเขาก็ทำลายประโยชน์หรือที่พึ่งอาศัยของเขาเสียเอง เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะอย่างไร ก็ต้องพัฒนาคนไปด้วย

เวลานี้ เราจะรักษาป่า แต่เรามองคนเหมือนว่าเป็นศัตรูกับป่า เราก็กัดกันคนไม่ให้เข้าไปใช้ป่า ทีนี้ เมื่อคนเขาอาศัยป่า เขาไม่ได้ประโยชน์จากป่า เขาก็ไม่เห็นเหตุผลที่จะรักษาป่า และเมื่อเขาอยากจน ไม่มีทางหากินอย่างอื่น เขาก็จะต้องหาทางเข้าไปลักลอบเอาของในป่ามากินมาบริโภค

เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็เกิดการทำลายป่าทั้ง ๒ ประการ คือ ทั้งไม่ร่วมมือรักษา และหาทางลักลอบทำลาย

ฉะนั้น ในเรื่องปัญหาความยากจนขั้นแค้นนี้ จะต้องพยายามให้มากกว่า จะแก้ไขกันอย่างไร ไม่ให้คนจำนวนหนึ่งที่อยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องไปทำลายสัตว์ป่า แล้วก็ทำลายป่าให้หมดไป

อีกด้านหนึ่ง พอเราอนุรักษ์ป่า เพื่อประโยชน์ของสัตว์ป่า ให้สัตว์ป่าอยู่ได้ แต่การอนุรักษ์นั้นไปขัดกับการพัฒนาของสัตว์เมืองเข้าไปทำลายผลประโยชน์ของสัตว์เมืองเข้า เมื่อผลประโยชน์ถูกขัดขวาง คนก็ต้องหาทางหลบเลี่ยงหรือลักลอบทำ กลายเป็นวิธีการแบบต่อสู้ ซึ่งยากจะประสบความสำเร็จ

รวมความว่า ปัญหาที่ค้างอยู่จนกระทั่งเวลานี้ก็คือ การที่จะต้องคิดกันให้ชัดในเรื่องของการพัฒนาประเทศ อย่างที่เรียกกันว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน ทำอย่างไรจะให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ถ้าพัฒนาแบบแก่งแย่งผลประโยชน์กัน หรือทำให้ผลประโยชน์ขัดกันแบบนี้ คงไปไม่รอด

การพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น คือการพัฒนาที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งจะต้องทำให้ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ต้องประสานผล

ประโยชน์ และต้องประสานความร่วมมือ แล้วก็อยู่ด้วยกันไปอย่างมีความสุขร่วมกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งได้ ฝ่ายหนึ่งเสีย อย่างที่เป็นอยู่เวลานี้ มันก็ต้องชิงไหวชิงพริบกันตลอดไป การแก้ไขปัญหาก็คงจะไม่สำเร็จแน่ การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

เราได้พยายามที่จะให้มีการพัฒนาแบบยั่งยืน เรียกว่า sustainable development แต่เวลานี้ศัพท์นี้ชักจะด้อยความนิยมลงไป ต่างกับเมื่อสัก ๒ ปีก่อน ศัพท์นี้ขึ้นมาก ไปไหนก็ได้ยิน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยได้ยิน กลับมีศัพท์อื่นขึ้นมาแทน เช่น ศัพท์ว่า โลกาภิวัตน์ และรีเอ็นจิเนียริง

ทั้งๆ ที่การพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น ก็ยังไม่สำเร็จ แต่ตอนนี้คนแทบไม่เอาใจใส่แล้ว ความเป็นไปอย่างนี้แสดงว่า คนไทยเราตื่นตื่นและเอาใจใส่เรื่องอะไรต่างๆ เพียงชั่วคราว ฐบบมาวบไปเท่านั้นเอง

เรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืนนี้ ต้องคิดกันให้ชัด ดังในกรณีที่การพัฒนาเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ไปชัดกับผลประโยชน์ของสัตว์ป่า เป็นต้น เราทำอย่างไรจะประสานประโยชน์ให้กลมกลืนกันได้

แล้วทีนี้เรื่องนี้ก็จะโยงต่อไปอีก ยังมีปัญหาการรักษาป่าที่เราต้องตรากฎหมาย ตั้งเจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่างๆ ขึ้นมาทำงาน เช่น มีเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า แต่ถ้ามองดูสภาพการณ์แล้ว มันมีลักษณะของการที่เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ต้องสู้กับประชาชน หรือสู้กับชาวบ้าน

ขณะนี้เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ๑ คน รับผิดชอบเนื้อที่ป่าประมาณ ๕๘ ตารางกิโลเมตร ทางบ้านเมืองจึงมองว่าเนื้อที่มาก

เกินไป เจ้าหน้าที่รักษาไม่ไหว จะต้องมีเจ้าหน้าที่เพิ่มขึ้น แต่จะให้เฉลี่ยเท่าไรดี เวลานี้ ๑ คนต่อพื้นที่ ๕๘ ตารางกิโลเมตร เราใช้วิธีเพิ่มเจ้าหน้าที่ที่จะสำเร็จผลหรือเปล่า

หัวใจของการแก้ปัญหาอยู่ที่ไหน คิดว่าเพิ่มเจ้าหน้าที่เท่าไร ก็คงไม่พอ ถ้าคนของเรายังเป็นแบบนี้ หรือยังมีสภาพอย่างนี้ คือ ยังมีนิสัยจิตใจตลอดจนลักษณะการหาผลประโยชน์อย่างที่ว่ามา ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจที่ว่ายากจนข้นแค้น ถ้าเป็นอย่างนี้ ความสัมพันธ์ก็จะออกมาในรูปที่ว่า เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าสู้กับชาวบ้าน ถ้าจะให้เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าสู้กับชาวบ้าน จะไปสู้ได้อย่างไร

แท้จริงนั้น ความสำเร็จอยู่ที่ต้องให้เกิดเป็นสภาพอย่างใหม่ ว่า ชาวบ้านต้องการรักษาป่า แล้วเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่ามาเป็นตัวแทนชาวบ้านในการดูแลป่า ถ้าอย่างนี้จึงจะสำเร็จ

ฉะนั้น ที่แท้แล้ว ต้องทำให้การรักษาป่า เป็นหัวใจหัวใจของชาวบ้าน หรือของประชาชน แต่เพราะยังมีคนส่วนน้อยที่ทำลายป่า เราก็เลยต้องมีเจ้าหน้าที่ไว้ดูแลบ้าง นอกจากนั้น เหตุอาจมาจากเรื่องอื่นมากกว่าคน จึงทำให้เราต้องมีเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า เช่น ไฟป่าอาจไหม้ เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าจะทำหน้าที่พวกนี้ เท่ากับว่า เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า เป็นผู้ดูแลป่าแทนหูแทนตาประชาชน โดยที่ฐานอยู่ที่ประชาชนชาวบ้านมีความรักป่า

แต่เวลานี้ไม่ใช่อย่างนั้น เรื่องกลายเป็นว่า เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่านี้มาสู้กับประชาชน แล้วจะไปรอดได้อย่างไร ฉะนั้น อันนี้ต้องแก้ไข และเป็นหัวใจอย่างหนึ่งของการที่จะแก้ปัญหาได้

เป็นอันว่า จะต้องแก้ปัญหากันเริ่มตั้งแต่ความเข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าให้ถูกต้อง ให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า คือ ผู้ดูแลรักษาป่าแทนทูแทนตาประชาชน ไม่ใช่เป็นเจ้าหน้าที่ที่มาสู้กับประชาชน หรือสู้กับชาวบ้าน เวลานี้ เจ้าหน้าที่อยู่ในลักษณะที่สู้กับชาวบ้าน อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมากที่จะแก้ปัญหา

ไปๆ มาๆ การที่จะรักษาทั้งป่า และสัตว์ป่าไว้ให้ได้นั้น ประมวลปัญหาแล้วอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัวคนนั่นเอง คืออยู่ที่กิเลสของคน เช่น ความโลภ และการขาดเมตตากรุณา เมื่อกี้จึงบอกว่าในที่สุดปัญหาอยู่ที่การพัฒนาคน ว่าทำอย่างไรเราจะพัฒนาคนได้สำเร็จ

เป็นอันว่า ตอนนี้ก็พูดวนไปเวียนมาในเรื่องการแก้ปัญหาการทำลายป่าและสัตว์ป่า โดยเน้นสิ่งที่จะต้องทำ ๒ อย่าง คือ

๑. การพยายามประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งการแก้ปัญหาความยากจนด้วยวิธีประสานผลประโยชน์นี้ และการสร้างระบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างความอยู่รอดของคน กับความอยู่รอดของป่าและสัตว์ป่า ให้เด่นชัดขึ้นมา
๒. การพัฒนาคน ให้ลดความโลภความเห็นแก่ตัว และความโหดเหี้ยม โดยปลูกฝังเมตตากรุณากันแต่เด็กๆ รวมทั้งให้มีปัญญามองเห็นคุณค่าของป่า และรักป่า ด้วยใจที่มีปัญญาหนุนนำ

เมื่อคนฝึกตนให้มีเมตตา สัตว์ป่าก็ปลอดภัย ใจคนก็เป็นสุข

ถ้าเราพัฒนาคนไม่สำเร็จ แม้ว่าคนนั้นจะเป็นสัตว์เมืองก็จริง ตัวอยู่ในเมืองแต่หัวใจเป็นสัตว์ป่า และจะเป็นสัตว์ป่าที่ร้ายกว่า สัตว์ป่าชนิดไหนๆ ทั้งหมด

ดังจะเห็นได้ง่ายๆว่า กวางไม่หมดป่าเพราะเสือกัด แต่กวาง อาจจะหมดป่าเพราะคนล่า

คนนี่แหละที่ได้ทำให้ทั้งสัตว์ป่าและต้นไม้สูญพันธุ์ไปแล้ว มากมาย สัตว์ป่าฆ่ากันได้ก็ทีละตัว และโดยมากก็เพราะจะต้อง กินอาหาร แต่คนอาจฆ่าสัตว์ป่าได้ที่ละมากมาย ทั้งฆ่ากิน ฆ่าเอา ไปขายหาผลประโยชน์ และแม้แต่ฆ่าเล่นสนุกมือ หรือฆ่าอดกัน

สัตว์ป่าอย่างอื่นทำลายโลกไม่ได้ แต่มนุษย์ ที่เป็นสัตว์ป่าก็ได้ สัตว์เมืองก็ได้ นี่ อาจจะทำโลกให้พินาศได้

ธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร ความประเสริฐของมนุษย์ อยู่ที่ไหน ทางพุทธศาสนาบอกว่า ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้

สัตว์ทั้งหลายอื่นนั้นสู้มนุษย์ไม่ได้ เพราะฝึกไม่ได้ โดยเฉพาะ มันฝึกตัวเองไม่ได้ มันเกิดมาอย่างไร มีสัญชาตญาณอย่างไร มันก็ อยู่ไปตามสัญชาตญาณนั้น จนตายก็อยู่อย่างนั้น แต่มนุษย์นี่ไม่ อย่างนั้น มนุษย์พัฒนาได้ ฝึกได้ ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ การฝึก จนกระทั่งคนไทยเราเรียกมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ

เราพูดถูกหลัก แต่ขาดเงื่อนไขไป ต้องพูดให้เต็ม ท่านให้หลักว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้ว ไม่ประเสริฐ ตัดเหลือแค่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ อยู่เฉยๆ จะไปประเสริฐได้อย่างไร

ที่จริงนั้น มนุษย์แยะเต็มที มนุษย์ที่ร้ายกว่าสัตว์อื่นก็มี เยอะแยะ ฉะนั้นเราจะต้องมาทบทวนและตรวจจสอบกันใหม่ เวลา นี้คิดความเชื่อต่างๆ มันกร่อนไป คำที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ นั้น เป็นคำพูดที่ไม่เต็ม ไม่สมบูรณ์ มันตกไป พร่องไป ต้องพูดว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก

อันนี้แหละที่สำคัญ คือคำว่า “ด้วยการฝึก” คำนี้แหละจะทำให้เราเห็นความประเสริฐของมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์นั้น เมื่อฝึกขึ้นมาจึงมีความรู้ มีความดีงาม มีสติปัญญา มีความสามารถ ทำอะไรได้อย่างที่ไม่มีสัตว์อื่นชนิดไหนทำได้เลย

ตอนแรก เมื่ออยู่ด้วยสัญชาตญาณ มนุษย์สู้สัตว์ชนิดอื่นไม่ได้เลย มนุษย์นั้น โดยสัญชาตญาณ เป็นสัตว์ที่อ่อนแอที่สุด สู้สัตว์อะไรไม่ได้สักอย่าง จะอยู่ด้วยสัญชาตญาณ ก็อยู่ไม่รอด ต้องมีการเรียนรู้ ต้องมีพ่อแม่หรือมีผู้ใหญ่ถ่ายทอดให้ความรู้ ฝึกหัด อบรม มีการสืบต่อทางวัฒนธรรม

มนุษย์มีการศึกษาเล่าเรียนถ่ายทอดวิชา เราฝึกฝนตนเอง ให้มีสติปัญญาสามารถ จนกระทั่งไม่มีสัตว์ชนิดใดสู้ได้ ทั้งในแง่ของ ความดีงาม ความสามารถ สติปัญญา และความรู้ ท่านสอนว่า มนุษย์นี้ ฝึกให้ดีจนกระทั่งเป็นพุทธะก็ได้ นี่แหละ ที่เรานับถือพระพุทธเจ้าก็เพราะว่า เป็นสัญลักษณ์การฝึกตนของมนุษย์

เป็นอันว่า มนุษย์นี้พัฒนาได้จนกระทั่งสุดยอดเป็นพุทธะ เรา
จึงถือว่า การฝึกมนุษย์นี้เป็นหน้าที่สำคัญ เป็นกิจการใหญ่ เป็น
วัฒนธรรม เป็นอารยธรรม การที่มนุษย์จะมีวัฒนธรรม และอารย
ธรรม ก็อยู่ที่การฝึกฝนหรือการศึกษานี้ ฉะนั้น มนุษย์จึงต้องฝึกฝน

ทีนี้ ถ้าไม่ฝึก มนุษย์จะเป็นอย่างไร ถ้าไม่ฝึก มนุษย์ก็เป็น
สัตว์ที่เลวร้ายที่สุด และความเลวร้ายของมนุษย์ ก็จะทำให้สัตว์
เมืองนี้ร้ายกว่าสัตว์ป่า จนกระทั่งอาจจะทำให้สัตว์ป่าหมดไป และ
สัตว์เมืองเองก็จะหมดไปด้วย แต่มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกตนเองได้

อีกอย่างหนึ่งที่ควรจะแทรกเข้ามา คือว่า เมื่อมนุษย์ฝึกตัว
เองได้ดีแล้ว นอกจากฝึกตัวเองแล้ว มนุษย์ยังไปฝึกให้สัตว์อื่นได้
ด้วย อย่างช้างนี้ มันฝึกตัวเองไม่เป็น แต่คนฝึกมัน เอามาลากซุงก็
ได้ เล่นละครสัตว์ก็ได้ ลิงก็ฝึกตัวเองไม่เป็น คนต้องเอามันมาฝึก
ให้เล่นละครลิงก็ได้ เอามาขึ้นต้นมะพร้าวก็ได้

สัตว์หลายชนิดพอฝึกได้บ้าง แต่ต้องอาศัยมนุษย์ฝึกให้
มนุษย์เป็นผู้ฝึกตัวเองได้ จึงเป็นสัตว์ประเภทเดียวที่วาประเสริฐ

ทีนี้ สัตว์ป่าทั้งหลายนั้นมันร้ายก็จริง แต่มันก็ฆ่ากันได้ทีละ
ตัวๆ เท่านั้น และฆ่าแล้วก็แล้วกันไป

แต่คนนี่ฆ่ากันทีละมากๆ บางทีคนเดียว ฆ่าคนได้เป็นแสน
เป็นล้าน ถ้าถูกระเบิดมาตกตมเดียวเท่านั้น เช่น ระเบิดไฮโดรเจน
หรือนิวเคลียร์บอมบ์ ระเบิดขึ้นมา ก็อาจทำลายโลกได้

ยิ่งกว่านั้น ยังมีการฆ่าอาฆาตกันอีก ฆ่ากันครั้งนี้ไม่พอ ยังฆ่า
กันไปจนถึงชั้นลูกหลาน อย่างเผ่านี้กับเผ่าโน้น หรืออย่างบางชาติ

บางสังคม อาฆาตกันมา ชั่วกันไม่รู้จักเลิก เดียวนี้ก็ยังมียูอยู่ ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่มีในหมู่สัตว์ทั้งหลายอื่น สัตว์ทั้งหลายอื่นเหล่านั้นไม่มีการชู้อาฆาตจองเวรกันขนาดนี้

จากที่พูดมานี้ เป็นที่น่าสงสัยว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐหรือไม่ประเสริฐกันแน่ ขอให้พิจารณาให้ดี ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ไหน พระพุทธศาสนาได้ย้ำเตือนว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้ว อาจจะมีเลวทรามมาก แต่ถ้าฝึกแล้ว จะประเสริฐสูงสุด

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น ก็ ฝึกคน โดยเริ่มให้มีศีล โดยเฉพาะศีล ๕ ในศีล ๕ นั้น ข้อแรกคืออะไร คือการเว้นจากปาณาติบาต คือเว้นจากการฆ่ากันทำร้ายร่างกายชีวิตกัน ในทางพระพุทธศาสนา ท่านยอมรับความจริงว่า คนเราจะให้วันที่เดียวหมดไม่ได้ ทำได้แค่นี้ก็ดีแล้ว

ในศีลข้อ ๑ นั้น เว้นฆ่ามนุษย์ก่อน พอเว้นฆ่ามนุษย์ได้แล้ว ต่อไปก็เว้นฆ่าสัตว์ที่มีคุณความดี สัตว์อะไรที่มีคุณความดีเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เราก็อย่าไปฆ่ามัน

ท่านสอนว่า การฆ่าสัตว์ที่มีคุณมาก มีประโยชน์มาก เป็นบาปมาก ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีโทษมาก มีคุณประโยชน์น้อย ก็บาปน้อย อย่างนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ชาวพุทธมีหลักในการปฏิบัติต่อสัตว์ทั้งหลายอย่างข้างนี้ เรามีความใกล้ชิดกับมัน ได้อาศัยมันทำประโยชน์มา มาก เราก็ไม่ควรไปรังแกมัน หรืออย่างกระรอก เวลานี้เราไม่จำเป็น

ต้องเอาเป็นอาหารแล้ว เราก็ควรแสดงเมตตากรุณาได้เต็มที่ และ มันก็จะเป็นเครื่องประดับในธรรมชาติที่สวยงามด้วย

นี่ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติ อย่างน้อยในขั้นต้น คือ *ถือศีล ๕ ข้อที่หนึ่งว่า เราจะไม่รังแกสัตว์* เราไม่ไปทำร้ายมัน ได้แก่ศีล ๕ ข้อที่ ๑ นี้ ก็ช่วยรักษาสัตว์ป่าได้มากมาย

แต่นอกจากศีล ๕ แล้ว เรายังต้องพัฒนาคนต่อไปอีก การพัฒนาคนในทางพุทธศาสนาในแง่ที่เกี่ยวกับสัตว์ป่านี้นี้มีหลายขั้น เริ่มด้วยการมีความรู้ลึกที่ดึงามต่อสัตว์และป่า ความรู้ลึกที่ดึงามส่วนหนึ่งก็คือ การมองธรรมชาติในด้านดึงาม และงดงาม

ในพระพุทธศาสนามีวรรณคดีต่างๆ ที่ให้คนมองธรรมชาติ แวดล้อม ในแง่ความสวยงาม

อย่างในมหาเวสสันดรชาดก เช่น กัณฑ์จุลพน และมหาพน ซึ่งแต่ก่อนนี้ เามาเทศน์มหาชาติกันทุกปี พอเทศน์มหาชาติ ก็มี การพรรณนาความงามของป่า และสัตว์ที่อยู่ในป่า ในด้านรูปบ้าง เสียงบ้าง ทำให้เกิดความซาบซึ้งใจในความงามของธรรมชาติ ทำให้เรารักสัตว์และมีความสุข

เวลาเราเห็นธรรมชาติแวดล้อมสวยงาม เราก็มีความสุข เราได้ความสุขจากธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งจากสัตว์ เช่น นกที่มีสีสันสวยงามต่างๆ ส่งเสียงร้องแปลกๆ กันไป ในป่าในเขา เมื่อเห็นนกบิน ได้ยินเสียงนกร้อง เราก็มีความสุข พอเรามีความสุข เราก็รักมัน ทำให้เราช่วยกันรักษาป่าและสัตว์ป่าไว้ได้

วรรณคดีพุทธศาสนา เช่นเรื่อง *มหาชาติเวสสันดรชาดก* ได้

ปลูกฝังจิตใจ ให้คนไทยมีความรักในป่าดงพงไพรและสัตว์ป่า น้อยใหญ่ แต่เวลานี้ เรื่องของวรรณคดีเหล่านี้กำลังเลือนลางจางไป เราจะทำอะไรทดแทนขึ้นมาได้ในเรื่องความรู้สึกต่อสัตว์ป่าในแง่ของความเมตตากรุณา การชื่นชมความงาม ความรักสัตว์ การอยู่อย่างเป็นมิตร คิดที่จะช่วยเหลือ อย่างน้อยไม่รังแกกัน

คนไทยเรามีวรรณคดีในพุทธศาสนาเกี่ยวกับเมตตากรุณาต่อสัตว์นี้มากมาย อย่างชาดกเรื่องหนึ่งในทศชาติ (มหาชาติก็อยู่ในทศชาตินั้นเอง แต่มหาชาติ หมายถึงเฉพาะเวสสันดรชาดก) ในชุดทศชาติ คือ ๑๐ ชาตินั้น มีชาดกหนึ่งที่เป็นเรื่องแสดงถึงความมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ป่าโดยตรง คือ ชาดกเรื่องอะไร

ขอถามเป็นความรู้รอบตัว ใครทายเป็นบ้าง ชาดกนั้นคือ สุวรรณสามชาดก โยมเก่าๆ หลายท่านคงเคยได้ยิน

สุวรรณสามชาดก เป็นเรื่องที่แสดงเมตตาบารมี พระโพธิสัตว์เกิดอยู่ในป่า และอยู่กับสัตว์ป่าอย่างเป็นมิตร ไปไหนก็ไปด้วยกัน สัตว์ป่า เช่นกวาง เห็นสุวรรณสามแล้ว ไม่มีความหวาดกลัวเลย มีแต่เข้ามาหา มาแวดล้อม

เวลาสุวรรณสามไปเอาน้ำ ก็มีพวกกวางมาเดินไปด้วย เอามhorn้ำวางบนหลังกวาง แล้วก็พากันไปที่สระน้ำ ตักน้ำมาแล้ว กวางก็ช่วยแบกหม้อน้ำมาที่อาศรม อะไรอย่างนี้ นี่เป็นชีวิตที่อยู่อย่างเป็นกันเอง ช่วยเหลือกัน เป็นมิตร มีความสุขด้วยน้ำใจไมตรี

ความมีเมตตากรุณาอย่างนี้ ปลูกฝังได้ เด็กของเรา เกิดมาแล้ว ก็ควรอยู่กับสัตว์อย่างเป็นมิตรกัน เช่นกระรอก ถ้าเราดีกับ

มัน ก็มีความสุขด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่อไปเราก็ไม่यरังแกมัน เราจะรักมันเหมือนกับเพื่อน นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของเรา ในแง่การปลูกฝังเมตตากรุณา แต่เวลานี้เรากำลังขาดไป

การศึกษาต้องมาช่วยเอาชาดกพวกนี้กลับคืนเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทย หรือเอาเข้ามาช่วยการศึกษาของเรา เป็นการช่วยกันสร้างสรรค์

สัตว์เมืองอยู่ร่วมโลกกับสัตว์ป่า ควรศึกษาคติธรรม และมีน้ำใจไมตรี

นอกจากนั้น ชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์เป็นส่วนมาก ชาดกมีตั้ง ๕๕๐ เรื่อง นับถั่วนนๆ จริงๆ แล้วมี ๕๔๗ เรื่อง ชาดกทั้งหมด นี้มีสัตว์เป็นพระเอกเสียเกินครึ่ง สัตว์เป็นพระเอก เพราะฉะนั้นสัตว์ต้องมีความดี

เรื่องในชาดกเล่าถึงความดีของสัตว์ต่างๆ พอเด็กได้คุ้นเคยกับการทำความดีของสัตว์ ก็รักสัตว์ ชื่นชมต่อสัตว์ ได้ทั้งคติในการทำความดี และความรู้สึกที่ดิงามต่อสัตว์ไปด้วยพร้อมๆ กัน

แต่เวลานี้เหมือนว่าเราไม่ได้สนับสนุน ทำอย่างไรเราจะให้เด็กคุ้นกับเรื่องของสัตว์เหล่านี้

ในชาดกหลายเรื่อง มีสัตว์เป็นวีรชน ที่จริงต้องเป็นวีรสัตว์ ซึ่งจำนวนมากมาเป็นพระโพธิสัตว์ ในหลายเรื่อง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวาง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชสีห์ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นลิง

หรือวานร สัตว์ต่างๆ ที่เป็นตัวสำคัญๆ มีความเสียสละ มีคุณธรรม ความดี เป็นตัวอย่าง ซึ่งถ้าเด็กได้อ่านได้ฟัง ก็จะทำให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีงาม

จะขอเล่าชาดกเรื่องหนึ่ง ที่ว่าฝรั่งนิยมการล่าสัตว์นั้น ไม่ใช่เฉพาะฝรั่ง ทางตะวันออกก็นิยม มีมาแต่โบราณแล้ว ในอินเดียก็นิยมล่าสัตว์ สมัยก่อนพุทธกาลก็มีคนที่มีอำนาจ อยู่ท่ามกลางแควดล้อมของบริวารและทรัพย์สมบัติ ชอบออกปาล่าสัตว์เป็นเรื่องสนุกกันเป็นประจำ โดยเฉพาะพระราชาก็ชอบล่าสัตว์

อย่างในชาดกที่กำลังพูดถึงนี้ว่า พระราชาองค์หนึ่งชอบล่ากวาง ล่าเสียคงจะยากกว่า ล่ากวางง่ายดี ได้แล้วก็ทำอาหารอร่อยไปเลย พอถึงวันหยุดก็ทรงสำราญพระราชหฤทัย เสด็จออกไปล่ากวางเป็นประจำ ทำให้กวางทั้งหลายที่อยู่ในป่านั้นมีความเดือดร้อนมาก

ต่อมา กวางฝูงนั้นก็เลยมาทำความตกลงกันว่า ต่อไปนี้เรามาจัดเวรกัน พอถึงวาระเป็นลำดับของกวางตัวไหน ก็เสนอ กวางตัวนั้นไปให้พระราชาก็ได้ไม่ต้องให้พระองค์ลำบาก ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อย แล้วกวางเองก็จะได้อยู่กันเป็นสุขด้วย เพราะว่า เมื่อพระราชาสด็จออกล่ามัน กวางทั้งหลายอยู่ไม่เป็นสุขเลย ต้องวิ่งหนีหวาดเสียวสะดุ้งตกอกตกใจและบาดเจ็บกันอยู่เรื่อย เมื่อจัดเวรแล้ว กวางทั้งหลายก็ไม่ต้องตื่นตกใจวิ่งหนีกันจ้าละหวั่น พอจะอยู่กันเป็นสุขได้ ให้ทยอยลำบากทีละตัวเดียวๆ

ตกลงกวางก็จัดเวรกัน ส่งเข้าโรงครัวของพระราชารักษาประจำวัน พระราชาก็เสวยเนื้อกวางนั้น

ธรรมชาติสัตว์ทั้งหลายมีจำฝูงเป็นหัวหน้า ปรากฏว่ากวางใน ป่านั้นมี ๒ หัวหน้า เป็น ๒ ฝูงใหญ่ ฝูงหนึ่งเป็นฝูงผู้ร้าย ฝูง หนึ่งเป็นฝูงพระเอก

วันหนึ่งลำดับเวรมาถึงกวางแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่ง จะต้องเสนอ ตัวไปให้พระราชาล่า แล้วก็ไปเป็นอาหารในโรงครัวของพระองค์

ที่นี้ฝ่ายเนื้อโพธิสัตว์ซึ่งเป็นหัวหน้าฝูงหนึ่ง ก็เสียสละตัวเอง ไปเสนอตัวแทน ขอให้เอาตัวเองไปฆ่าก่อน เพื่อจะได้เว้นชีวิตของ แม่กวางไว้ เพราะว่าแม่กวางนั้นยังลูกอ่อน จะได้มีเวลาเลี้ยงลูกให้ โตก่อน

นี้แสดงถึงคุณธรรมของกวาง ซึ่งเป็นคติแก่นุชย์ด้วย ถือเป็นตัวอย่างในการเสียสละ กวางตัวนี้มีชื่อว่า นิโครธ แปลว่า ต้น ไทร หมายความว่า กวางตัวนี้ชื่อไทร

เมื่อกวางตัวนี้สละตัวเองเข้าลำดับ ก็เลยได้ไปเจอกับพระ ราชา แล้วก็มียศสนทนากัน สนทนากันไปสนทนากันมา เลยกลาย เป็นว่า กวางตัวนี้สั่งสอนธรรมแก่พระราช ในเรื่องการไม่เบียด เบียนกัน การมีเมตตากรุณา จนพระราชพระทัยอ่อน

พระราชาทรงสำนึกในคุณธรรม ทั้งความมีเมตตากรุณาและ ความเสียสละ ก็เลยกลับไปพระทัยให้อภัยแก่ฝูงกวางทั้งหมด ป่านั้น ก็เลยเป็นที่ให้อภัยแก่กวาง งดล้างตกินเนื้อกวางทั้งหมด

ขาดเรื่องนี้ เขาบอกว่าเป็นตำนานของป่าในพุทธประวัติ ท่านที่ไปอินเดีย ไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ต้องเจอป่านี้ด้วย คือ อสิปตนมฤคทายวัน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ใน

วันอาสาฬหบูชา ซึ่งจะมาถึงในวันที่ ๑๑ อีกไม่กี่วันข้างหน้าแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตรที่ป่านี้ แล้วก็เป็นที่เหตุให้เบญจวัคคีย์ได้บรรลุธรรม

ต่อมา รูปกวางหมอบก็ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และการทรงแสดงปฐมเทศนา ดังจะเห็นว่า พระพุทธรูปปางปฐมเทศนาที่เป็นของเก่าแก่ในอินเดีย มีรูปกวางหมอบอยู่ที่ฐานหรือที่เบื้องล่าง

ถอยหลังไปในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป เหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนทรงแสดงปฐมเทศนา ก็แสดงด้วยสัญลักษณ์ คือรูปกวางหมอบนี้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่าง แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า และสัตว์ป่า จากร้ายกลายเป็นดี ป่าที่ล่าสัตว์ก็กลายเป็นที่พระราชทานเหยื่อให้แก่ฝูงเนื้อ เป็นที่พระราชทานอภัยแก่ฝูงกวาง ทำให้ฝูงสัตว์ในป่านั้นไม่มีภัยอันตราย อยู่กันเป็นสุข เรื่องนี้ก็เป็นตำนานเล่ามา ซึ่งแสดงถึงคุณความดีของสัตว์ เล่าไว้เป็นตัวอย่างเท่านั้น เพราะชาดกอย่างนี้มีเยอะแยะ

อีกเรื่องหนึ่ง ขอเอามาเล่าไว้ด้วย หวังว่าคงไม่เสียเวลามากนัก คือเรื่องมหาวนชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าฝูงลิง

มีเรื่องเล่าว่า ที่ริมฝั่งแม่น้ำใหญ่สายหนึ่ง ซึ่งกว้างพอสมควร มีต้นมะม่วงพันธุ์ดีมีผลอร่อยมากต้นหนึ่ง พระราชาทรงโปรด พอถึงฤดู ที่เรียกว่าหน้ามะม่วง ก็จะได้เสด็จพร้อมด้วยหมู่ข้าราชการบริวาร ไปล่าสัตว์ แล้วก็ไปเสวยผลมะม่วงอร่อยที่นั่น

ต่อมาปีหนึ่ง จำเพาะว่า พระราชากำลังจะเสด็จพร้อมด้วย หมู่ข้าราชการบริวารไปที่ต้นมะม่วงนี้ ก็ปรากฏว่า พอเสด็จไปถึง ได้มี พวกลิงไปถึงก่อน ลิงฝูงหนึ่งมีพญาวานรเป็นผู้นำ พวกมันไปกินผล มะม่วงบนต้นไม้ขึ้น พระราชาก็เลยพิโรธมาก เป็นเหตุให้พระองค์ คิดจะกำจัดฝูงลิงเสีย

พระราชาทรงให้ทหารทั้งหลายล้อมต้นไม้ไว้ ไม่ให้มีทางที่ลิง จะลงหนีไปได้ ลิงฝูงนี้ก็เดือดร้อนมาก จะทำอย่างไร คงต้องตายกัน หมดย เพราะหนีไม่ได้ ไม่มีทางไป ทหารเยอะแยะล้อมไว้หมด

หัวหน้าลิงนั้น สติปัญญาไว ก็คิดได้ และมีกำลังแข็งแรงกว่า วานรตัวอื่น ก็มองไปที่ริมแม่น้ำฝ่งโน้น ที่อยู่ตรงข้าม เห็นมีต้นไม้ ใหญ่ และมีเถาว์วัลย์ยาว

พญาวานรนั้นก็คิดว่า กำลังแรงของเราพอไหว เราจะต้อง กระโจนข้ามแม่น้ำนี้ พอไปถึงฝ่งโน้นแล้ว ก็ไปเกาะเอาเถาว์วัลย์ สายที่ยาวที่สุด แล้วก็โยนตัวกลับมา เอาปลายเถาว์วัลย์ผูกเข้ากับกิ่ง ไม้ต้นนี้ เถาว์วัลย์เส้นนั้นก็จะเป็นเหมือนสะพานให้ฝูงลิงพากันข้าม ไปสู่ต้นไม้ฝ่งโน้นได้อย่างปลอดภัย นี่คือนิปัญญาของพญาวานร ซึ่ง เป็นพระโพธิสัตว์

คิดอย่างนั้นแล้ว พญาวานรก็กระโจนสุดแรงข้ามไปที่ต้นไม้ ฝ่งตรงข้าม เหวี่ยงตัวไปจับเอาเถาว์วัลย์บนต้นไม้ต้นนี้ได้ แล้วก็โยน ตัวอีกครั้งกลับมาที่ต้นไม้บนฝ่งนี้ ที่ทหารของพระราชาล้อมอยู่ จับ เข้าที่กิ่งใหญ่ของต้นมะม่วง

แต่เคราะห์ร้าย ปรากฏว่า เถาว์วัลย์เส้นนั้น ไม่ยาวพอที่จะเอา

มาผูกกับกิ่งต้นมะม่วง ขาดไปนิดเดียว พอดีกับมือพญาวานรจับถึง จะทำอย่างไร ตัวพญาวานรเองก็ต้องจับกิ่งมะม่วงไว้อย่างนั้น คือต้องเอาตัวและมือของพญาวานรเป็นเหมือนส่วนหนึ่งของเถาวัลย์ด้วย แทนเถาวัลย์ส่วนที่จะผูก

เหตุการณ์จวนแจ พญาวานรก็เลยเอามือจับกิ่งต้นมะม่วงกิ่งใหญ่นี้ไว้ แล้วก็ให้ลิงทั้งหลายไต่วังข้าม อาศัยตัวของพญาวานรและเถาวัลย์ข้ามไปฝั่งโน้นโดยปลอดภัย

มีเรื่องแทรกเป็นเกร็ดนิดหน่อยว่า ลิงตัวหนึ่งที่เป็นระดับรองใกล้ๆ จะเป็นหัวหน้า แข็งแรงมาก ไม่พอใจพญาวานรมานานแล้ว ผูกใจเจ็บไว้ แต่ทำอะไรไม่ได้ คราวนี้ได้โอกาสก็กระโดดไปเป็นตัวสุดท้าย ก่อนไปก็กระที่บตัวพญาวานร ซึ่งอ่อนแรงจะหมดกำลังอยู่แล้วจนบอบข้าไปหมด แล้วจึงข้ามไปฝั่งโน้น พญาวานรนี้แทบขาดใจเลย

ลิงซึ่งเป็นศัตรูตัวที่กระที่บทำให้พญาวานรบอบข้าตัวนี้คือใคร รู้ไหม ก็คือพระเวททัต อันนี้เป็นเรื่องแทรกเข้ามา

ฝ่ายพญาลิงนี้ พอลูกน้องข้ามไปฝั่งโน้นปลอดภัยแล้ว ตัวเองก็หมดแรง ไม่สามารถหนีไปได้ ก็เลยถูกจับ พอถูกจับ พระราชา ก็ทรงซักถาม สมัยก่อนถือว่าสัตว์พูดภาษาคนได้ ก็จึงมีบทเจรจาขึ้นมา

พระราชาตรัสถามว่า ท่านมีกำลังแข็งแรงกว่าใคร สามารถหนีได้ ทำไมท่านไม่หนีเสียก่อนพวกลิงทั้งหลาย

พญาวานรก็ตอบว่า *ธรรมดาของหัวหน้า จะต้องคิดถึง*

ประโยชน์สุขของผู้ที่อยู่ใต้ความคุ้มครองก่อน ถ้าหากจะทำให้เขามีความสุขหรือปลอดภัยได้ แม้ด้วยชีวิตของตน ก็จะต้องทำ นี่คือวิสัยของผู้เป็นหัวหน้าหมู่น

นี่เป็นคติของหัวหน้า นี่แหละ ชาดกท่านสอนคติธรรมด้วยวิธีดังนี้

เพราะฉะนั้น ใครเป็นหัวหน้าหมู่น ก็จะต้องมีความรับผิดชอบ ต้องเห็นแก่ความสุขของหมู่นที่ตนคุ้มครอง และสละได้แม้กระทั่งชีวิตของตน จึงสมควรเป็นหัวหน้าที่แท้จริง

นี่เป็นคติของพระโพนีสัตว์ที่มาในเรื่องชาดก เาามาเล่าให้ฟังให้เห็นคุณความดีของสัตว์ป่า เด็กควรจะได้ยินได้ฟังเรื่องทำนองนี้ ชาดกอย่างนี้มีมาก เมื่อเด็กได้ยินแล้ว ก็จะสร้างทัศนคติที่ดีและความรู้สึกที่เป็นมิตรต่อสัตว์ป่า พร้อมทั้งได้คติธรรมไปด้วย ได้ประโยชน์มากมาย ได้เล่าให้ฟังสองสามเรื่องแล้ว

ในสมัยพุทธกาลเอง ก็มีเรื่องพระพุทธเจ้ากับสัตว์ป่า สัตว์ป่าอะไรที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าที่สุด ขอถามเป็นความรู้รอบตัว ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าไปประทับอยู่ในป่า แล้วมีสัตว์ ๒ ตัว มาคอยบำรุงรับใช้ สัตว์นั้นคืออะไร คือ ๑ ช้าง ๒ ลิง โยมตอบได้แล้ว นั่นคือที่ป่าเลไลยก์ไช้ไหม

ที่จริง ปาเลไลยก์นี้ เป็นคำเดือนมาจากภาษาบาลี คือคำว่า “ปารีเลยยกะ” เราเจอคำว่า “ป่า” ของบาลี นี้กว่าเป็น ป่า “ริ” ก็เป็น เร หรือ เล ไป แล้ว “เลยยกะ” ก็เป็นไลยก์ ก็เลยกลายเป็นชื่อวัดว่าป่าเรไลยก์ หรือป่าเลไลยก์ ที่อยู่ในถิ่นต่างๆ

ปารีโลยก์ ที่จริงเป็นชื่อตำบล และที่ตำบลนั้นมีป่าชื่อรักชิตวัน พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับในป่ารักชิตวัน ที่ตำบลปารีโลยก์นั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่านั้น มีสัตว์ ๒ ตัว คือช้าง และลิงมาคอยอุปัฏฐาก เป็นเรื่องที่มีมา อันแสดงถึงความดีงามของสัตว์ และความใกล้ชิดกันด้วยเมตตากรุณา

เรื่องนี้ ทำให้ชาวพุทธมีความรู้สึก ว่า แม้แต่องค์พระพุทธเจ้า ก็ทรงใกล้ชิดกับสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างมาก เมื่อคนไทยเราได้ยินเรื่องอย่างนี้อยู่เรื่อย เราก็จะได้ปลูกฝังความรู้สึกที่ดีงาม และความสัมพันธ์อย่างมิตรกับสัตว์ป่าไว้

คนไทยมีคตินิยมและสัญลักษณ์ที่คุ้นใจ พาสัตว์ป่าเข้ามาให้รู้สึกใกล้ชิดและชื่นชมเป็นมิตร

นอกจากนั้นยังมีอีกอย่างหนึ่งคือ คติการพึ่งพาอาศัยกันในระบบนิเวศ คนไทยเรารู้เรื่องนี้มานานแล้ว

ปัจจุบันนี้เขาบอกว่า เราจะต้องมองว่าสิ่งทั้งหลายในระบบนิเวศ อาศัยซึ่งกันและกัน ความจริงเรารู้เรื่องนี้มานานแล้ว เรามีคติเช่นว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” “เสือพีเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี” อะไรทำนองนี้

คติที่แสดงการพึ่งพาอาศัยกันมีอยู่ในคัมภีร์เซนชาดก ซึ่งไม่เฉพาะมนุษย์กับสัตว์เท่านั้นที่ต้องอาศัยกัน แม้แต่เทวดาก็ยังต้องพึ่งสัตว์ป่า เทวดาต้องพึ่งเสือและสิงห์ เพราะฉะนั้น เราพูดได้ว่า น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า เทวดาต้องพึ่งเสือ

เทวดาพึ่งเสืออย่างไร ขอเล่าเรื่องอีกชาดกหนึ่งไว้ให้เห็นถึงการที่ว่าเทวดาก็ยังต้องพึ่งสัตว์ป่า ท่านเล่าว่า

ที่ป่าแห่งหนึ่ง มีสัตว์ป่าทั้งเสือและสิงห์ เป็นธรรมดาว่าในป่าใหญ่เสือสิงห์ก็ชอบกินสัตว์อื่นๆ พอกินแล้วก็เหลือเศษชิ้นส่วนอวัยวะต่างๆ ของสัตว์นั้นไว้ ซากศพของสัตว์นั้นก็เน่าเหม็น ทำให้ป่ามีกลิ่นไม่น่าชอบใจ

กล่าวฝ่ายรุกขเทวดา ๒ ตน ตนหนึ่งเป็นรุกขเทวดาพาล อีกตนหนึ่งเป็นรุกขเทวดาดี ฝ่ายรุกขเทวดาพาลก็บ่นขึ้นมาว่า เจ้าพวกเสือพวกสิงห์นี่มันยุ่ง มันทำให้ป่าเหม็นไม่น่าอยู่ เพราะฉะนั้นเราจะต้องแก่งไถมันไปเสีย เทวดาพาลตนนี้ก็ออกอุบายว่า เราจะแก่งเนรมิตเป็นรูปที่น่าสะพรึงกลัวให้เจ้าเสือกับสิงห์มันตกใจแล้วหนีไปเสีย เราจะได้อยู่สบาย

ฝ่ายรุกขเทวดาบัณฑิตก็บอกว่า ท่านจะทำอย่างนั้นไม่ได้ ที่เราได้อาศัยต้นไม้อยู่ และต้นไม้เหล่านี้อยู่ได้เพราะอะไร ก็เพราะมีเสือมีสิงห์ จึงทำให้คนไม่กล้าเข้ามาลี้ก คนเข้ามาก็แค่ชายป่าชอบป่าเท่านั้น และได้ไปเฉพาะไม้เล็กๆ น้อยๆ ไม่กล้าเข้ามาลี้ก เพราะกลัวพวกสิงห์เสือ ถ้าเราไล่เสือสิงห์ไปแล้ว พวกมนุษย์ทั้งหลายไม่มีอะไรต้องหวาดกลัวก็จะรุกเข้ามาทำลายป่า เดียวเราก็จะไม่มีที่อยู่

ฝ่ายรุกขเทวดาพาลนั้นไม่ยอมเชื่อฟัง ก็ได้เนรมิตรูปที่น่า
สะพรึงกลัว ไล่เอาเจ้าพวกสิงห์และเสือเตลิดไป

ฝ่ายผู้คนที่ทั้งหลายที่มาหาผลไม้พืชพันธุ์จากป่านั้น ตอนแรก
ก็อยู่แค่ชายป่า ต่อมา เมื่อไม่เห็นว่าจะมีภัยอันตรายอะไร ก็ค่อยๆ
บุกลึกเข้ามาๆ ตัดไม้ลึกเข้ามา จนกระทั่งในที่สุดก็ตัดไม้ที่รุกข
เทวดาอาศัยอยู่ รุกขเทวดาพาลจึงได้เห็นคุณค่าของเสือและสิงห์
แต่ก็สายไปเสียแล้ว แกไขอะไรไม่ได้

เป็นอันว่า แม้แต่เทวดาก็ต้องอาศัยสัตว์ป่าเหมือนกัน อย่า
ว่าแต่มนุษย์เลย ท่านสอนคติอย่างนี้มานานแล้ว เรื่อง **น้ำผึ้งเรือ
เสือฟังป่า รุกขเทวดาฟังเสือ หรือ พฤษชาฟังเสือ** อะไรพวกนี้
เรื่องของสัตว์ป่านั้นมีอีกมากมาย

ในทางธรรม เวนำสัตว์มาใช้เป็นสัญลักษณ์เปรียบเทียบใน
ทางที่ดีงาม ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบพระองค์เป็นเหมือน
ราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ถือว่าเป็นเจ้าป่า

พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา สั่งสอนสั่งธรรม
เหมือนดังราชสีห์ ที่บันลือ "สีหนาท" ออกไปแล้ว สัตว์ป่าทั้งหลาย
ก็เจียบหมด เหมือนกับพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ประกาศสั่งจะ
เป็นความจริงที่ไม่มีใครเถียงได้ ทุกคนยอมรับ แม้แต่พระพุทธเจ้า
จะบรรทมก็เรียกว่า "สีหไสยาสน์" คือนอนอย่างราชสีห์

ราชสีห์หรือสิงห์ ถือกันว่า เป็นสัตว์เจ้าป่า คนจึงใช้ราชสีห์
หรือสิงห์นั้น เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ความยิ่งใหญ่ หรือความ
องอาจแกลวกล้ำมั่นคงและมั่นใจ พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้

เขียนศิลาจารึกประกาศธรรมไว้มากมาย ทว่าพระราชอาณาจักร โดยเฉพาะ ณ สถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา มักทรงประดิษฐานหลักศิลาจารึกไว้เป็นหลักฐาน

หลักศิลาจารึกที่รู้จักกันมาก คือที่สารนาถ อันได้แก่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร

ยอดเสาหลักศิลาจารึกที่สารนาถนี้ เป็นรูปสิงห์ ๔ ตัว หันหลังเข้าหากัน และหันหน้าออกไปสู่ทิศทั้ง ๔ ตัวละทิศ และบนหัวสิงห์ทั้ง ๔ นั้น ก็มีวงพระธรรมจักร ซึ่งหัวสิงห์ทวนไว้เป็นส่วนยอดสุด เป็นสัญลักษณ์แห่งการที่พระพุทธเจ้าทรงบันลือสีหนาทประกาศธรรมให้แพร่กระจายออกไปในทิศทั้งสี่ และอาจจะแปลความหมายแฝงไว้อีกชั้นหนึ่งด้วยก็ได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้พระราชอำนาจเป็นเครื่องรองรับเชิดชูธรรม หรืออาณาจักรรองรับเชิดชูธรรมจักร

ปัจจุบัน วงธรรมจักรบนหัวสิงห์ ได้ไปประดิษฐานเป็นส่วนใจกลางของธงชาติอินเดีย และหัวสิงห์ยอดเสาศิลาจารึกนี้ ก็ได้แยกไปเป็นตราแผ่นดินของประเทศอินเดีย

อีกอย่างหนึ่ง มีคำเปรียบพระพุทธเจ้าเหมือนโคอุสุภะ ซึ่งเป็นโคที่ส่งอาจอาจ หรือบางครั้งเปรียบพระพุทธเจ้าเหมือนช้างศึก อย่างพระพุทธพจน์ในธรรมบทว่า “อหิ นาโคว สงคาเม ๗เปฯ” แปลว่า เราเป็นเหมือนช้างศึกในสงคราม ฯลฯ

พุทธพจน์นี้ก็สืบเนื่องมาจากการที่มีคนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระ

พุทธเจ้า ทำการขัดขวางการประกาศพระศาสนา หรือแสดงความไม่ยอมรับด้วยอาการต่างๆ

ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่งว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปในเมืองๆ หนึ่ง มีคนรับจ้างมาขึ้นด่าทุกสี่แยก พระพุทธเจ้ากับพระสาวกไปสี่แยกไหน ก็ถูกด่าตรงนั้น

พระอานนท์กราบทูลว่า เราไปกันเถอะ ไปเมืองโน้นดีกว่า เมืองโน้นมีคนเป็นมิตรเยอะ เมืองนี้ไม่ดีและไม่น่าอยู่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าท่านไปแล้ว ไปเจอคนด่าอีก จะทำอย่างไร พระอานนท์ว่าเราก็ไปเมืองอื่นต่อไป พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามอีกว่า ถ้าไปแล้วไปเจอคนด่าอีก จะทำอย่างไร พระอานนท์ว่า ก็ไปต่อไปอีก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทำอย่างนั้นไม่ถูก ไม่ใช่วิธีแก้ปัญหา “เหตุเกิดที่ไหน ต้องระงับที่นั่น”

ต่อมา พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการที่ทำให้การด่าสงบลงภายใน ๗ วัน เมื่อเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงเสด็จจากไป นี่เป็นวิธีของพระพุทธเจ้า ตามหลักการว่าเหตุเกิดที่ไหนต้องระงับที่นั่น พระพุทธเจ้าไม่หนีปัญหา

ข้อความที่พระองค์ตรัสตอนหนึ่งว่า “อหิ นาโคว สงฺคาเม” เรายืนเหมือนช้างเข้าสู่สงคราม เมื่อเข้าสู่สงคราม ต้องเจอหอก ดาบ และแม้แต่ลูกศร ลูกธนูที่เขายิงมา เราจะไปกลัวอะไร เราต้องสู้เหมือนช้างใหญ่เข้าสู่สงครามแล้ว ไม่มีความหวาดกลัว เพราะฉะนั้น ชาวพุทธนี้เป็นนักสู้ปัญหา ต้องใช้ปัญญาแก้ปัญหา เหตุเกิดที่ไหน ต้องให้ระงับที่นั่น นี่เป็นคติอย่างหนึ่ง

คำสอนของพระพุทธเจ้านั่น เขาเรื่องสัตว์มาเป็นอุปมามากมาย อุปมาหนึ่งที่ทราบกันมากคือ การเปรียบเทียบไม่ประมาณว่าเหมือนรอยเท้าช้าง

พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมที่สำคัญหลักหนึ่งคือ ความไม่ประมาณ ซึ่งชาวพุทธควรจดจำ เป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญมาก โดยเฉพาะเวลานี้ คนไทยชาวพุทธนี้ ถ้าไม่ระวังตัวจะเป็นคนประมาณ เช่น เป็นคนอ่อนแอ ไม่สู้สิ่งยาก และชอบผัดผ่อน เป็นคนที่เห็นแก่ความสนุกสนานรื่นเริง มัวเมา

ใครมีลักษณะผัดผ่อนเวลา ใครมีลักษณะชอบเพเลิดเพลิน หลงระเหิงในความสุข ใครมีลักษณะไม่รีบป้องกันภัยอันตราย ใครมีลักษณะไม่ชอบสำรวจตรวจตราสิ่งที่เกิดขึ้นและความเป็นไป ใครมัวปล่อยปละละเลยไม่เร่งแก้ไขปัญหา และไม่เร่งทำการที่ควรทำ เรียกว่าเป็น คนประมาณ

พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมสำคัญไว้คือ ความไม่ประมาณ โดยอุปมาเสมือนว่า รอยเท้าสัตว์บกชนิดใดก็ตาม ย่อมไม่มีอย่างไหนใหญ่กว่ารอยเท้าช้าง รอยเท้าทุกชนิดลงได้ในรอยเท้าช้าง ฉันทิด ธรรมทั้งปวงก็ลงได้ในความไม่ประมาณ ฉะนั้น พุทธพจน์นี้พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ เพื่อแสดงความสำคัญของความไม่ประมาณ

ความไม่ประมาณเปรียบเหมือนรอยเท้าช้างอย่างไร ถ้าเรามีความไม่ประมาณแล้ว ธรรมทุกข้อที่ได้เรียนรู้ ไม่ว่าจะเรียนมาก เรียนน้อย เรียน ๑๐ ข้อ หรือเรียน ๕ ข้อ ก็ได้รับการปฏิบัติหมด

แต่ถ้าเรามีความประมาณเสียอย่างเดียว เรียนธรรมทั้งตู้ก็ไม่ได้ปฏิบัติสักข้อเดียว เพราะเมื่อประมาณก็ผัดผ่อน นอนใจ ปล่อย

เรื่อยเปื่อย ละเลย ไม่เอาใจใส่ เพราะฉะนั้น ประมาทเสียอย่างเดียว เรียนคัมภีร์มาเท่าไรก็ไม่มีประโยชน์ เพราะไม่ได้รับการปฏิบัติ เหมือนกับว่า ธรรมทุกข้อนอนหลับอยู่ในตู้คัมภีร์ทั้งหมด

แต่ถ้าเราไม่ประมาทแล้ว เราเรียนธรรมเพียง ๔ ข้อ เราก็ปฏิบัติหมดทุกข้อ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ความไม่ประมาทนี้เป็นประจรรอยเท้าช้าง ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ชาวพุทธจะต้องเห็นความสำคัญของความไม่ประมาท และความไม่ประมาทอย่างหนึ่งก็คือ การที่จะเอาใจใส่และเอาจริงเอาจริงในการรักษาธรรมชาติแวดล้อม

เวลานี้ ทรัพยากรธรรมชาติของเมืองไทยกำลังร่อยหรอมาก ธรรมชาติแวดล้อมก็มีสภาพเสื่อมโทรม มลภาวะก็สูง เวลานี้ คนไทยเรटकอยู่ในความประมาทหรือเปล่า ถ้าประมาท ไม่ช้าเราจะประสบความลำบาก ทรัพยากรธรรมชาติจะหมดไป

ขอให้มองดูประเทศข้างเคียง เช่น พม่า ลาว เขมร ธรรมชาติในประเทศของเขายังอยู่ในสภาพดีกว่าเรา ป่าและสัตว์ป่ายังมีอยู่มากมาย

ในกรุงเทพเวลานี้ อากาศร้อนขนาดไหน มลภาวะในกรุงเทพเทียบกับประเทศอื่นๆ ในโลกนี้ เราแทบจะเป็นอันดับหนึ่ง นี่เป็นอันตรายที่มาถึงตัว สภาพอย่างนี้ ถ้าเราปล่อย ก็คือเราประมาท ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น จะต้องเอาธรรมคือความไม่ประมาทนี้มาใช้ อย่างมัวผัดผ่อน อย่างมัวเห็นแก่ความสะดวกสบายส่วนตัว อย่างมัว

ผลิตเพลินมัวเมา จงรีบพิจารณา อะไรเป็นภัยอันตราย ต้องรีบแก้ไขป้องกัน

นิสัยไม่ประมาท เป็นนิสัยของชาวพุทธ คนประมาทจะเป็นชาวพุทธได้อย่างไร เวลานี้เราต้องหยิบธรรมข้อนี้มาใช้กัน

ในคติไทยเรา ไม่เฉพาะในพุทธศาสนา เราเอาสัตว์ต่างๆ ในป่ามาใช้ ทั้งใช้งานจริง และใช้เป็นสัญลักษณ์ ใช้เป็นตราเป็นเครื่องหมายสำคัญกันมาก เราใช้ช้างม้าในสงคราม บางทีเราก็กเอาสัตว์ในนิยายหรือสัตว์ในป่าหิมพานต์มาเป็นตราแผ่นดินบ้าง เอามาเป็นเครื่องหมายราชการส่วนโน้นส่วนนี้บ้าง

ยกตัวอย่างง่ายๆ ตราแผ่นดินไทยก็คือ สัตว์ป่าชนิดหนึ่งในป่าหิมพานต์ ได้แก่ ครุฑ ช้างสามเศียร หรือช้างเอราวัณ ก็เคยเป็นเครื่องหมายตราแผ่นดิน

ธงชาติไทยสมัยหนึ่งก็คือ ธงตราช้าง เราเอาช้างเผือกมาเป็นเครื่องหมายในธงของเรา โดยเริ่มต้นเป็นธงเรือก่อนในสมัย ร.๒ เรือหลวงใช้ธงช้างเผือก แล้วต่อมาถึง ร. ๔ ก็ได้เป็นธงประจำชาติ เพียงแต่เอารูปจักรออกไป

นอกจากนี้ เรายังมีช้างเป็นเครื่องหมายในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างๆ แม้แต่ในยุคปัจจุบัน ช้างก็เข้ามามีส่วนสำคัญมากในด้านตราหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ใช้กันมากมาย เป็นตราจังหวัดบ้าง เป็นตราองค์กรต่างๆ บ้าง เช่น สยามสมาคม เป็นต้น แม้แต่กรมศิลปากรก็ใช้ตราช้าง แต่ไม่ใช่ช้างแท้ ตรากรมศิลปากรนี้ หัวเป็นช้าง แต่ตัวเป็นเทวดา คือพระคเณศวร์ หรือพิฆเนศ

พระคณศรวิ เป็นเทพบุตร ทำไม่มีเศียรคือหัวเป็นข้าง ก็มีเรื่องเล่าเป็นตำนานว่า พระคณศรวินี้เป็นโอรส คือลูกของพระอิศวรหรือพระศิวะ กับเจ้าแม่อุมา บั้นขึ้นมาจากซี่ไคล อยู่มาวันหนึ่งเจ้าแม่อุมาจะสงน้ำ ก็อยากจะสนานพระวรกายให้สบายใจ ไม่ให้มีใครมากวน เลยให้เทพบุตรพิฆเนศเฝ้าต้นทางไว้ บอกว่าอย่าให้ใครผ่านเข้ามาได้ จนกว่าแม่จะอาบน้ำเสร็จ

ระหว่างนั้น ก็พอดีพระศิวะหรือพระอิศวรเกิดจะเสด็จมา พระคณศรวิเทพบุตรก็เข้าขวางไว้ เป็นการทำหน้าที่โดยซื่อสัตย์เคราะห์ร้ายพระศิวะคือพระอิศวรจำพระโอรสไม่ได้ ทรงพระพิโรธว่ามาขวางทางพระองค์ ก็เลยประหารให้เศียรขาดหายเสียเดี๋ยวนั้นเลย

เจ้าแม่อุมาสนานพระวรกายเสร็จก็ออกมา พอทราบว่พระโอรสสิ้นพระชนม์เสียแล้ว ก็ทรงต่อว่าพระอิศวรว่าทำไมถึงได้ฆ่าลูกตัวเอง พระอิศวรไม่รู้จะทำอย่างไร จะต้องเอาใจพระอุมาด้วย และเพื่อจะชวชีวิตลูกของพระองค์เองด้วย

ตอนนี้เรื่องราวที่มีมาในตำนานต่างๆ อาจไม่ตรงกัน ตำนานหนึ่งว่า พระองค์ก็ตั้งกำหนดขึ้นมาว่า จะเอาหัวของสัตว์ที่นอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก หมายความว่า ตอนนั้น ถ้าใครนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก ก็จะถูกตัดเอาหัวมาใส่ให้พระคณศรวิ

พอดีวันนั้น ข้างตัวหนึ่งนอนหันหัวมาทางทิศตะวันตก พระอิศวรก็เลยตัดเอาหัวข้างนั้นเสียบต่อให้พระพิฆเนศ พระพิฆเนศก็จึงมีหัวเป็นข้างตลอดมา ทำให้พระพิฆเนศมีชีวิตเป็นเทพบุตรต่อมาได้ และเป็นตราของกรมศิลปากรสืบมา

ตกลงว่า เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับสัตว์ป่านี้ มีทั้งสัตว์ป่าแท้ๆ และสัตว์ป่าที่อยู่ในเทพนิยายต่างๆ แต่สัตว์ป่าที่สำคัญยิ่ง ก็คือ สัตว์มนุษย์ ซึ่งได้พัฒนามาเป็นสัตว์เมือง

ความจริง สัตว์มนุษย์นั้น เดิมก็เป็นสัตว์ป่านั้นแหละ แต่เวลานี้แยกตัวออกมาเป็นสัตว์เมือง

สัตว์เมือง คือสัตว์มนุษย์นี้ยุ่งมาก เพราะว่า ในหมู่มนุษย์เอง ก็แบ่งแยกกัน มีการแบ่งแยกคนด้วยกัน เป็นคนเมือง กับคนป่า

แล้วสัตว์ที่อยู่ในป่า มนุษย์ก็ทำยุ่งอีก มนุษย์ที่เป็นสัตว์เมือง เอาสัตว์ป่ามาเลี้ยงไว้ในบ้านกับสัตว์เมือง เลยกุ่นวายสับสนหมด มีทั้งคนเองที่เป็นสัตว์เมือง ที่อยู่ป่าบ้างเมืองบ้าง มีสัตว์ป่าที่เป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่ในป่า แต่บางตัวก็มาอยู่กับสัตว์มนุษย์ที่อยู่ในเมือง

ไม่ว่าจะล่า หรือจะอนุรักษ์สัตว์ป่า ก็เพื่อคนทั้งนั้น
การอนุรักษ์ยังยืນไม่ได้ ถ้าสัตว์เมืองไร้น้ำจิตไม่จริงใจ

เวลานี้เราเห็นความสำคัญของสัตว์ป่า แต่ก็มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ เวลานี้การอนุรักษ์สัตว์ป่ามีเหตุผลสำคัญว่า ทรัพยากรธรรมชาติของเราค่อยหรือลงไปแล้ว ธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรม เราจะต้องอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่า แต่การอนุรักษ์นั้นเขาทำด้วยเหตุผลซึ่งบางทีไม่เป็นไปด้วยจิตใจที่มีเมตตากรุณา คือไม่ได้มีน้ำใจดีงามหรือความจริงใจต่อสัตว์เลย

มนุษย์อาจจะอนุรักษ์สัตว์ป่าด้วยความเห็นแก่ตัว เวลานี้

ลองดูให้ดี การที่มนุษย์อนุรักษ์สัตว์ป่านั้น ไม่ได้อนุรักษ์เพราะเห็นแก่สัตว์ป่า คือไม่ได้มีน้ำใจต่อสัตว์ป่า มิใช่เพราะมีเมตตา กรุณาต่อสัตว์เหล่านั้น

การที่มนุษย์อนุรักษ์สัตว์ป่า ก็เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของตน คือ *ไม่ได้รักสัตว์ แต่รักผลประโยชน์ของตนเอง* หรือมุ่งหาและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง เราไม่ได้เห็นแก่สุขทุกข์ของมันที่จะมีชีวิตตามธรรมชาติเลย แต่เรามีการอนุรักษ์สัตว์ป่า

แบบที่ ๑ คือ อนุรักษ์แบบพ่อค้า หมายความว่า เราอนุรักษ์สัตว์ป่าด้วยการทำให้มันแพร่พันธุ์มากๆ เพื่อเราจะได้มีสินค้าที่จะเอาไปขายหาผลประโยชน์ เรามองสัตว์ป่าเหมือนสิ่งไม่มีชีวิตจิตใจ เป็นเหมือนวัตถุ และเป็นวัตถุทางการค้า คือมองสัตว์ป่าเป็นสินค้านั่นเอง เพราะฉะนั้น เราจึงเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าเพื่อทำเป็นอาหารบ้าง เพื่อค้าขายบ้าง คือหาผลประโยชน์ นี่เป็นการอนุรักษ์แบบพ่อค้า

แบบที่ ๒ คือ อนุรักษ์แบบนักวิทยาศาสตร์ เช่น ทดลองผสมพันธุ์ ด้วยความอยากรู้ ว่าถ้าผสมอย่างนี้ จะเกิดเป็นอย่างไรขึ้นมา โดยไม่เคยมีใจรักสัตว์นั้นเลย ทำเพื่อสนองความอยากของตนเองเท่านั้น ไม่มีน้ำใจที่คิดว่าสัตว์นั้นจะมีความสุขหรือความทุกข์อย่างไร แต่ถ้าเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่มีน้ำใจ ก็จะมีเจตนาต่างออกไป

แบบที่ ๓ คือ อนุรักษ์แบบเครื่องเล่น มองสัตว์เป็นเครื่องเล่นหรือเครื่องประดับ คนที่เรียกกันว่ามีอำนาจวาสนาบารมี เอาสัตว์ป่ามาเลี้ยงไว้ประดับบ้านแสดงความยิ่งใหญ่ แม้กระทั่งเอาอวัยวะของมัน เช่น หนังเสือเป็นต้น มาประดับ เอามาปูบ้าน แสดงว่าเรานี้ร่ำรวย มีฐานะโก้เก๋ สัตว์ก็กลายเป็นเพียงเฟอร์นิเจอร์ชนิดหนึ่ง

นี่คือ มนุษย์เราที่อนุรักษ์สัตว์ป่ากันนี้ ก็เป็นเพียงผลพลอยได้จากการหาผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้นเอง มนุษย์ไม่ได้ทำด้วยเห็นแก่สัตว์ เพราะฉะนั้น การอนุรักษ์แบบนี้คงไม่ใช่วิธีที่ถูกต้อง

ในการอนุรักษ์นั้น อย่างน้อยเราต้องมีความเข้าใจต่อมัน เราจะแก้ปัญหาได้อย่างไร

จุดหมายที่แท้จริงของการอนุรักษ์สัตว์ป่า จะต้องให้เป็นไปด้วยใจที่มีเมตตากรุณา คืออนุรักษ์สัตว์ เพื่อเห็นแก่สุขทุกข์ของมัน

ถ้าจะให้ดีคือ ให้มันมีชีวิตที่พึงประสงค์ตามธรรมชาติของมัน การที่จะทำได้สำเร็จก็คือ ต้องพัฒนาคน

การพัฒนาคน คือ พัฒนาจิตใจให้มีเมตตากรุณา แล้วการอนุรักษ์นั้นก็จะไม่แห้งแล้ง ถ้าไม่มีน้ำใจเมตตากรุณา การอนุรักษ์นั้นก็แห้งแล้ง เพราะเราไม่จริงใจต่อมัน เราไม่เห็นแก่สัตว์ป่า แต่เห็นแก่ตัวของเราเอง

ฉะนั้น เราจะต้องพัฒนาคน โดยให้การศึกษาที่ดีอย่างที่บอกเมื่อกี้แล้ว

๑. ให้รู้จักมีความซาบซึ้งในคุณงามความดีและความสวยงามตามธรรมชาติ
๒. ให้มีเมตตาไมตรี ปรารถนาประโยชน์สุขแก่มัน มีความสงสารเมื่อเห็นมันมีความทุกข์
๓. ให้มองเห็นมันเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนร่วมที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน แม้กระทั่งให้มีความกตัญญูต่อสัตว์

มีขาดอีกเรื่องหนึ่งว่าจะไม่เล่าแล้วก็มีอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องเล่า คือ มีชายคนหนึ่งไปในป่า แล้วก็หลงทางออกไม่ได้ เวลาผ่านไปหลายวัน ออดอยากขาดอาหารจะตาย พอถึงตัวหนึ่งเป็นโพธิสัตว์มาเห็นเข้า ก็พยายามช่วยเหลือโดยนำมาทางมนุษย์ คนนี้ออกจากป่า

แต่พอใกล้จะออกจากป่าได้ นายคนนี้เห็นว่าตัวเองจะพ้นป่าปลอดภัยแน่ ก็มานึกว่า เขาก็หิวมานานแล้ว ควรจะเอาถึงตัวนี้เป็นอาหารของเราเสียเลย เพราะว่า เดี่ยวเราก็จะพ้นป่าไปแล้วและจะไม่ต้องอาศัยมันอีก

เมื่อคนคิดอย่างนี้แล้ว พอถึงเวลาที่พักผ่อนกันระหว่างกำลังเดินทาง พอถึงเพลล คนก็เอาหินทุบหัวลิง เพื่อเตรียมจะกินมัน แต่ลิงซึ่งเจ็บแต่ยังไม่ตาย ก็ตื่นขึ้นมา แล้วมีบทสนทนาที่ถึงสอนคุณธรรมต่างๆ แก่คน เจ้าลิงนี้ร้องให้ และพูดจาต่างๆ ทำให้มนุษย์ได้เกิดสำนึกในคุณธรรมขึ้นมา

นี่ก็เป็นเรื่องที่แสดงว่า บางทีคนเรานี้มีคุณความดีสูงถึงก็ไม่ได้ หมายความว่า มีคุณธรรมน้อยกว่าลิง เพราะฉะนั้นจึงเป็นอย่างที่บอกแล้วว่า ถ้าไม่พัฒนาคนแล้ว คนเรานี่แหละจะเป็นสัตว์ป่าที่ร้ายกาจที่สุด

จึงต้องพัฒนาคนให้จิตใจมีคุณธรรม และให้มีความรู้คิด การอนุรักษ์ป่า จะต้องอนุรักษ์ด้วยใจจริง ด้วยการพัฒนาคนให้มีเมตตากรุณา การอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าจึงจะสำเร็จ โลกจึงจะร่มเย็นเป็นสุขได้ ถ้าไม่ทำอย่างนี้ ก็ยากที่จะเป็นผลสำเร็จ โลกจะไม่มีทางพบสันติสุขเป็นอันขาด

เวลานี้คนก็กำลังจะทำกับคน อย่างที่คนทำกับสัตว์ป่า

เมื่อก็ได้บอกว่า คนเราทำกับสัตว์ป่า

๑. แบบพอค้ำ คือ ขาย
๒. แบบนักวิทยาศาสตร์ คือทดลอง
๓. แบบเป็นเครื่องเล่น หรือเครื่องประดับ

เวลานี้ มนุษย์ก็กำลังทำกับมนุษย์ หรือคนกำลังทำกับคน

๑. คนขายคน เวลานี้คนขายคนกันมากทีเดียว สัตว์อื่นที่เราเรียกว่าสัตว์ป่านั้น มีไหมที่มันขายกัน แต่มนุษย์นี้ขายมนุษย์ด้วยกันเอง เอาไปทำอะไรต่างๆ มากมาย
๒. คนเอาคนเป็นสัตว์ทดลอง เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น วิทยาศาสตร์โดยไร้มนุษยธรรม
๓. คนเอาคนเป็นเครื่องประดับ

ไปๆ มาๆ จึงบอกว่า สัตว์ป่าที่ร้ายที่สุด คือ สัตว์ป่าที่เรียกว่ามนุษย์ ไม่มีสัตว์ป่าชนิดไหนจะร้ายเท่า ถ้าไม่พัฒนาเสียอย่างเดียว สัตว์ป่าชนิดนี้จะทำลายโลก

สัตว์ป่าชนิดอื่นมีไหมที่จะทำลายโลก ไม่มีทางเลย แต่สัตว์ป่าที่เรียกว่ามนุษย์ เป็นสัตว์ป่าที่จะทำลายโลกได้อย่างแน่นอน จะทำลายทันทีทันใดด้วยอาวุธนิวเคลียร์ก็ได้ ทำลายระยะยาวด้วยการทำลายสภาพแวดล้อมของธรรมชาติทั้งโลกก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องรีบพัฒนาคนก่อนที่จะสายเกินไป

เมื่อเราพัฒนาคนได้สำเร็จ คนก็จะมีความดีงาม แล้วก็ประพฤติดีต่อคน และประพฤติดีต่อสัตว์ป่าทั้งหลายด้วย แล้วตอนนี้แหละมนุษย์จะกลายเป็นสัตว์ที่มีอารยธรรมที่แท้จริง

คนพัฒนาจากสัตว์ป่าเป็นสัตว์เมือง โลกยิ่งเลี้ยงกัย ต้องให้สัตว์เมืองพัฒนาเป็นอารยชน จึงมีสันติสุขได้

เวลาเราใช้ภาษาอังกฤษ ในคำว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีอารยธรรมนั้น คำว่า “มีอารยธรรม” เราใช้กันว่า civilized ซึ่งมีบางท่านหาคำไทยมาใช้เลียนเสียงว่า ศรีวิไล

ที่จริง ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า civilized นี้มาจากรากศัพท์เดียวกับคำว่า city ที่แปลว่าเมือง ฉะนั้น ที่ว่า civilized ก็คือ กลายจากสัตว์ป่ามาเป็นสัตว์เมืองนั่นเอง

จึงต้องรู้เข้าใจว่า ศัพท์ฝรั่งว่า civilized ที่แปลว่ามีอารยธรรมนั้น ที่จริงแปลว่า “กลายเป็นสัตว์เมือง” คือ คนนั้นได้กลายจากสัตว์ป่า เป็นสัตว์เมือง

แต่ความเป็นสัตว์เมืองนั้น ไม่เป็นหลักประกันว่าจะเป็นสัตว์ที่ดี จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า สมัยก่อนในตอนแรกๆ เมื่อศัพท์ว่า civilization เข้ามา ไม่ได้แปลว่า “อารยธรรม”

เราเคยแปลว่าอะไรทราบไหม คำว่า civilization นั้นเข้ามาเมืองไทยสมัยแรกเราแปลว่า “นาครธรรม” ซึ่งตรงความหมายที่แท้ เพราะนาครธรรม แปลว่าธรรมของคนเมือง (นาคร แปลว่าชาวเมือง) แสดงว่าท่านผู้คิดคำแปลนั้นได้ดูจากรากศัพท์ภาษาอังกฤษ

ในเมื่อ civilized แปลว่า ทำให้กลายจากสัตว์ป่าหรือคนป่ามาเป็นคนเมืองหรือเป็นสัตว์เมือง คำว่า “อารยธรรม” จึงสูงกว่า civilization ที่เป็น “นาครธรรม”

เพราะฉะนั้น จะต้องพัฒนาคนให้เจริญขึ้นมาจาก civilization คือ จากความเป็นสัตว์เมือง ที่มีนาครกรรม มาเป็น มนุษย์ประเสริฐ ผู้มีอารยธรรม อีกทีหนึ่ง

อารยธรรมนั้น แปลว่าธรรมของสัตว์ที่ประเสริฐ “อารยะ” แปลว่า ประเสริฐ เป็นศัพท์สันสกฤต ภาษาบาลีว่า “อริย” เช่นใน คำว่า อริยบุคคล มีพระโสดาบัน เป็นต้น

อริยะ/อารยะ แปลว่า ไกลจากกิเลส เมื่อไกลจากกิเลสจึงจะเป็นอารยชน

เวลานี้ คนมีนาครกรรม ซึ่งยังไม่เป็นหลักประกันว่า จะมี อารยธรรม ต้องขยับอีกขั้นหนึ่ง โดยพัฒนามนุษย์ให้เป็นอารยชนที่มี อารยธรรม เมื่อทำให้คนมีอารยธรรมได้แล้ว เมื่อนั้นก็จะประสบความสำเร็จ ทำให้มนุษย์อยู่ร่มเย็นเป็นสุข สังคมมีสันติอย่างแท้จริง

อาตมภาพได้พุดมาเป็นเวลายาวนาน เกินเวลามานานแล้ว เตรียมจะยุติการพุด พอดีไปเห็นในหนังสือเล่มหนึ่ง ไหนๆ จะจบแล้ว เลยเอามาแทรก

เมื่อกี้เล่าเผลอข้ามไป คือ ที่บอกว่าการเที่ยวป่าล่าสัตว์ ไม่เฉพาะมีในเมืองฝรั่งเท่านั้น ในสังคมอินเดียก็มี

ในอินเดีย พระราชาที่ขอบอกป่าล่าสัตว์หาความสุข สำราญ มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เช่นในชาดก เป็นต้น จนกระทั่งมาถึงช่วงพุทธกาลแล้ว จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกหลังพุทธกาลก็มี แต่เมื่อมาถึงสมัยพระเจ้าอโศก ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อกี้เล่าข้ามตรงนี้ไป

พระเจ้าอโศกนั้น เป็นมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่ที่เปลี่ยนจากการนิยมทำศึกสงครามมานับถือธรรม และประกาศนโยบาย *ธรรมวิชัย*

ในนโยบายธรรมวิชัยนี้ ปฏิบัติการทางธรรมอย่างหนึ่งที่พระเจ้าอโศกทรงริเริ่มขึ้น คือการเปลี่ยนแปลงการเที่ยวหาความสุขจากการล่าสัตว์ มาเป็นการท่องเที่ยวแบบใหม่อย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นอารยธรรมอย่างแท้จริง จึงขอนำเอามาแทรกตอนจบ

ความโดยสรุปมีว่า ในอินเดีย พระราชาได้ล่าสัตว์กันมา จนกระทั่งพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จอุบัติขึ้น และหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงริเริ่มประเพณีใหม่ขึ้นมา แต่ก็ทำได้เฉพาะรุ่นพระองค์ ต่อมาราชารุ่นหลังก็คงไม่เอาด้วย

เรื่องนี้ พระองค์ได้โปรดให้จารึกไว้ในหลักศิลาจารึกอโศกเป็นจารึกฉบับที่ ๘ มีข้อความดังต่อไปนี้ โยมพึงดูแล้วจะเข้าใจว่าพระเจ้าอโศกได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้อย่างไร จารึกฉบับที่ ๘ ว่าดังนี้

“ตลอดกาลยาวนานที่ล่วงผ่านไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหลายได้เสด็จไปในวิหารยาตรา คือการท่องเที่ยวหาความสำราญ ในวิหารยาตรานั้น ได้มีการล่าสัตว์และการสนุกสนานหาความสุขสำราญอื่นๆ ในทำนองเดียวกันนั้น

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ (คือพระเจ้าอโศกมหาราช) เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๐ พรรษา ได้เสด็จไปสู่พระศรีมหาโพธิ์ สถานที่บรรลุมัชฌิมาปฏิญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จึงได้เกิดมี ธรรมเนียมยาตรา คือการท่องเที่ยวโดยทางธรรมนี้ขึ้น

ในธรรมยานั้น ย่อมมีกิจดังต่อไปนี้ คือ การเยี่ยมเยียนสมณพราหมณ์ และพระสงฆ์ การเยี่ยมเยียนท่านผู้เฒ่าผู้สูงอายุ และพระราชทานเงินทองแก่ผู้เฒ่าเหล่านั้น การเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท การสั่งสอนและซักถามปัญหาธรรมแก่กัน

ความพึงพอใจอันเกิดจากการกระทำเช่นนั้น ย่อมมีเป็นอันมาก นับเป็นโชคลาภของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตย์เพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง

นี่คือสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้น ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงริเริ่มไว้ เป็นการเปลี่ยนจากการล่าสัตว์ ที่เป็นวิหารยาตรา คือ พักผ่อนหาความสนุกสนานบันเทิง มาเป็นธรรมยาตรา

ในตอนที้อาตมาได้อ่านจารึกพระเจ้าอโศกนี้ ครั้งแรกก็นึกถึงเมืองไทย โดยนึกถึงในหลวงและคนไทยทันที ว่าพระองค์ก็เสด็จในทำนองนี้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นธรรมยาตรา เพราะในหลวงของเราเสด็จไปในถิ่นชนบททั่วแคว้นแคว้น เสด็จไปหาราษฎร ไปเยี่ยมเยียน ช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านชาวป่าชาวเขา ไม่ได้เสด็จไปหาความสุขสำราญ

แทนที่จะไปพักผ่อนหาความสุข โดยปรึกษากันว่าวันนี้คราวนี้จะไปสนุกอะไรกันที่ไหน ก็มาปรึกษาหารือถามกันว่า มีปัญหาอะไรที่เราจะช่วยประชาชนแก้ไข จะสร้างสรรค์อะไรให้เกิดความสุขความร่มเย็นเจริญงอกงามได้บ้าง การเสด็จไปบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างนี้ คือ **ธรรมยาตรา**

ในหลวงของเราได้ทรงมีพระราชจริยวัตรอย่างนี้ จึงได้เป็นที่
เคารพเลื่อมใสของประชาราษฎร์

วันนี้ เราทั้งหลายได้มาปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เป็นการร่วม
ถวายพระเกียรติแก่พระองค์ ในฐานะที่ทรงมีพระราชจริยวัตรเป็นที่
น่าเคารพเลื่อมใส นับว่าเป็นการร่วมบุญร่วมกุศลกับพระองค์ด้วย

กิจกรรมที่มาก่อนในวันนี้ ถือว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์
เพราะฉะนั้น การที่ญาติโยมเดินทางมาวันนี้ก็จึงถือว่า ได้มาใน
ธรรมยาตรา แล้ว และขอถือเอาพระราชวาทีว่าด้วยธรรมยาตรา
ของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นคำปิดรายการครั้งนี้

ขออนุโมทนาญาติโยม ในการที่ได้มาบำเพ็ญประโยชน์สร้าง
สรรค์ประเทศชาติของเรา ให้มีป่าที่เจริญงอกงาม จะได้เป็นที่
อาศัยของสัตว์ป่าทั้งหลาย พร้อมทั้งประชาชนก็ได้มาอาศัยให้
เกิดความรื่นรมย์และร่มเย็นสืบต่อไป

ขออานุภาพคุณพระรัตนตรัย รักษาให้โยมญาติมิตร เจริญ
ด้วยจตุรพิธพรชัย และมีความร่มเย็นงอกงามในธรรมของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทั่วกัน ตลอดกาลทุกเมื่อ

๑๙๒

หน้าว่าง

ภาคพิเศษ

พระกับป่า มีปัญหาอะไร?

ขอเจริญพร วันนี้ อาตมภาพคณะพระสงฆ์ ขออนุโมทนาคุณ โยมเลี้ยงบ คุณโยมเจริญศรี พร้อมทั้งญาติมิตรเช่นเคยที่ได้ทำบุญเลี้ยงพระ ถวายภัตตาหาร

รายการนี้เป็นของเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นเดือนสุดท้ายของพรรษา อีกไม่ช้าก็จะออกพรรษา และเมื่อออกพรรษาแล้วก็จะสิ้นปี จะเห็นว่าวันเวลารวดเร็วเหลือเกิน

ในวันเวลาที่ผ่านไป เราก็ได้ยินข่าวคราวอะไรต่างๆ มากมาย ระวังนี้รู้สึกว่ามีข่าวสำคัญอยู่หลายเรื่อง ทั้งข่าวทางบ้านเมือง และข่าวพระศาสนา

ทางด้านข่าวพระศาสนา จะเห็นว่า มีข่าวที่ไม่ค่อยดีต่อเนื่องมาเรื่อย ไม่เฉพาะช่วงนี้เท่านั้น แต่เป็นแรมปีมาแล้ว เท่าที่นึกได้ก็ คง ๓ ปี มีข่าวเสียหายเกี่ยวกับพระ และเรื่องการพระศาสนาตลอดมา ข่าวส่วนมากจะไปในแนวเดียวกัน

^๑ ธรรมกถาของพระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) แสดงแก่คณะโยมญาติมิตร ณ บ้านคุณเลี้ยง - เจริญศรี รักตะกนิษฐ เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๓๔

ในช่วงที่ผ่านมา มีข่าวที่เปลี่ยนแนวไปอีกข่าวหนึ่ง ซึ่งโยมก็สนใจกันมากเหมือนกัน หนังสือพิมพ์ก็ลงบ่อย คือ เรื่องพระประจักษ์กับป่า ว่าพระประจักษ์อนุรักษ์ป่าจริงหรือไม่ ทำผิดหรือทำถูก และการที่ราชการทำอะไรลงไปนั้น ราชการทำผิดหรือทำถูก

เมื่อเรื่องเป็นปัญหาขึ้นมา ญาติโยมก็วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานา อาตมภาพเองไม่ค่อยได้สนใจติดตามเรื่องนี้ ก็เลยมีความรู้ความเข้าใจเฉพาะกรณีนี้ แต่ถึงอย่างนั้น ก็มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องประโยชน์ของส่วนรวมทั้งด้านพระศาสนา และสังคมไทย

อย่างน้อย ข่าวเรื่องพระประจักษ์นี้ ก็คงจะต้องแยกออกเป็น ส่วนๆ คือ

ด้านที่หนึ่ง เป็นเรื่องกรณีเฉพาะตัวพระประจักษ์ ว่าท่านทำผิดทำถูก ละเมิดกฎหมายหรือไม่อะไรต่างๆ เป็นเฉพาะตัวของท่าน

ด้านที่สอง ก็คือ เรื่องพระประจักษ์ที่โยงไปหาประโยชน์ของส่วนรวม คือ ที่เป็นกรณีกระทบกระเทือนต่อสังคมไทย และพระศาสนา สำหรับด้านสังคมไทยนั้น ปัญหาที่โยงไปถึงการบ้านการเมืองด้วย

สำหรับด้านที่อาตมภาพจะเกี่ยวข้องใกล้ชิดก็คือ เรื่องพระศาสนา ในแง่ที่ว่า ถ้าเราไม่พิจารณาดำเนินการกับเรื่องนี้ให้ดีแล้ว อาจจะเสียประโยชน์แก่พระศาสนาได้ คือ คนที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถ้าไม่เข้าใจเรื่องราวในด้านพระศาสนา ก็อาจจะปฏิบัติไม่ถูกต้อง เช่น มีการดำริกันที่จะออกกฎหมาย

มีเสียงลือลือออกไปว่า ทางราชการจะออกกฎหมายห้ามพระ
เข้าป่า ซึ่งอาตมภาพก็ยังไม่ทราบว่าเป็นความจริงหรือไม่

ในขั้นนี้ก็ถึงกับมีผู้ไปหาเพื่อจะให้ช่วยกันคัดค้านกฎหมายนี้
อาตมภาพก็บอกว่า เอ! ยังไม่รู้รายละเอียดนี้ พุดไม่ได้ ต้องขอ
ดูก่อน ถ้าจะให้คิด ก็ช่วยไปเอาร่างกฎหมายที่ราชการจะออกมา
เราจะได้อ่านว่าเขาว่าอย่างไร มีเงื่อนไข มีอะไรหรือเปล่า

แต่ถ้าว่าโดยหลักการแล้ว การห้ามพระเข้าป่า จะอย่างไรอยู่
เป็นเรื่องที่ต้องคิด แต่รวมแล้วก็คือ จะต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้อง
เกี่ยวกับเรื่องพระศาสนา โดยเฉพาะก็คือว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง
ป่ากับพระศาสนา หรือป่ากับพระสงฆ์

ถ้าเรารู้หลักแล้ว เราจะได้ปฏิบัติต่อเรื่องนี้ถูกต้อง ซึ่งจะไม่ใช่
เป็นปัญหาเฉพาะกรณีพระประจักษ์ เรื่องพระประจักษ์ก็เป็นเรื่อง
เฉพาะไป แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่เรื่องส่วนรวมระยะยาวที่ว่า เราจะ
เอาอย่างไร เพราะถ้ามีการปรารภเรื่องพระประจักษ์ แล้วออก
กฎหมายหรืออะไรต่างๆ ขึ้นมา มันก็จะมีผลกระทบต่อพระศาสนา
ส่วนรวม

วันนี้ อาตมภาพก็เลยอยากจะพูดเรื่องป่ากับพระนิดหน่อย
ให้เห็นว่า ตามหลักพระศาสนา ป่ามีความสำคัญอย่างไร พระควร
จะปฏิบัติอย่างไรกับป่า พระพุทธศาสนามีทัศนะอย่างไรต่อเรื่อง
การอยู่ป่า

พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ป่าเป็นที่แผ่สันติสุข

ถ้ามองแบบง่ายๆ เท่าที่เห็นภาพ จะเห็นว่า พระพุทธศาสนา นี้คู่กับปามาตลอด เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเอง เมื่อเสด็จออกจากวัง ไปค้นหาสัจธรรม ออกจากพระราชวังแล้วก็ไปอยู่ในป่า

พระองค์อยู่ในป่าเป็นเวลานาน โดยเฉพาะตอนบำเพ็ญทุกรกิริยา รวมแล้ว ระยะเวลาที่แสวงหาสัจธรรมถึง ๖ ปี จนกระทั่งแม้ จะตรัสรู้ ก็ตรัสรู้ในป่า ได้ร่มไม้ คือ ต้นโพธิ์

แม้มองย้อนหลังกลับ ย้อนไปตั้งแต่ต้นพระชนม์ชีพ แม้ว่าจะ พระองค์จะเป็นเจ้าชาย เป็นพระราชโอรส แต่พระองค์ก็ประสูติใน ป่า คือไปประสูติที่สวนลุมพินีวัน ได้ร่มไม้สาละ เสร็จแล้วก็มาตรัสรู้ที่ป่า ได้ต้นโพธิ์ และตอนบิณฑพาน ก็มาบิณฑพานในป่า แม้จะ ไม่ใช่ป่าใหญ่แท้ คือเป็นป่าหลวง หรือเป็นสวนหลวง เป็นพระราชอุทยานที่ชื่อ *สาละวโนทยาน* และ ณ ที่นั้น ก็บิณฑพานได้ต้นไม้ คือไม้สาละ

เป็นอันว่า ประสูติก็ได้ต้นสาละ นิพพานก็ได้ต้นสาละ และ ตรัสรู้ที่ได้ต้นโพธิ์ ล้วนแต่ที่ได้ร่มไม้ทั้งหมด พระพุทธศาสนาก็เลย คู่กับปามาตั้งแต่พระประวัติของพระบรมศาสดาผู้ตั้งพระศาสนา เลยทีเดียว

หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระศาสนา เสด็จจาริกไปในที่ต่างๆ ก็มีการสร้างวัดขึ้น มีผู้ศรัทธาเริ่มตั้งแต่

พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ ครองราชย์อยู่ที่เมืองราชคฤห์ ทรงมีพระราชศรัทธาถวายวัดเป็นครั้งแรก อันนั้นเป็นจุดเริ่มที่ทำให้มีวัดในพระพุทธศาสนา ถือกันว่าเป็นวัดแรก

ในประวัติการสร้างวัดแรกนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงพิจารณาว่าพระองค์จะสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้า ควรจะเอาสถานที่ไหนในที่สุดก็ตัดสินใจพระทัยเลือกได้สถานที่ถวาย คือ เวฬุวัน (ป่าไผ่) ก็เป็นป่าอีกแหล่ง

วัดต่อๆ มาในพุทธกาลนั้น เราจะเห็นว่าลงชื่อวันๆ ทั้งนั้น “วัน” ก็คือ วัน ที่แปลว่า ป่า

อย่าง เวฬุวัน วัดแรกนี่แปลว่าป่าไผ่ ต่อมา วัดสำคัญที่มีชื่อเสียงมาก คือ เขตวัน ก็สวนป่าเจ้าเขต ต่อมา มีอัมพวันของหมอชิวก็เรียกว่า ชิวกัมพวัน แล้วก็มีการวาริกัมพวัน ของปาวาริกเศรษฐีและอื่นๆ ตลอดจนปามหาวัน ซึ่งเป็นป่าใหญ่มาก ที่พระพุทธเจ้าประทับในเวลาเสด็จไปแคว้นศากยะ เพื่อโปรดพระญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ และในวาระที่เสด็จไปเมืองเวสาลี

แม้แต่ตอนสุดท้ายใกล้ปรินิพพาน ก่อนทรงเดินทางมายังเมืองกุสินารา เมื่อจะประทับจำพรรษาสุดท้ายที่เวฬุคาม เมืองเวสาลี ก็เสด็จผ่านอัมพปาลีวัน ซึ่งเป็นสวนมะม่วงของนางอัมพปาลี ที่ได้ถวายแด่พระพุทธเจ้าเป็นอารามคือวัดสุดท้าย

รวมแล้ว ประวัติของพระพุทธเจ้าในแง่สถานที่ประทับเป็นเรื่องเกี่ยวกับป่าแทบทั้งนั้น วัดในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลก็เป็นวัดที่มีชื่อว่าป่า ได้แก่คำว่า “วัน” แทบทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าส่งเสริมให้พระอยู่ป่า จะได้มุ่งมั่นในอธิจิตอธิปัญญา

ชีวิตของพระสงฆ์ หรือบรรพชิตในพระพุทธศาสนานั้น พุดอย่างรวบรัดก็มี ๒ ด้าน คือ

๑. ในฐานะที่เป็นพระภิกษุ ผู้รับผิดชอบต่อชีวิตของตนเอง พระภิกษุ ว่าโดยหลักการแล้ว ก็มีชีวิตที่เรียบง่าย คล่องตัว มุ่งความเป็นอิสระเสรี และไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ใครๆ อุทิศชีวิตของตนให้แก่สิกขา คือ การศึกษา หรือการฝึกฝนพัฒนาตน ตามหลักแห่ง ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกว่าไตรสิกขา

ตราบใดที่ยังไม่บรรลุธรรมสูงสุด หมดกิลลเป็นพระอรหันต์ พระภิกษุก็ต้องปฏิบัติในสิกขา คือ ศึกษา หรือ ฝึกฝนตนเรื่อยไป

๒. ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสงฆ์ ก็ต้องมีความเคารพสงฆ์ และกิจกรรมของสงฆ์ ถือสงฆ์คือส่วนรวมเป็นใหญ่ เอาใจใส่รับผิดชอบในกิจการของส่วนรวม ที่เรียกว่า สังฆกรรม เมื่อมีเรื่องราวหรืองานการของส่วนรวม ก็ต้องมาเข้าร่วมประชุม มีส่วนร่วมในสงฆ์คือชุมชนหรือหมู่คณะ ถือประโยชน์ของสงฆ์หรือส่วนรวมนั้นเป็นสำคัญ

ความรับผิดชอบด้านนี้ขยายกว้างออกไปสู่การบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน หรือสังคมทั้ง

หมด เพราะว่าสงฆ์ที่เป็นส่วนรวมนั้น ตลอดถึงพระศาสนาทั้งหมด ก็มีอยู่คงอยู่เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ตามหลักที่ว่า “พหุชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ” (เพื่อความสุขของชนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ประชาชนทั่วโลก) นั่นเอง

ชีวิตทั้งสองด้าน คือ ทั้งด้านส่วนตัวในฐานะพระภิกษุ และในฐานะที่เป็นสมาชิกของสงฆ์ ย่อมประสานสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้ง่ายๆ ว่า การมีชีวิตที่เรียบง่าย คล่องตัว และฝึกฝนพัฒนาตน ย่อมจะช่วยให้สามารถทำกิจของส่วนรวม และบำเพ็ญธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ได้ผลดีและเต็มที่ยิ่งขึ้น

พระภิกษุอาศัยปัจจัย ๔ ซึ่งมีหลักการที่เตือนไว้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายอยู่เสมอ ปัจจัย ๔ สำหรับพระภิกษุ จึงมีชื่อเรียกพิเศษว่า *นิสสัย ๔* เช่น ในด้านที่อยู่อาศัยก็ให้อยู่ได้อย่างง่ายที่สุด ตั้งแต่อยู่โคนไม้ ที่เรียกว่า รุกขมุต เป็นการอยู่ได้ง่ายๆ ตามธรรมชาติ และชีวิตของพระจึงผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เริ่มแต่ต้นไม้ขึ้นไปโดยตลอด

ในพระวินัย มีพุทธบัญญัติกำหนดไว้มิให้ภิกษุตัดต้นไม้ ถ้าพระภิกษุทำลายต้นไม้ หรือพืชพันธุ์ ก็จะมีความผิด เป็นการละเมิดพระวินัย ถ้าหากว่าต้นไม้นั้นมีเจ้าของกรรมสิทธิ์ จะเป็นของหลวงก็ดี ของเอกชนก็ดี ถ้าพระไปตัดหรือทำลายโดยเจตนา ก็จะมีโทษทางพระวินัยที่รุนแรง อาจจะต้องถึงกับขาดจากความเป็นพระภิกษุเลยทีเดียว

การที่พระภิกษุจะอยู่ในป่านั้น แม้จะไม่ถึงกับมีพุทธบัญญัติ กำหนดไว้เป็นพระวินัย แต่ก็เป็นที่พระพุทธรเจ้าทรงสนับสนุน ถือว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ตีสงามเกื้อกูล เป็นประโยชน์ในการศึกษา เพื่อฝึกหัดขัดเกลาดนเองในวิถีชีวิตแห่งความสันโดษ เรียกว่าเป็น *ธุดงค์* อย่างหนึ่งในธุดงค์ ๑๓ ข้อ ซึ่งพระภิกษุจะถือปฏิบัติได้ตามความสมควรใจ จะถืออยู่ตลอดชีวิต หรือจะอยู่ชั่วคราวเป็นระยะเวลาสั้น ยาวเท่าใดก็ได้

ธุดงค์ข้อที่ถืออยู่ป่านี้ มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อารัญญิกังคะ” (องค์แห่งภิกษุผู้ถืออยู่ป่า) เป็นธุดงค์ข้อที่ ๘ ใน ๑๓ ข้อ

ในแง่คำสอน พระพุทธรเจ้าได้ทรงสนับสนุนและสรรเสริญ การอยู่ป่าไว้มากที่สุด ดังที่ตรัสไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ ที่เราเรียกว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนาที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงในวันเพ็ญ เดือนสาม ที่เรียกว่า *วันมาฆบูชา* หรือ *วันจาตุรงคสันนิบาต*

ในโอวาทปาฏิโมกข์นั้น พระพุทธรเจ้าตรัสว่า *ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส* แล้วก็ชี้ข้อความอื่นต่อไปอีก ซึ่งมีตอนหนึ่งบอกว่า “อยู่ในเสนาสนะอันสงัด” การอยู่ในเสนาสนะอันสงัดนี้ ที่มุ่งหมายสำคัญสำหรับพระสงฆ์ ก็คือ มุ่งให้อยู่ป่า หรือรู้จักเข้าไปใช้ป่าให้เป็นประโยชน์ในการบำเพ็ญสมณธรรม

ในพระสูตรหนึ่ง พระพุทธรเจ้าตรัสแนะนำแก่พระอานนท์ว่า “อานนท์ เมื่อมีภิกษุเข้ามาบวชใหม่ เธอควรจะซักชวนผู้บวชใหม่ เหล่านั้นให้ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้” แล้วพระองค์ก็ทรงบรรยายไป เช่น ให้ตั้งอยู่ในศีล เรียกว่าสำรวมในพระปาฏิโมกข์ แล้วก็พูดจา ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ จำกัดการพูดคุยสนทนาให้มีขอบเขต ไม่ใช่

เห็นแก่การคุษนุกสนานอะไร เป็นต้น พระองค์ตรัสอะไรต่างๆ แล้วก็มีข้อหนึ่งที่ตรัสว่า ควรชักชวนให้พระภิกษุบวชใหม่อยู่ในที่สงบสงัด โดยเฉพาะถ้าเป็นไปได้ ก็มุ่งเอาป่า

ธรรมอื่นๆ ก็มีอีกเยอะ อย่างเช่น พระองค์ทรงสรรเสริญการเจริญอานาปานสติ คือ การใช้สติกำหนดลมหายใจ เพื่อให้เกิดสมาธิ จนกระทั่งเจริญวิปัสสนา แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า การที่จะเจริญให้ได้ผลดีนั้น องค์ประกอบประการหนึ่งก็คือ การอยู่ป่า หมายความว่า ถ้าอยู่ป่า ก็จะช่วยให้การเจริญอานาปานสตินั้นได้ผลดียิ่งขึ้น

ตกลงว่า เรื่องการอยู่ป่านี ในทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญไว้มาก ชีวิตของพระจึงมีส่วนที่ควรจะต้องเกี่ยวข้องกับป่าอยู่มาก เพราะเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

พระได้ธรรมในป่า พาธรรมจากป่ามาให้แก่ประชาชน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการอยู่ป่าจะเป็นเรื่องสำคัญ เป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ แต่ก็ต้องรู้ขอบเขตเหมือนกันว่า มีหลักเกณฑ์อย่างไรในการอยู่ป่า มิฉะนั้นอาจจะเข้าใจผิดพลาดไปว่า พระพุทธเจ้าสรรเสริญการอยู่ป่าทุกแห่งทุกมุม ซึ่งมีใช่เป็นอย่างนั้น

ถ้าจะให้เห็นขอบเขตที่ว่านี้ ก็ต้องดูตั้งแต่หลักการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อมีผู้ศรัทธาจะสร้างวัดในสมัยพุทธกาล จะเป็น

วัดเวฬุวันก็ดี วัดเชตวันก็ดี วัดเหล่านี้ก็ได้ผ่านการพิจารณา โดยที่
ว่าสร้างขึ้นโดยสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้
ให้รู้ว่าวัดที่ดีควรอยู่ที่ไหน

ลักษณะสำคัญๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ก็คือ วัดไม่ควรอยู่
ห่างบ้านห่างชุมชนเกินไป หรือใกล้บ้านใกล้ชุมชนเกินไป ให้เป็น
สถานที่ที่สงบสงัด เหมาะแก่การปลีกเว้น ไม่พลุกพล่านจอแจ

ลักษณะสำคัญข้อแรกคือ ไม่ใกล้เกินไป ไม่ไกลเกินไป ถ้า
ใกล้ชาวบ้านเกินไป ก็พลุกพล่านจอแจ ถ้าไกลเกินไป ก็ห่างชุมชน
จนกระทั่งอาจจะเสียศาสนกิจ

เป็นอันว่า หลักการสร้างวัดนี้ เราเห็นได้จากการที่พระพุทธ
เจ้าทรงแนะนำไว้ และมีการสร้างวัดในสมัยพุทธกาลเป็นตัวอย่าง

สำหรับคำที่ว่า ไม่ให้ใกล้เกินไป ไม่ให้ไกลเกินไป ก็ยังมีข้อ
พิจารณา คือว่า ลักษณะที่ว่ามานี้ เป็นไปตามหลักการของพระ
พุทธศาสนา ที่ว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่สามารถจะอยู่
แบบโดดเดี่ยวอย่างพวกฤษีชีไพร

ในพระพุทธศาสนานั้น การอยู่ป่าของพระ ไม่เหมือนการอยู่
ของฤษีชีไพร พระจะอยู่ลำพังโดดเดี่ยว กินเผือกมัน เก็บผลไม้หล่น
กินอย่างพวกฤษีดาบสไม่ได้ พระพุทธเจ้าบัญญัติวินัยป้องกันไว้
เลยทีเดียว เพื่อไม่ให้ภิกษุไปมีชีวิตเช่นนั้น

มีหลักเกณฑ์อยู่ ๒ อย่างที่ทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
แม้จะปลีกตัวอยู่สงัด ไม่คลุกคลีอยู่ในสังคม แต่ก็ปลีกตัวเด็ดขาด
จากสังคมไม่ได้ คือ

ประการที่หนึ่ง ในสังคมของพระองค์ คือในสงฆ์ มีพุทธบัญญัติให้พระองค์ต้องมาประชุมกับสงฆ์อย่างน้อยในเวลามีสังฆกรรม คือมีกิจของส่วนรวมซึ่งที่ประชุมต้องร่วมกันพิจารณา

ถึงจะไม่มีสังฆกรรมอื่น อย่างน้อยก็เดือนก็ต้องมาครั้งหนึ่ง เพื่อร่วมประชุมกันในสังฆกรรมที่เรียกว่า *อุโบสถ* ซึ่งเป็นเรื่องวินัยสงฆ์ที่ทำให้พระ แม้แต่ที่อยู่องค์เดียวในป่า ก็ต้องมาประชุม ต้องมาพบกับพระอื่นๆ อย่างน้อยเดือนละ ๒ ครั้ง

อันนี้เป็นข้อบัญญัติทางวินัยอันที่หนึ่ง ที่ทำให้พระปลีกตัวไปอยู่โดดเดี่ยวโดยเด็ดขาดไม่ได้

ประการที่สอง คือ การบัญญัติไม่ให้พระทำมาหาเลี้ยงชีพเอง แม้แต่จะไปเก็บผลไม้ฉันเองก็ยังไม่ให้ ทั้งนี้เพื่อผูกชีวิตพระไว้กับประชาชน หมายความว่า พระจะห่างจากประชาชนไม่ได้ ท่านให้ฝากท้องไว้กับประชาชน

ข้อที่หนึ่ง นั้นผูกพระไว้กับสังคมสงฆ์ พระด้วยกันเองก็ต้องพบกัน **ข้อที่สอง** ในด้านญาติโยมประชาชน พระก็ตัดขาดไม่ได้ เพราะต้องอาศัยบิณฑบาต

ตามหลักบิณฑบาต พระจะต้องออกมาหาประชาชนเรียกได้ว่าทุกวัน พอเช้า ก็ต้องถือบาตรออกมา ถึงแม้จะไปอยู่เดี่ยวเดี่ยว ดายอย่างไรก็ตาม ก็ต้องพบญาติโยมทุกวัน

พอเช้าถือบาตรออกมา โยมก็ตักบาตรให้ และเป็นโอกาสที่พระจะได้แสดงธรรมแก่ญาติโยมที่ตักบาตรนั้น พระจึงได้ทั้งอาหารเลี้ยงชีวิตตัวเอง และได้ทำหน้าที่สั่งสอนประชาชน

การที่พระมีวัดอยู่ ในแง่หนึ่ง ก็ช่วยให้พระได้มีป่าเป็นที่หลีกเลี่ยง อยู่สงบสงัด ช่วยให้ปฏิบัติได้ดี ป่าก็เป็นประโยชน์แก่ตัวพระ แล้วอีกแง่หนึ่ง ก็ช่วยพระไม่ให้ไกลจากประชาชน

ในแง่หลังนี้ เท่ากับว่าเป็นการทำให้ประโยชน์ของป่า ทั้ง ความสงบสงัดของป่า และธรรมที่พระได้จาก การปฏิบัติในป่าที่ สงบสงัดนั้น มาถึงประชาชนในบ้านในเมืองด้วย

พร้อมกันนั้น วัดซึ่งเป็นเหมือนตัวแทนที่ดีของป่า ถ้ามีพระที่ ปฏิบัติถูกปฏิบัติดี ก็มีค่าเป็นเครื่องเตือนสติประชาชนให้ระลึกรู้ ถึงธรรมชาติ มีใจอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ นำธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวกับ ประชาชน ให้ธรรมชาติเป็นประโยชน์แก่ประชาชนด้วย ให้สอง อย่าง คือประชาชนและธรรมชาตินั้น มีความสัมพันธ์กันในทางที่ ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น คติในทางพุทธศาสนา นี้ แม้จะสรรเสริญการอยู่ ป่า ก็ไม่ใช่ทำให้ไปอยู่อย่างฤษีซีไพร ที่ตัดขาดออกไปจากสังคม

มีหลักตรัสไว้ พระใดคิดไปอยู่ป่า จะควรอยู่ไหม อยู่เมื่อไร เพื่ออะไร ทำตัวทำใจอย่างไร

นอกจากนี้ ในเวลาเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ยังทรงแสดงข้อให้พิจารณาอีกหลายอย่าง บอกว่า การที่พระไปอยู่ป่านั้น ก็ไม่ใช่เป็นเครื่องหมายที่แสดงว่า เมื่ออยู่ป่าแล้ว จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ หรือจะยกเอามาถือเป็นข้อดีเด่นที่จะให้เห็นว่าตนเองดีเลิศ ประเสริฐกว่าใคร

พระพุทธเจ้าทรงเตือนอยู่เสมอว่า ต้องระวังให้มาก เช่นที่ตรัสว่า พระที่ไปอยู่ป่ามี ๕ ประเภท (อง.ปญจก.๒๒/๑๘๑/๒๔๕; และควรดู ม.สุ.๑๒/๓๐/๕๒; อง.ปญจก.๒๒/๓๓๐/๔๓๗)

๑. พระภิกษุที่ไปอยู่ป่า เพราะงัว เชอะชะ คือ ไม่รู้เรื่องรู้ราว เห็นเขาอยู่ ก็อยู่บ้าง อยู่ตามเขาไป

๒. พระภิกษุที่ไปอยู่ป่า เพราะมีความปรารถนาอันเป็นบาป คือ อยากจะได้ชื่อเสียง อยากจะได้คำสรรเสริญ เป็นต้น

๓. พระภิกษุที่อยู่ป่า เพราะจิตฟุ้งซ่าน เสียดสี อยู่ในที่ชุมนุมกับเขาไม่ได้แล้วต้องไปอยู่ป่า

๔. พระภิกษุที่อยู่ป่า เพราะเห็นว่า การอยู่ป่านั้น เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า และท่านผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ

๕. ภิกษุที่อยู่ป่า เพราะมุ่งความมักน้อยสันโดษ ปรารถนาความวิเวก หาความสงบ มุ่งจะฝึกหัดขัดเกลากตณ

พระองค์ตรัสว่า ในบรรดาภิกษุที่อยู่ป่า ๕ ประเภทนี้ ประเภทที่ ๕ เป็นประเภทที่ดีเลิศ ประเสริฐ ควรยกย่อง

นี่เป็นการเตือนพระที่อยู่ป่า ให้สำรวจดูตนเองว่า อยู่ป่าเพราะอะไร แล้วก็ไม่ใช่ถือเป็นเหตุตัดสิ้นความดีความประเสริฐเพียงเพราะอยู่ป่า

เคยมีคนไปยกย่องสรรเสริญพระพุทธรูปเจ้า สรรเสริญองค์พระพุทธรูปเจ้าเองเลยทีเดียว บอกว่า “โई พระองค์นี่เป็นผู้ที่ประเสริฐ เลิศนัก สวาททั้งหลายพากันยกย่องสรรเสริญ เพราะพระองค์เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ชอบความสงัดวิเวก”

พระพุทธรูปเจ้าก็ตรัสบอกเขาว่า ไม่ถูกต้องที่จะมาสรรเสริญพระองค์อย่างนั้น การที่จะถือว่าพระองค์เป็นผู้ที่สวาททั้งหลายเคารพบูชา เป็นบุคคลผู้เลิศอะไรนี้ ไม่ใช่เป็นเพราะเหตุเหล่านั้น

พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า (ม.มู.๑๒/๓๒๘/๓๒๑) ถ้าจะถือว่า เราเป็นผู้มักน้อยสันโดษ สวาทของเราที่มักน้อยสันโดษกว่าตัวเรา ก็มีมากมาย อย่างเราในเรื่องฉันอาหาร บิณฑบาตก็ไป พระราชานิมนต์ก็ไป เศรษฐินิมนต์ก็ไป แต่ว่าสวาทของเราหลายองค์ ท่านถือเป็นผู้สูงศักดิ์เลย คือว่า ฉันอาหารบิณฑบาตอย่างเดียว ไม่รับนิมนต์ของญาติโยม

ดูในเรื่องผ้าจีวร พระองค์เองก็ยังรับจีวรที่คฤหบดีเขาถวายใช้จีวรดีๆ ก็มี แต่สวาทของพระองค์ บางท่านถือใช้แต่ผ้าบังสุกุลอย่างเดียว คือต้องไปเก็บเอาผ้าที่เขาทิ้งแล้วเอามาต้ม มาตัด มาเย็บ มาข้อมทำเอง ฯลฯ

ตลอดจนกระทั่งที่ว่าพระองค์ชอบความสงัดวิเวกนั้น พระองค์เองบางครั้งก็อยู่เกลื่อนกล่นไปด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก

อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ ตลอดจนเจตีย์ และสาวกของ
เจตีย์ แต่สาวกของพระองค์ บางองค์อยู่ป่าเป็นประจำเลย ครึ่ง
เดือนจึงจะมาร่วมประชุมสงฆ์ครั้งหนึ่ง (อยู่ตลอดชีวิต ก็อย่าง
พระมหากัสสปะ เป็นต้น)

เป็นอันว่า จะถือว่าพระองค์เลิศประเสริฐเพราะคุณสมบัติที่
ว่ามาข้างต้นนั้นไม่ถูกต้อง บรรดาสาวกของพระองค์หลายท่านฉัน
อาหารน้อย เช่น ฉันมือเดียว ฉันอาหารจำกัดภาชนะเดียว แม้แต่
กำหนดว่าเป็นปริมาณเท่านั้นเท่านี้ทุกวันก็มี เพราะฉะนั้น จะเอา
เหตุนี้มาสรรเสริญพระองค์ไม่ได้

การที่จะสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นผู้ประเสริฐเลิศ ที่สาวกจะ
เคารพบูชา ก็เพราะว่าพระองค์เป็นผู้ค้นพบธรรม แล้วนำมาสั่ง
สอนแนะนำ

นี่ก็เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าจะเตือนสติผู้ฟังให้รู้จักความพอ
เหมาะพอดี พร้อมทั้งชี้ให้เห็นเหตุผลในการที่จะประพฤติปฏิบัติ
เช่นนั้น ไม่ใช่ถือลัทธิว่าการปฏิบัติอย่างนั้นจะเป็นสิ่งที่ดีโดยตัว
ของมันเอง บางที่การปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีด้วยซ้ำไป

ทั้งหมดนั้นก็อยู่ที่เหตุผลที่รองรับ คือ ตัวเหตุปัจจัย หรือแรง
จูงใจที่กระทำให้เหล่านั้นเป็นตัวตัดสินใจ พระองค์ก็สรรเสริญพระที่
อยู่ป่า อย่างพระมหากัสสปะที่เป็นประธานสงฆ์ในการสังคายนา
ครั้งที่ ๑ นั้น ท่านอยู่ป่าตลอดชีวิตเลย และท่านก็มักน้อยสันโดษ
เป็นแบบอย่างด้วย

ดังที่ว่าแล้ว การถืออยู่ป่านั้นเป็นจุดด้อยอย่างหนึ่ง ซึ่งพระองค์ก็

ตรัสว่า การถืออยู่ป่าหรือไม่นั้น ให้เป็นเรื่องของความสมัครใจ พระภิกษุจะถืออยู่ป่าหรือไม่อยู่ป่าก็ได้ จะถือบางตอนก็ได้ ถือตลอดไปก็ได้

จุดตั้ง คือ ข้อปฏิบัติในการขัดเกลาตนเอง ขัดเกลากิเลส ทวงสรรเสริญ แต่ว่าต้องสมัครใจถือ ถ้าไม่สมัครใจถือ ก็อาจจะเกิดโทษ นอกจากนั้น บางองค์ที่ยังไม่เหมาะ พระองค์ก็ไม่ให้ถือ

อย่างเช่น เคยมีพระภิกษุบางองค์ทูลลาพระพุทธเจ้าจะไปอยู่บำเพ็ญเพียรในป่า พระองค์พิจารณาคุณอินทรีย์ของท่านยังไม่เหมาะ พระองค์ก็ตรัสแนะนำว่าให้อยู่ในสงฆ์ ให้อยู่ในชุมชน ให้อยู่ในหมู่ไปก่อน จะออกไปอยู่ป่า พระองค์ยังไม่เห็นสมควร (เช่นเรื่อง พระอุบาลี, อภ.ทสก.๒๔/๙๙/๒๑๖; พระเมฆสิยะ อภ.สตุตตก.๒๓/๒๐๗/๓๖๗)

พูดรวมๆ ว่า ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของความแตกต่างหลากหลาย เป็นความแตกต่างระหว่างบุคคลบ้าง เป็นเหตุเป็นผลในด้านสภาพความเป็นอยู่แวดล้อมบ้าง หลายอย่าง พระองค์จึงไม่ให้เอาสิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องตัดสิน ไม่ให้มองไม่ให้ถือว่าพระจะดี พระจะไม่ดีอะไรต่างๆ เพียงเพราะสิ่งเหล่านี้ ต้องพิจารณาหลายอย่างหลายด้าน

เป็นอันว่า เรื่องการอยู่ป่านั้น เป็นสิ่งที่โดยหลักการแล้ว พระพุทธศาสนาสรรเสริญ จนกระทั่งถึงขนาดที่ว่า การอยู่ป่าเป็นสิ่งที่คู่เคียงกันมากับประวัติพุทธศาสนา

แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีขอบเขต ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะต้องทราบ เพื่อให้เข้าใจความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ เช่นที่พูดมาแล้วว่า พระบางองค์ท่านก็อยู่ป่าเฉพาะบางเวลา

เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า บางพรรษาก็จะเข้าไปอยู่ป่าเลย ๓ เดือน พระองค์ตรัสบอกว่า ระหว่าง ๓ เดือนนั้น ไม่ให้ใครเข้าไป นอกจากพระภิกษุที่นำอาหารไปถวายองค์เดียว แต่ว่านอกเวลานั้นแล้ว พอออกพรรษา พระองค์ก็จาริกไปไม่ได้หยุดเลย ไปเที่ยวสั่งสอนประชาชน

ทั้งนี้ก็กันไปต่างๆ กัน แล้วแต่การดำเนินชีวิตของแต่ละท่าน แม้แต่พระรูปเดียวกัน บางทีก็มีการสลับ อยู่ในป่าบ้าง อยู่ในเมืองบ้าง เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่าง และจะอยู่แดนป่าหรืออยู่ถิ่นบ้าน ก็พระของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น

วัดป่า วัดบ้าน

เป็นสองปีกเสริมกัน ให้สังฆะและสังคมสุขสันต์มั่นคง

พระสงฆ์ไม่ว่าจะอยู่แบบไหน ก็ต้องช่วยกัน โดยที่ว่ามีทั้งพระอยู่ป่า และพระอยู่บ้าน ต้องประกอบกัน จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญออกมาได้

หลายครั้งที่เดียว พระที่อยู่ป่า ช่วยเป็นฐานให้เวลาพระพุทธศาสนาในเมืองเสื่อม ในเวลานั้น เราเหลือพระในป่าเป็นหลักให้เป็นต้นทุนที่จะขยายกำลังต่อไป

ทีนี้ เวลาพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเต็มที่ ก็คือ เวลาที่เจริญเข้ามาในเมือง ถ้าอยู่ในป่าอย่างเดียว ก็ไม่แสดงถึงการที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ต่อเมื่อเข้ามาถึงในเมือง ช่วยประชาชนในเมืองให้มีศรัทธา มีจิตใจดีขึ้นมา รู้จักทานศีลภาวนา มีศีลธรรม

ดีขึ้น นี่คือระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาเจริญเต็มที่ ถ้าเหลืออยู่แต่ในป่า แล้วแพร่ขยายออกมาในเมืองไม่ไหว ในที่สุดก็จะยุบตัวเหี่ยวหดหมดไป

พอเสื่อม ก็หดเข้าไปอยู่ในป่า พอเจริญ ก็ออกมารุ่งเรืองเฟื่องฟูทั่วเมือง อะไรทำนองนี้

ทีนี้ ถ้าเราจะดูว่าพระพุทธศาสนากำลังอยู่ในระยะเสื่อมหรือเจริญ ตอนเสื่อม ก็ดูความเสื่อมไปจากในเมือง แต่เวลาเจริญ ก็ดูคูดุที่เมืองอีกเหมือนกัน ตอนที่เจริญสูงสุดก็มาเจริญในเมือง แต่ทุนในป่าก็ต้องอยู่ด้วย

ทั้งนี้ พระป่าก็ต้องระวัง พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเตือนไว้แล้วว่า ที่ตนคิดจะอยู่ปานั้น ควรจะมีความมุ่งหมาย มีความเป็นอยู่และปฏิบัติตัวอย่างไร พระที่มีคุณสมบัติอย่างพระพุทธเจ้าตรัสไว้ จึงควรจะอยู่ป่า และจึงจะเป็นพระป่าที่ดี

ป่า โดยสรุปแล้ว ก็เป็นสถานที่เหมาะสมที่ดี เป็นบรรยากาศที่เกื้อกูลสำหรับให้พระสงฆ์ไปฝึกปฏิบัติขัดเกลาตน คือ จุดเด่นสาระสำคัญของการที่ว่าป่านี้ดี เป็นประโยชน์ ก็เพราะว่าเป็นที่สงบ เป็นบรรยากาศที่เกื้อกูล เหมาะแก่การที่พระภิกษุจะไปเจริญภาวนา ฝึกหัดอบรมจิตของตนเอง เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้น ต่อมาก็มีวัดประเภทที่เรียกว่าวัดป่าเพิ่มมากขึ้น

อย่างที่โยมไปนมัสการสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย เมื่อถึงรายการที่ไปชมถ้ำอชันดา โยมก็คงได้เห็นแล้วว่า นี่แหละเป็นตัวอย่างชัดๆ ที่ว่า แม้แต่ป่า ถ้า ภูเขา ก็เจริญขึ้นมาเป็นวัดวาอาราม

ถ้าอชันตา คือ วัดที่เจริญรุ่งเรืองเต็มที่ เป็นวัดที่สร้างอย่างดี แต่สร้างในภูเขา ขนาดแกะสลักเข้าไปในศิลา เจาะภูเขาออกทำเป็นวัดไปเลย

ในตัวถ้ำ ในตัวภูเขาเองนั่นแหละ ทำเป็นวัด มีสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากการแกะสลักซึ่งเป็นศิลปวัตถุที่แสนจะสวยงาม แล้วก็ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังอะไรต่างๆ เต็มไปด้วยศิลปะ อันนี้ก็คือความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ที่ว่าแม้แต่ป่า ถ้ำ และภูเขา ก็กลายเป็นวัดที่มีพระอยู่ท่ามกลางธรรมชาติเป็นจำนวนมากมาย

แต่ในความเจริญรุ่งเรืองนั้น คุณลักษณะเฉียดลงไปให้ดีเกิด เชื้อแห่งความเสื่อมจะแฝงซ่อนตัวรออยู่ ถ้าประมาทเมื่อไร เชื้อเสื่อมนั้นก็ขยายกระจายตัวออกมาทันที

หลังยุคนี้ พระพุทธศาสนาก็เจริญต่อมาอีก ในระยะหลังๆ ถึงกับมีการแบ่งเป็นวัดป่า วัดบ้าน เป็นพระอยู่ป่า กับพระอยู่บ้าน

จะเห็นว่า ตอนต้นพุทธกาลนั้น พระองค์เดียวกันนั่นแหละ บางเวลาต้องการจะไปอยู่ป่า ก็ไปอยู่ป่า เมื่อออกจากป่า ก็มาอยู่วัดในบ้านในเมือง

โดยเฉพาะสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้ว่าควรจะสร้างเป็นวัดนั้น ก็เป็นที่ซึ่งอยู่ระหว่างป่ากับบ้าน อย่างที่บอกไว้ไม่ให้ไกลเกินไป ไม่ให้ไกลเกินไป พระองค์ทรงให้หลักไว้อย่างนั้น นี้แสดงว่าเป็นกึ่งป่ากึ่งบ้าน เหมือนเชื่อมป่ากับบ้านเข้าด้วยกัน ให้บ้านได้รับประโยชน์จากป่า และให้ป่าได้รับการอุดหนุนจากบ้าน แล้วป่าก็ให้ประโยชน์แก่บ้านได้ โดยที่ยังคงสภาพเป็นป่าอยู่ด้วยดี

พระบ้าน พระป่า มาแบ่งชัดเมื่อจัดตามสายสงฆ์จากศรีลังกา

ต่อมาก็ถึงกับมีการแยกกันชัดเจน ดังที่ปรากฏในลังกา พอถึงลังกายุคหนึ่ง ก็มีการแบ่งเป็นพระ ๒ ฝ่าย เป็นพระอยู่บ้าน เรียกว่า พระคามวาสี และพระอยู่ป่าเรียกว่า พระอรัญวาสี

ในพุทธกาลก็มีพระอยู่ถ้ำบ้าน ที่เรียกว่า “คามันตวิหารี” และพระอยู่ป่า ที่เรียกว่า “อรัญญิกะ” แต่เป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่มีการจัดแบ่งชัดเจนเป็นฝ่ายอย่างนี้

ครั้นมาถึงสมัยลังกาในยุคที่ว่านี้ ก็แบ่งเป็น ๒ พวก พระอรัญวาสีถนัดในเรื่องการเจริญภาวนาทำกรรมฐาน ที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ ส่วนพระอยู่บ้านก็หนักไปในเรื่องของการเล่าเรียน ที่เรียกว่า คันถธุระ

เป็นอันว่า พระคามวาสีก็ชำนาญในเรื่องคันถธุระ เล่าเรียน พระคัมภีร์ และพระอยู่ป่า เป็นอรัญวาสี ก็ถนัดในเรื่องวิปัสสนาธุระ มุ่งในการเจริญสมณะและวิปัสสนา

ขอทำความเข้าใจไว้ในที่นี้สักหน่อยว่า คามวาสี ที่ว่าพระอยู่บ้าน หรือพระอยู่ในบ้านนั้น เป็นสำนวนภาษา ไม่ใช่หมายความว่า พระมาอยู่ในบ้านในเรือนของชาวบ้าน แต่หมายความว่า อยู่วัดในเขตหมู่บ้าน หรือในเมือง

ที่นี้ มาถึงเมืองไทย ในสมัยสุโขทัย เราจับพระพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามา เราก็เลยเอาคติแบ่งพระ ๒ ฝ่าย เป็นพระคามวาสี

กับพระอริยวาสีเข้ามาด้วย พระเถระผู้ใหญ่เป็นพระสังฆราชที่มาในตอนนั้น ซึ่งมาจากสายลังกา มาอยู่ที่นครศรีธรรมราช แล้วพ่อขุนรามคำแหงนิมนต์เข้ามาที่เมืองสุโขทัย ก็มาอยู่วัดอรัญญิก

วัดอรัญญิกนี้ ชื่อก็บอกแล้วว่าวัดป่า แสดงว่าตอนนั้นนิยมพระอยู่ป่ามาก แล้วในเมืองไทยเรา พุทธศาสนานับจากสุโขทัยก็เจริญเรื่อยมา โดยเราแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายที่ว่า เป็นพระอยู่บ้าน กับพระอยู่ป่า จนกระทั่งในสมัยอยุธยาถึงกับว่าตำแหน่งประมุขสงฆ์ ๒ ฝ่ายแยกกัน

ฝ่ายคามวาสี ฝ่ายอยู่บ้าน ก็เหมือนกับมีสังฆราชฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายอริยวาสี ฝ่ายอยู่ป่า ก็มีประมุขที่เหมือนกับเป็นสังฆราชอีกฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายบ้านหรือคามวาสีนั้น ประมุขสงฆ์ได้แก่ พระพุทธโฆษาจารย์ ส่วนฝ่ายป่าหรืออริยวาสี ประมุขสงฆ์ได้แก่ พระวันรัต

ทำไมท่านเอาอย่างนี้ คำว่า “วันรัต” นั้น แปลว่าผู้ยินดีในป่า บอกชัดอยู่แล้วว่าเป็นสังฆราชฝ่ายพระวัดป่า

แล้วก็ฝ่ายบ้าน ได้แก่พระพุทธโฆษาจารย์ เพราะอะไร เพราะว่าพระพุทธโฆษาจารย์เป็นชื่อของพระอรชรกถาจารย์องค์สำคัญ เป็นผู้แต่งคัมภีร์อรชรกถาอธิบายพุทธพจน์ที่มีชื่อเสียงมาก เป็นผู้คงแก่เรียน เป็นนักปราชญ์ ก็แสดงว่า ฝ่ายคามวาสีนี้ถนัดเรื่องทางปริยัติการเล่าเรียน ก็เอาชื่อมาตั้งเป็นประมุขสงฆ์

ตอนนั้น คำว่าสังฆราชมีแต่ “สังฆราชา” และสังฆราชานี้เป็นตำแหน่งพระแค่ชั้นเจ้าคณะจังหวัด ที่เวลานี้เพื่อโยมจะได้ทราบ

เรื่องนี้เป็นเกร็ดความรู้ว่า ในสมัยอยุธยา นั้น สังฆราชาเป็นตำแหน่งแค่เจ้าคณะจังหวัดเท่านั้นเอง ประมุขสงฆ์กลับเป็นโนน พระพุทธโฆษาจารย์ และพระวันรัต

สงครามยุทธหัตถีรักษาเอกราชไทย ใต้พระพนรัตน์รักษาชีพแม่ทัพใหญ่

พระวันรัต หรือบางครั้งเรียกว่าพระพนรัตน์นั้น บางองค์มีชื่อเสียงมาก อย่างในประวัติศาสตร์อยุธยา สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โยมคงเคยได้ยิน ท่านช่วยข้าราชบริพาร ทหารใหญ่ แม่ทัพนายกองไว้เยอะแยะ ไม่ให้ถูกประหารชีวิต

เรื่องก็คือ ตอนที่สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จไปรบกับพม่า แล้วข้างพม่าเตลิดเข้าไปท่ามกลางกองทัพพม่า กองทัพไทยตามไปไม่ทัน พระองค์ก็อยู่ลำพัง ๒ พระองค์ ในท่ามกลางกองทัพข้าศึก

ตอนนั้นฝุ่นตลบไปหมด พอฝุ่นสงบลงไป มองเห็นกัน ก็ปรากฏว่ามีแต่ทหารพม่าล้อมเต็มไปหมด แต่บังเอิญสมเด็จพระนเรศวรทรงเหลือบไปเห็นพระมหาอุปราชา แม่ทัพฝ่ายพม่ายืนข้างอยู่ใต้ต้นไม้ พระองค์ก็ทรงได้โอกาส และด้วยพระปฏิภาณ ก็ตรัสเรียกสมเด็จพระมหาอุปราชาให้มาชนข้างกัน

สมเด็จพระมหาอุปราชา ด้วยขัตติยมานะ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ต้องจำใจรับคำท้า กองทัพพม่าก็ทำอะไรไม่ได้ แม่ทัพต้องมารบกันด้วยวิญญูยุทธหัตถี

สมเด็จพระเนศวรกีทรงรบชนะ ทำให้สมเด็จพระมหาอุปราชามาขอขาง แล้วพร้อมกันนั้น สมเด็จพระเอกาทศรถกีทรงชนะเช่นเดียวกัน อันนั้นเป็นชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่

แต่เมื่อทัพพม่าแตกไปแล้ว สมเด็จพระเนศวรกลับคืนสู่พระราชวัง ทหารใหญ่กลับมา ก็มีกฏมณเฑียรบาลบอกว่า ถ้าหากว่าพวกทหารละทิ้งพระมหากษัตริย์ในการรบ ก็จะต้องถูกประหารชีวิต

เรื่องก็มาถึงขั้นที่พิจารณาความ และก็เห็นชัดๆ ว่าจะต้องลงโทษประหารชีวิต นั่นก็คือว่าแม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ทั้งหลายจะต้องถูกประหารชีวิตกันหมด

ตอนนั้นเองที่พระวันรัตได้เข้ามาช่วยแก้ไขสถานการณ์ พระวันรัต หรือสมเด็จพระวันรัตองค์นี้ ในประวัติศาสตร์ เรียกว่า พระพนรัตน์ เพราะท่านอยู่วัดป่าแก้ว

ได้บอกแล้วว่า วันรัต ก็คือวันรัต แปลว่า ผู้ยินดีในป่า ถ้าแปลว่า ว เป็น พ ก็เป็นพระพนรัตน์ แต่พระวันรัตองค์นี้ ท่านอยู่วัดป่าแก้ว ก็เลยเรียกเลี้ยนเสียงให้เหมือนกัน แต่เขียนเป็น พนรัตน์ โดยให้แปลว่าป่าแก้ว

พระพนรัตน์นี้ท่านก็เดินทางมาเข้าเฝ้าในหลวง คือสมเด็จพระนเรศวร แล้วก็มาแสดงพระธรรมเทศนาถวาย ชักจูงพระทัยจนกระทั่งให้เห็นว่า การที่ทรงรบครั้งนี้โดยที่ว่าทหารตามไม่ทัน เหมือนกับละทิ้งพระองค์นี้ เป็นการทำให้พระองค์มีเกียรติคุณยิ่งใหญ่ พระพนรัตน์เปรียบเทียบบอกว่า เหมือนอย่างสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชนะมารที่ได้ต้นโพธิ์

ตอนนั้น พระพุทธเจ้าทรงผจญมาร ก่อนที่มารจะมานั้น พระพรหมเทวดาทั้งหลายมาเฝ้ากันเต็มไปหมด แต่พอมารมา ปรากฏว่าเทวดาและพรหมทั้งหลายหนีกันไปหมดเลย คือ มันเป็นอย่างนั้น มารนี่มีอำนาจมาก พระพรหมก็ยั้งกลัวมารเลย พอบอกว่ามารมาเท่านั้นแหละ พระพรหมและเทวดาทั้งหลายหนีไปสุดขอบจักรวาลเลย

ตอนนั้น พระพรหมและเทวดาทั้งหลายกลัวมารมาก ก็พากันหนีไปหมด ทิ้งให้พระพุทธเจ้าทรงอยู่ลำพังพระองค์เดียวท่ามกลางกองทัพมาร จนกระทั่งพระองค์พิชิตมารได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ดังที่เราเรียกพระพุทธรูปปางนี้ว่า *ปางมารวิชัย*

พระพนรัตน์นำเรื่องนี้มาเทศน์ถวาย วิสัยชนาแก่สมเด็จพระนเรศวรว่า ถ้าหากว่าพระพุทธเจ้าชนะต่อมารโดยอำนาจของพรหมหรือเทวดามาช่วย ก็ไม่ใช่เรื่องอัศจรรย์ แต่ในการที่พระองค์ผู้เดียวอยู่ในท่ามกลางกองทัพมารแล้ว ทรงชนะมารได้นี้ จึงเป็นความยิ่งใหญ่ที่เรานับถือพระพุทธเจ้าจนกระทั่งปัจจุบัน

การที่องค์สมเด็จพระนเรศวรทรงอยู่ท่ามกลางข้าศึก โดยที่ทหารทั้งหลายเข้าไปไม่ถึงนี้ เหมือนกับว่า เทพดาจะดลบันดาลให้พระองค์ทรงได้เกียรติยศยิ่งใหญ่ จึงให้ทหารเหล่านั้นไม่สามารถตามทัน โดยที่ทหารเหล่านั้นไม่ได้ตั้งใจที่จะทอดทิ้งพระองค์แต่ประการใด แต่เป็นอำนาจของเทพเจ้าหากบันดาลให้เป็นไปอย่างนั้นเอง เป็นเหมือนกับต้องการประกาศเกียรติคุณของพระนเรศวรให้ปรากฏ ทำให้เป็นประวัติศาสตร์สืบต่อไปในภายหน้า

สมเด็จพระนเรศวรทรงสดับพระธรรมเทศนา ทรงฟังคำ
ถวายเป็นวิสัยชานาแล้ว ก็ทรงปลื้มพระทัย เกิดพระปีติมาก ก็เลยถือ
เป็นเหตุในการทรงพระราชทานอภัยโทษแก่แม่ทัพนายกองทั้ง
หลาย เป็นเหตุการณ์โดดเด่นเกี่ยวกับพระพนรัตน์ที่เป็นประมุข
สงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี เป็นประวัติศาสตร์สืบมา

คามวาสี - อรัญวาสี

ในประเพณีการปกครองของคณะสงฆ์ไทย

อาตมาภำพนำเรื่องนี้มาเล่า เพื่อให้โยมเห็นว่า ในเมืองไทย
เรามีประเพณีวัด ๒ แบบ คือ วัดฝ่ายคามวาสี กับ วัดฝ่าย
อรัญวาสี ซึ่งเป็นเรื่องของวิวัฒนาการในพระพุทธศาสนา

ฉะนั้น การที่จะจัดการเกี่ยวกับเรื่องวัด เรื่องป่า อะไรต่ออะไรนี้
คงจะต้องเข้าใจคติเหล่านี้ให้ดีกว่า คติเดิมในพระพุทธศาสนาสมัย
พุทธกาลเป็นอย่างไร คติในเมืองไทยเราถือกันมาอย่างไร เราแบ่ง
เป็น คามวาสี กับ อรัญวาสี มีประวัติศาสตร์มาอย่างไร เมื่อเข้าใจ
เรื่องอย่างนี้แล้ว เราก็จะจัดจะทำอะไรต่ออะไรได้ถูกต้อง

แม้ว่าขณะนี้ การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน
จะไม่ได้แยกเป็นฝ่ายคามวาสี กับอรัญวาสี เหมือนอย่างในสมัย
โบราณ คือ กฎหมายเกี่ยวกับการปกครองของคณะสงฆ์ ฉบับที่ใช้
กันอยู่ในบัดนี้ ไม่ได้บัญญัติเอาไว้

แต่กระนั้น คติการจัดพระสงฆ์เป็นฝ่ายคามวาสี กับฝ่าย
อรัญวาสี ก็ยังปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ในประเพณีที่พระมหา
กษัตริย์ทรงแต่งตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ ซึ่งจะเห็นได้ในพระราช
ทินนามของพระราชาคณะ

ตัวอย่างทางฝ่ายคามวาสี เช่น

“พระเทพปริยัติมุนี ศรีปริยัติวิธาน กิตติสารโสภิต มหา
คณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี”

ส่วนทางฝ่ายอรัญวาสี (ถ้าเขียนอย่างสันสกฤต ก็เป็น
อรัณยวาสี) ก็มีตัวอย่าง เช่น

“พระราชนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาวิศิษฎ์ ยติคณิสสร บวร
สังฆาราม อรัณยวาสี พระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนาธุระ”

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระดับสูง ทั้งฝ่ายคามวาสี และ
อรัญวาสี ได้ถูกจัดรวมเข้าอยู่ภายใต้การบริหารเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกัน ดังจะเห็นได้ในพระราชทินนามของสมเด็จพระราชาคณะ
ทุกองค์ มีทั้งคำว่าคามวาสี และอรัญวาสี รวมอยู่ด้วยกัน

หลักข้อนี้แสดงว่า สมเด็จพระราชาคณะทุกองค์เป็นผู้นำของ
คณะสงฆ์ ทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสี ไม่ว่าจะท่านจะอยู่ที่ไหน
แม้แต่จะอยู่แต่ในเมืองก็ตาม ดังเช่น

“สมเด็จพระวันรัต ปริยัติพิพัฒนพงศ์ วิสุทธิสังฆปริณายก
ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณสุนทร ธรรมยุตติกคณิสสร บวร
สังฆาราม คามวาสี อรัณยวาสี”

ย้อนดูกำเนิดวัดเริ่มจากอุทยานที่ชานเมืองชานบ้าน แล้วลึกลงไปในอรัญ วัดที่นั่นจึงค่อยเติบโตตามขึ้นมา

รวมความว่า วัดยุคแรกในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นวัดป่า ที่เรียกว่า วนฺส หรือ “วัน” อันไม่ห่างไกลบ้านเมือง อาจจะมีชื่อว่า วัดป่าชานบ้านชานเมือง วัดกึ่งป่ากึ่งบ้าน หรือเป็นวัดป่าคู่เคียงกับบ้านเมือง

หลายวัด โดยเฉพาะวัดเริ่มแรก อย่างพระเวฬุวัน และพระเชตวัน ก็คือ อุทยาน ที่พระราชเจ้า หรือมหาเศรษฐีถวาย เมื่อถวายเป็นวัด ก็เรียกว่าถวายเป็น อาราม

นี่เป็นยุคแรกของการประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดคนในเมือง และพระสงฆ์สาวกทั้งหลายในยุคแรกนั้นก็ล้วนเป็นผู้บรรลุนิพพาน จบการศึกษา หรือจบสิกขาแล้วแทบทั้งสิ้น แทบไม่ต้องใช้เวลาในการที่จะต้องฝึกหัดขัดเกลาดน จึงได้แต่มุ่งสั่งสอนประชาชน ชาวบ้าน ชาวเมืองให้มีความร่มเย็นเป็นสุข

แต่ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขยายตัวมากขึ้น มีผู้เข้ามาบวชมากขึ้น พระภิกษุจำนวนมากเป็นผู้เริ่มศึกษา อยู่ในสิกขาขั้นแรก ก็ต้องมีการเน้นในเรื่องการปฏิบัติขัดเกลาดนเองมากขึ้น จึงต้องการสถานที่วิเวกหรือสงบสงัด โดยเฉพาะป่าที่เป็นอรัญ เพื่อเป็นบรรยากาศอันเกื้อกูลแก่การเจริญภาวนา การเน้นเรื่องการอยู่ป่า หรือเข้าไปใช้ป่า จึงมีมากขึ้น

ถึงอย่างนั้น ในยุคต้นๆ แม้เมื่อพระเข้าไปปฏิบัติอยู่ในป่า ก็

เรียกตรงๆ ว่าไปอยู่ป่า อยู่ “อรัญ” เป็นพระอยู่ป่า หรือพระที่ถืออยู่ป่า เป็นอรัญญิกะ (อรัญญิกะ ก็เรียก) มีป่าเป็นที่อยู่ ยังไม่เป็นวัดป่า จนกระทั่งต่อมา ความเป็นวัดป่าจึงค่อยๆ เป็นรูปเป็นร่างชัดเจนขึ้น

วัดป่าก็เติบโตขึ้นมาจากเสนาสนะป่า คือ “อรัญญิก-เสนาสนะ” นั่นเอง แล้วพระและวัดป่าประเภทในอรัญอันห่างไกลเมือง ก็มีเพิ่มมากขึ้น

พร้อมกันนั้น วัดที่อยู่ไม่ห่างไกลเมือง เมื่อบ้านเมืองขยายออกไป ก็ยิ่งใกล้ชิดบ้านเมือง จนกระทั่งอยู่ท่ามกลางบ้านเมืองมากขึ้นทุกที พระที่ไม่ได้ปลีกตัวไปอยู่ป่า หรือกลับมาจากป่าแล้ว มาอยู่ในวัดเหล่านี้ ก็จะมีอยู่ใกล้ชิดชาวบ้าน

บางองค์มีวุ่นอยู่กับกิจของสงฆ์ ยุ่งกับการเล่าเรียนสั่งสอนพระเณรในวัดบ้าง ยุ่งกับงานอบรมสั่งสอนชาวบ้านบ้าง บางทีก็เลยไม่ได้ปลีกตัวออกไปอยู่ในป่าเลย แม้แต่เพียงในบางระยะเวลา ก็ไม่ได้ไป ส่วนพระบางองค์มีอิทธิคุณในมณีเขียงชอบอยู่สงัด แม้จะจบศึกษาบรรลุนิพพานแล้ว ก็ยังถือฤตงค์ อยู่ป่าตลอดชีวิตก็มี

ไปๆ มาๆ ลักษณะที่แยกเป็นพระอยู่บ้าน กับพระอยู่ป่า ก็ชัดยิ่งขึ้นๆ จนกระทั่งในสมัยต่อมากลายเป็นมีพระสองฝ่าย แต่ก็เป็นที่วิวัฒนาการที่ผ่านกาลเวลายาวนานมาก อย่างที่ว่าถึงยุคหลังๆ ในลังกา เลย พ.ศ. ๑๐๐๐ มามากแล้ว จึงมีคำเรียกแยกเป็น คามวาสี กับ อรัญวาสี ดังที่กล่าวข้างต้น

แต่จะอย่างไรก็ตาม พระที่แยกเป็น ๒ ฝ่ายนั้น ก็ต้องปฏิบัติ

อยู่ในทางสายกลาง ถึงจะอยู่ในบ้านในเมือง เป็นคามวาสี ก็ต้องไม่ให้ถึงกับวุ่นวายกลายเป็นคลุกคลีกับชาวบ้าน ถึงจะอยู่ในป่า เป็นอรัญวาสี ก็ต้องไม่ให้ถึงกับปลีกตัวโดดเดี่ยว เป็นฤๅษีชีไพร ซึ่งเลยออกไปนอกพระพุทธศาสนา

สำหรับวัดปานั้น อย่างน้อยก็ต้องรู้เข้าใจว่าวัดป่าเป็นอย่างไร มีลักษณะอย่างไร วัดป่าควรจะอยู่ห่างจากบ้านเท่าไร เพราะถ้าทำไม่ดี จะกลายเป็นว่าไปสร้างวัดบ้านในกลางป่าอีก ก็คนละอย่าง ไม่ใช่วัดป่า จึงต้องพิจารณาให้ดีด้วย

ในพระไตรปิฎก พระวินัยบอกไว้ว่า (วินย.๒/๑๖๖/๑๔๖; ๗๙๖/๕๒๘) เสนาสนะป่า (ต๋อง) อยู่ห่างจากเขตหมู่บ้านอย่างน้อย ๕๐๐ ธนุ (๑ ธนุ = ๑ วา เพราะฉะนั้น ๕๐๐ ธนุ เท่ากับ ๑ กม.) แต่ท่านก็แนะนำไว้ว่า ไม่ควรให้ไกลเกิน ๑ คาจตุ คือ ๑๐๐ เส้น เท่ากับ ๔ กม. เพื่อว่าจะได้ไปบิณฑบาตแล้วกลับมาถึงวัดทันเวลาฉัน

ในที่สุด ทั้งป่า ทั้งเมือง ทั้งบ้าน มาประสานในสันติสุขเป็นหนึ่งเดียวกัน

นี่ก็ได้เล่าเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวโยงสืบมาจากหลักการในพระธรรมวินัย เป็นการบอกให้รู้ว่า ถึงจะยึดขยายอะไรกันไปอย่างไร ก็ต้องเชื่อมประสานไปถึงพระพุทธประสงค์ให้ได้ ต้องให้อยู่บนฐานของพระพุทธาธิบาย

อย่างที่กล่าวแล้วว่า คติที่สำคัญในเรื่องนี้ ก็คือ การที่พระ

พุทธเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่า ก็เพราะว่าป่าเป็นสถานที่ที่มีบรรยากาศเป็นวิเวก ชวนให้เกิดความสงบสงัด ซึ่งเริ่มด้วยกายวิเวก ความสงัดทางกายก่อน

เมื่อมีความสงัดทางกาย ห่างจากเสียงอึงคะนึง เอิกเกริก จากสิ่งที่จะมาล่อเร้าชักจูงต่างๆ แล้ว บรรยากาศก็โน้มน้อมชักจูงจิตใจให้สงบไปด้วย เมื่อจิตใจสงบแล้ว ก็เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส เมื่อใจปราศจากกิเลส ก็เรียกว่าเป็นความสงัดจากกิเลส อันเป็นวิเวกหรือความสงัดอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด

พระพุทธเจ้าจึงตรัสหลักเรื่อง วิเวก ไว้ ๓ ชั้น คือ

๑. กายวิเวก ความสงัดกาย กายปลีกออกจากสิ่งที่รบกวนจากเสียงอึกทึก จากความพลุกพล่าน จอแจ
๒. จิตตวิเวก ความสงัดใจ คือ จิตใจที่สงบ เป็นสมาธิได้
๓. อุปถวิเวก ความสงัดกิเลส กิเลสหมดสิ้นไปจากใจ

แม้บางคนจะมีกายวิเวก แต่จิตก็ไม่วิเวก แม้จะเข้าไปอยู่ในป่าแล้ว กายสงัด แต่ใจฟุ้งซ่าน ไม่สงบ คิดไม่เป็นเรื่อง มีแต่ความคิดที่สับสนวนเวียน ไม่สบาย ไม่มีความสุข ถูกกิเลสก่อกวนเร้ารุมใจ ก็ไม่ได้รับประโยชน์จากป่า กลับกลายเป็นว่าป่าเป็นโทษแก่บุคคลนั้น ถึงแม้กายอยู่ในป่า แต่ใจยังก่อกวน

ที่นี้ แม้มีจิตตวิเวก จิตสงบสงัดแล้ว แต่ถ้ายังมีกิเลสเป็นเชื้ออยู่ภายใน ก็สามารถฟุ้งขึ้นมาอีก เมื่อกระทบอารมณ์ภายนอก จิตนั้นก็หมดความสงัด ก็จะถูกความทุกข์ ความเร่าร้อน ความมีกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ รบกวนขึ้นมา ให้เดือดร้อน ให้กระวน

กระวายได้ จึงต้องกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป ให้ถึงขั้นปราศจากกิเลสที่ท่านเรียกว่า เป็นความสงบจากกิเลส (อุปวิเวก)

ที่นี่ มองในมุมกลับว่า ถ้าผู้ใดสงบกิเลสแล้ว มีอุปวิเวก ปราศจากกิเลสแล้ว แม้มกายจะอยู่ท่ามกลางความสับสนอลเวง อึ้งคะเนิง ก็ไม่มีปัญหา ความวุ่นวายภายนอกไม่ทำให้จิตใจของท่านหวั่นไหว ท่านมีจิตใจที่สงบ กลับสามารถมาช่วยผู้คนในสังคมที่พลุกพล่านจอแจ ให้มีความสงบไปกับท่านด้วย

เพราะฉะนั้น วิเวกเหล่านี้จึงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นปัจจัยส่งผลต่อเนื่องกัน ปาเป็นกายวิเวก มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้เกิดจิตตวิเวก แล้วจะได้บำเพ็ญอุปวิเวกให้เกิดขึ้น

แต่ถ้าผู้ใดมีอุปวิเวก สงัดกิเลสแล้ว ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหน ก็จะทำให้วิเวก คือความสงบสงบ เกิดขึ้นในที่นั้นได้ครบถ้วนทุกประการ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาไว้บทหนึ่ง (ส.ส. ๑๕/๗๒๑/๓๔๑) ว่า

คาเม วา ยทิ วารณเณ นิหเน วา ยทิ วา ฤเล
ยตุถ อรหนุโต วิหรนติ ตํ ภูมिरามเณยยกํ

แปลว่า: ไม่ว่าจะบ้าน ไม่ว่าจะป่า ไม่ว่าจะที่ลุ่มหรือที่ดอน พระอรหันต์ คือผู้ไกลกิเลส อยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้รู้คือสถานอันรื่นรมย์

เพราะฉะนั้น ถึงที่สุดแล้ว จะเป็นป่า หรือเป็นบ้านก็ได้ ขอให้ใจห่างจากกิเลส ใจสงบกิเลสแล้ว ที่นั่นเป็นสถานที่รื่นรมย์ได้ทั้งหมด

จึงกลายเป็นว่า ต้องมองดู ๒ ชั้น คือ ด้านวัตถุหรือสภาพ
ภายนอก กับด้านจิตใจ

ดังนั้น พระพุทธเจ้า แม้จะทรงอยู่ในป่าบ้าง อยู่ในถิ่นบ้านถิ่น
เมืองบ้าง แต่พระองค์ก็ทรงนำความร่มเย็นไปให้โดยทั่ว ทั้งนี้เพราะ
ว่าพระหฤทัยนั้นปราศจากกิเลส มีอุปริวิเวก ปลีกปลอดจากกิเลส
ได้หมดแล้วนั่นเอง

เพราะฉะนั้น พุทธสาวกก็พึงปฏิบัติตามนี้ คือ อาศัยป่าเป็น
บรรยากาศแวดล้อมที่มีกายวิเวก เพื่อชักจูงใจให้สงบเป็นจิตตวิเวก
แล้วบำเพ็ญเพียรเจริญปัญญาเพื่อให้จิตเป็นอิสระปราศจากกิเลส
เป็นอุปริวิเวก

เมื่อมีอุปริวิเวกแล้ว ก็ไปช่วยเหลือสั่งสอนแนะนำประชาชน
ในถิ่นสถานทั้งหลาย แผ่ขยายความสงบให้ ความร่มเย็นเป็นสุข
ขยายไปทุกสถานที่ ไม่ว่าใคร จะอยู่ป่า อยู่บ้าน ก็ให้เป็นสุขทั่วกัน

สรุปข้อปฏิบัติ จนถึงหลักการ ที่จะให้เมืองป่าบ้านประสานในสันติสุขทั่วกัน

เท่าที่ได้พูดมา ควรจะประมวลสาระสำคัญไว้ในที่เดียวกัน
อีกทีหนึ่ง จึงขอสรุปว่า

๑. สำหรับมนุษย์ที่มีกิเลสหนานั้น ไม่ว่าจะอยู่ในบ้าน หรือ
อยู่ในป่า ก็ทำให้เดือดร้อนทั่วไปหมด

๒. สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำให้ใช้ป่าเป็นที่บำเพ็ญเพียร เพราะเป็นที่เหมาะสม สภาพแวดล้อมเป็นที่วิเวกเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิต จะได้ทำตนให้เป็นผู้หมดกิเลสต่อไป
๓. เมื่อหมดกิเลสแล้ว จะไปอยู่ป่าอยู่บ้าน ก็ทำให้ร้นรมย์ไปหมด

เพราะฉะนั้น จึงควรจะช่วยกันรักษาป่าไว้ และสนับสนุนให้พระสงฆ์ที่ตั้งใจถูกตั้งใจดีได้ไปอยู่ป่า เพื่อจะได้อาศัยกายวิเวกเป็นเครื่องโน้มนำจิตใจให้สงบ ใช้ป่าเป็นที่บำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลสให้หมดสิ้นไป แล้วท่านจะได้นำความสงบร่มเย็นนั้นออกไปเผยแพร่ว่าให้ทั่วถึงในที่ทุกสถาน

ในการปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมานี้ มีข้อที่ควรระลึกไว้เพื่อเป็นแนวทางของการปฏิบัติ คือ

๑. มีพุทธบัญญัติ ห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ หรือแม้แต่เด็ดดอกไม้ เก็บผลไม้ ถ้าพระภิกษุตัดต้นไม้ ก็เป็นการละเมิดพุทธบัญญัติ ผิดวินัย
๒. ถ้าภิกษุตัดต้นไม้ของหลวง หรือที่มีเจ้าของ โดยเจตนา ลักลอบตัดหรือทำลาย ก็จะเป็นความผิดทางวินัยอย่างร้ายแรง อาจจะได้ถึงกับขาดจากความเป็นพระภิกษุ
๓. ความเป็นอยู่ และการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุ จะเป็นการรักษาป่าโดยตัวของมันเอง โดยมีต้องให้พระทำหน้าที่อนุรักษ์ป่า

๔. ถ้าหากว่าความดำรงอยู่ของป่าเป็นไปเพื่อความร่มเย็น เป็นสุขของประชาชนและสันติสุขของสังคม พระก็ควร แนะนำสั่งสอนประชาชนให้มองเห็นคุณค่าของป่า และรู้จักรักษาป่า
๕. ประชาชนหรือพุทธศาสนิกชน ควรช่วยกันรักษาป่า และ สนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์ ได้มีโอกาสใช้ป่าเป็นที่แสวง วิเวก ในการบำเพ็ญสมณธรรม
๖. รัฐหรือทางการบ้านเมือง ถ้าเห็นแก่ความเจริญมั่นคงของ พระพุทธศาสนา และการพัฒนาจิตใจของประชาชน ซึ่ง คลุมไปถึงประโยชน์สุขของประเทศชาติบ้านเมือง พร้อมทั้งปรารถนาจะอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ สนับสนุนให้ ท่านปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ก็ควรจะ สนับสนุนให้พระสงฆ์ได้มีโอกาสแสวงวิเวกในป่า ใช้ป่า ให้เป็นประโยชน์ในการบำเพ็ญสมณธรรมสั่งสอนธรรม และรักษาป่าไว้เพื่อประโยชน์นี้ประการหนึ่งด้วย
๗. รัฐและประชาชนชาวไทย ถ้าเห็นแก่ประวัติศาสตร์ และ ต้องการผดุงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของชาติไทย ก็ควร จะดำรงรักษาประเพณีที่ให้มีวัดครบครัน ทั้งวัดบ้านและ วัดป่า คือมีวัดคามวาสี และวัดอรัญวาสี ดังที่ประเทศ ไทยได้เคยมีคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่ายในอดีตสืบมา

อาตมภาพได้นำธรรมเกี่ยวกับเรื่องป่า มาเล่าให้โยมฟัง ก็คิดว่าใช้เวลาโยมไปเยอะแล้ว จึงขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง ที่ได้ถวาย ภัตตาหารในครั้งนี้ และก็ได้รับธรรมกถาเป็นส่วนประดับปัญญา

บารมี ก็ขออาราธนาคุณพระรัตนตรัยอวยชัยให้พร

รัตนตุดยานุภาเวน รัตนตุดยเตชสา

ด้วยเดชานุภาพคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์
พร้อมทั้งกุศล มีศรัทธา เป็นต้น และเมตตาไมตรีธรรมในจิตใจของ
โยมทุกท่าน จงเป็นปัจจัยอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุ
รพิธพรชัย มีความร่มเย็นงอกงาม เป็นสุขในพระธรรมคำสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลนาน เทอญ

ตอบปัญหาเรื่อง

พระกับป่า^๑

มีโยมที่มาที่นี้ถามว่า “เขาจะออกกฎหมายให้พระออกจากป่า ท่านจะเอาอย่างไร?”

อาตมาบอกว่า เอ! ก็ต้องขอร่างกฎหมายนั้นก่อน คือ เพื่อความรอบคอบ โยมช่วยไปเอาร่างกฎหมายนั้นมา เพราะอาตมาจะพูดอะไรไป เดี่ยวจะพลาด คือเราไม่รู้รายละเอียด

อาตมาบอกว่า เฉพาะกรณีพระประจักษ์นี่ อาตมาไม่รู้ข้อมูลเพียงพอ แต่ปัญหาจากพระประจักษ์ โยงไปหาปัญหาส่วนรวมตรงนี้อาตมาคิดว่าน่าพูด

เพราะฉะนั้น เรื่องนี้ต้องแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ปัญหาของกรณีตัวพระประจักษ์เองอันหนึ่ง และอันที่สอง คือ ปัญหาที่เกิดจากกรณีพระประจักษ์โยงไปหาประโยชน์ของส่วนรวม ของสังคม และของพระศาสนา อันนี้ที่ เราต้องเอาใจใส่

ที่นี้อาตมาก็สนใจในส่วนที่สอง สำหรับกรณีแรก จะให้พูดก็ยังไม่แน่ใจ เพราะไม่มีข้อมูลเพียงพอ แต่ในแง่ของพระศาสนา เราพูดได้เลยว่า พระพุทธศาสนากับป่านี้อยู่กันมา พระพุทธเจ้าเสด็จ

^๑ ตอบคำถามของคณะกรรมการเคหะแห่งชาติ เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๓๔ (ความซ้ากับข้างต้นมาก แต่คงไว้ จะได้เห็นว่ าระยะนั้น มีความสนใจเรื่องนี้นักันมาก)

ออกไปผนวช แล้วก็ไปบำเพ็ญเพียรในป่า วัดทั้งหลายในสมัย พุทธกาลก็ลงชื่อว่า วันๆ เช่น เขตวัน เวฬุวัน “วัน” คือ ป่า วัดใน สมัยพุทธกาลนี้ลงชื่อ ป่า หมดเลย เป็นวัดป่าทั้งนั้น แม้จะเป็นป่า ถิ่นบ้านชานเมือง

คำสอนในพระไตรปิฎกที่สรรเสริญการอยู่ป่าก็มีมากมาย

คามวาสี-อรัญวาสีนี้เกิดที่ลังกา พอพ่อขุนรามคำแหงนำพระ พุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามาสู่ขโขทัย ก็นำเอาพระพุทธานุสสาที่ แยกเป็นคามวาสี-อรัญวาสี เข้ามาด้วย

สมเด็จพระสังฆราชที่นิมนต์มาจากนครศรีธรรมราช มาจาก ลังกาอีกต่อหนึ่ง เมื่อไปอยู่ที่สุโขทัย ท่านก็ไปอยู่วัดอรัญญิก ซึ่ง แปลตามตัวอักษร ก็เป็นวัดป่า อยู่วัดป่า แล้วต่อมานในเมืองไทยเอง ก็มีประเพณีคู่กันมาในสมัยอยุธยา แยกเป็นวัดสายคามวาสี และ อรัญวาสี มีประมุขแยกกันเหมือนกับมีสังฆราช ๒ ฝ่าย

สังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ได้แก่ พระวันรัต

สังฆราชฝ่ายคามวาสี ได้แก่ พระพุทธโฆษาจารย์

ถ้าว่าตามประเพณีในเมืองไทยก็ชัดแล้ว วัดในป่าก็เป็นวัด จริงๆ มีสิ่งก่อสร้างตามแบบที่เรียกว่า เสนาสนะป่า เป็นประเพณี ของเมืองไทย ซึ่งสืบมาจากลังกา

เมื่อเรารู้คดีอย่างนี้แล้ว ก็มาปฏิบัติให้ถูกต้องว่า คดีของ เมืองไทยที่เราสืบกันมาแต่สมัยสุโขทัยนี้เราจะเอาไว้ไหม? ก็เป็น อันว่าวัดนี้มีสองแบบ คือ วัดคามวาสี กับ วัดอรัญวาสี

ทีนี้ก็มีคำถามซึ่งเกิดขึ้นตอนนี้หลายข้อ

๑. ประเพณีพุทธศาสนาแบบไทย ที่แยกเป็นคามวาสี กับ อรัญวาสี มีวัดอยู่ในป่า และวัดอยู่ในถิ่นบ้านนี้ เราจะเอา หรือเปล่า เราจะสืบประเพณีนี้หรือไม่
๒. ถ้าเราไม่เอาประเพณีนี้ เอาคติเดิมของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็สนับสนุนพระให้อยู่ป่า ซึ่งเป็นบรรยากาศที่ ท่านเรียกว่า เสนาสนะอันสงัด เช่นที่มาในโอวาทปาฏิโมกข์ว่า *ปนฺตยฺยจ สยนาสนํ* คือ เสนาสนะอันสงัด

เฉพาะในกรณีนี้ ถ้าเราจะเอื้อเกื้อกูลต่อพระ ก็น่าจะให้โอกาสแก่พระได้เข้าไปอาศัยป่า เพื่อจะได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ให้ได้ผลดีตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำไว้ คือ อย่างน้อยก็เพื่อเปิดโอกาสให้พระได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ฉะนั้น ถ้าหากว่ายังปรารถนาจะอนุเคราะห์พระสงฆ์อยู่ ก็น่าจะให้โอกาสพระได้เข้าไปอยู่ในป่า หรือใช้ป่าได้ นี่เป็นการพูดตามหลักการ

ฉะนั้น ก็ไม่อยากจะคิดว่าจะมีการให้พระออกจากป่า เพราะว่าจะขัดทั้งประเพณีไทย และทั้งหลักการของพระพุทธศาสนา

แต่ทั้งนี้ จะต้องดูรายละเอียดที่เขาจะออกกฎหมาย ว่ามีการร่างกฎหมายไว้อย่างไร

น่าจะคิดว่า ต่อไปนี้เสนาสนะอันสงัดจะหายากเข้าทุกที ดังนั้นเรื่องนี้ชาวพุทธน่าจะให้ความสนใจเหมือนกัน จะต้องช่วยกันดูวิถีทางว่าจะเอาอย่างไรกัน

ถ้าจะออกกฎหมายจริง ก็ต้องให้มีความรอบคอบ ต้องระวัง ไม่อย่างนั้น จะกลายเป็นว่า ถ้าห้ามจริงๆ นะ ถ้าให้พระออกจาก ป่าจริงนี้ ก็จะเป็นการเบียดเบียนหรือตัดรอนพระพุทธศาสนา หรือ อย่างน้อยเป็นการไม่เชื่อเพื่อต่อพระพุทธศาสนาไปหรือเปล่า

หมายเหตุ: เรื่อง “พระกับป่า” ฉบับนี้ ถือเป็นฉบับใช้ไปพลางก่อน ขอ เรียกว่า ฉบับ *หูกับปาก* เพราะอยู่ในระยะที่อาพาธใช้ตา ทำงานไม่ได้ เมื่อได้ใช้สายตาทำงานได้ตามปกติ ก็จะได้ เรียบเรียงให้สมบูรณ์ เป็นฉบับ *ตากับมือ* ต่อไป

บันทึกท้ายเล่ม

ในการพิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ม.ค. ๒๕๕๔

“คนรักป่า ป่ารักคน” เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นใหม่สำหรับหนังสือ
ค่อนข้างเก่า ๓ เล่ม ที่มูลนิธิปัญญาประทีปได้แจ้งกุศลจิตขอ
พิมพ์แจกเป็นธรรมทานโดยประสงค์จะรวมเป็นเล่มเดียวกัน

หนังสือ ๓ เล่มนั้น คือ *คนไทยกับป่า* และ *คนไทยกับสัตว์ป่า*
พร้อมด้วย *พระกับป่า มีปัญหาอะไร?*

สองเล่มแรกเป็นหนังสือที่ถือว่าอยู่ในชุดเดียวกัน อันเกิดขึ้น
จากความดำริริเริ่มของ ดร.สุรีย์ ภูมิภมร แห่งมหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ ที่ได้ตั้งใจนิมนต์ผู้เรียบเรียงกล่าวธรรมกถาหลาย
เรื่อง ให้เป็นความรู้และคติที่จะส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เรื่องมีว่า หลังจากอาตมภาพพร้อมคณะรวมเป็นพระภิกษุ
๓ รูป เข้าอยู่จำพรรษาที่วัดญาณเวศกวัน ในจังหวัดนครปฐม เป็น
ประเดิมใน พ.ศ. ๒๕๓๒ แล้ว ปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๓๓ ก็ได้รับนิมนต์
จำพรรษาที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม บนเขาตองยาง ในอำเภอ
พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา และได้จำพรรษาที่นั่นต่อเนื่องมา ๕ ปี

ระหว่างนั้น ดร.สุรีย์ ภูมิภมร พร้อมทั้ง ดร.อรพิน ภูมิภมร ได้
ไปดูแลปลูกต้นไม้ที่บริเวณภูเขาดังกล่าว ซึ่งเวลานั้นป่าอยู่ใน
สภาพที่เสื่อมโทรมอย่างยิ่ง

ไม่เพียงนำนิสิตและผู้ใกล้ชิดไปช่วยกันเท่านั้น เมื่อโอกาส
เหมาะ ดร.สุรีย์ ก็ประสานงานนัดหมายหน่วยราชการ มูลนิธิ

องค์กร และสาธุชนไปร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ ในการปลูกไม้ปลูกป่าที่นั่น และในคราวใหญ่ๆ นอกจากพุดอนุโมทนาทั่วไปแล้ว ก็นิมนต์อาตมาพากล่าวธรรมกถาในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมด้วย

ในความตั้งใจตามที่ ดร.สุรีย์ เคยบอกไว้ว่า นอกจากเรื่องป่าและสัตว์ป่าแล้ว ก็จะขอนิมนต์พุดเรื่องดิน น้ำ ลม ไฟ ให้ครบ

คราวใหญ่แรกคงจะเมื่อคณะอนุกรรมการวิจัยและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และไม้โตเร็วเอนกประสงค์ฯ สภาวิจัยแห่งชาติ และอาจารย์พร้อมทั้งคณะนิสิต คณะวนศาสตร์ มก. มาปลูกป่ากันในวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๓๖ ครั้งนั้นได้พุดเรื่อง “คนไทยกับป่า” ซึ่งในปีต่อมา คณะกรรมการการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย โดยมีศาสตราจารย์ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นประธาน ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นส่วนหนึ่งแห่งโครงการปลูกป่าเทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ ๕๐

ต่อมา ณ วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๘ มีการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โดยสัตวแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย เป็นเจ้าภาพใหญ่ร่วมด้วยหน่วยงานอื่นๆ เช่น กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ครั้งนี้ ได้พุดเรื่อง “คนไทยกับสัตว์ป่า” ซึ่งสองเจ้าภาพที่ออกนามนั้นได้พิมพ์เป็นหนังสือในปี ๒๕๔๐

จำได้ว่า มีคราวหนึ่งได้พุดเรื่อง “คนไทยกับน้ำ” และทางกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ได้แจ้งขอพิมพ์ไว้แล้ว แต่ถึงเวลานั้นทั้งเวลาและสภาพร่างกายไม่อำนวย เรื่องจึงยังคงการตรวจชำระบทลอกเทปอยู่จนบัดนี้ (นึกไม่ออกแล้วว่าเก็บไว้ที่ไหน) เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ อีกมากมายที่รอการตรวจชำระอย่างนั้น และก็เป็นที่

อันยังไม่ได้พูดเรื่องดิน เรื่องลม และเรื่องไฟ เหมือนค่างนิมนต์ไว้ กับ ดร.สุรียห์ ภูมิภมร อย่างไม่มีกำหนด

ที่เป็นอย่างนี้เพราะว่า ตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมา หลังการ ผ่าตัดเส้นเลือดใหญ่เลี้ยงสมองแล้ว อาตมภาพก็อยู่เพียงข้างในวัด ญาณเวศกวันอย่างเดียวตลอดเวลาเกือบ ๑๐ ปี ไม่ได้ไปที่ภูเขา ยาวนาน แต่กระนั้น ดร.สุรียห์ ภูมิภมร ก็ได้ไปดูแลปลูกต้นไม้ที่วัด ญาณเวศกวันด้วยสืบมาจนบัดนี้

แม้ว่าการปลูกไม้ปลูกป่าที่สายใจธรรม เขาตองยาง จะสะดุด หยุดพักไป แต่ต้นไม้ที่ปลูกไว้แล้ว ก็มากเพียงพอที่จะแสดงผลให้เห็นเด่นชัดในปัจจุบัน

สำหรับส่วนบนเขา ต้องยอมรับว่ายากมาก เพราะของเดิม เรียกได้ว่าหมดสภาพป่าไปแล้ว ต้นไม้เล็กๆ ที่มีอยู่บ้าง ก็ทยอยถูก ตัดไปเผาถ่าน ดินที่จะให้ต้นไม้ฝังรากลงไปและอุ้มน้ำไว้ก็น้อยยิ่ง ที่นั่นฝนตกยากอยู่แล้ว และถึงจะมีฝนใหญ่ตกลงมา แต่ชั้วครู่เดียว ก็แห้งหาย ต้นสัตว์บรรณใหญ่ๆ และต้นสาละจำนวนมาก ที่คณะผู้ บำเพ็ญประโยชน์นำมาปลูกไว้ อยู่ได้ไม่นาน ก็เหี่ยวเฉาล้มไป อาศัยเวลาล่วงมายาวนาน และไม่มีคนตัดไม้มารบกวน ต้นไม้ นานาพรรณก็ค่อยๆ โตใหญ่ขึ้นมา จนบัดนี้ บนเขามีไม้ยืนต้น ขนาดปานกลางไม่น้อย นับว่ามีป่าปกคลุมให้ร่มรื่นได้พอสมควร

ส่วนที่ชัดเจนคือบริเวณเชิงเขา โดยเฉพาะส่วนที่ได้ปลูกป่า เฉลิมพระเกียรติกันไว้ ที่ดินราว ๔๐ ไร่ ซึ่งแต่เดิมโล่งเตียน มีแต่ดิน หน้ำ และเหล่าวัชพืช หน้าแล้งบางทีก็เป็นที่มีไฟลูกกลม แต่ขณะนี้ ต้นไม้้งอกงามโตใหญ่คับคั่งขึ้นมา เป็นป่าขนาดย่อมทีเดียว

ส่วนเรื่องที่ ๓ คือ “พระกับป่า มีปัญหาอะไร?” เป็นเรื่องพูดนอกชุด เกิดขึ้นเฉพาะกรณี ในคราวที่มีข่าวใหญ่เรื่องพระประจักษ์กับป่า ในปี ๒๕๓๔ ที่พุทธศาสนิกชนและคนทั่วไปสนใจกันมาก ญาติโยมวิพากษ์วิจารณ์กันทั่ว จึงเกิดมีคำถามและเป็นข้อปรารภให้พูดขึ้นมาในวันที่ ๒ ตุลาคม เมื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับป่าด้วย จึงเหมาะที่จะนำมารวมไว้

เรื่องที่ ๓ นี้ ที่จริงเป็นเรื่องปลุกย่อย ที่พูดในการอนุโมทนาหลังฉันภัตตาหาร เทียบกับอีก ๒ เรื่องที่นำมาพิมพ์ด้วยกันแล้ว ก็นับว่าสั้นมาก ประมาณครึ่งหนึ่งของเรื่องที่สอง (คนไทยกับสัตว์ป่า) เท่านั้น แต่กลับใช้เวลาตรวจชำระมากกว่าเรื่องที่ ๒ นั้น

ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะว่า เมื่อคราวพิมพ์ในปี ๒๕๓๔ ต้องปล่อยไปก่อน เพราะผู้ขอพิมพ์ต้องการเผยแพร่ในเวลานั้น ขณะที่ตัวผู้เรียบเรียงเองไม่พร้อม ที่ไม่พร้อม คือ เวลานั้นกำลังอาพาธด้วยโรคตาดำอักเสบ เสี่ยงมากที่จะตาบอด เมื่อออกจากโรงพยาบาลแล้ว ก็ยังต้องใส่ครอบตาไว้

ครั้งญาติโยมเร่งจะพิมพ์ จึงใช้วิธีทำงานด้วย “หูกับปาก” คือให้พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณเอบาทลอกเทปมาอ่านให้ฟัง จะปรับจะแก้อย่างไร ก็บอกด้วยปากให้พระครูปลัดฯ เขียน พอให้เสร็จได้พิมพ์ไปทีหนึ่งก่อน หลังจากนั้นก็ยังไม่ได้ตรวจดูอีก

คราวนี้ เวลาผ่านไปแล้ว ๒๐ ปีพอดี พอมาอ่านดูหนังสือเก่าที่ปล่อยพิมพ์ไปครั้งนั้นอีกที ก็พบว่ายังมีจุดที่บกพร่องจุกจิกๆ ทั่วไป จึงต้องปรับแก้ขัดเกลาค่อนข้างมาก พร้อมทั้งตั้งหัวข้อให้มีเครื่องช่วยความเข้าใจ ทำให้เรื่องนี้กินเนื้อที่ยาวออกไปไม่น้อย

เป็นอันว่า หนังสือเล่มนี้ พุดรวมๆ ว่า มีอายุ ๒๐ ปี แล้วอายุของหนังสือนั้นก็ทำให้นึกต่อไปถึงอายุของสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ซึ่งเป็นที่เกิดของธรรมกถาส่วนใหญ่อันเป็นที่มาของหนังสือนี้ว่ามีอายุ ๒๐ ปีเหมือนกัน

๒๐ ปี ของสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรมในที่นี้ หมายถึง ๒๐ ปี นับแต่สถานพำนักสงฆ์นี้มีชื่อว่าสายใจธรรม จะว่าเป็นอายุของชื่อว่าสายใจธรรม ก็ได้

ขออธิบายประกอบว่า คุณบุญเจ็ด หลิมสุนทร ได้สร้างสถานพำนักสงฆ์ขึ้น และนิมนต์พระมาพักตั้งแต พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยเริ่มจำพรรษาใน พ.ศ. ๒๕๓๓ ในปีต่อมา คุณสายใจ หลิมสุนทร (เพียรอุสุภะ) ซึ่งร่วมก่อตั้งด้วยกันมา และเป็นแกนกลางในการอุปถัมภ์บำรุง ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๓๔ ตอนนั้น การตั้งชื่อสถานพำนักสงฆ์ยังค้างอยู่ โดยแต่เดิมมาคิดว่าจะไม่ตั้งตามชื่อบุคคล แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น พระจึงเสนอให้ตั้งชื่อว่า “สายใจธรรม” เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งศรัทธาของคุณสายใจ

เป็นความประจวบพอดีอีกอย่างหนึ่งว่า การขอพิมพ์รวมเล่มเกิดขึ้นตรงกับช่วงเวลาที่คุณเรียบเรียงเองมาพักอยู่ที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม โดยได้มาจำพรรษาปี ๒๕๕๓ แล้วอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงปี ๒๕๕๔ การตรวจชำระจัดรวมเล่มนี้ จึงเป็นงานที่ทำในบรรยากาศของสถานที่ที่เคยพุดเรื่อง “คนไทยกับป่า” และเรื่อง “คนไทยกับสัตว์ป่า” และอยู่ในแวดล้อมของป่าที่ได้ปลุกกันขึ้นไว้ นั้น ซึ่งเวลานี้พุดได้เต็มปากกว่าเป็นป่าจริงๆ แล้ว

สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ซึ่งเป็นที่เจริญงอกงามขึ้นมาของป่าที่แวดล้อมนี้ เกิดขึ้นจากศรัทธาของคุณบุญเจ็ด และคุณสายใจ เมื่อมาประจวบเวลาที่คุณสายใจจากไปครบ ๒๐ ปี จึงถือเอาธรรมทานนี้เป็นกุศลที่อุทิศแก่คุณสายใจ หลิมสุนทร (เพียรอุสาค์) ในวาระอันควรแก่การกำหนดหมายเป็นที่ระลึกสืบไป

ทั้งหมดที่ได้กล่าวมา เห็นว่าควรนำมาเล่าไว้ อย่างน้อยก็พอให้ทราบความเป็นมาของหนังสือนี้ แล้วก็โยงไปถึงเรื่องราวของพระและวัด กับทั้งความเพียรพยายามของท่านผู้ทำประโยชน์ ที่มุ่งหวังให้สังคมประเทศชาติ บรรดาประชาชนคนร่วมแผ่นดินผืนน้ำที่องฟ้า อยู่ดีมีความสุข ได้ชื่นชมโลกอันอุดม มีสิ่งแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์กันไปนานๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๑ มกราคม ๒๕๕๔